

AZ ERDÉLYI SZÉPMIVES CÉH
10 ÉVES JUBILEUMÁRA KIADOTT DÍSZKIADÁS

NYÍRŐ JÓZSEF

ISTEN IGÁJÁBAN



ERDÉLYI SZÉPMIVES CÉH * KOLOZSVÁR

NYÍRÓ JÓZSEF

ISTEN IGÁJÁBAN

REGÉNY



ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH * KOLOZSVÁR

Kis feleségem nászajándéka
ez a könyv, akinek tíz eszten-
dővel ezelőtt mindössze egy
mezei virágcsokrot adhattam.

A többszázados papnevelde kapuja bezárult mögöttünk. Sűrű vasráccsal elzárt homályos ablakából, méteres falaiból kiáradó rekedt, kripta-lélegzetétől összerázkódtam és félttem a folyosó-hajlásban széttáruló hatalmas Krisztus-feszülettől, melynek csontfehér lábaira halvány fényt vetett az öröklámpa. Kis négyszögű udvarán az emeletig felnyúló szürke, termésköből kinagyolt, csuhás Kapisztrán-szobor meredezett. Fölötte pedig a híres Batthyaneum-könyvtár és „Csillagda” takarta el az áldott napot. Történelemnyirok csepegett minden kődarabjából. Dohos-poros könyvek tízezrei aludták benne örök álmukat és félig megdőlt, pókhálós, rég kimult teleszkópok álmodtak a csillagokról, melyeket többé sohasem fognak ők sem látni.

Olyan volt az egész épület, mint egy holttest, melyről lesorvadt a napfény, soha fel nem melegedik, homlokáról le nem szárad a halálverejték és egyetlen hang el nem hagyja ajkát a világ végezetéig. Igazi pap-kaszárnya, ijesztő imádság-raktár, ahol a faszentek még ma is a szájukból mosdanak. Kopott, rozoga kerektekben a vászonról félig már eltűnt szentképek és a kereszt alatt görnyedő Krisztusok szenvedtek a falak mentén, a megrekedt tömjénzagban.

Mi árván, gyámoltalanul, ablak-öblökben meghúzódva néztük magasabbéves társainkat, kik földig érő kék reverendában, laposan, szent élettől sorvasztott aszkéta-termettel, otthonosan suhantak el szemeink előtt. A nyelv didergett a szánkban, ha egy-egy halk kérdésre méltattak és felelnünk kellett. Az anyaföld-

ből kitépett friss virágok voltunk, kiket még nem tettek szenteltvízbe.

Tíz órakor törvényolvasás volt és megismerkedtünk a napirenddel. Dohányozni tilos, az intézetből az előjáróság engedélye nélkül senki sem távozhatik. Reggel öt órakor felkelés, hatkor — szigorúan megőrizve a szent hallgatást, — mindenki a kápolnába megy, ahol préces, elmélkedés és szentmise lesz. Hétkor reggeli, utána üdülés, nyolckor stúdium, délig előadások, ebéd, ismét stúdium, előadások, egy óra séta a városon kívül, hétig stúdium, vacsora, esti ima, kilenckor lefekvés... És ez így lesz napról-napra négy esztendeig. A házirend ellen vétőket pedig eltávolítják az intézetből.

Titokban társaimra néztem, kik önmagukat kínálva, bizalmas tisztelettel néztek fel a kopasz rektorra és egész alakjukból az a tudat áradt, hogy: Reánk nézz, uram! Minket egész nyugodtan már holnap fel lehetne szentelni, annyira tökéletesek vagyunk. Már akkor tudták magukról, hogy piros öv és szép stallum nélkül nem fognak meghalni. Ezek azok, akiknek édesanyja meg fogja írni a püspöknek, hogy mennyire boldog leveleket küld a fia, amin nem is csodálkozik, hiszen már kisgyermek korában sem szerette a zajos, dúrva világi életet, hanem kis szobájában szentmisét mondott, ahogy a templomban látta. A püspök aztán átküldi a levelet a rektornak és különös gondjaiba ajánlja a fiút, akinél a szent elhívás úgyszólván a hajával együtt ütközött ki.

Mindenkinek megvolt a maga kis legendája, csak nekem nem. Csak egyedül én tolakodtam be a szent falak közé, feláldozva magamat, hogy beteg édesanyjamat tudjam eltartani, három testvéremet felnevelni. Istent nem lehet megcsalni, de vétkezett a vonat is, amely idehozott és bűnös volt az a pénz is, amelyet édes szülém orvossága árából kiszakítottunk, hogy pap lehessenek. Az ebédnél is úgy éreztem, hogy loptam minden falatot és az asztalon levő ecet és olaj is ugyanaz,

melyet a felfeszített Krisztusnak nyújtottak. Lesütöttem szemeimet és remegve hallgattam, nehogy valaki belém lásson. Az egyik órában egyik piros orcám lett halavány, a második órában másik piros orcám esett be. Estére ifjúságomtól végleg megfosztottan térdeltem kis kápolnánk padjában, két tenyerembe temettem szemeimet, s ujjaim között latin imakönyvemre folytak könnyeim...

„Idézzük vissza emlékezetünkbe minden bűneinket...” — imádkozta a spirituális a térdeplőn, s én sietve arra gondoltam, hogy milyen boldog odakinn a világ...

„Confiteor Deo Omnipotenti...”

Az egész templom zengte a bűnvalló imát, amely ezeknél a szavaknál: „Mea culpa... én vétkem” — megszakad, s a lelkiismeretvizsgálás komoly csendjébe merülve töpreng mindenki bűnei fölött. Bánatba sülyednek a szívek, elsötétednek, s csak a csúcán látszik az élet vörös fénye, mintha mindenik fel-fellobbanó kicsi öröklámpa volna az éjszakai mindenség sötét-ségében...

Szent, igaz és gyönyörű ez a hangulat.

A némaságban úgy érzem, hogy hófehér lábú angyalok járnak a padok közt ismeretlen égi illattal. Nincs más szín körülöttem, csak a fehér, ezüst és arany hideg, tiszta csillogása és úgy érzem, hogy testemnek is olyan fehérnek kellene lennie, mint az oltáron égő karcsú gyertyaszál; a hit aranypírjának arcomon és két szememnek, mint két nagy gyémántnak kellene ragyognia a földi szenny fölött, hogy ezüst hangon kiálthassam:

„A tied vagyok, édes jó Istenem!”

Igen. Most mindjárt közénk lép a Boldogságos Szűz Mária és hogy fogok a szemei elé kerülni kérés, dűrva kézzel, bánattól, nyomortól arculvert, bűnöktől szennyezett testemmel? Félve figyeltem, hogy na most halkán nyílik az ajtó és megtörténik a sejtés, de ekkor a csend megszakad, ötven fiú egyszerre dörghi a kábulatból felriadva:

„Mea culpa“ Énvétkem! Énvétkem!...
Énigennagy vétkem!

Finom hangot hallok, mint mikor néha a nem érintett hegedű magas húrja magától sejtelemesen felsóhajt. Az a gondolatom, hogy most repültek el az angyalok és tisztán látom, hogy a kápolna külsőleg is elszomorodott. — Hiába égnek ugyanazok a fények, egy árnyalattal minden komorabb... Igen, az angyalok elrepültek és én tisztán érzem szivemen most is lábujjuk érintését, ahonnan ismeretlen boldogságukba felröppentek, mint a madarak.

Enyhe nyugalom lopózik bennsőmben, s néhány görbe csonttól határolt gyermek-értelmem kivilágosodik, s tulzott fogadkozással elhatározom, hogy elszakítom magamat a világtól.

Némán távoznak a kápolnából ágyukba a növényedékek. Egymásra sem néznek, őrzik a silentium reliigiózumot, elmélyítik a csendet... Milyen szép szó ez is: „s i l e n s... hallgató...“ Olyan tulvilágian hangzik és amikor kiejtem, milyen gyorsan meghal a végén az „e s z“-betű... Si-lens... Egy halott nyelv halott muzsikája és most a mienk... Azoké, kik meghaltunk a világra nézve... Örvendek a reánk parancsolt szent-csend törvényének, mert most úgy sem tudnék szót váltani senkivel. Áldom a pillanatot, melynek némaságában elrejtőzhetem...

A megigazulás boldogságával hanyatlom ágyamba és már-már elcsitul remegő bennsőm, mikor egy elkésett bűn összetöri a magamra hazudott papi-hívatás remegő délibábját. Eszembe jut, hogy a ládám fenekén mélyen elrejtve őrzöm a Margitka fényképét. Egy átvirrasztott éjszaka könnyes háborgásai után adta nekem, mikor eljöttem. Az első bimbó ez a leány, aki szívem aranybokrán először kihajtott... Soha ujjal sem érintettem, csak távolról szerettem és az első ifjúság szentségteremtő tisztasága védte...

Margitka!... A rémült lelkiismeret arcomba mered, akárhová fordítom párnámon fejeimet:

— Ne hazudj!... Istennek akarsz hazudni?...

Tudom, hogy igaza van, de próbálom megnyugtítani, hogy mihelyt társaim elaludtak, felkelek és megsemmisítem a képet. A hold beteg fénye besüt a dormitóriumba, az egymás mellett elnyúló ágyak közé. Az alvók lélegzetvétele olyan mélyrőljövő, bánatos... Vagy csak én hallok annak?... Fáradtság ereszkedik agyamra és arccal búvok bele a párnába, de most alulról néz szemeimbe a lelkiismeret.

— Vigyázz!... Ne hazudj, mert én vigyázok rád!...

Margitka!... — vívódom tovább és tudom, hogy nem akarom a képet megsemmisíteni. Kifogásokat keresek, hogy az nem bűn, ha megtartom. A nők is Isten teremtményei és a nőktől csak finomságot tanul az ember... Hogy ő szeret engem?... Én is szeretem... és ha ma még nem is, holnap elégetem a képet...

A lelkiismeret csak néz, néz és nem hagy elaludni!...

— Most már csak azért is megtartom, — támad fel a dac. — Vagy megbízol bennem, vagy nem. — Jóistenem, tudnod kell, hogy egy ilyen ártatlanságon nem múlhat a papi hivatás...

Most meg Istent bántottam meg! Világosan érzem, de nem engedek. Próbálok közömbös lenni. Mindenre gondolok: az elhagyott családi tűzhelyre, az útasra, a megérkezésre. Átélem újból friss benyomásaimat. Minden hiába... Tovább hallok...

— Tépd el!... Tépd el!... Most!... Ne halogasd!...

— Jó, hát megteszem, — határozok, de csak azért, hogy időt nyerjek. Fegyverszünetet akarok kötni az Istennel...

A hold átvonul a vén Csillagda fölött, az erdők mögül fekete felhők tolulnak elő és eltakarják a csillagokat. Áthatolhatatlan sötét lesz a hálóteremben, amelybe belemerülnek az ágyak, a tárgyak.

— Most már nem lát meg senki. Rajta! — int újból a belső hang.

Nesz nélkül fölkelek, fekete köppenyt borítok magamra, hogy fehér hálóruhám ne világítson és izgalomban lüktető halántékkal ágyam lábánál lévő ládámhoz tapogatok. Halkan felnyitom, vak ujjakkal előkeresem a képet, visszalopózom és hosszasan figyelem, nem vette-e valaki észre... Jobbról, balról karhossznyira fekszenek szomszédaim. De hátha nem alszanak? Hátha figyelnek? Nem, még nem tehetek semmit...

— Csak még egyszer láthatnám, hogy milyen volt... — sír a szívem.

Ez is csak újabb hazugság, mert tisztán látom a leányt. Itt van előttem karcsú alakja, szőke, finom arca, dús hajkoronája, ragyogó kedves szemei, szűzi testecsskéje, a hozzám való, nekem teremtettség egész édes leány... Margitka, akit én most meg akarok ölni. Igen, igen. Gyilkosság ez.

Fejemre húzom a paplant és alatta szívemhez szorítom, s hosszan, forrón megcsókolom a képet:

— Margitka! Édes Margitka! Szeretlek!

Most mondtam meg neki először életemben... Tudta, de én sohasem szóltam. A fáknak igenis mondtam, a virágoknak, a madárnak, alig beszélő kis öcsémnek, a könyveimnek, az égnek is, mikor belenéztem; a földnek is, mikor forró mellemet hűs, barna anyatestéhez szorítottam, de neki soha... soha!...

— Szeretlek, édes Margitkám!

Vajjon tudtam-e a lelkemmel akkorát kiáltani, hogy otthon, a hegyek, havasok gyönyörű testein túl, a madárfárasztó messziségben, a Kárpátok tövében alvó kis székely falucskában meghallja.

„Szeretlek!“

... És akkor is kiáltottam, mikor a felismerhetetlen papírfoszlányok fölött félig alétan szenvedtem és a széttépett leánnyal, széttépett szerelmem, játéktalan ifjúságom minden álmát eltemettem...

Most már aludhatok, akár örökre is.

Mint Isten friss báránykájához illik, még egyszer elrecitáltam a „De profundis“-t, — „A mélységből kiál-

tok fel Uram hozzád“-ot — elfordítottam szeliden arcomat. Azt hittem, hogy megnyugszom, de nem jött álom a szemeimre. A lelkiismeret arca elmosódott, szétfoszlott és nem volt, akivel most már én kiáltsam szembe:

— Hazudtál, mert az én szívem halhatatlan.

*

Megkaptam a kék reverendát.

A spirituális úr jószágosan mosolyogva megáldja. Óvatosan viszem, hogy a szenteltvízcsepp le ne gördüljön róla.

Társaim kedvesen segítenek beöltözni, hiszen azt sem tudom, hogyan kell felvenni. Tétovázok.

— Előbb csókolja meg, tisztelendő úr! — bíztat az egyik. — Ez az eljegyzése a mennyei ruhával.

— Tisztelendő úr? ... — csodálkozom. — Nekem mondotta? Én... én már tisztelendő úr volnék? ... — és gyanakszom, hogy tévedett.

Reszkető, ideges ujjakkal gombolom végig a különös kötésű hosszú gombsort. Kibontják a fekete teveszőr cingulumot, testemhez mérik és háromszor derekam köré csavarják. Kész.

— Olyan mint egy szép kék leány — hallom, de nem merek megmozdulni. Csak állok és pirulok.

— Nem hosszú, éppen el van találva, — kritizálja egy beesett mellű másodéves és irigykedve nézi elődomborodó mellkasomat, a széles vállakat, erőrejtő karjaimat. Az izmok játéka átver a szent ruhán.

— Igazi sacerdos militans. — Tetszik karcsú, magas alakom és ha a középkorban élnénk, most biztosan eretnekeket pusztítani küldenének, ahogy a harcos papokat szokták, a küzdő Egyház fiait.

Különösen érzem magamat, talán reszketek is. Tesztileg is elgyöngültem! Finom meleg hullám borítja el a ruha alatt testemet, valami ismeretlen, de mindenképpen szent kiáradás, könnyű és láthatatlan fény. Örülök és félek, beszélni sem tudok. Üres és kihalt a szájam, de játszom az elfogulatlant:

— Nincs egy tükör? Szeretném látni magamat benne.

Rosszalón int le egy életszentség hírében álló teológus. Már tudom, hogy Adorján Ferencnek hívják és negyedéves.

— Menjen a kápolnába és nézze meg magát a Szűzanya szemeiben... Az a mi tükrünk.

Természetesen igaza van. Úgy is akartam tenni, de most már nem megyek. Kinek parancsol? Parancsra nem imádkozom. Dacosan vetem fel a fejemet és átfut rajtam a harag.

— Bizza reám, tisztelendő úr! — felelem ellenségesen.

A többiek kacagnak és elmennek. A gyermekaszkéta azonban nem tágít. Mikor magunkra maradunk, hozzám lép, komolyan, bánatosan a szemembe néz és bátran kimondja:

— Gondolja meg a hivatását tisztelendő úr, mert ön már az első lépésnél elbukott a kék reverendában!

Megtántorodom az igazságától, de ő nem bánná, ha inkább már most holtan zuhannék hanyatt, sem hogy méltatlanul viseljem Isten kék igáját.

*

Egész nap a hivatás szón töprengtem. Külön húzódtam, rejtőzködtem, mint egy beteg madár. A közös élet elviselhetetlen és kellemetlen volt. Alig vártam az estét, hogy testemet megsemmisítse és magamra maradjak. Társtalan és bizalmatlan voltam mindenkire. Magamba zárkóztam. A bokrok mögötti magános ösvényen járni tanultam a reverendában, mint a gyermek. Sokszor le kell hajolnom, hogy a lépésem elé csapódó kék szárnyakat elhárítsam és kibogozódjam belőlük. Ha üres percem maradt, mindenhol a Mária kék szemei néztek reám, amelyekbe nem akartam beletekinteni.

Az esti órákban külön összegyűjtötte a spirituális az elsőéveseket a kápolnában, hogy külön meditációt tartson nekik. Szorongva ültünk be a padokba.

— Testvérkéim — nézett reánk enyhén. — Most, mikor megkapták a szent ruhát, még egyszer meg kell vizsgálniok hivatásukat...

Vérhullám önt el. Meg vagyok győződve, hogy az én szigorú öltöztetőtársam árulta el neki a tükörfélt, s ezért van a külön meditáció. Összezsugorodom ültömben, s nem merek se jobbra, se balra nézni, mert azt hiszem, hogy ebben a pillanatban titkon mindenki engem figyel.

„Nem szabad a mennyei királ elébe állanunk méltatlanul...”

Kissé tótosan beszél a spirituális — tűnik fel. — Nem azt mondja, hogy „király”, hanem „királ”. Erőt veszek magamon és feszülten figyelek minden szavára.

„Nézzünk hát szembe vele!...” — folytatja a spirituális.

— Nézzünk hát szembe... — ismétlem magamban.

A tapasztalt vesekutató Szent Ignác módszerét követi. Megmagyarázza, hogy mi az az „elhívás” és felsorolja „ismérveit”. Minden külső és belső „jegyé”-nél időt enged, hogy megvizsgálhassuk önmagunkat.

„Azért jöttetek-e ide, hogy teljesen és kizárólag Isten szolgálatára szenteljétek magatokat?... ”

A magam részéről nem merek rá felelni.

„Vagy talán csak az előhaladás, anyagi javak, külső okok, hiúság, szegénység kényszerítettek rá?... ”

— Engem bizony a szegénység...

„Urget vos charitas Christi?... A Krisztus szeretete sürgetett-e e hajlékba?... ”

— Bizony nem nagyon.

„Él-e bennetek a kiolthatatlan vágy a castitas, a szűzi, tiszta élet után?... ”

— Élni él... hiszen olyan szép, de vajjon megbirom-e tartani?

„Érzitek-e az imádság, az Istenben-elmerülés szomját?...
— Egyebet sem csináltam életemben, mint küzdöttem, szenvedtem és imádkoztam.

„...Képesek vagytok-e a Szentírás fölé hajolva, akár meghalni is, csak hogy megismerjétek a világ boldogításának tudományát?....

— Igen! — kiáltottam fel félhangosan.

Azt sem tudom, mi a világ, de már boldogítani akarom.

Csak azt tudom, hogy millió és millió ember szenved, a gyermekeknek nincs hová fejüket lehajtaniok, még a virág árnyéka is másé és több meztelen testet süt a nap, mint felöltözöttet. A szájak sárgák a kízó éhségtől és a nagy igazságtalanságtól saját bánatában megfeketedik a búza a mezőn. Csak azt tudom, hogy odahaza az én népem vár. Én hazudok, ők szenvednek a kenyérért és már csak a „gondolom ökrei“-vel szántanak. Piros féreg fullasztotta a nótát az erdők madaraiba is, a házölelő kertecskék leromlottak és hiába tépik, rugják a sovány rögöt. A szomorúságtól megdőltek a fák is és a nap mindennap jobban siet lemenni a földre, hogy több kint ne lásson.

De én feláldozom magamat értök. Eddig két szentből csináltunk egy embert, most én minden emberből szentet csinálok. Azt... azt, csak végezzek és hazamehessek... Én tudom, hogy a szeretet váltotta meg a világot és én újra megváltom, mert én úgy tudok szeretni, hogy a Sátánnak is azt mondom: „Tűzvirág...“

Gyermeki túlzásaimban éreztem, hogy végtelenné tárulok és a legtöbb vagyok mindannyiok között, mert én nem azért leszek pap, hogy „udvarképes“ reverendám legyen, a nők kezét csókoljanak, arany kehelyből igyam minden reggel, szép kocsim legyen és beszédjem a képét, s még „püspök is lehessen“, aki szent góggal tűri, hogy „kegyelmes atyám“-nak szólítsák;

hanem értök, a mezitlásokért, rongyosokért, a föld barmaiért, akik reménységükben minden karácsonykor szájuk lehelletével melengetik Jézuska lábait és elalszanak a templomban, mert végre egy kis pihenéshez jutottak.

Már nem hallottam, mit papol a spirituális úr a többinek. Élveztem önmagamat. Azt hittem, hogy koporsóba tették ebben a nagy pap-hodájban ifjúságomat és soha boldog nem leszek. Vége a szerelemnek is, a hús boldogságának. Most azonban tisztában vagyok a tévedésemmel. Annál boldogabb egy ember, minél többen boldogok...

— *Si non es vocatus, fac ut voceris...* Ha nem vagy hivatott, tedd, hogy hivassál, — fejezte be az elmélkedést a spirituális, de én már akkor örömben lelkesen szorítottam keblemre kezemet és nagy céloom gyönyörű titkát rejtegettem tenyereim alatt...

Az elmélkedés után két társam hosszasan gyónt a spirituálisnak. Mikor rendre kijöttek tőle, szótlánul újra civilruhát öltöttek és az est leple alatt, lehajtott fővel, senkitől el sem búcsúzva, kimentek a kapún.

Egy pillanatig sóváran néztem utánuk, de ismét fellángolt a lelkem és azt mondtam magamban:

— Beszéltem volna csak én velök, tudom Isten, itt maradtak volna...

*

Harmadnap a spirituális úr hivatott. Rossz sejtelemmel léptem be hozzá. Némán helyet mutatott maga mellett és komolyan rámnézett. Tudta, hogy a hallgatás vallat a legjobban. Sovány, kopasz, szűkreszabott, meghajlott hátgerinc-ember volt a lelkünk igazgatója, halkszavú aszkéta, kibe háltni járt a lélek. Előtte egy fehér papírvén ideges ceruzajegyzetek.

— Mi a neve Carissime?

Elfogultan válaszoltam.

— Hargithay József.

Szó nélkül felírja.

- Nem érezte szükségét, hogy velem beszéljen?
- De igen, kérem, hanem...
- Hanem?...
- Nem mertem jönni.
- És miért nem mert? — vallatott.
- Félttem.
- Mitől félt? Tőlem?
- Igen...
- Mindig lesütött szemekkel szokott beszélni?

Az alattomos vonás.

Szégyenkezve, lázadozva, elszántan, dacosan vág-
tam fel a fejemet. A spirituális pergament arcán finom
gúny villant át.

- Mindig igazat szokott mondani?
- Sohasem hazudtam.
- Akkor mondja el az élete történetét... Miért
akar pap lenni?

Meghökkenstem. Ha én őszintén bevallom, már
ma szedhetem a sátorfámat és akkor mi lesz özvegy
édesanyámmal, három árva testvéremmel, akikről ne-
kem kell gondoskodnom az életben... Hogy fogják el-
viselni a szégyent, ha a városban résztvevően érdeklőd-
nek: — „Igaz, hogy Jóskát kicsapták?... Azt a jó
fiút? Lehetetlen!... Ki gondolta volna arról az ön-
feláldozó, mintagyerekről?...“ Habozásomat látva a
spirituális, szeliden megsimította arcomat.

— Ne féljen tőlem, fiam. Tekintsen édesatyjá-
nak és legyen bizalommal hozzám.

Pár szóval megvette a szívemet és már nem bán-
tam semmit. Valami kényszerített, hogy elmondjak
mindent és félig lezárt szemekkel beszélni kezdtem
szomorú gyermeksorsomról:

— Az édesapám tanító volt. Hatalmas, erős em-
ber. Szép birtokunk volt és kezdetben falun laktunk.
Egy szép tavaszi napon kezdődött a tragédiánk...
Emlékszem, hogy a húgommal a víz mellett játszo-
tunk. Félméteres lányka volt a húgom, én is alig elébb-
való. Egyszer összebeszéltünk, hogy megnézzük öcsén-

ket, aki a bölcsőben feküdt és szája izgett-mozgott a tej után.

— Te, vegyük ki az ölünkbe, — azt mondja a húgom.

— Miért ne!

Ügyesen kiemeltem, hintáztam a karomon. Húgom megirigyelte.

— Add ide!

— Nesze.

Addig cserélgettük, míg elejtettük és a gyermek begurult az asztal alá. Áldott szerencse, hogy nem sírt. Visszaraktuk a bölcsőbe és éppen el akartunk illanni, mikor nagy szomorúan bejött édesapa. Leült, nézett. Már-már elárultuk, hogy elejtettük a csecsemőt. Húgom bökte is az oldalamat, de ekkor még szomorubban bejött anya is.

— Mit végeztél? — kérdezte apától.

— Hiábavaló minden... Tönkrementünk.

— Azért ne búsulj! — így becézte.

Milyen szép volt akkor édesanya, spirituális úr — lelkendeztem, de a száraz reverenda-ember csak intett, hogy folytassam.

...A gyermek szerencsére felsírt. Anya a melléhez emelte. Bennünket perc alatt kivitt onnan a lelkiismeret. Végigmenekültünk az udvaron a kaszajfa háta mögé, ahol a húgom édesen elkacagta magát...

Egyszer csak látjuk, hogy a kapu nyílik és négy lószekér állít be az udvarunkra. Sokáig nem mertünk mozdulni, de a kíváncsiság végül is elővitt. A lovak fordítva voltak nekiállítva a saroglyának. Kissé csodálkoztunk rajtuk és — akkor már javában folyt a munka a szobában. Idegen emberek jártak-keltek dűrva zajjal és mindent felforgattak. Apa sorra mutogatta a bútorokat:

— Ezt vigyétek, aztán a nagy szekrényt. A függönyöket le kell szedni.

— Hová viszik? — kérdeztük, de elkergettek.

— Takarodjatok játszani!

Hugom félt, a kezemet fogta és kerek, szép, hólyagos szemekkel leste, hogyan szedi le a tükröt egy hórihorgas ember... És aznap nem tudtunk játszani, spirituális úr kérem, sem a begycsontokkal, sem a főzőedényekkel... A vízpartra sem mentünk örvényutazó halat nézni.

Estére üres volt a szoba. El-elkiáltottuk magunkat benne, nagyokat viszhangzott. Szomorkásan ültünk a tűz mellett, míg lefektettek.

Hajnaltájon anyánk hideg, éjjeli ujjával hozzánk ért, felöltöztetett és kivitt az udvarra... Nagy, rőt-lángú viharlámpák égtek a szekereken.

Udvarhelyre költözködtünk. Az éj csöppjei arcunkba permeteztek, mitől megfázott az orrocskánk...

Piros homlokkal, verejtékezve, haloványság között beszéltem. A spirituális pillantás nélkül, mereven hallgatott, mintha ott sem volnék.

...Elhagyatott uccába vittek, félig dült házak közé, melyek olyanok, mint a mellenlökött ember. Édesapa csak meghajolva birt járni a törpe szobákban és ezt úgy megszokta, — legalább mi azt gondoltuk, — hogy az úton, a szabadban is meghajtotta a fejét; pedig jó magosan van az ég, nem ütötte volna bele a homlokát...

Kevés idő múlásával megtudtuk, hogy még sincs olyan magasan az ég.

A papkertben szép, hosszuszálú ibolyák nyiltak abban az időben. Sokszor odafeledkeztünk. Édesapához rontottunk be az ibolyákkal, de visszaretentünk. Az ágyon ült és egy úr tapogatta a lábait. Húgom közel merészkedett.

— Ni, édesapa, milyen kövér a lába!

— Édesapa hízik, — és szomorúan magához kanyarította leánykáját.

— Tényleg hízik, — vallottam be én is.

Az orvos, — mert az volt az az úr — elvégezte a tapogatást.

— Kérem, csekélység az egész. Nem kell aggodnia.

Húgommal incselkedett, míg a receptet karcolta és csak nagy huza-vona után árulta el.

— Vízkór. Szívbjából támadt...

És mi nagy örömmel szaladtunk ki.

— Édesanya! Édesanya! Édesapa hízik!...

Meg kellett pihennem. Olyan elevenen élt bennem a kép, mint a Miatyánk a papban... Újra lehanyatlott a fejem és visszamerültem a múltba.

...És édesapa tovább hízott. Mikor az almafa elhullatta piroséres virágját a papkertben, járni se birt. Kiült az udvarra, a verőfénybe. Nővérem hangosan tanult, leánymódra: — „Szolimán a törökök császára nagy sereggel közeledett Magyarországhoz...” Ezen kevésbé felvidult, de naphanyatláskor mindig le kellett feküdnie. Mi a konyhába húzódtunk, hogy ne zavarjuk.

Egyik este nyílik az ajtó és édesapánk áll az ajtóban alsóruhában, mint a fehér halál, kinek ezüstös a szakálla. Segítségére futunk, de ő csak áll, s szaval az ajtóban.

— Az irományokat hozom. Nem lehet tudni a napot. Jó, ha kéznél vannak.

Kínosan az asztalhoz támoalgott és szétteregette.

— Ez a működési bizonyítvány, végzés, kinevezés... Ha letalálom húnyni a szememet, sürgősen terjesszétek fel a nyugdíjért.

Rám fürkészett.

— Mit tanulsz?

— Latint. Vizsgánk van holnap...

— Igen?... Jól tanulj!... Ember légy a talpadon, mert... — és összeszívta a szakállát, s a lépésekkel küzdve befordult az ajtóba. Benn, ágyában pedig lehúnyta szemeit és nézte, nézte jó sokáig a — jövőt...

Az emlékezés kínjától odagyengültem a vallató pap dohányszagu reverendájára, ki megértőn biztatott.

— Megkönnyebbülsz fiam, ha elmondasz mindent.

— Mondom... — simítottam hátra a hajamat

... Másnap reggel hosszasan megcsókolt apa. Sohasem szokta azelőtt. Kemény, régulás ember volt. Azt kívánta, hogy én is csókoljam meg, ahányszor csak akarom...

Boldogan mentem a vizsgára. Drukkolva ültünk a padokban, az igazgató szigorúan ült az asztalnál és rendre szólongatott. A tanárunk a szemével biztatott: — Bátran, ne féljete! Egyszer csak a szívembe nyilal a nevem.

„Hargithay József.“

Lüktető torokkal ugrom fel.

„Harmincnegyedik oldal, tizenhetedik olvasmány — hallom a tanár úr hangját — Rana rupta et bos...”

Alig mondom ki, hogy: „Harmincnegyedik oldal“, hirtelen belép az ajtón egy asszony és hangosan kiabálni kezd: „A Hargithay-gyereket tesszen hamar hazaküldeni, mert haldoklik az apja!“... Abban a pillanatban a halálcsengettyű is szólni kezd, nekem pedig hull a könnyem a latin olvasókönyvre... Az asszonyt kiszidják az osztályból, az igazgató úr haragosan rámförmed:

— Ne pityeregj, hanem felelj!...

Azért volt ilyen mord, hogy ő is el ne sírja magát és én vizsgálatlan ne maradjak, mert az utolsó vizsgánk volt június 25-én. A tanár úr megsímogatott és szeliden noszogatótt.

„Ra-na rup... p... p... ta — zokogtam — et bo-bo-bos...” A felfuvalkodott béka és az ökör...

... Így kezdtem az életet, spirituális úr és ez volt az első vizsgám belőle.

... Mikor hazaértem, a falakat már kárpitokba vonták, a sztaniolos angyalokat felállították, egy asztalkára ráhelyezték a feszületet... Édesapa örökre meghalva feküdt a ravatalon fekete ruhájában, olvasóval összekötött keze a mellén.

Aznap este nagyokat roppant a szél a csendben

virrasztók alatt. Én a kapuban álltam. A szomszéd-asszony megsajnálta és egy szelet dinnyét nyomott a markomba. Ez volt az első önálló vacsorám, mert minden pénzünket a temetési vállalkozónak kellett adnunk, különben kijelentette, hogy másképpen nem vállalja a „hulla eltakarítását...”

A többi is szomorú, spirituális úr. Jártam az apám kalapjában, melyet papírral kerekítettek tízéves fejemhez. Hideg télen nagykabát nélkül dlderegtem, hogy a húgaimnak legyen tisztességes ruhája. A nyugdíj kicsi volt és nekem az apám helyére kellett állanom. Annyit tandíjmentesültem, annyi buta kölyket oktattam, míg sikerült leérettségiznem...

Hanem szegény anyánk szemlátomást pusztult. Amennyit mi gyarapodtunk, ugyanannyit fogyott ő. Arcáról eltűnt a szín, szemei beestek, a mementóvonalak, mint a tűz-ér, pirosan belevágta a tenyerébe. Bennem van minden bizodalmuk... Hej sokat álmodtam én róla, hogy mit csinálnék, ha pénzem volna...

— Mit csinálna, fiam? — szeretett a hangjával is a száraz papiember és teljesen belebonyolított az álomlátásba. Széles, lelkes mozdulattal magyaráztam:

— ... Tudja spirituális úr? Először is gyönyörű házat építenék valahol egy erdő tövében. Berendezném minden jóval. Aranyból volna még a rozsdá is a késenvillán. Legelőször megfestetném apám, anyám képét. Kis húgommal megtanácskoznók, hogy melyiket. Azt-e, amelyiken édesanya fiatal és üde, mint a reggel támadt gondolat, vagy a mostanit, a lesorvadt arcot, szegényes ruhájut...

Mégis ezt festetném meg.

A konyhát felszerelném drága edényekkel, kristály poharakkal. Majorságot is keltetnék; márciusi csirkét, pelyhes pipét...

Aztán egy napon — legjobb volna a nevem napján — saját kocsimra ülnék és elhajtatnék a kis megülkött ház elé. Már a kapuból kiáltoznék:

— Hamar! Hamar! Sietni! Elhül otthon a leves!.

Ők kifutnának és magammal vinném az elhagyatottságból. Az izmos lovak — ejh — hogy trappolnának!

— Aztán a szép szobába vezetném, hol a képek függnék a falon. Édesanya sirna a látásukra és csak annyit tudna mondani: „Drága fiam!”

... Ahogy a konyhára mennénk, hát egy pici csirke bemerészkedett a nyitott ajtón csipegetni. Kis húgom felkapná, megcsókolná a homlokát.

— Jaj, de hercig!

Az ügyetlen csibe arany lábacskaival kapargatná a húgom tenyerét.

És mikor a legboldogabbak, mindenről elfeledkezték, elszókném mellőlük és felgyújtanám az elhagyott, szegény házat...

Ilyeneket álmodtam én százszor, spirituális úr és annál borzasztóbb volt a valóságra ébredni.

Érettségi után beláttam, hogy még súlyosabb a helyzetünk és arra nem is gondolhatok, hogy saját erőmből felsőbb iskolába juthassak... Vagy magamat, vagy őket kell feláldoznom...

És én most nem bánom, spirituális úr, bármi is történjék velem, őszintén bevallom, hogy ezért lettem pap. Szegénységből, az élet kényszeréből... Sokat töprengtem, de már nem birtam nézni anyám szótlan kérését, az ismerősök nyílt jótanácsait és kijelentettem, hogy pappá leszek... Ez az igazság, spirituális úr... Láttá volna az örömeiket és a lázas készülődést! Hete-ken keresztül ruhát stoppoltak, gyolcsot hasítottak, hitelbe vásároltak. Mindent gondosan elrendeztek a ládácskámban és utolsó este számba adták.

— Nézd, Jóska! Itt van tizenkét zsebkendő. Ezek az ingek, itt a gallérok... ezt ideteszem, azt oda...

Mikor érkezett az indulás ideje, vettem a nehéz táskát. Anya sajnált. Azt hitte, szégyenlem vinni.

— Embert fogadok — ajánlotta.

— Minek? Kár a pénzért.

Az úton sokszor megkérdezte:

— Birod-e fiam ?

— Ugyan, anya!... és összharaptam a fogaimat. Felszálláskor öt forintot erőltetett a kezembe.

— Vedd magadhoz !

Sokszor visszaadtam, mert tudtam, hogy utolsó pénz a háznál.

— Nyugodtabb leszek, ha elveszed, — sirt és erőszakosan a zsebembe gyűrte.

A legközelebbi állomásról mégis visszaküldöttem, mert nem tisztességes ember, ki elveszi anyjától az orvosság árát...

— Ugy-e spirituális úr ?... És most mindent tud. Ezért lettem pap !... Történjék akármi velem... Ezért. Csak ezért...

— Jól tette, fiam, — nyugtatott meg a spirituális. — Ne aggódjék, ne töprengjen, ne féljen, hanem imádkozzék, gondoljon arra, amit az Üdvözítő mond:

„Jugum meum suave est et onus meum leve... az Isten igája gyönyörűséges és terhe könnyű... Most pedig távozzék békében...

*

Érzékeny és gyanakodó lettem. Már bántam a spirituálisnak tett vallomást. Ha tehettem, elkerültem, más gyóntatót választottam és nem mertem a meditációk alatt a szemeimet felemelni. Rettegve lestem, hogy nem mond-e ilyenkor valamit, amivel elárul engem a növendékek előtt, de nem voltam hálás még gondolatban sem, hogy nem tette meg. Kiszolgáltattam magamat neki és most lelki kényszer alatt tart... Hátha még ismerné bensőmet, a bűnöket, melyekkel napról-napra küzdök, a test kísértéseit, lobogó gyermekvérem kéjes fantáziáit; melyeket életszentség látszata alá kell rejtennem, a képmutatást, hogy ki ne csapjanak !... Folytonos belső rettenetben éltem, ami meggyalázta szép ifjúságomat, arcomra ráncokat, szemembe alattomossgát írt. Kimondhatatlanul fájt ifjúságom. Mennyivel tisztább, igazabb, őszintébb, nemesebb voltam. Feszült erőimet szent bilincsbe vertem, az emberi

kacagást mellembe fojtottam, bimbó-álmaimnak játékos, üde szárnyait levágtam. A valóságos földön járva éjjel-nappal csak a menyországra, vagy a pokolra kellett tekintenem. A vallás misztikumának természetfelettsége megigézett, szentírással, Kempis Tamással, Szentatyákkal, hagiológiával, thomistikával és káprázató szertartásokkal szuggeráltak, belefojtottak az arany kehelybe. A miszticizmus láthatalan arany szálain függöttem ég és föld között. Meghaltam a világra nézve és nem tudtam üdvözülni. Kábultan, félve a szentség örvényeiben vergődtem...

Később valami finom melegség szállott bennsőmbbe. Allottam a barna tölgyfa-pulpitus mellett, hatalmas latin könyvek fölé görnyedve, melyek évezredek isteni és emberi bölcsességét, tudományát tárták fel elviselhetetlenül hatalmas méretekben. Beleszédültem a kozmogónia elképzelhetetlen távlataiba, a „creatio prima és secunda” fenséges ötleteibe, a „Nihil” a Semmi filozófiájába, a teremtés szédületes világába. Álmodni se mertem volna, mi rejlik a „Kezdetben teremté Isten az eget és földet” — egyszerű igéi mögött... Az Univerzum mithikus magaslatait jártam és az intuición vilámai között szóba sohasem ölthető himnuszok zengették forró fantáziámban. Finom latin szavak csengésével játszottam és elragadtatásomban segíteni szerettem volna Istennek.

Lassan, lassan értéktelenné vált előttem minden, mi földi, s a Szentháromság titkának árnyékából büszkén lenéztem a vak emberiséget... Nem tudtam, ki az Isten, de elfeledtem, hogy mi az ember. Lettem együgyű csoda-őr, szentek trubadurja... én, az apró féreg a mindenség mezején. Azt hittem, hogy ez a hivatás, de csak később jöttem rá, hogy csak tömjén-ittasság... Erre még mohóbban vetettem rá magamat az isteni és emberi kultúra kincseire és agyam forró lett, de szívem hideg. Az átélés szent ihlete, az égi virágfakadás drága pillanata elmaradt. Elvesztettem a tudatlanok boldogságát és nem nyertem meg

a bölcsek és igazak nyugalmát. Minél többet tanultam, annál nagyobb lett a kérdőjel a lelkemben. Végül tehetetlenül összerogytam a nem emberi értelemnek való súlyos igazságok alatt... Segítséget, védelmet kerestem, de ötven társam között egy sem volt, kit lelki rokonomnak nevezhettem volna. Voltak, akik az elragadtatásig tudtak imádkozni; voltak, kiknek ajkairól, mint a gyöngy pergett a latin szó, mindenki valamiben kiváló, vagy gyöngébb; de olyant, aki a szavak mögé jött volna velem, — egyet sem találtam. A legnagyobb értelem se mert a természetfölötti arcába nézni, hanem alázatosan csak annyit mondott: — „Hiszek!... Hiszek!...“ — és boldog volt, mert igazat mondott... Oh, hogy irigyeltem az ilyeneket.

Hónapok teltek el a belső vívódásokban és úgy éreztem, hogy testem megsemmisült. Mint a katakomba-lakóknak csak a föld fekete boltívére felszegezett, alig megvilágított fészület a mindensége: én sem láttam semmit, amit a föld nyújt. Nem éreztem a virágillatot, vak voltam a villámlásra, az évszakok tudtomon kívül változtak, nem jutott eszembe, hogy rajtam kívül más is van a világon. Ettem, ittam, aludtam anélkül, hogy jelentősége lett volna előttem. Különös lelkiállapot volt. A hipnotizáltak hasonlóan ehhez a szent apathiához, melyből végre felébresztett a bűn.

Szerelmes lettem újra egy ismeretlen leányba, akit mindössze egyszer láttam, mikor az uccán elsuhanat mellöttünk. Egyetlen pillantást vetettem rá, csak a tekintetünk találkozott és azt se tudtam, szőke-e, vagy barna; de valami eddig soha nem érzett áram szaladt végig rajtam és ráébresztett a testemre. Szemeim megteltek harmatos fénnel, arcomra pir szökött, fájó, édes kint leheltek csontjaim, ajkam szárazon reszketett. Új gyötrem kezdődött. Félttem és imádkoztam. Nem akartam vétkezni és mégis minden gondolatom szennyes volt. Vérem pezsgett, a testi kárhozat színes aljasságai látományként lebegtek úton-útfélen előttem és nem

távoztak tőlem még a szent helyeken sem. A képzeletemben kavargó meztelenségtől nem bírtam szabadulni, érzékeim pattanásig feszültek, s az eddig nem is sejtett rejtett erők szinte fizikai valósággá tették a női testet, mely megfertőzött körülöttem mindent... Csak most értettem meg a szenteket, kik csalánba feküdtek, ciliciummal övezték ágyékukat, flagellummal verték testüket, meg is csonkították, csakhogy a kísértéstől szabaduljanak.

...Könnyű volt nekik — fantáziáltam, — nem azért, mert szentek voltak, hanem mert nekik nem kellett félniök. Véresre tépettem volna magamat én is a szöges ostorral és rozsdás, hegyes kampójú övekkel, de a reggeli közös mosakodásnál társaim meglátnák és rá se mertem gondolni a következményekre... Mosolyogva és titkolózva szabadott csak a kísértések ellen küzdenem, hogy senki ne is sejtse, mi forrong bennem... Csak az Istennek panaszkodtam és mikor már-már győzedelmeskedtem, hirtelen úgy éreztem, hogy emberi arc ér az én arcomhoz. Megrettenve láttam, hogy szelid, szép leány arca és éreztem szerelmes testének illatát is...

Hetekbe került, míg a nő képe elhalványult, a kielégítetlen tűz lelankadt ereimben és a pusztító képzelet-szerelmet undor és fáradtság váltotta fel...

Most az ellenkező végletbe estem. Utáltam az arcomat, egész testemet. Fénytelen, értéktelen húsnak láttam, amely méltatlan a lélek hivatásához.

A lélek!... A lélek!... — ragyogott fel a gondolat diadalmasan és szerettem volna, ha csak a lélek marad meg belőlem.

Újból teljes erőmmel a lélekre vetettem magamat és most a lelkem lett szerelmes. A testiségnek kéjes ábrándjai helyett valami tiszta, anyagtalan vágyam támadt csak szeretni, szeretni forrón, beleolvadni valami ismeretlen világba, hogy kielégüljön a tüzes, ifjúi élet. Nem tudtam, hogy mi ez az érzés. Angyalok kiváltságának sejtettem; de űzött, nyugtalanított és

valami tárgyat keresett, hogy rááradjon. A magasságba emelt ritmusokat ébresztett. Széppé és túlvilágivá formált mindent körülöttem. A kegyelem meleg, színes esőjét éreztem fejemre hullani és a tűnő percek daloltak bennem. Már-már hittem, hogy Isten útjára tértem és boldogan röpködtem az ősi, boltíves folyosókon és szerettem volna mindenkinek eldicsekedni, hogy mit érzek.

Estére a pillanatonkint súlyosodó érzés alakot öltött.

Estére megérett az új csók ajkamon. Ellenállhatatlan kényszert éreztem, hogy valakit, vagy valamit megcsókoljak. Töprengtem és kerestem, hogy mire vágyik a csókom: az anyaföldre-e, emberre, fészületre-e, de mindentől visszariadtam.

A megismerés aztán éppen olyan villanásszerűen jött, mint a földi nőnél.

A kápolnában ültünk.

Imakönyvet nyitottam fel a précesre és ekkor a lapok közül szemeim elé fordult a szent Cecilia művészi képe. Önkéntelenül a testnélküli, lelki szenvedély mohóságával hajoltam rá, hogy megcsókoljam; de a felismerés utolsó pillanatában rémülten visszadöbbsentem:

— Hiszen szentségtörés ilyen érzéssel egy szent képét érinteni!

Az elborzadás fényénél a kísértés is semmivé foszlott. Eltűnt, soha többé nem bántott. Hideg és józan voltam újból. Szembenéztem magammal és elhatároztam, hogy a gyötrelmeknek, nyugtalanságaimnak és a félelmeknek végét szakítom.

Azzal az elhatározással mentem ágyamba, hogy reggel kilépek, otthagynom a papnevelőt és az elhatározás megnyugtató.

— Ez az utolsó éjszakám itt — húnytam le a szemeimet.

Nem is sejtettem, hogy míg én alszom, azalatt dől el a sorsom és a halál lesz, aki a kifelé vezető utat elzárja és a százados kapukat betemeti mögöttem.

Ezen az éjszakán meghalt Adorján Ferenc negyed-
 éves teológus, aki segített nekem a kék reverendát
 felöltetni és azt tanácsolta, hogy tükör helyett
 a Mária szemeiben nézzem meg magamat. Mindent el-
 sőprő, hatalmas élmény volt az ő tragédiája.

Kemény testü, ragyogó, piros arcú csiki fiú volt
 Adorján Ferenc, mikor a theológiára jött, ahol a zárt,
 kis élet kinyílt. A magasságokba emelkedés örök
 vágya kínozza. Fénybeborult szemekkel még a harang-
 kötélén is égbe mászott, s az életszentség négy év alatt
 megette a testét. Tüdővész, száraz, szép fiú volt.
 A teste már életében halott, hideg volt, mint a szürke
 békáé, amely a saját lábain előbb földdé válik, s azután
 már csak félmarék porrá omlik. Mikor a spirituális kö-
 zölte, hogy felszentelését el kell halasztania, s ígérte
 a püspök nevében, hogy szanatóriumba küldik, többet
 senkihez sem szólt. Néha a betegszobában felugrott
 ágyában, s önkívületben úgy kiáltozott, hogy mind
 felriadtunk:

— Ott! Ott!... — lobogott a haja. — Ott a
 fekete messziben van Székelyföld... ahol villámok tüze-
 sítik a levegőt, s az én testvéreim nyoma tündöklök a
 porban. Isten! Isten! Nekem haza kell mennem, mert
 ha nem, meghal ott az élet!...

Máskor nagy, méteres fekete keresztjét maga
 mellé tette az ágyba, s az ezüst Krisztus-korpuszhoz
 beszélt fennhangon:

— Élni akarok, Uram! Tizenkét esztendeje vár-
 ják odahaza, hogy felkenjék ujjaimat. Sohasem ját-
 szottam. Szegény, fiú vagyok. Rongyokban értem eny-

nyire s könyörületből vagyok, aki vagyok. A fejem fekete a gondoktól, állandó retegésektől, nekem élnem kell, drága Jézusom, mert engem otthon várnak, Uram!...

Később az éjszakai önkinzások is megszűntek. Csendesen feküdt ágyában, s arcán némán folyt a könny. Ha kérdezték, csak felnézett, de nem felelt. A végzetes napon mintha ereje hirtelen visszatért volna. Estefelé felkelt és felöltözködött. Sovány, magas és komoly volt, mint egy viasszal ragasztott szép halálffő. Szemei körül beteg fény reszketett. Egyik ólom-körök közé vert ablaknál megpihent. Kék reverendáját elöntötte a holdfény, orcáját a halál. Érezte, hogy az alvilág kutyái marják már a sarkát, de mosolygott, mikor az estikönyörgés után nesztelenül, a szilenciumot őrizve, hálótermeinkbe vonultunk előtte. A buzgóságtól, stúdiumtól, túlságos lelki-benyomásoktól minden nap sorvasztva, hamar álomba merültünk.

Éjfél körül történt, amikor Krisztus nesztelenül megvizsgálja gyertyalelkű fiait, s közeledtére a kőkripták lakói kiugranak, az ablak vasrácsaiba kapaszkodó ördög pedig hanyattesik, vissza a pokolba.

Éj van, s az Isten nyugodt.

A beteg fiún nagy izgalom vett erőt. Szédülés fogta el, ahogy beletekintett az ég mélységeibe. Megrogyó lábait feszítve, betántorgott a kápolnába. Tapogató ujjai nyomán aranyfoltok maradtak a falon.

A rekedt, tömjénfüsttől fulladt oltáron felgyújtotta a gyertyákat. A félhomályból szobrok világítottak elő, az öröklámpa nyugtalan, piros virágokat nyitott a falon. A sokszemű kherubok lassan ébredtek, s azon tűnődtek, hogy miféle víziókban részesül ez az oltár lépcsőjére zuhant gyermek. A kápolna misztikuma eltölt mindeneket. A szenteltvízes edényre egerke kúszik, s meghinti homlokát. Így gyógyítja a fájó fejét. A hófchér, drága oltárabroszon angyalok táncot lejtenek finoman, színesen. Szűzanya ölében Kicsijézus a gyertya lángjába mártja lábujját és saját csodájával játszik...

— Csak egyszer akarok misézni! — sóhajtja a beteg fiú.

Félelem borzongatja, hiszen tiltva van, de Szűzanya mosolyával biztatja, a hatszárnyú szeráfok is unszolják. Nem bir ellenállani a vágnak. Káprázva a reggeli miséhez előkészített szent ruhákhoz vánszorog és halálsápadtan felöltözködik.

Feje, szíve zeng és a belső varázsban végtelenné tárul a kis kápolna. A képek kékes fényt kapnak, s mikor az oltárhoz tántorog, Mária trónusa a magasságokba emelkedik, s lábainál a kettétiprott kígyó újra egyé forrik. Jézus sebei vértől patakszanak, a pufók angyalkák introitust fújnak; a fiú-pap boldog és mosoly veri át hervadt ajkait...

Forró leheletétől reszket az arany paténán emelt hostia, de ekkor, a magasságokban valami zengve megszakad, karjai ernyedten lehullanak, mintha az emberiség láncai húznák alá, csontjai kihülnek, erőszakosan szétrántott szájába vér-buborék tör fel és sós vér-izapban akad el a nyelve.

— Mi ez? — ijed meg.

A következő pillanatban elbűvölten belemered a helybe, amely szédülő tekintete előtt hirtelen mélyülni kezd, mintha minden kiontott emberi vérnek akarná öblét odatárni, s arany faláról a világ gyásza verődik vissza a mélységében nyugvó Isten szemeibe...

Még sejti, hogy most meg kellene csókolnia az oltárt, de feje tétovázik, homlokredői elsötétülnek, öklei az oltárasztalra dobbannak, s a végsőkéig feszített gyermek-szervezet szép sugárban ráönti a vért a félig elmondott misére...

A gyertyák lassan lángot váltanak és szépen hozzá szállanak a halotthoz. Ismét csend lesz, s az alvó házat újra láthatatlan hatalmak őrzik. Az öles falak boltívei alatt patinás szentek talányaikon töprengenek, s a sűrűn függő feszületek kínjaik glóriába vonja az éjszaka...

Hajnal felé a tépett felhőkön áttör a derengés, s

a fák teteje lassan zúgni kezd. A dormitóriumokban szörnyen kopottak és sárgák a nép apostolkái, mintha mindeniknek ágya alatt volna már a koporsója.

Ijesztő latin szó kiált bele a félhomályba, a szokásos költögető forma:

„Laudetur Jesus Christus! Surgant omnes reverendi domini fratres!” — Dícsértessék Jézus Krisztus! Keljenek fel mindnyájan, tisztelendő urak, testvérek!

Rémülten látjuk, hogy a Páter Rektor is a terem közepén áll, s kopasz fejét ingatva, nyugtalanul figyelmeztet:

— Isten jónak látta meglátogatni intézetünket. Adorján Ferenc testvérünk meghalt az éjszaka...

Félig énekelve, rákezd az imát:

„Requiem aeternam dona ei Domine et lux perpetua luceat ei...”

A megdöbbenéstől kihűlt szívvel és szájjal folytatjuk a zsoltárt és a félelemtől reszket rajtunk a hálóing.

A véres kápolnát bezárták. Kilenc órakor hosszú szóttan sorokban fehér karingben átvonulunk a katedrálisba.

A hatalmas kőoszlopok árnyékában tompán megszólal az orgona és újra kezdi a Requiemet. A történelmi falakról penészvirág hull reánk, s az ötven kék-fiú riadtan bukik a halottak officiuma fölé. A gótívek alatt romlott a levegő. A nagyprépost fogatlanul cikornyázza a gregoriánt. A többi stallumbaszáradt, pergamentum-kanonokat nem érinti a halál...

Ekkor felcsap az orgonán a világ legszörnyűbb jóslata, a „Dies irae”, amitől kripta-köd és szürke por tölti be a mély templomhajót. Fizikailag, összes érzékeinkkel, minden izünkkel átéljük a zord fenségu ígét. Testi szemeinkkel látjuk, miként omlik hamuvá a mindenség és a háttérben ott áll a pogány tanú, a hegyesorru, véresingű, szikár Sybilla Dávid mellett... Szájunk kiszárad, ahogy kikárogjuk magunkból a világ

nyomorúságának és bajainak nagy szavát, a „calamitas“-t... A vers rithmusával együtt lüktet könnyörgő szivünk.

„Recordare Jesu Pie
Quod sum causa tuae viae
Ne me perdas illa die.“

Az örök tűz visszfénye homlokomon játszik és meg vagyok rendülve...

Csak az orgonatest mögött kacag a félkegyelmű Fliki, a fuvónyomó, soványan és hülyén, mintha komájával, a halállal szórakoznék.

*

Mire hazatértünk, Adorján Ferencet már felravatalozták. Négyenkint, felváltva adoráltunk mellette. Már az ég lehellete borította fagyott alakját, s szálas gyertyák emelkedtek a fekete pompa fölé. Derékig térdeltünk a padlón terjengő hullaszagban, s tiszta imákat pergettünk... Titokban azonban mindenikünk önmagára gondolt és örült, hogy nem ő ül a Szent Mihály lován. Lelke mélyén mindenikünk kis Rómának érezte magát és meg volt győződve, hogy ha majd rá is sor kerül, pótolhatatlan világ rothad el benne.

Ártatlan és kedves volt ez a gyermek-együgyűség, ahogy komolykodva beszélünk, idegen problémákat elintéztünk és belül büszke volt mindenikünk, mintha reggelenként mi itatnók meg azt a szamarat, amelyen az Üdvözítő bevonult Jeruzsálembe.

A fellengző mámorból csak akkor ébredtünk a valóságra, mikor a temetésre megérkeztek a halott szülei. Két egyszerű, tusakodó, szegény székely. Sírva fakadtunk, mert mindeniknek eszébe jutott, hogy őket is ilyen édesanya vetette világra, s ez a hóttoshóttig szegény ember az ő apjuk is. A nép sivár sorsa reánk vetette árnyékát. Tájékozatlanul néztük egymást és gyermekként fogóztunk a meghasadt életű paraszt édesanya szóttos szoknyájába, aki sírni sem mert a püspök, méltóságos papok láttára. Félt, hogy könnyei

bepiszkítják a kápolna ragyogó köveit. A temetés alatt mégis fel-feltört a zokogás, de vén párja minden jajdulásra elborultan rákiáltott:

— Ne sírasd, Ámáli! Nem a te fiad vót, az Isten fia vala!...

Kicsit ő is haragudott az Istenre. Lemondóan bilentett a fejével a temetés végén:

— Heába nevelém a bornyut az első misédre!

Kinn a papépület sarkán aztán az asszony lero-gyott a fia holmijából kötött batyura, de ezt már nem láthattuk, mert a folyosón végigharsant a csengettyűszó:

— Silencium!

Ismét súlyos, epesztő csend lett. A papok, szelle-mek, kísértetek helyükre oszlottak...

*

A püspök háromnapos lelkigyakorlatot rendelt el.

— A haláleset után fogékony, lágy a fiúk lelke, mint a viasz, — mondotta a nála tartózkodó P. Búsnak.

— Most maradandóvá lehet tenni bennük az élet-szentséget és hivatást.

— Optime, Kegyelmes Uram! — helyeselt a szikár, vén lazarista, akinek a híretől is előre fáztunk.

Hegyesorrú, titokette, egészségtelen arcú, magát szerényen sokratartó, püspökök kedvence, tudós barát volt P. Bús Felicián. Német egyetemeken szárított lelkű, szenvedélyes dogmatikus, tipikus könyvkeresz-tény, aki a szellemi hierarchia szféráit soha el nem hagyta és akire kitűnően talált a gnosztikusok mon-dása: „Ismerjete meg mindenkit, de senki se ismerjen meg benneteket...”

Aznap este már megtartotta a bevezető szent-beszédet. Könnyű volt velünk elbánni. Olyan fárad-tak és laposak voltak a fiúk, hogy feketedő füleiknél fogva mind az ötvenet bátran fel lehetett volna sze-gezni kép helyett a falra. Összeroskadva ültünk a padokban. A spirituális, hogy minden percet felhasz-náljon, míg a páter jön, a félhomályos kápolna sarká-ban térdelve, ránk szólott:

„Carissimi! Vizsgáljuk meg lelkiismeretünket!

És mi kerestük a bűneinket, míg bekopogott Bús páter és röviden meditált az oltár előtt.

A kápolna zúgaiban még ott bújkált az Adorján Ferike ritkás hullaszaga. A szószékből szenvtelenül nézett P. Bús olyan öntudattal, mintha kegyelemből most ereszkedett volna a világ romjai fölé a közönséges emberek közé. Látszólag gyönyörködött a dermedt fiúkban, de látása hirtelen megvakult, szemöldöke gögösen felhúzódott és ujjával a padlóra mutatott:

— Halott testvéretek koporsójának árnyéka még el sem tűnt e helyről és ő már megítéltetett. Megvizsgáltatott, hogy tanítvány, vagy Judás volt-e...

Fakón, reszketve zsugorodtunk össze. Követni sem bírtam az ellenállhatatlan beszédet, s csak az emelt igék vágtak végig öntudatomon:

„Pap akarsz-e lenni?... Van-e köztetek Judás?...“ — harsogott a barát.

Természetesen mind Judásnak éreztük magunkat.

„...mert most kell választani az erény és erszény között...“ — dörgött a lazarista és vörös nyaka kinyúlt a gallértalan talárból.

Respiriumokat tartott, hogy kemény szavait jól igya be a lelkünk. Lesújtottan emeltük fel fejünket a beszéd után. Egymásra sem mertünk nézni. Három napig kell ilyen hangtalanul, saját szivünkbe elásottan élni. Volt, aki a kápolnában sírt, mások a hatalmas épülettömböktől szűkre határolt kis négyszögű udvaron sétáltak nesztelenül. A nevek megszűntek és nem mertünk a szép estben gyönyörködni. Hiába lengtek a virágos, illatos ágak arcunk elé és hívták dalra egymást a tücskök, hunyorgott fejünk felett barátságosan a sok tiszta csillag...

P. Bús este szobájába temetkezett és várta, hogy lelki tanácsért hozzá forduljunk. Sokszor elmentem ajtajáig, de mindig visszaborzadtam és örültem, hogy mások nyitottak be hozzá. Egyetlen gyertyaszál vilá-

gitott a térdeplőn és nyakába vetett pusztá violaszín stólával előtte ült a szerzetes. Fehér kezével némán helyet mutatott a belépőnek, majd felragadta a gyertyát és a kispap arcába világított, míg hideg, mozdulatlan szemekkel, hosszan végigfürkészte...

Úgy jöttek ki tőle társaim, mint a halálraítéltek. Ki tudja, miféle nagy, belső tragédiák zajlottak le a rideg cellában. Elhagyottnak és kivetettnak éreztem magamat, mint akinek a világon senkije nincs és minden perc közelebb sodort a kétségbeeséshez. Rémülten gondoltam mindenre, ami valaha az életben kedves volt, — nem használt. Az imádsághoz menekültem, — nem enyhített. Egész testem erőtlen és sárgaszínű volt a gyötördéstől. Éreztem, hogy belepusztulok, ha valami nagyot nem cselekedhetem, le nem rázhatom magamról a fekete ígézetet... Szörnyű sikoltás készült kitörni belőlem, majd zsebeimet tapogattam, hogy gyújtsam a papneveldét, de nem volt gyufám. Egyetlen enyhítő, megértő, vigasztaló, jó szó meg tudott volna menteni, de nem emberek, csak néma árnyak tengtek-lengtek körülöttem vakon, belül betegen... Később annyira gyötörtem magamat, hogy gondolkodásom is megbénult, homlokom megvastagodott és nem tudtam, hogy mi történik velem.

— Lelki szárazság, — biztattam magamat leverten. Új szédülések, új rohamok jöttek és ma sem tudom, hogyan történt, de minden elhatározás, akarat nélkül bementem a zeneterembe, kezembe vettem a hegedűmet és a sírok mélységén túli szent csendben elszántan felzendítettem...

Az első hangokra mintha szétszakadt volna bensőm: A vonó kiesett kezemből és megkönnyebbülten felkacagtam. Azután nem láttam, nem hallottam, csak játszottam és a fejem zsibongott, mintha arcom minden pórusán vércsepp reszketne, táncolna örömmel a hegedű hangjára. Elfagyott szívem újra dalolni kezdett. Megenyhültem, feloldódtam és boldog könnyeket sírtam a hegedű zengő, szép fájára... Nem törődtem sem

jövömmel, sem püspökkel, sem baráttal, csak éreztem, hogy hideg ujjaim átforrósodnak, testemet idegen ritmusok rázzák és nem az én, hanem valami ismeretlen erő játszik a sötét teremben az én testemen által...

Arra se tértem magamhoz, mikor megbotránkoztatott társaim reámgyújtották a villanyt és a főduktor magából kikelve, kérdőre vont:

— Tisztelendő úr! Megörült? Mi ez? Azonnal hagyja abba!

Csak a szemem villámlott feléjük és nem mertek közelembe jönni. Én pedig játszottam tovább... A hegedűm mellébe temettem minden szenvedést, szegénységet, megalázást, bajt, bánatot és játszottam magamnak ifjúságot, boldogságot, álmot, otthont és virágot, egész új világot...

Akkor is játszottam, mikor társaim a spirituálist hívták, aki először szigoruan feddett: — Mi ez, Carissime? — Majd megfogta kezemet és ágyamba vezetett.

Hiába vette ki azonban a spirituális úr kezemből a hegedűt, ágyamban és álmomban is tovább játszottam. Verejtéket gyöngyözött a testem, de tűzben égő szemeim — mint mondják — egész éjszaka nyitva voltak, mosolyogtam, s felülve a párnák között, hegedültem pusztá karjaimmal a rémült világnak és ajkamat illatosnak éreztem, két arcom piros volt, mint két boldog rózsa, a hús nehézsége lehullott rólam, s hiába fogta a félszemű doktor a pulzusomat, új dalokra veztettem a láthatatlan vonót, a vonó pedig engem és azon az éjjelen boldog, tiszta emberré szült engemet az idők szent, ismeretlen dala...

Másnap kissé kimerülten, de nyugodtan ébredtem. A doktor azt mondotta:

— Bámulatos szervezet!

A spirituális így intett:

— Adjon hálát a jó Istennek csodálatos megmeneküléséért!

A püspök kereszttel jelölte meg homlokomat:

— Különös kegyelemben volt részed...

Társaim, kik arra vártak, hogy a botrány miatt kicsapnak, irigykedtek; én pedig örültem, hogy senki sem sejti a bennem végbement valót...

*

E pillanattól kezdve hittem önmagamban. Felderült a lelkem és külön, rejtett világot alkottam magamnak. Már részem volt belső örömekben, az ég izgalmaiban. Észrevétlenül változtam meg. A sok szépség, az állandó kontempláció, a fenséges szimbólizmus, mely minden kis mozdulatnak, színnek, jelnek, szónak végtelen távlatokat adott; csendesen munkált bennem. A templom művészete, a megismert igék tisztasága, a hit természetfölötti világa, a mélységes vallásrendszer megismerése, a szellem és élet tökéletességének gyönyörű útjai most már boldoggá tettek. Szent-ségek fénye ragyogott homlokomon és a hostia íze tette illatossá naponkint szájamat. Az enyém volt, amit Aristoteles sejtett a θεωσιαιτης αληθειαις a boldogság alapja. A falak sápadtra szítták arcomat, vonásaim megélesedtek, ujjaim hosszúak és hústlanok lettek, mintha sírból kölcsönöztem volna őket, de az ifjúság szépségét nem birta elhervasztani a sok bűnbánat és sűrű keresztvetések. Minden szelid és szép volt, még a halált is mosolygónak és jótevőnek láttam kedvenc szentjeim példája nyomán... Voltak pillanatok, mikor vágyódtam úgy kimúlni, mint ők. Különösen este lepett meg ez a hangulat, mikor a kápolnában egyedül visszamaradtam és a belopott papirosra felírtam frissen született gondolataimat a martyrologium különös halottairól. A vértanuról, ki szelidséggel becsmérelte a tiránnust, ki a Pontus mellett ülve szenderedett el, ki lábbon állva alszik a Codex miniatürjében, ki vérszopó farkassal ásatta sírját, ki aranypaténán nyugszik, ki meghalt 41 himnusz után, ki kezét, mint viaszkfedőt keblére helyezte és ki szemével függesztette életét az égre: — Lux ecce surgit aurea — és felkél az aranyfény!...

Jól esett a középkori gyertyalobogás. Pergamen-

tumforgató itjű szerzetes voltam, kinek a láncos könyvek láncát a lábára lakatolták, vagy a boltív alatt meghajolni kényszerülő temérdek testű névtelen művész, ki lehellelével lehelte fel a viaszt, hogy eltalálja a Clara Santa arcszínét, a salétromot virágzó cellában. Életeket és embereket álmodtam és megtörtént, hogy éjféli órán az oltár előtt a kápolnában írtam hajnalhasadtáig sajátos történeteimet és ládám fenekén elrejtettem őket... Feledhetetlen boldogság volt. Megtörtént, hogy séta közben virágokat, füveket, lombokat szedtem, fák tövéől mohokat szakítottam, és a kápolna földjén gyermekesen elrendeztem, mert a tavaszt akartam leírni és ilyen kis primitív világteremtéssel alkotam magamnak tavaszt, amely a valóságos tavasznál is szebbé lett az extázis lendületében. Hiú, romantikus, naiv, világi dolgok voltak bizony ezek, nem illettek Isten hajlékába, de csak itt írhattam zavartalanul. Nem volt legenda, csak kényszerűség. Hiába. Szegény embernek az Isten térde az asztala.

Különben látszólag csemenytelen volt az életünk. A szív és a mindennap pontosan megszólaló csengettyű egyformán elkophatott bele. Ha látogatók jöttek, — tudatlan, nekünk idegen világi emberek, — csodálkoztak is a mi életünkön, mert nem is sejtették zárt világunk titkait, nem ismerték az „actus internus“ a belső cselekedet nagyságát, gazdagságát, bőségét. Nem tudták, hogy a belső világ nagyobb a külsőnél és ebben van a boldogság titka is. Rám is úgy hatott ez a megismerés, mint a kinyilatkoztatás, mikor először elolvastam a száraz meghatározást, hogy miképpen oszlanak fel a cselekedetek külsőkre és belsőkre, természetes és természetfelettiekre és értelmét vettem, hogy a legegyszerűbb kis mozdulat, vagy gondolat ethikai értékét a végtelenségbe emelheti az útszálon rothadó koldus is az „intencióval“, a szándékkal és érzéssel, hogy miért, vagy kiért teszi. A csodatevők hatalmát kapja meg általa minden ember... A villám szép, de csak pusztít, az árvíz, tűzvész, vihar, bolygók kata-

klizmája, az elmúlás, születés, háborúk, az élet hideg külső effektusai mind nem érnek fel egyetlen közömbös emberi mozdulattal, melyet szeretetből végzünk. Egyetlen fáradt emberi kéz több és fenségesebb Salamon összes kincseinél, ha övéért, azokért lett fáradt, akiket szeret. Felfoghatatlanul nagyra és természetfölöttivé válik pedig akkor minden moccanásunk, ha Istenért, a legfőbb jóért történik. Ahogy a jó és szép így meg-nemesíti a belső és külső cselekedeteket, éppen annyira beszennyezi a bűn... Mennyi tragédia és mennyi élet zajlik le minden emberben anélkül, hogy sejtene...

Az ember is olyan, mint a madár, mely a félvilágot berepüli, míg valamelyik zúgban megleli fészkeének helyét. Az én életem, boldogságom, hivatásom, emberi és szellemi értékének, világnézetének, földi életemnek fészke így lett minden emberi és isteni bölcsesség legnagyobbika, a szegények egyigaz kinyilatkoztatása, a belső cselekedet...

Boldogan szállottam rá az arany galyra.

*

Év végén elégedetten adta át a spirituális a dismissorialét, az elbocsátó levelet.

— Nyugodtan bocsátom magát haza, fiam. Maga már bensőleg pap.

Én is azt hittem akkor. Csak későbbben eszméltem rá, hogy nem pap, hanem költő lettem, kifejezhetetlen világok és érzések költője.

...De csak most tudom, hogy papnak, vagy költőnek lenni ugyanazt jelenti.

A fiúk örvendezve készültek haza. A szabadság gondolata felvidített mindenkit. Egész esztendőben az otthon álmaihoz menekültünk és most mindez megvalósul. Isten kedvenc suhancai voltunk, kik rossz nadrágban fáztunk jövőnktől, de az utolsó napon a legsápadtabb arc is megszínesedett. A szürke, lázrágta, néma nyelvek feloldódtak, a vak folyosók is kivilágosodtak és minden azt zengette, hogy hazamegyünk. Ártatlan örömök várnak ránk és kis hiúságok boldogítanak.

Az utolsó napon megfagyott bennem az öröm. Úgy búcsúztam minden szöglettől, mintha sohasem látnám viszont és világosan éreztem, hogy hiábavaló volt minden eddigi küzdelmem. A theológia szépséges szent hajléka összeomlott bennem.

A vonaton le kellett hunynom a szemeimet, hogy ne lássam a nőket, de minél jobban küzdöttem ellenük, annál forróbban vágytam utánuk.

— Ha a nők nem volnának, — sóhajtottam, — én lennék a világ legtökéletesebb papja.

Hiába gondoltam a szent szűzekre, a kasztitász gyönyörű hordozóira, egyetlen szép leány látása lehúzott a mennyekből és pirultam magam fölött. Százszor elrontottam a képüket, de a vér mindig újra építette, láthatalan és tiszta szerelmek támadtak bennem és ábrándoztam a „szép leány“-ról, ki tökéletes és akinek nincsenek csunya testrészei. A hervadt emléknőcskék most újjáébredtek, mint a jerikói rózsza a harmattól.

Otthon az első napok örömei azonban tiszták és üdék maradtak. Mindenki szeretett, lecsült, tisztelte

a reverendát. Boldog voltam, mert boldog az együgyű, ki nem látja mások boldogtalanságát. Honnan tudtam volna, hogy ezek az egyszerű emberek mindennap a verejtékükkel ragadnak a földhöz és a rájuk mászó bogár elpusztul a szívök felett. Nem ismertem a rémes hatalmakat, melyek a kontyos fedelű, szegényes gerendaházakban, a hegyekben, tűzük táncos virágjában uralkodnak.

Később tisztán láttam a valóságot.

A székelyek átkozódva hajszolták barmaikat és magukat, szűkösen éltek és dúrván szeretkeztek. Az urak politizáltak, az asszonyok irigykedtek és megszólalták egymást, a kisasszonyok rikítóan öltözködtek és az érettebbek titokban szerettek volna elbukni.

Idegen ritkán jött a faluba, az is vagy ügyvéd, vagy orvos volt. Egyik vasárnap a vármegyei urak vadászat ürügye alatt bolond dáridót rendeztek. Utána egyik tanító hosszasan szalmaözvegy volt. A vén plebános feje is sokáig zúgott és szégyelt velem találkozni, aki szintén brudert ittam az urakkal.

— Nagy kutyaütés volt, — mondták egymásnak az urak és tovább szidták a kormányt.

A könnyelműség észrevétlenül kapott el. A bőséges havasi élet megszínesített, a kék reverenda ragyogva feküdt testemen, széles mellemen és lepkék keringtek körül fejemet. A lányok boldogan néztek utánam a függöny mögül.

Néha sétáltam velük és azzal áltattam magam, hogy csak nők között lehet finomodni. Ragyogóan és tüzesen mondtam az apjuknak: „Szervusz!” és ártatlan bókkal traktáltam a leányukat.

Nappal jó fiú voltam, de este felborult a nyugalom. Üresség, céltalanság, névtelen vágyakozások leptek meg. Ilyenkor kimentem a falú fölötti kerek dombra sétálni és sokáig elidőztem. Két karomat fejem alá téve, hanyat feküdtem és bensőmmel küzködve, néztem a csillagos eget.

— Hogyan van az — vitáztam magammal, —

hogy ki tudjuk jelölni az égen, hol jőjjön el a Megváltó, de magunknak nem bírunk sehol nyugvópontot teremteni.

— Mit akarsz velem, Istenem? Tégy igazat! — lázadoztam. Miért érzem kitaszítottnak, magánosnak magamat, mintha szülőföldem is megtagadott volna? Alattam sír a föld, fölöttem szomorú a felhő, jaj és szerelem, élet, öröm, bánat, minden csak metafizika. Addig él, míg nyilvánítom. Értelmem tudta, hogy téves és kicsinyes ez a gondolkodás, de csak ez esett jól. Hiába ismertem a filozófiai és vallási rendszereket, egyik sem segített, idegen volt reám nézve.

Egyik éjszaka aztán elviselhetetlenné nőtt élet-szomorúságom. Fehéren, elcsigázva, emelt öklökkel állottam a falú fölé görbülten és rágondoltam Évára, első gyermekálmaim leánykájára... Milyen jó volna, ha most megsimítaná forró homlokomat, hogy megnyugtathatna. Piros ködbe veszett józan látásom és mihelyt egyetlen lépést tettem feléje, többé képtelen voltam a romlás útján megállni.

Tudtam, hogy tiltott dolgot cselekszem, de nem tudtam uralkodni magamon. Rohantam a házukhoz. Névtelen, ellenállhatatlan vágy húzott és minden lépéssel újabb álom takarta el józan látásomat, az emberi ellenállás megtört bennem. Mindent feláldoztam a pillanatért.

— Haljon meg a világ, pusztuljon el minden! — kiáltottam hangosan, túlzottan és egész úton nem láttam senkit és semmit. Nem vettem észre, hogy emberek rohannak utánam és a házak előtti padokon csendesen ülők ijedten kérdezik egymástól, hogy mi történt. Rohanásommal a fél falút felébredtettem, de nem bántam, csak rohantam és forró kézzel belöktem a leány kapuját.

— Éva!

A zajra a szép leány előjött és rémülten megállott az ajtóban, a lámpa fénykörében. Feléje rohantam, de ő felsikoltott.

— Mit akar? Apáék nincsenek itthon. Azonnal menjen Jóska — didergett. — Én menyasszony vagyok. Istenem, ha valaki meglátta!...

Elrémültem, kínosan kijózanodtam, hebegtem valamit és bűnnel leöntött arccal elmenekültem.

Az éjjeli sikoltástól láthatatlan szomszédok mozogtak, utánam néztek, fejcsóválva lassan visszavonultak és magukkal vitték meghalt becsületemet.

Fejem fölött a fák között az ég alig birta tartani érett gyümölcsét, a holdat. Felzokogtam és szédülő tekintetem előtt inogtak a fehér parasztházak.

*

Tudtam, hogy mi következik. Élesen és ellenségesen figyeltem. Óvatosságból megkettőztem a buzgóságot és a papi szigort. Szemtől-szembe senki nem mert szólni, de az ítélet ott bújkált az arcok redőiben. Elsőnek a jegyző nyilatkozott a kuglizóban, ki rendszeresen verte a feleségét.

— Az ilyen erős, véres fiatal embereknek meg kellene engedni a házasságot.

A birtokos úrból, kinek az apja pálinkával csalta össze a szegény nép erdőjogait, áradt a jókedv és a trágaszag.

— Gusztusa van a fiúnak.

— Rossz intézmény ez a célibátus — véleményezte jóakarattal a tanító.

— Mi lenne akkor a gazdasszonyokkal? — kacagott a jegyző.

— Azoknak befellegzett, barátom — felelt szakértően a kántor, mint egyházi ember. — A zsinat úgy döntött, hogy negyvenévesnél fiatalabb nőt nem szabad felfogadni.

— Tart az ember két húszévest — torkolta le a jegyző.

Az úriasszonyok a botránytól újraéledve védtek a leányt.

— Nagyon okosan viselkedett Éva.

— Csak az én Mancikám meg ne tudná! — fohászkodott egy édes emlékektől aszott hölgy.

— Most mi lesz a pártival?

— Azonnal megírom a kegyelmes püspök úrnak,
— fogadkozott a jótékony nőegylet elnöknője. — Ki hitte volna egy apácáknál nevelkedett leányról?...

Csak az egyszerű nép, a föld barna fiai és leányai nem mondtak semmit. Szerettek tovább és a nézésükkel vigasztaltak.

Valamelyik irigy kislány névtelen levelet küldött.
„Szégyelje magát!”

Fáradtan mosolyogtam, az undor felkavarodott bennem. Hát ez a világ? Most már vágytam vissza a csendbe, magánosságba; de a becsület azt diktálta, hogy szakítsak a papsággal. Be is vallottam az öreg papnak.

— Szó sincs róla — tiltakozott rémülten, — hiszen nem tettél semmi rosszat.

Harmadnap kocsira ültetett és bevitt a városba a barátokhoz gyónni, a híres Péter Athanázhoz, aki sóvárgószemű, nagykezü barát volt. Gorombán és lassan ejtette ki a latin szót, mint egy napszámos. Szent híre volt. A kereszt szigorú árnyéka állandóan ott volt ábrázatán. Ördög-öltözetnek tartotta a nőt és pontosan úgy élt, mintha még mindig János Zsigmond volna a fejedelem Erdélyben. A hívek a hónaljáig értek és úgy uralkodott felettük, mint egy titkos püspök. Mikor a gyónás végén szeliden felmarkolt a földről, senkinek éreztem magamat ennyi erőhöz és hitszilárdsághoz képest. Sohasem leszek én ilyen bűnpusztító, egyházőrző, nagy pap-bíró!...

A falú szája elcsendesedett, de belső háborgásom ezután sem csillapodott. Az öreg pappal együtt jártuk a mezőket és néztük a dolgozó népet. Néha elfogott az erő láza és kivettem a szénacsinaló villát a kezükből. Arcomon a nyári nap aranya bíborlott. Kibontott mellemen ragyogott a munka gyöngye. A csendes emberek jószándékkal nézték.

Estefelé mindig elszomorodtam. Hiába bújdostam a mezők áldásában. Az enyém volt a napimádó, po-

gány, hangtalan nép, aki telistele van nyugalommal, a mindenség halk zenéjével; és én irigyeltem az álmra fonnyadt kis virágot is, mert annak soha sincs rossz álma.

Ilyenkor szóttan haladtunk a pappal az úton, hátunk mögött szeliden követett a hold.

Egy ilyen holdvilágos estén találkoztunk dr. Bekével, ami végzetesen megrázott. Az útszéli sáncból felkönyökölve, züllötten, rongyosan, részegen röhögve állította meg a papot:

— Te még élsz, Álózi? Még mindig nem vagy kanonok?

A pap restelkedett a gyanús barátság miatt.

— Mióta fekszenek a királygyűrűs tudósok az útszéli árokban? — vág vissza ingerülten.

Meglepetten bámulok rá a papra. A csavargó észreveszi és tökéletes úri göggel hozzám fordul.

— Tényleg igaza van Álózinak, dr. Beke vagyok.

A pap sietve hurcol tovább és el sem hangzik a csavargó gúnyos kacaja, kezdi mondani szomorú történetét.

— Napszámos emberek gyermeke. Itt született a falú végén egy lopott fából összehordott vityillóban...

Megtudom, hogy ruhátlanságtól fekete hassal, pofonnal terített asztal mellett növogetett. Egy kolduló franciskánus magával vitte. A zárdában odadobtak neki egy zsúp szalmát. Beállott barátok szamarának, pucolta a tanárok csizmáit, ezért tanították. Minden iskolában kitűnő volt.

...Mikor pappá szentelték, előljárói az egyházmegye reménységének tartották, nagy jövőt jósoltak neki, de Beke megszökött. Senki sem tudta, hol és hogyan tanult, miből élt. Csak akkor járta be ismét híre a vidéket mikor királygyűrűvel avatták doktorrá.

Úr lett, kit levett kalappal költöttek fel kocsijában, ha valahová megérkezett és el talált szenderedni.

Volt minden: rendőrkapitány, főispán, politikai bálvány, ki mosolyogva feledkezett meg kártyaközben híres asszonyok kegyeiről... Egyszer valami botrányba keveredett. Letört és eltűnt. Nem lehetett tudni, hogy budai kocsmákban züllik-e, tömlőcben rothad-e, vagy valami tót megyét igazgat a Felvidéken; esetleg külföldön csavarog.

Néhány évvel ezelőtt teljesen lezüllyve jött haza és valami borzasztót cselekedett. Kiment a temetőbe és felgyújtotta az apja sírját. Leégett a fél temető...

Ez volt dr. Beke.

És most, népének örök, szomorú tragikuma szerint, királygyűrűsen újra itt fekszik szülőfaluja útszélén. Egykori paptársa gorombán lerázza magáról, s a megálázott emberroncs fölött azt mondja tanulságul nekem:

— Látod, ez a sorsa az aposztata papoknak.

Igy van. Elismerem. Az „eltörülhetetlen jegy“ megbosszulja magát...

A falú csendes. A járőrbe indult csendőrök szembe jönnek. Az öreg pap figyelmezteti az örs vezetőjét.

— Dr. Beke újból megérkezett. Ott fekszik a sáncban. Legyen gondja rá. Jó volna már az éjjel eltoloncolni.

Nincs időm kegyetlensége ellen fellázadni, mert éppen az Éváék háza előtt haladunk el. Megalázva, szégyentől sülyedezve, legörnyedek és nem merek a hajlék felé se nézni.

A hegyek köze elsötétedik. Távoli dörgés morajlik, mintha szörnyű száj kiáltana rám.

— Jaj a méltatlan papoknak!

Dr. Bekét nem bírom feledni.

— Istenem, ments meg a sorsától! — fohászko-dom magamban.

Szívemre szorított kezem hideg. Alig szólunk egymáshoz a pappal, aki tudja és engedi, hogy ériék a lelkem.

Mire hazaérünk, végérvényesen elhatározom, hogy nem, mégsem megyek vissza a theológiára.

Az elhatározás megnyugtató. Mindössze néhány nap a vakáció és új pályát tervezek. A reverendát azonban nem merem levetni. Majd visszaküldöm Kolozsvárról. Fölösleges, hogy addig megtudja mindenki. Édesanyámnak sem szólok, aki boldog és előre látja fényes jövőmet...

Már az utolsó napokat éljük és a holmikát készítik az utazáshoz. Anya szomorú és gondterhelt. Vajjon mi bántja? Őt nem hagyhatom bizonytalan-ságban.

— Mi baj van, édesanya? — fürkészem.

— Nem nagy baj — pirul el, — mégis féltem megmondani, de tudnod kell... El kellett adnom a házunkat is. Nem tehettem másképpen. Az árából az adósságokat kifizettem. Ami marad, az szűkösen elég lesz addig, amig végzel. Valahogy kihúzzuk azt a pár esztendő. Ha felszentelnék fiam, minden másképpen lesz... Addig meg kell hoznunk ezt az áldozatot. Húgodnak is tanulnia kell, öcséd sem szakíthatja meg tanulmányait. Valahogy csak megsegít az Isten...

— Igen, anya, — mondom csendesen és összetépem a püspöknek írott leveletem...

*

Elrejtőztem, mint a virágbímbóba zárt csend. A szegénység elfanyarította szájamat és a sok belső gyötrelemtől megváltóan sárga lettem. Tiszta becsülettel végeztem kötelességemet és — megnyugtató, hogy társaim sem különbek nálamnál. Hitem szilárd, imádságom forró, meggyőződéselem tántoríthatatlan, életem tiszta és vért tudnék ontani azért, amit egyházam hirdet. A jószág, nemesség növekszik bennem, tudom, hogy becsületes lesz a munkám. Lelkileg, szellemileg lelkiismeretesen készülök rá. Minden megismert igazság újabb gyönyörűséget okoz és habzsolom az emberiség, a kultúra kincseit, hogy majd másoknak is adhasak belőle. Nincs semmi különösebb szenvedélyem.

Igy emelkedem évről-évre az ethikai magaslatok

felé és már természetesnek találom a szent környezetet. Néha a buzgóság majdnem extázissá fokozódik a lelkemben és ilyenkor himnuszokat szeretnék írni még a Mózes két kőtáblájára is. Ujjaim hegyén is csillagok fénylenek. Ilyenkor boldog vagyok és szomjuhozom a további békesség után... Csak, ha kissé őszintébben magamba nézek, látom, hogy valami egészen kis dolog hiányzik a tökéletességemből. Talán az a csöpp erő, amely a bogár szárnyát mozgatja, az a számba alig vehető belső melegség, ami leszárítja a galamb-verejtéket, egyetlen kis kegyelem-morzsa, ami még a vad liliomot is pártfogásába veszi.

Az esztendőök telnek és mindent megtanulok, amit egy papnak tudnia kell. Tanáraink elégedettek velem, az alsóbbévesek tisztelettel emlegetnek. Semmi sem veszélyezteti jövőmet. Az izgalmak nedves szárnyú denevérei elvonulnak fejem fölött. Megszoktam már a papnevelőben, itthon vagyok és már nem riasztanak meg a belső félelmek. Már nyugodtan nézem a mások háborgását, hogy mint ragasztják egyik könnyüket a másikhoz a tintásujjú, meleg fiúk. A föld évről-évre távolodik tőlünk. Alig sejtjük bajait, folyását, az emberek idegenek. A transcendens világ gyertyagyújtogatói vagyunk. Lassan-lassan egyesülünk Istennel és elénekeljük dalunkat az oltár előtt. Ez az „unio mistica” fenséges és a katolikum nagy nemzetköziségében anyanyelvünket is felcseréljük a halott latinnal. Nincs haza, nemzet, szülő, testvér, hitves, rang, király, vagy koldus, csak az egy üdvözítő Anyaszentegyház van. Élni nem tudunk, de átélünk mindent, szimbólumokban gondolkodunk és rajongunk Prohászka püspök diadalmas világnézetéért. A „Contemplatio Dei” mindenünk. Evangéliumunknak látjuk minden sorát és valóságos érzéki gyönyörrel tanuljuk meg nagy szerelemvallomását Istenhez és a gondolat szuggesztív valóságától lenyűgözve szavaljuk a rithmusokban szárnyaló szó-zenét:

„Uram! Istenem! Mindenem! Szemem szereti a

fényt; szereti, mert neki való, mert az ő eleme is rokon vele; szívem szereti az élet melegét, a piros meleg vért, mert a szív kis malmát ez a patak hajtja: én pedig szeretem az Istent, szemeim világát, szívem vigasztát, munkám erőforrását, kedélyem tavaszát, örömeim fakadását, megnyugvásom szikláját, életem célját s értem Assisi Szt. Ferencet, aki egész éjjel, mikor imádkozott, csak azt hajtogatta: én Istenem, én Mindenem! Kevés szó ez, de mindent mond, mert mialatt az ajka mondotta, azalatt szállt lelke ágról-ágra, mint a madár a fakadó bükkerdőben s egyet csiripelt, egyet énekelt, hogy amilyen szép ez mind, olyan szép az az Isten, akivel tele van, telistele a szíve; — majd megint repkedett, mint a méhecske, virágról-virágra s azt zümögte bele minden virágkehelybe: jaj be édes, be édes, csupa méz és illat; olyan édes és fölséges az én Istenem, kitől a virágok áradoznak ki, s ki minden virágszirmot s minden lepkeszárnyat külön rajzolt és színezett, s minden madárnak külön elgondolta s megkomponálta menyegzős dalát. Ezt érzi minden Istent szerető lélek, ki egy vele; érzi, hogy nagy, szép, édes; s főleg érzi s örül neki, hogy ez a nagy és fölséges Isten, aki kezdetől az övé volt, a végtelenségen át is mindig övé leszén, s aki oly jó, hogy mindent arra használ, hogy a szerető lélekben is egyre több legyen belőle, több szellem és élet, több fakadás, több öröm és ének...

Éreztem, hogy így van. A szín és szeretetpazarlás nagy szavai, a kiválasztottaknak ez a dús frazeológiája szárnyaimat megnövesztette és alig vártam ilyenkor, hogy a kiváltságos papi rendbe bejuthassak, a nagy lelkék közé, kik így hisznek, gondolkodnak és éreznek. Szentül meg voltam győződve, hogy ők már túlrepültek a föld minden szennyén, tiszták, szűzek, érintetlenek és a lelkiség arany horizontját a mennyekig látják. Nagy Kiáltó leszek én is a világ kálváriahegyén és omlani fog szavam nyomán az ilyen Isten elébe a sárosarcú, meggyalázott, bűnös emberiség. Sorvasztóan édes volt ez a ruda: orcám behorpadt a ráhullott

égi fényességektől és a lelken kívül minden semmiségnek, szükséges rossznak tetszett. Csodálkoztam és nem hittem, hogy ilyen fenséges igazságok megismerése után emberek szenvedhetnek, éhezhetnek, boldogtalanok lehetnek. Jaj, ha ismernék a szenvedés gyönyörűségét, ahogy én ismerem, boldogtalanok lennének, ha nem szenvedhetnének... Világfölényes öntudat alakult ki bennem és a szent tanítások álmodója lettem. Megvettem az anyagiisan gondolkodókat és sajnáltam a profán tudósokat, írókat, művészeket; az egész tudatlan emberiséget, mely nem látja, hogy már nem a régi égbolt feszül fölöttünk... Milyen kicsinnyé zsugorodik minden laikus tudomány Platótól Marxig mind emelt. Most már büszkén, emelt fővel, sugárzó homlokkal mentem be a spirituálishoz és dagadó szívvel jelentettem:

— Megtaláltam a lelkemet, atyám, ismerem hivatásomat!

— Örülök neki, fiam, csak tovább munkálni! Omne esse, minden lenni, — biztatott a spirituális.

A napok, hónapok repültek észrevétlenül. A finom lelki megszállás kitartott, a Mózes tüskebokra lobogva égett lelkemben és csak akkor roskadt össze, mikor egy szép nyári napon a püspök elnöklésével összeült a „scrutinium“, a titkos tanács, hogy felszentelésünkről döntsön.

Nem mertük egymástól kérdezni sem, hogy vajjon mit határozott a titkos tanács. Lábujjhegyen retentünk tova a spirituális ajtaja előtt. Neki kell közölnie, ha valakit méltatlannak ítélték és csendben más pályára tanácsoltak. Sokáig tart a feszültség és bizonytalanság, míg végre megtudjuk, hogy négy nap múlva mindannyiunkat felszentelnek. A valóság olyan súlyos, hogy beledidergünk. Önmagamnak titokban megvallom, hogy reménykedtem, hátha mégsem kell oltár elé állanom. Igyekeztem áztatni magamat. Hiába kerestem az okot, ami visszahúz a világba, hiába vizsgáltam, semmit sem találtam magamban, ami eltiltana a szent-

ségtől, mit sajnálnék otthagyni; csak féltem, idegenkedtem.

Ingadozásra azonban nem volt idő. Társainktól elkülönítettek és megkezdődött az utolsó lelki gyakorlat, a nagy exercitium, a háromnapos küzdelem lelkünk angyalával. Belesorvadtunk a gyötrelmes harcba és szerettünk volna fáradtan örökre elaludni a halálosan néma csendben. Csak az utolsó napon nyújtott bátorítást a páter, de már annyira aléltak voltunk, hogy szemünk sem birt felcsillanni tőle.

— Legyen, ahogy rendeltetett, — sóhajtottam és szédülve mentem szembe sorsommal.

Már hajnalban felriadtunk a felszentelés napján. A dormitórium kékhomályos ablakából néztem, hogyan tör át a derengés a tépett felhőkön. Nagykésőre zúgni kezd a fák teteje, s a Maros völgyének virágain feltetszik a nap könnye. Az erdők vadjai emlőt nyújtanak kicsinyeiknek, a patkok újra mosni kezdik a sziklák lábát, az ég madarai elfújják himnuszaikat és a virágba öltöztetett természet üde, tiszta harmóniája elborítja a földet.

Csak mi vagyunk hajszoztak, nyugtalanok és rettegünk a reánk váró misztérium felelősségétől. Tudjuk, hogy másfél óra múlva visszavonhatatlanul lelkünkbe vésődik az eltörülhetetlen papi-jegy és örökre meghalunk a világra nézve; de bensőnk tiltakozik és nem akarjuk hinni.

Magunkonkívül, félig kábulatban vonultunk fel a vén katedrálisba, melyet zsúfolásig megtöltött a kíváncsi közönség. Minden épkezláb pap ott zsibong és a templomhajó hosszában fehér és arany ornátusokban várja a püspököt. Az oltár már fényben úszik, tömjén, olaj és más keleti illatok töltik be a gyönyörű dómot. Az orgonán felzendül az „Ecc e sacerdos magnus“. Egyszerre lila fény vetődik rá a papok alkotta fehér és arany falra: — Íme a püspök, a nagy Sacerdos, ki annakidején tetszett az Istennek. Apród-szerű, kistermetű pap emeli utána kétméteres nehéz selyem uszályát, amint fehér, szikrázó, gyűrűs kezével szüntelen keresztekkel megáld mindenkit. A kórus viharzik, a térdek megtörnek, a tömeg feje alázattal hajlik... A szentélyben rajzanak a papok, de mi csak

az arany, lila, vörös, fehér, ezüst színesőt látjuk, szívünk az izgalomtól fájón lüktet, minden csak bizonytalanul ködlik előttünk, alig vagyunk öntudatunknál...

De a püspök közeledik, vörös kapuciummal a fején, aranykankalékos pásztorbottal, diadémcsattos seelyem cipellőben, száz pap szárnyán, öt világrész méltóságával.

Mindennel tisztában vagyunk. A püspök minden mozdulatát előre tudjuk... Most fényes cerimóniával felöltöztetik és dús asszisztenciával az oltárhoz vonul, megkezdí a misét és közvetlenül a szentlecke előtt kezdődik az ordinatio... Valami vígasztal belül, hogy ma még csak a szubdiakonátust kapjuk meg, a három magasabb rend elsejét, de nyomban tudom, hogy ezentúl már nincs visszalépés. Eszembe jut, hogy már Szent Cyprian említi leveleiben az alszerpapságot, az elvirai, laodiceai, karthagói zsinatok és az apostoli konstitúciók határoztak felette, II. Orbán pápa óta a magasabb rendekhez számítják, amíg III. Incze definitive oda is emelte... Bár ne tette volna — jön az önkéntelen gondolat... Mit gyötröd magad, lépj vissza! — sugja a józan ész, de ijedten űzöm el a tanácsot, nem is merek rágondolni. Minden hiába. Áltatom magam gyáván és szeretném elhitetni magammal, hogy akaratosztottan állok itten hófehér albában, balkaromon hordván a tunicellát, jobbomban karcsú, égő gyertyát... Erőszakkal tartom vissza forró szempilláim mögött meggyült könnyeimet.

Szinte gépiesen állok fel a sorba és félek, hogy az orgona megszűnt, hátunk megett ezer szem ránk mered... A szertartást vezető nagyprépost kigöngyöli a pergamentumot és nevünket belekiáltja a templom csendjébe:

Antal Joannes...

Barabás Martinus...

Boga Stephanus...

Finta Antonius...

Mindenki beteg, félig fogyott, fakó hangon feleli:

Adsum! Jelen vagyok!

Allunk annak jeléül, hogy még szabadok vagyunk. Most a püspök emlékeztet, hogy lépésünk visszavonhatatlan és egész életünkre elhatározóan dönt.

„Ismét és ismét gondoljátok meg jól, minő méltóságot kívántok önként. A tökéletes odaadás áldozata vagytok...”

Borzasztóan világos a püspök minden szava és teljes jelentőségében felfogom, de csak egyetlen szót tudok ismételni magamban görcsösen:

— Istenem! Istenem! Mit tegyek?... Mit tegyek?...

A főcerimonárius int és ekkor mind arcra borulunk a püspök lábai előtt. A papság rákezd a mindenszentek litániáját. Fölséges pillanat. A nép a hátsó padokra állva figyel... Arcunk fakó, mint a halott Jézus lába nyoma. A fekvő testekre hull a gyertyák korma, felettünk Isten trónol és repdeső szivünk utolsó izgalmában veri a templom köveit...

— Nem! Nem! — kiált valami bennem és mintha halálos veszedelemben volnék, eszembe jut, hogy amíg a mindenszentek litániája tart, még mindig vissza lehet lépni... Volt eset rá, hogy a fekvő, félholt testek közül valaki felemelkedett és szó nélkül kiment a templomból... Hátha én is megtenném?... Érzem, hogy nincs se lelki, se testi erőm hozzá. Pillanatig titokban figyelem, hátha valamelyik társam felemelkedik és megoldja a feszültséget... Ők azonban halottként, mozdulatlanul fekszenek... Erre más segítséget keresek... Régebben felszólították a híveket, hogy emeljenek vádat a méltatlan jelölt ellen. Hátha most is valaki a templomi népből, vagy a papok közül, bárhonnan előlép és tiltakozik az én felszentelésem ellen? Kívánom is halálosan, de rettegek is tőle. Ekkor eszembe jut, hogy erre csak holnap kerülhetne a sor a diakonátus felvételénél és akkor késő!... Tovább fekszünk egymás mellett mind a tizenegyen, mint tizenegy sírdomb... A litániának vége van... Villámlásként járja át agyamat a gondolat: Most a püspök felemelkedik

mitrával, pásztorbottal... Amíg ez megtörténik, még elmehetek, visszaléphetek, de... könnyeimet kell letörölnöm és szándékosan ezzel riasztom el a lehetőséget magamtól. Lassan és sokszor érintem meg szememet, hogy a végső pillanatokból kifogyjak... Szinte megkönnyebbülök, mikor a püspök finom, különös ízű latin énekét hallom:

„Ut hos electos benedicere... benedicere et sanctificare... benedicere sanctificare et consecrare digneris“. Hogy ezen választottakat megáldani... megáldani, megszentelni és felszentelni méltóztassál.

A kórus rádörgi...

— Te rogamus audi nos! — Kérünk Téged, hallgass meg minket!

Vége!...

Elvették a világot tőlünk. Félkörben a püspök elé térdelünk és fásultan hallgatjuk meg, hogy a szubdiakónus kötelessége az oltári szolgálatra a vizet előkészíteni, a diakónusnak szolgálni, az oltárterítőt és korporáliákat lemosni, kelyhet és paténát előkészíteni...

A püspök most a paténával lefödött üres aranykelyhet nyújtja oda. Két ujjunkkal egyszerre érintjük meg és szomorúan hallgatjuk a figyelmeztetést:

— Lássátok, kinek szolgálatára adatik át nektek... azért intelek benneteket...

Majd a kézmosó ezüsttálcat és lenkendőt érintjük meg. Végül a szent lecke könyvét vesszük át és megkapjuk sajátos öltözetünket, Krisztus ékszereit, a teljes lemondást és élethossziglan szánt testi, lelki szűzesség súlyos, de gyönyörűséges igáját...

*

A szép kék reverendát megcsókoltuk és felvettük a feketét.

A kékben testvére voltam az égnek és a virágoknak, a tengernek és szelid emberi szemeknek. Az öröm és ifjúság színe volt rajtam, amelyet a nép is

Mária gyászának nevez... A feketétől félek... hiszen nincsen fekete virág, fekete öröm, fekete kacagás, semmi sem fekete, mi az életet és boldogságot adja. Az élet árnyéka csak ez a szín, a szív és halál, szenvedés és tragédiák örök ruhája... Égette a testemet és lelkem szemfedőjeként hurcoltam. Az alsóbbévezek tisztelettel tekintettek ránk és félve kérdezték meg:

— Ugy-e boldog, tisztelendő úr?

— Boldog vagyok — feleltem és ez volt az első elbotlás a fekete reverendában...

Háborgó lelkiismerettel siettem kis kápolnánkba és egész délután kértem a bocsánatot a jó Istentől. Előljáróim és társaim az életszentség és isteni kegyelem különös kiválasztottjának hittek miatta és megvitték a híret a püspöknek is, aki atyai jóakarattal arra gondolt, hogy kinevezésemnél különös figyelemmel lesz önkéntelenül megnyilatkozó bennső kiválóságomra. Így szülte egyik bűn a másikat, egyik fekete féreg a másikat...

Éjszaka megnyugodtam. Az égi és világi élet nagy szakadékan átkeltem. A töprengés, ingadozás megszűnt és a becsület határozottsága indított el az új úton.

— Pap lettem, állom...

A lélek viharzása lezajlott.

Másnap már emelt fővel állottam a püspök előtt, hogy megkapjam a második fokozatot, a diakonátust; bal karomon a dalmatikát, kezemben a stólat tartva. Mégis megremegtem, mikor a püspök fejemre tette kezét, hogy átvegyem az erőt ellenállani az ördögnek és kísértéseinek és legyek a püspök füle, szeme, szája, szíve és lelke...

A harmadik napon léptünk fel a sacerdotium világfölköti arany lépcsőjére. A gyönyörű szertartás valósága újból megrázott. Izgalmunktól az égő gyertya is nyugtalanul repesett kezünkben. Harmadszor mondtuk meg nevünket és térdeltünk a püspök elé. Az öntudat megdöbbenő világossággal égett. Percek múlva emberhez nem méltó isteni hatalomnak leszünk része-

seivé. Elborzadt a lélek a gondolat szédületes nagyságától: Bűnöket bocsátani, egyszerű kenyeret és bort Istenné változtatni... Lábunk a rémülettől földbegyökerezett, a lelkiismeret felsikoltott: — Mit akartok ti itt huszonkét-huszonnégyéves gyermekek?...

S a szentség kiadásának súlyos aktusa a néma kézrátétellel megkezdődött. Előbb a püspök puha jobb tenyerét éreztem, majd a jelenlevő papok terjesztették ki fölöttünk karjaikat. Megtörve hallgattam a főpap imáját, ki a Szentlélek áldását és a papi kegyelem erejét esdette ránk, legbensőnkben megújította az életszentséget, hogy mindig csak a tökéletes igazság világítson nekünk... Éreztem, hogy elviselhetetlen a teher, amikor a papi méltóság legfőbb szimbólumát, a stólát mellemen keresztbe tette...

Most maga a püspök is térdre hullott az oltár előtt és minden zúgot bezengő hangon intonálta:

„Veni creator Spiritus!...” Jöjjön el a teremő Lélek, áradjon ki, tisztítson meg és megtermékenyítsen... Mindenki könyörgött, énekelte, mondta, gondolta, sirta, félig önkívületben...

Hirtelen csodálatos fűszeres, sohasem érzett finom illat töltötte be a templomot. Felnyitották a szent olajak edényét és a püspök a döbbenetes figyelem mellett megkente két ujjunkat és utána mementóvonalas tenyerünket, hogy Isten is konszekrálja, megszentelje... A felavatott kezekre keresztet jelölt, hogy amiket megáldunk velük, áldottak legyenek és valamiket megszentelünk, megszenteltessenek...

Kételkedtem, hogy ezek az én kezeim; amíg egymásra hajtotta a püspök, mintha nyitott könyvet csukna be és egyik pap fehér gyolccsal letörölte a ragyogó olajat róluk...

A felséges dráma azonban új fordulathoz érkezett. A püspök borral és vízzel töltött kelyhet nyújtott felénk és felszentelt ujjaink közé a paténát zárva megérintettük, hogy megkapjuk az isteni hatalom másik nagy erejét: ostyát és bort Krisztus testévé s vérévé

változtatni, a világtörténelem legnagyobb áldozatát vérontás nélkül élőkért és holtakért bemutatni...

Tovább együtt folytattuk a misét a püspökkel, míg újból fejünkre tette kezét:

„Vedd a Szentlelket! Akinek megbocsátod bűneit, meg lesznek bocsátva, akinek megtartod, meg lesznek tartva...”

A bírói hatalommal teljessé vált minden, mit Isten embernek a magáéból adhatott.

A majdnem elviselhetetlenül súlyos szentség után csak enyhülés volt az engedelmisségi fogadalom és az arcunkra kapott főpásztori csók.

Halálosan fáradtak voltunk, mire elhangzott fölötünk a befejező gyönyörű áldás:

„Szálljon le rátok az Isten áldása, Atyáé, Fiúé és Szentléleké, hogy áldottak legyetek a papi rendben...”

Érzem, hogy többet nem bírok el. Állok, vagy megyek, nézek, vagy hallgatok, bármit cselekszem, már nem én vagyok. A szenteltvízes edény tükreéből más arc tekint vissza. Magamban kimondom a nevemet, de idegenül hangzik. Az ősi katedrális ajtajában pillanatra megállok.

Dél van. A nap az égbe mélyed, a természet elkomorodik, a föld saját árnyékába rejti orcáját és a finom szédülésben érzem, hogy fájdalmak és boldogság megcsókolják egymást a lelkemben...

A felszentelési ebédet a püspök adta. Derúsen és jószágosan nézte égbetartott orrú társaimat. Az asztalfőn trónolt, pirosgombos, drága reverendában, mint a túlvilág diplomatája és kedélyesen mulatott a nagyprépost megjegyzésén, aki a zavarában helyét elfoglaló papocskát így küldötte pár székkal lennebb:

— Várjon fiam a helyemre legalább addig, amíg meghalok. Ilyen haladást még nem láttam a hierarchiában. Nincs félórája, hogy felszentelték, s már egyenesen nagyprépost akar lenni.

Névetve helyezkedtünk el. Az inasok körülhordozták a tálakat és bizalmasan megsúgták, hogy ne szégyeljünk sokat venni az ételekből. A nagy fény, előkelőség, a sok ezüst, pompa, szín elfogódottá tett és volt, aki zavarában megitta a gyümölcsmosó vizet. Nehéz rózsamáli bor gyöngyözött a poharakban, de nem mertünk hozzányúlni, nehogy rossz hajlamokat tételezzen fel bennünk a püspök. Félszegek, idéltlenek voltunk valamennyien. Kis székely falukból került ki a legtöbb, hol ma is azt hiszik, hogy Jézus is földmives, s tele van az élet bajjal, mint a misekönyv piros betűvel. Egyik-másiknak úgy ragyogott a szeme a reáérőltetett buzgóságtól, mintha tekintetével fel akarná gyújtani a bűnös világot. Titokban arra gondoltak, hogy városba kerülnek érte káplánnak Kolozsvárra, Marosvásárhelyre vagy Brassóba. Egyikünk tudta is, hogy a püspök a kiváltságos dispoziciókat már ebéd után kiosztja.

A püspök a hozzá közelülőltől első miséje után érdeklődött.

— Hol tartod a primiciádat fiam?

Alázatos ravaszsággal felelt a fiú.

— Itt tartom, kegyelmes atyám, a kedves nővérek templomában. Zomora méltóságos úr volt kegyes a manuductorságot vállalni.

A püspök és a kanonok is megértette a furfangot. A főpásztor kedvenc kanonokját kérte fel segédkezésre, akinek, — ha van becsület benne — gondja lesz rá a ki-nevezésnél és nem küldi Csicsóba, ahol minden reggel neki kellene a csordába kihajtani a plébános malacait.

— És a tied, Josephus Hargithay? — fordult most hozzám a püspök.

— Az édesanyám kicsi falujában. Teljes csendben tartjuk, szegényesen, de hiszem, hogy bennsőségesen...

A jelzőket kár volt mondanom. Restelltem is, de az édesanyám levelére gondoltam, aki azt írta, hogy a költségekre már fel is vett a takarékból néhány forint kölcsönt; de ne búsuljak azért, mert az Isten ki-rendeli; hiszen az ő szent céljaira történt. Nem is fogja engedni, hogy én fizessem ki, akármilyen ki-tűnő, pénzes állásba is jussak, mert ez az én hozomá-nyom, a primicia pedig az esküvőm és ha csonkig kell is érte dolgoznia a két kezét, úgy is ő akarja kikeresni... Pillanatig meghatva rá kellett gondolnom az édes-anyámra, ki boldogságában mától kezdve anyatársának fogja szólítani a Boldogságos Szűz Máriát.

Mintha a püspök is megértett volna bensőmből valamit, mélyen elgondolkozott és társaim irigykedve néztek, hogy milyen jól biztosítottam szavaimmal és kenetességgel a jövőmet. Csak most láttam, hogy meg sem száradt a felszentelés olaja ujjainkon és már a konc után nyulunk, az állásért, elismerésért, megkülön-böztetésért; lelkileg egymás torkának ugrunk. A régi papi szójáték megismétlődött: — „Lélek, lélek, de mi-ből élek!” — Mindenki igyekezett valamivel magára terelni a főpásztor figyelmét. A jóhumorú, szókimondó nagyprépost mindenkire tett valami csípős megjegyzést s végül gúnyosan szólott oda a püspöknek:

— Két hónapig minden vasárnap lesz olyan füstölés a templomokban, hogy a szentek nem fogják győzni tüsszentéssel.

A buzgóbbak finoman felháborodott ábrázatot vág-tak a szenteknek kissé tiszteletlen emlegetéséhez, de a prépost tüstént rájuk csapott.

— Ne menjetek haza édes öcsém ilyen külsőleg tökéletesen, mert szegény apátok nem mer bocskort húzni, hogy már pap fia van, aki minden reggel a felhőkre ül ki breviáriumbozni.

Jól esett, hogy megmondotta. Eltalálta a színigazat. A püspök igyekezett a vasfejű öreg papot eltéríteni a nem nekünk való témától, de ő nem hagyta magát.

— Úgy is van, kegyelmes Uram. Az én időmben is így volt. Mikor a felszentelésnél a püspök lábainál feküdtünk és a szentség lényegét kitevő szavak elhangzottak, az Istenben boldogult Barnabás pap azt súgta a mellette fekvőnek: „Habemus panem“ — Megvan a kenyérünk...; de ő legalább őszinte volt... Most csak a papnevelés formája más, a lényeg ugyanaz...

A püspök is jónak látta az anekdotán kacagni és mi szerényen segítettünk neki, de mindenki örült, mikor vége volt az ebédnek.

A pipázóban az inas cigarettákat, szivarokat szolgáltat fel, ami négy esztendeig meg volt tiltva.

— Mától fogva dohányozhattok, — kínálta a püspök, — de ne szokjátok meg. Árt a szervezetnek, nem is illik egy paphoz, különösen uccán. Látjátok, a ti püspökatyátok sem él vele.

Feszengtünk, szorongtunk az antik székeken és vártuk a meglepetést, a kinevezéseket. Ez azonban elmaradt. Csak a komoly főpásztori intelmet kaptuk meg, hogy dolgozzunk az „Úr szőlőjében“ az egyház javára és a lelkek üdvére.

Bortól kipirult arccal, fellengzős öntudattal, büszkén távoztunk és magunkban lenéztünk minden korábban született papot.

— Nincs igaza, kérlek, a nagyprépostnak — kritizálta az egyik.

— Nem leszünk afféle falusi paraszt-papok — vélte a másik...

— Meglátjátok, hogy a püspök becsap a kinevezéseknél, mint a szél a templomajtót — szemtelenkedett az osztály humoristája.

Aki nem szólt, arra gondolt, hogy bizalmasan ne jelentse-e fel, milyen véleményekkel mondtunk búcsut a papneveldének.

*

Végre megérkeztem.

A plébános hintót küldött eléem az állomásra. A híres két szép lova volt befogva. Az ismerős székely kocsis bizalmasan üdvözölt.

— Netenél! A temérdek-tüzit! Kit látnak szemeim? — Az én Istenem... kicsi tisztelendúr!... Azonban egy kicsit meghúzta az olaj. Sok bőjtöt ehetek Fejérváron... Csakhogy már szerencsésen végezhettem, a testyit mű es hejrehozzuk. Mű-e? Mű hejre osztán!

Örömeben szóhoz sem engedett jutni. Mint egy gyermeket, úgy tett fel a kocsira.

— Ezt a csergét facsarja a lába köri, s jól csombojodjék belé!

— Nyár van, Álózi...

— Azétt mégis hűvös az ájer Csíkban... Na büdösök! — indította a lovakat.

— Vártak-e nagyon, Álózi? — szakítottam meg a lovakra fordított figyelmét. Jól esett volna hallani, hogy ragaszkodik hozzám a falú népe.

— Reaértünk ettől a sok esőtől — hűtött le Álózi. — Nem kell a szénáért hátramenni a havasba, mind behordta a faluba a víz. Ami az ajba volt, arra kiöntött a Fisák vize.

— Van-e valami újság a faluban?

— Hát e magának nem elég újság?... Ámbár a falunak újság, hogy hazajött, de nekem az sem, mert én má láttam. Fel es ződágazták a tisztelettyire az utat. Mondottam es a feleségemnek, hogy no Jozéfa,

az új pap zódagat ehetik eleget, de kenyeret keveset az idén.

— Nem sokat eszem én a maguk kenyerét, — sértődtem meg. — Pár hónapon belül a püspök kinevez valami jobb helyre.

— Bár minket es kinevezne valahová. Legalább erre az inséges esztendőre.

— Olyan nagy a szegénység?

— Ingbe-gagyába járhatunk a télen, mert a sok eső miánn a juhok es megmételtyesedtek, s a fél sereg elhullott.

— Hát a fa? Az erdők?

— Lopott fával még csak Koncsag Ignác tudott tanítót csinálni a fiából.

— De legalább krumpli lesz. Csíksban mindig híres pityóka termett.

— Meg es tanólvnk tőle tótul — pökött a lovakra Álózi, s elkeseredésében meghajszolta őket. — Hogy a farkasok a beleiteket!...

Röpültünk. A havasok fenyőillatú köde csapódott arcomba. A gyér zabok erőtlenül fáztak az út mellett, távolabb a magasságokba torlódo fenyőóriások üde-zöld feje fölött felhők rohantak tova.

— Drága székely földem! — érzékenyedtem el.

— Má veres az orra, — kacagott rajtam a hátrasandító Álózi; de hallatlanná tettem és sötét komolysággal igyekeztem tekintélyt tartani. Erre aztán hátat fordított egyideig és magában morfondirozott.

— Mit beszél maga ott elől? — szigorkodtam.

— A bréviáriumot mondom — röhögött a saját ötletén.

— Hallja, azzal ne gúnyolódják, mert lelegyintem a bakról!

— Hálá az Istennek, hogy eccer már a régi hangját hallom lelkem tisztelendúr! Azt hittem, hogy már egészen kiölték magából az életet, vagy igen nagy urat csináltak a kicsi papunkból!

— Mi nem tetszik rajtam? — enyhültem meg.

— Nekem a kék gúnyában jobban tetszett, mint a feketében. Mikor a gőzösről leszállott, egyszeribe észrevettem, hogy nem a régi. Olyan volt a képe, mintha Pilátusnál járt volna vacsorán. — No, kacagni a papok nem tanították meg, — gondoltam magamban eleinte, de mikor a nyomoruságunkat elősoroltam, s arra es úgy beszélt, mintha idegen földről való vóna, mindjárt tudtam, hogy a mi régi papunknak vége... Vihetem már haza magát... Vége... Az a...

— Igaza van... Bocsásson meg, Álózi. Nem szabad nekem így hazajönni.

— Azétt harag nincs — és meleg, szerető fény csillant meg a székely szemében.

— Kimerült, fáradt vagyok, testvér...

— Ammá más, — nyugodott meg a székely.

A szürke fehérségbe vesző horizont pereméről már ide látszottak a falú faházai a hegyek aljából, odaragasztva a Kárpátok sziklamellére, különös keleti formákban, mintha Attila húnjai építették volna. Fenyők zöld zászlója lengett fölöttük. A fűszálak esőcseppek alatt görnyedeztek, a föld barna és ázott volt, mintha új emberteremtésre készítette volna elő az Isten. Ezekből a sziklából puhított, ebből a sárból markolt fel engem is. Szinte átéltem saját megteremtésemet. Ebből a völgyből áramló friss szél szította fel az élet szikráját bennem, hogy ki ne aludjék. A talpamon át ennek a földnek erői költöztek belém. Amit csak köröskörül látok, mindennek volt valami része a megteremtésben akár alulról jött, akár felülről, napfény, eső, illat, felhő, köd képében. Az anyám és számlálatlan elődeim testén át érzem velük a közösséget, a végtelen magasságokba vezető tekintet sejtéses álmaitól kezdve az elharapott fű fanyar ízéig... És amire készülök, az oltár előtt csak a második primiciám. Az első ez, aminek misztériumát végig érzem attól a pillanattól kezdve, hogy az első székely virágot megpillantottam...

— Álljon meg, Álózi, hogy szakítsam is le!

Percek alatt bennsőleg kicserélődöm. Ezeket az

embereket most látom először, de mintha időtlen idők óta ismerném. Mind testvéreim. Ha nem akarom is, szeretnem kell őket... A sötétségbe vesző havasok erdői fölött villámlik... Ni, a mi villámunk, a mi dörgésünk, a mi kutyánk, a mi madarunk, a mi fáink, a régi felhőnk, drága vén napunk, minden a mienk... Mintha forgószél kavarná bennem a szívet, olyan nyugtalan és különösen boldog.

— Mindjárt, mindjárt megyek, Álózi! Csak előbb...

Csak előbb el kell mondanom első misémet mindennek, ami körülöttem, fölöttem és alattam van... Csak előbb meg kell áldoznom magamat értük, hiszen én csak értük lettem pap, Álózi, nem a püspökök egyházáért, a fényes dómokért, Róma világhatalmáért, hanem azért a kicsi fecskefészekért, mit egy jóformán nevesincs, kis, testvértelen nép ide ragasztott Kelet kapujára. Azért a dalért, amit az a hegyoldalon dolgozó leány énekel, a mindenfelől rámbámuló életekért, a rongyokért, melyeket ezek a szegények viselnek, azért a füstért, ami ott az erdőben a sovány vacsora hírért megviszi az Öregistennek. A lehulló falevélért, amely azért esik le, hogy esztendőre búzaszem, vagy egy tejcsöpp legyen értünk belőle...

— Mindjárt, Álózi!...

...de előbb meg kell tanulnom új theológiámat: a szegények, egyszerű, bűnös, megvert, árva székelyek theológiáját, az ő életüket, melynek egyik orcája angyal, másik orcája ördög...

— Mehetünk, Álózi...

Mehetünk nyugodtan, mert az én útamnak vége úgy sem leszen. Sok kocsi elporlik alattam, de én addig meg nem állhatok, míg az én testem is valamivel magasabbra nem emeli ezt a földet.

Mehetünk, Álózi. Az én primiciám megtörtént...

*

Nagy harangzúgással, fergeteges énekszóval vezettek a templomba. Elöl-hátul hullámozott a nép, közbül

fehér, arany sziget, a papok serege vett körül. Az izgalomtól reszketett mellemen a díszes ornátusra tűzött szép virágcsokor. Képtelen voltam gondolkodni, ködbe törtek szemeim és nem tudom, hogyan érkeztem meg az oltárhoz. Az öreg, ráncos főesperes dajkált, a papok buzgólkodtak, s mikor kifordultam az első „Dominus vobiscum“-ra, csak azt láttam, hogy négy fiúcska térdel égő piros ministráns ruhában, mintha négy piros eper nőtt volna az oltárlépcsőn...

Fásultan dadogtam a mise igéit és titokban arra gondoltam, hogy vajjon még ott vannak az eper-fiúk, vagy elmentek játszani. Az első padban édesanyám sírt és a jó falusi nénikék félhangosan áldázódtak:

— Óh, be boldog vagy, édesanya!...

A vendég-kántor kitett magáért. A siket, nagyot halló öregebbek félig a padból felemelkedve ellenzót csináltak a kezükből a fülükhöz, hogy hallják az énekemet.

— Jó kiadása van, — ismerték el, s nyugodtan visszaereszkedtek, mintha azt mondanák, hogy megérem a nyolc ökör árát, amibe a taníttatásom belekerülhetett. A szónokot megkritizálták: — Milyen igazán mondja — és énekeltek olyan buzgón, hogy hangjukkal fújtak le az oltárról. Szorongásom nem múlt el és olyan hosszan tartott a mise, hogy a virágcsokor meghervadt a mellemen. Végre az áldásosztáshoz jutottunk. Mormoltam az imát, a nép felkent tenyeremet csókolgatta szakadatlan. Két pap az olcsó, Bécsből rendelt emlékképeket osztogatta, az apró Szent Antal szobrocskákat.

— Milyen szép szentbálványkák! — csodálkoztak rajtuk. A szentképecskék hátáról pedig hangosan, akadozva sillabizáltak:

„Első szent misém emlékére.

Hargithay József“

Mennyi lélek, mennyi jóság áradt egyszerű lelkükből méltatlan fejemre. Szerettem volna föld alá sű-

lyedni. Nem éreztem az emelkedettség lendületét, karjaim fáradtak voltak, testem ólmos, agyam kábult és örültem, hogy végre vége volt a szertartásnak.

— Hát ez az? — tört ki önkéntelen belőlem, mikor egy pillanatra magamra maradtam.

A nép hazaoszlott, a vendégek az iskolába siettek, mert ott volt megterítve a másik asztal. A kacagás, jókedv felharsant. A tányérok csengtek, a bor kicsordult, a papi övek feszültek, felolvasták a püspök kenetes levelét, a gratuláló sürgönyöket. Utána órákig folyt a tószt, tréfák sziporkáztak, az urak mulattak, a nők kisírt szeme újból visszakapta régi fényét, a kisasszonyok kacéran mustráltak az asztalfőn és „Jóská“-nak szólítottak. Az órák teltek. Délután a legvékonyabb káplánkával három vénasszony részére elmondattak egy fáradt vecsernyét, de senki más nem mozdult, míg meg nem ettük, ittuk az anyám kölcsönvett húsz forintját.

Már sötétedett, mikor a vendégek tántorgó kocsi-kerekekkel elhajtattak.

A kert mélyébe szöktem megpihenni. Esteledett. A házak zsibbadt fővel merengtek. Az emberek a szép napot is felrótták a gerendára a sok szomorú mellé. Új életet kért enni a halhatatlan nyomor. A fák irtózva néztek rám. Állottam és tűnődtem alattuk, míg rámborult az éjszaka és egyformán sötét lett fent, alatt és bennem...

Reggelre híre-pora sem látszott a falun a nevezetes primiciának. A nép már hajnalban szénacsinalni takarodott, s csak néhány inges gyermek verekedett a napfényen, mikor a templomba siettem.

— Elvette a bálvánkámot — ordított torkaszakadtából egy kislány.

— Miért sírsz, kicsikém? — símogattam meg.

Az apró had körülvelt.

— A kicsi szógabiró vót — árulkodtak és elém-tolták a fiúcskát. A gyermek remegve adta át tegnapi misém összerücskölt, piszkos, tépett emlék-képét. Belesápadtam. Hát csak ennyire becsülik meg? Az a kép én vagyok. Hát ilyen hamar sárba dobtak. Hiába tudtam, hogy nem szabad így megítélnem a gyermeket.

— Nézd, mi történt... — panaszkodtam a papnak, aki csak csóválta a fejét.

— Nem a gyermek a hibás...

— Hanem a szülők...

— Azok sem, hanem a nagy szolgabiró, aki egyik vadászaton itthagya azt a fiút.

Másnap új tapasztalat döbrentett meg. Valaki kifutott a házból és füstös öklét vadul az égbe rázva, olyan káromkodást tajtékzott a Teremtő felé, hogy szakadt le tőle a mennybolt.

— Jövő vasárnap prédikálj ellene — tanácsolta az öreg pap.

Az se tetszett, hogy esténként a lányok az apró, szőrös lovak hátán kétfelé vetették lábukat és meztelen combokkal lovagoltak hátra a havasba „hálni”.

— Most még nem veszedelmes — vélte az öreg,

— csak ősszel, mikor dőlni kezd bé a falúba a fenyő-
illat, az erdők bujasága, s átforrósodik tőle férfi, asszony
teste. Nehéz vágyak ülik meg a falút, s még a félholt
is szeretni akar. Akkor, — nem mondom, — úgy hull
az ember erkölcsileg, mint a falevél. Résen kell lenni.
Most? Nem nagy a baj.

Azt hiszem, magában mulatott felháborodásaimon.
Ha találkoztunk, már messziről kérdezte:

— Hát ma mi történt?

Újságom bőven akadt. Ma ellopták a Csedő Gábor
négy juhát, tegnap megbicskázta egy legényt, a har-
madik a kocsmában elitta az ökre árát, Botár Dénes
megkényszerített egy nőt az erdőn négygyermekes apa
létére... Kell-e több?

— Helyrehozzuk őket, — vigasztalt a pap. —
Kicsi dolgok.

— Kicsi dolgok? — hökkentem meg. — Ezek
neked kicsiségek? Nem ártana, ha szorosabbra fognád
a hiveidet. Van itt bőven mit gyomlálni egy buzgó
papnak.

— Gyomlálgassad, édes fiam. Te fiatal vagy, tudós
teológus, a „fervor Dei“ lobog benned. Én afféle egy-
szerű, vén falusi pap vagyok. Jól is tennéd, ha rendbe-
hoznád a hiveimet.

— Bizd csak reám! — fogadkoztam öntelten és
magamban lenéztem a vén embert, aki hibásan misé-
zett, pipából és kepeből volt összetéve, minden évben
egyszer megjósolta saját halálát, megírta sírversét, de
szerencsésen mindig túl is élte, derűs tréfákat csinált a
püspökkel, központtal, nehogy piros cingulumot kap-
jon. Nem is léptették elő harminc esztendő alatt, de a
nép annál jobban szerette.

— Igazi jó ember a mi öreg papunk, akár templomi
gúnyában, akár anélkül — dicsérték.

A pap meg engem bámult, a tehetségemet és biz-
tatott, hogy ne legyek tekintettel reá, pásztoráljam a
népét, ahogy jónak látom. Nem vettem észre a szemei-
ben a ravaszságot, mikor biztatott.

— Kezdjük mindjárt Botár Dénesen, fiam. Most itthon kapjuk. Jere, menjünk hozzá. Kiváncsi vagyok, hogy mire végzed vele.

— Menjünk — mondtam elszántan, — bár szerintem az ilyen dolgot a gyontatószékben kellene elintézni.

— Botár Dénes csak tova húsvét táján szokott gyónni, s addig az egészet elfeledi.

— Szép állapotok — gondoltam, de nem szóltam.

— Hazaszabadultál, János — szólított meg az öreg egy legényt, ki egy köteg villa-gereblyével a hátán, a mezőre tartott.

— Eleresztettek, — dünnyögte a legény.

— Van-e már szeretőd ?

— Anna biza férjhez ment, míg odavótam, de már kinéztem magamnak Bokor Ágnist.

— Igyekezzél vele, fiam...

A szemem villámlott.

— Hogy lehet, kérlek, egy börtönviselt legényt így biztatni — méltatlankodtam.

— Ártatlan jó fiú ez, — vigasztalt álnokul a vén pap.

— De a börtön !...

— Az is megtörténik, sajnos, de ő nem a tömlöcből, hanem a katonaságtól jött haza.

Lenyeltem és mentünk tovább. Az öregnek mindekihez volt egy jó szava.

— Itt volnánk — taszított be egy furfangos, fazáros kapút. — Hol vagy Dénes ?

Botár Dénes az „odor“-ból szökött le. Éppen szeret ürítettek. Ingéről, fejéről lepallotta a szénaszálakat, füveket. Illatos volt az egész férfi tőle.

— Gyere, gyere ! — A káplánomnak panasza van ellened.

Jó negyvenes, érett, pompás férfi volt Botár Dénes. Arca a munkától még tüzes, izmainak még nem volt ideje a testén megpihenni. Felszentelt kezeim elvesztek villanyéltől meleg, nagy markában. A haris-

nyából kicsúszott kendering alatt egészséges, kemény test feszült.

— Hol vagy, Rózsáli? — kiáltott a kertben gyomláló feleségének. — Itt vannak a tisztelendúrék. A kicsi, s a nagy...

— Vezesse be őket az első házba — állott fel az ágyások közül a szép menyecske és nem tudta, hová legyen a megtiszteltetéstől.

— A nyilénki széna biza kárba ment — újságolta Botár Dénes az öreg papnak, — de amit az erdőhátról hoztam, az olyan, hogy az embör es megehetné.

Engemet számba se vettek. Gyermekeknek tartottak az élet nagy gondjaihoz, aki egyebet se tud, csak „a misekönyvet nyá lazni“. Csak a komoly ügyek után cresszkedik le hozzám is.

— Osztán mit vétettem? — mosolyog.

— A felesége előtt nem mondhatom meg — próbálok kitérni a felelet elől.

— Lépjél ki, Rózsáli.

— Maradj csak — inti az öreg pap. — Rád is tartozik az ügy.

Várakozón merednek rám.

— Igen, igen — hebegek. — Szégyelje magát, mikor itt a felesége, négy ártatlan gyermeke, s maga idegen fehérnépeket kényszerget a havason!

Kissé meghökken, de mindjárt fel is kacag teljes szájjal, hogy hófehér fogaitól fénylik a bajsza.

— Hiszen az nem úgy volt, lelkem kicsi papom!

Kíváncsian várjuk, hogyan vágja ki magát. Fészkelődik, fejet csóvál, kibúvót keres, de hirtelen felvillan a szeme. Jó ötlete támadt.

— Hogy es mondjam — tétovázik. — Nem volt több fertáj háromnál, mikor az asszony megdőf, s asszongya, hogy „kied keljen fel s azt a szikra fődöt a havas alatt szántsa fel, mert az magától nem fakad fel“... Igazad van asszon, de te es kerekítsd a pendejt a nyakadba, s tarisznyálj fel, mert nem ide megyek... Az asszon felteszi a szalonnát, kinyeret, — már ami a

mű szegén házunktól kitelik, — s még jól bényomogassa a hüvelykujjával a túrót a borítóba. Én kikeáltok a szógának, hogy : „János ! János ! Fogj bé, s az ekét készítsd elé, mert menyünk szántani.

— Jó, jó !

Vadászembőr vagyok, hát bélépem az első házba, s nezem a puskát : — Vigyelek-e ? Ne-e ? Ejjsze nem viszlek, mert ha te es jössz, ma szántás nem lesz ! Nem a. A nem, Istenúgysegélj !

Alig pirkadt, már künn voltam. A havas széjjibe van egy másfélvékás pityókafődem. Egyebet nem lehet belétenni, mint kendert, vagy pityókát, mert a gabonát elverik a madarak, a zabot esment a medve szopja el...

A pap, s az asszony kedveskedve hallgatják, csak én gyanakszom, hogy fálnak akar állítani a székel, ki tempósan hunyorgat a cinkosaira, kik néma jelekkel biztatják, hogy ne hagyja magát. Fennhangon csak ennyit mond az öreg pap :

— S hát aztán ?

— Szántottam délig — veti a fejét a perzselnivaló székel. — Vót es dél, mert a nap es erőst fenn vót s — engedelemmel legyen mondva — a hasam es erőst korgott...

Megkacagják lelkükből.

...Elcsapom a lovakat, hogy harapjanak. Én es falatozom. Bolond fejjel osztán esszekeccintem a bicskit, belé a tarisnyába, s rea a tarisnyát az ekeszarvára. Nem vót több hátra egy pászmánál. Ezt a pántlikát egy fertályóra alatt kiviszem — gondolom, — ma egyebüvé ügysem mehetek, a lovak es horpacok még ; én biza széjjelnezek az erdőben, hogy valami nyom nincs-e, mert bizon jó vóna vásárnap templomozás helyett kijönni vadászni.

— Nonó ! — fenyegeti az öreg igaz gyönyörűséggel, de Botár Dénest ezt még inkább tüzei.

...Ahogy az ösvényen menyek, eccer csak valami megmozdul. Megállok. Az es meg. Esment megyek,

esment megmozdul. Jé, Ūristen, e mi lehet? No akármí, nagy bátron neki, de elig lépem hármát; — ahol az ösveny srégen sirül, — hát egy nagy áldott medve két lábra fel, s neköm... Megakar harapni... A szömibe kacagtam: — No ezt te es jól megválasztottad, — mondom, — mert fogam van nekem es, de olyan, hogy még az éveget es esszerágom... Én-e? Én esze, amennyi eszöm van. Avval békapom a medvének az ajakát... A medve bógött... Én es igen... Kűjebb valami favágó emberek vótak, azok futnak bé, s faragják le a medvét a szájamról, hogy esze ne rágjam...

Hahotázva kacag pap, asszony, ember, s én is fanyarul mosolygok a tréfán. Botár Dénes azonban felint az ujjával, hogy most jön a java. Keserves képet vág, farizeusoson elszomorodik, s nagy felháborodással felém fordul. A háttérben a pap, s a menyecske ragyognak a jókedvtől.

— S hallgassa meg, kicsi papom, nem es képzelné, hogy milyen rossz az embör!...

Önkéntelenül kérdezem meg:

— Miért?

— Hát ezek a disznyó favágó-embörök bėjönnek a faluba — méltatlankodik Botár Dénes, — s asszonyák, hogy: — Ne higgyék kietek, met a nem medve vót...

— Hát mi?...

— Há csángó leány...

— Talpraesett ember vagy, Dénes! — rikkant fel a vén pap hahotázva, a menyecske büszkén átöleli ura nyakát, s engem is magával ragad a nevetésük.

— Itt megbuktál, Jóska — tekereg a kacagástól a pap. — Ezt úgy-e nem tanultad a pásztorálisban?... Tisztellek, Dénes! Ūgyes volt. Több eszed van, min az egész vármegyének... Ezzel elmehetünk...

Botár Dénes büszkén búcsuzik, minden mozdulata azt mondja, hogy kicsiség, álmában is kitelik ennyi tőle.

—Nem baj, Jóska — vigasztal a öreg pap, —

majd kipótolod a vasárnapi prédikációdban. Úgy tudom, a káromkodás ellen akarsz beszélni. Szép téma. Csak ne kiméld! Eleget küzdök én is ellene, de sikertelenül. Talán neked fog sikerülni. Szedd össze magad.

— Bizd rám, kérlek — öntudatoskodom.

Eljön a nevezetes vasárnap is.

Amit a Szentírás, szentatyák, elrettentő példák nyújtani tudtak, mindent a fejükhöz vertem a hiveknek. Kidörögtem magam a káromkodás ellen. A szószékről láttam, hogy borzadnak és a bűntudat alatt összezsugorodnak. Lihegve, de diadallal szálltam le a szószékről. A cinteremben a falu tekintélyes férfiai vártak. A kurátor lelkesen veti eléem a paroláját.

— No, kicsi tisztelendúr! Azt a hét csillagból eszszerezakott göncölszekerit az apjának, e'mmá prédikációvót! Vót mit hallgatni... Jaj, azt a boldogságos...

Megdermedtem.

— Ne káromkodjék — ugrom neki.

— Én káromkodok? — rökönyödik meg.

Örültem, hogy az öreg pap nem hallja. Sápadt voltam a szent haragtól és tehetetlenségtől. Az ebéd alatt elpanaszoltam az öregnek, hogy jártam. Részvétellel hallgatta.

— Nem úgy kell azt, fiam, csinálni! Majd megmutatom. Az ellopott juhok dolgát én vállalom. Jó nép ez fiam, csak ismerni kell és el kell találni a szája ízét.

— Kíváncsi vagyok — vallottam be.

Az öreg többet nem beszélt róla. Egész héten együtt voltam vele, de nem láttam, hogy készült volna a prédikációra.

Olyan is volt a beszéde. Lagymatagon hangsúlyozta, hogy ne lopjatok, mert úgy is kiderül a tolvajság. Egyik, másik emberen tisztán látszott, hogy ezt gondolja: Beszélhetsz nekem! Amit én eltüntetek, annak míg a világ áll, szagolhatják a nyomát.

— Ott vannak a Csedő Gábor atyánkfia ellopott juhai — példázott az öreg. — Két hete, hogy ellopták a havason és még ma sem akadt a hatáság a tettesek

nyomára... Talán a nyomozást is beszüntetik, de én mégis azt mondom itt az Isten színe előtt, hogy kiderül, ki volt a tolvaj... Kiderül... Ne felejtsetek el, mit mondtam.

Némelyek édesdeden szundikáltak a prédikáció alatt. Magam is vártam, hogy vége legyen. Egyéből sem állott, mint „kiderül“-ből. Tiszteletből gratuláltam a sekrestyében.

— Szép, tapasztalt beszéd volt.

— Várd meg a végét! — rejtélyeskedett az öreg, ki nem vágyott szónoki babérokra és sietve cipelt a templom elé.

A kapun kívül, nagy meglepetés várt. Három fegyveres csendőr éppen javában kötözte az ellopott juhok bőrét két legény hátára és szuronyok között megindították maguk előtt. A templomi nép elhülve nézte, aztán kitört belőlük.

— Lássátok-e, hogy megmondta a papunk!... Nem jó tréfálni az Istennel...

Meggyőzve, megilletődve, félve mentek haza az emberek. Száz esztendő múlva sem fogják ezt a prédikációt elfeledni.

— Hogyan történhetett? — bámultam magam is. Az öreg pap látszólag nem nagy jelentőséget tulajdonított neki.

— Egyszerű eset. A napokban a csendőrörs felé sétáltam és csak úgy véletlenül kérdeztem az őrmestert, hogy megvannak-e a juhtolvajok.

— Kinyomoztuk — mondja az őrmester, — de még nem tartóztattuk le. A havason kaszálnak. Végezzék csak nyugodtan, mert sürgős a munka. Hazajönnek maguktól vasárnapra...

... A többit aztán megbeszéltem az őrmesterrel.

— De ilyen eszközöket nem ismer a modern lelkipásztorkodás — fedettem az öreget.

— Az nem is fontos, fiam...

— Ne vedd rossz néven, de most már magam sem csodálkozom, hogy nem kaptál vörös övet.

— Az még kevésbé fontos — felelt szeliden a jószágos, öreg székcely pap. — A nép a fontos és a lelkiismeret. Majd, ha te is úgy megismered a fajtánkat, mint én, te is másképpen fogsz gondolkodni. Ma még csak kívülről látod őket, a szertelenségeiket, a nyomorukat, vad, szenvedélyes testüket, a felvillanó bicskát, a hátuk mögött ólálkodó börtönt, de nem tudod, hogy talán, amikor káromkodnak, imádkozni akarnak vele. Külön theológia kell nekik. Majd meg fogod ismerni. Nagy, nemes, igaz nép ez.

Hitetlenül csóváltam a fejemet. Alig egy hét múlva azonban kiderült, hogy az öreg papnak igaza van.

Egyik nap azzal fogadott, hogy megjött a joghatóságom. Mától kezdve gyóntathatók, eskethetek. Már vártam. Ez lesz a kulcs az emberek szívéhez.

— Szombaton ki is próbálhatod — mondotta a vén pap.

Szokatlan izgalommal készültem rá, hiszen gondolatnak is hatalmas, hogy egy ilyen sárgaszájú gyermek, mint én, bíró lehessen az Isten és az emberek között.

*

Hullafoltos, vénhedt, homályos imádság-ház ez a mi kis templomunk, melyben első bírói ítéletemet ki kell mondanom. Szürke, kietlen köcsontváz, nedves falain kiütött a zöld nyirok. Repedezett, vedlett, szúette, homályos, amelyben minden porba szakadt. A vörösre mázolt faszentek idétlenül előrenyújtják kezeiket, melyekről letöredezték az ujjak, s a primitív képek szemeit megette a salétrom. Az oltár feletti ismeretlen szentharát-szobor kámszájában félvak verébfiókkák tárogatnak sárga csőrükkel. Egyik tövében a harangozó, másik tövében a halál alszik a liivesben. A gyámfalak erőtlenül dülnek a százados épület oldalának, s a piszkos ablakokon soha nem hull be a napfény. Ódon, terhes látvány. Egész élethosszra kimerül, aki csak látja.

A hideg végigborzongat, amikor belépek, hogy az első gyóntatást elvégezzem. Szombat délután van, az emberek már hazajöttek a mezőről. Néhány vénasszony

térdel a padokban és az esteledés homályában olyanok, mintha a kriptából korán feljött szellemek volnának. A gyóntatószék homlokán sárga bendő-lámpa ég ernyedt, gyér fénnel. Ez is micsoda ijesztő bűnkaporsó, recsegő, ódon, vak trónus. Úgy látszik, még a szevillai zsinat idejéből való. A szakadozott láncú üveg luszteren egyetlen gyertya veti rá szomorú fényét a vén padokban ülők bűnbánati csendjére. Némán jönnek, mintha nem emberek, csak árnyak volnának.

— Ki lesz az első? — izgat a gondolat és különös érzések között ülök, stólával árnyalt szemcimet nem merem a közeledőre emelni.

Egyik árny felemelkedik, lassan közeledik, mélyet sóhajtva térdre cseszkedik. Fülemet a gyóntatószék rácsához hajtom, de szívem izgatottan dobog. Félek is és azt hiszem, sápadt vagyok. Csodálkozom saját vakmerőségemen, hiszen Isten helyett ültem le bocsátani, büntetni; ismeretlen életek és sorsok felett ítélni. Szeretnék elfutni, de a belső izgalom leigáz, két térdem egymáshoz verődik és feszülten várok...

Forró lehelet éri fülemet és egy tompa emberi hang belesuttog:

„Gyónom a mindenható Istennek... és neked lelki atyám, ki Isten helyett vagy...”

Ismeretlen, meglelt, komoly férfi beszél, kinek fia lehetnék. Alázatos, megtört, nyugtalan és bűnös. Bajsza fülemet csiklandja. Röpké büszkeség fut át öntudatomon, de olyan elevenen, hogy még a testem is egyenesre szilárdul tőle és azt gondolom, hogy milyen nagy emberré lettem... Az egész világon milliók fognak lábaimhoz hullani, kik vigasztalást és bocsánatot várnak. Üdvöt és kárhozatot oszthatok fehér kezem mozdulatával, örömet gyűjthetok a szemekben, vagy fényeket olthatok ki. Egyetlen ökölcsapással bezúzhatom a vi-gvorgó ördög fogait, pár latin szóval letörhetem a tragédiák világsűrétítő szárnyát, porba dönthetek és porból teremthetek éppen, mint Ő, az — Isten... Belső

elégtételt érzek és titkon örülök, mikor az erős, de megalázott férfiember tompán, fakón a bűnvallásra szánja magát.

— Loptam...

Kissé megtorpan és keserűt nyel utána. Ez a kedvező pillanat, hogy rácsapjak a bűnre:

— Mit lopott?...

— Pénzt.

— Szegénytől, vagy gazdagtól?

— Elég szegénytől.

— Sokat... lopott?

— Öt forintot.

Szaggatottan felel, arcaink egymás mellett vannak és érzem, hogy az övé minden kérdésemre forróbb, szinte átsüt a köztünk levő farácson.

— Miért lopott? Nem félt az Istentől?

Az utolsó kérdés rossz volt. Az ember elhallgat, elzárkózik. Mikor lopott, nem jutott eszébe, de most fél az Istentől, mert nem a Jóságot, a Bűntetőt látja.

— Ki kell tární őszintén a lelket — biztatom, — hiszen Ő úgyis tud mindent.

A vallomás önkéntelen, mindent sodró elszántsága már eltűnt. Akadozik és kendőzi, szépíti, titkolja önmagát. Szavai hidegebbek lesznek és végül vagy elromlik a bűnbánat mély, megnyugtató hangulata, a gyónás újjáteremtő, erőadó megnyugvása, vagy — hazudni fog. Megrettenek, hogy az első lélek, ki hozzám fordult, csalódní fog. Meleg, együttérző hangon, kis lelki kelecpcét állítok neki. Tudom, hogy észre sem veszi, hiszen tanulatlan, egyszerű, falusi ember...

— ...De úgy-e az a szándéka, hogy az okozott kárt megtéríti és a pénzt visszajuttatja, mert csak úgy bocsájtja meg a Jóisten a bűnét...

A férfi homloka lemondóan megkoppan a gyónó-rácson:

— Nem tudom visszaadni.

Nehezen szakad fel a szó melléből.

— Akarnám, de nem tudom. Esett, szegény ember

vagyok én lelkiatyám. A Csedő úr marháit őrzöm a havason. A múlt hétön valami erdőől emberek mentek szekérrel a vágottba, s egyik azt kiátsa neköm, hogy : — „János, hé, eridj haza, mert meghót a feleségöd !“ — Nagy szaporán hazamegyek, s hát látom, hogy igazat mondtak. Két árvám maradt, s mind kicsidek. Egy falat kenyér a háznál nem vót... Két napig neztem, hogy éheznek az ártatlanok, s akkor éccaka... elmentem hazólról... Loptam, mert heába kértem, nem adtak... Nem adtak... S ha má fel nem ódoz, én menyek es tisztelendúr, met én ez ántivilágban azt a pénzt visszaadni nem tudom... Nem én...

Mozdult is nehezen, leverten, hogy távozzék. Ijeden szóltam rá.

— Maradjon...

Visszaereszkedik térdeire és vár. A valóság előtt tudományom cserben hagyott. Törtem a fejemet, hogy megoldást találjak. — Egyszerü — vídultam fel a mentő ötletre és a zord életű bűnöshöz fordultam.

— A kárt meg kell téríteni és ha nem tudná, én lehetővé teszem, hogy lelki vigasz nélkül e szent helyről ne távozzék.

Az ember minden idegszálát megfeszítve várakozik. Mosolyogva, drága, meleg lelkiingertől hajtva nyúlok a zsebembe és előveszem majdnem minden pénzeimet, egy papir ötforintost. Ujjaim közt összesodrom és áttolom a sárga, töredezett rácson.

— Itt van az öt forint és — adja vissza a károsultnak...

A gyónó ember mohó örömmel kap utána, kísértja, megnézi, szemei a sötétben felvillannak. A pénz látása megzavarja, szólni se tud. Titokban figyelem és — belül büszke vagyok magamra.

— Sorolja csak fel tovább a bűneit.

Katonásan kihúzza magát, mint akit álmából költöttek fel és hirtelen összeszedi gondolatait. Már csak mímeli a magavádító gyónót, szórakozott és tisztán tudom, hogy más helyt jár az esze. A pénz tette. Majd

elmúlik — gondolom — és figyelőn visszaereszkedem a gyónószék könyöklőjére.

— Kárinkottam — dörmögi az ember.

— Hányszor ?

— Nem es tudom, istállom.

— Sokszor ?

— Abbiza, elég sokszor ...

Újabb sóhajtással jelzi a bánatot, s utána hidegen járálja.

— A hatodik parancsolat ellen es vétkeztem ...

— Gondolatban ?

— Bűmot se mondanám, ha csak gondolatban ...

Magam is elpirulok, mikor felteszem a kérdést, de elő van írva, hogy a bűn minőségét tisztázzuk :

— Más feleségével ?

A rongyos, baromőrző ember alázatos hangja megércesedik, s keményen visszavágja :

— Magamot vádolom, de mást nem ...

És összeszorított szájjal megátalkodik. Csak a következő bűnöknél mutatja, hogy újra megtört, még bensőségebb, de csak színleg és alig várja, hogy a konfessziót befejezze. Nem láthatok a veséjébe és szinte megkönnyebbülten hallgatom, hogyan igyekszik a bűnbocsánat partjaira kapaszkodni.

„Teljes szívemből szánom és bánom minden bűnömet... Fogadom életem jobbulását, kérek azért idvességes penitenciát és feloldozást...”

Most rajtam van a sor, de — Istenem — mit mondjak ? Nehány hideg, iskolás intelmet elrebegek. Érzem, hogy szavaim erőtlenek, nem világítják be e mély árku élet titkait, s e havasi pásztor vas idegei meg sem rezdülnek tőlük. A dúrva testből képtelen vagyok a lélek erőtlén szárnyait kitépni, s az erdei tüzeektől szőrös, fekete mellkasban megátalkodott szívet új, tiszta életritmusokra indítani. Robusztus, darabos ember ez, ki, ha a legteljesebb megigazulás percében meg is halna és üdvözülné, csak arra lehetne használni, hogy izmos

testével húzza Isten szekerét, de angyalként felette lebegni képtelen volna.

Az első gyóntatásom az én vereségem és kissé tehetetlenül recitálom a feloldozás formuláját:

„A mi Urunk Jézus Krisztus oldozzon fel téged és én az Ő tekintélyével feloldozlak a bűnök minden bilincseiből...”

Az ember megcsókolja a kicsüngő stólát, lassan eltünik és új árny ereszkedik lábaimhoz.

„Gyónom a mindenható Istennek...”

A bűvös faköpeny recseg a bűnök terhétől, melyek dúrvák, darabosak, együgyűek és meztelenek. Mindenik egy-egy öklötés az Isten mellén. Szürke sziklák, melyek komoran fekszenek az emberi életen. Egyszerűek. Hiányzanak a démoni szándékok finom kultúrájú, szédítő távlatai, a lélek labirintusainak titka. Nem az intellektussal megtámadott Isten elleni harc raffinált-ságainak kábító lehetőségeivel kell birkóznom, hanem csak primitív harapás mindenik bűn a szíven. Nyomukban mégis az életrejtelmekbe látok, az emberek sötét munkája mögé. A gyóntatószék lassan átforrósodik a szűzesség-síratásoktól, a boldogság, nyugalom utáni kemény törtételettől. Aljasságok, gazságok, házasságtörések, kenyéréhség, ismeretlen veszedelmek szállanak felém a forró szavak gőzéből. Mindenik egy-egy viperaszúrás a lelkemen. Beleborzongok és önkéntelen elítélem. Nem tudom megérteni, hogyan lehet a végtelenül jó Istent ennyire bántani és haragomban szeretném kárhozatba taszítani őket. Korholom és kínzom szegényeket ruhajtott buzgalomból, a csak betükből ismert élet tudatlanságával, könyv-bölcsességgel.

— Csaltam, raboltam, paráználkodtam, hamisan esküdtem, rágalmaztam, más becsületébe gázoltam, gyűlölködtem, haragot tartottam, gyújtogattam, kárt tettem, ahol csak lehetett, mindenütt ártottam, Istent számba se vettem, mértéktelen voltam, soha nem imád-

koztam, embert, állatot kínoztam, gyilkoltam... — és ki tudná, hogyan folyt tovább a szájakról a fekete patak.

Ezeket a vétkeket is jórészt csak könyvből ismerem. Csak nevüket hallom és valójában azt sem tudom, hogy miket bocsátok meg Isten nevében. Amíg el nem követtem őket, nem tudom mi az. Honnan sejtsem, hogy mit jelent késsel lesni hónapokon keresztül azt, akit gyűlölök és a siket, vörös vérzúgásban reszketni a bosszúvágytól, eladni testet, lelket, nem örödni sem földi, sem égi büntetéssel, csak szomjazni a vére, élete, megkínzása, meggyötrése, összezúzása után; érezni öklünkben a túlhabzó, kielégítetlen erő édes fájdalmát és a szenvedély romboló eksztázisában rávetni magunkat embertársunkra és a vértől lecsillapodni?... Honnan tudom, mi az: futni a kijózanodás félelmében, erdőkön bujkálni ólmos arccal, káini lelkiismerettel, bitanggá vetett sorsban és végül elsorvadt testtel, borzasztó belső ronccsal odazuhanni egy fekete reverendácskával takart gyermek-pap lábaihoz és egyszerűen azt mondani: — Öltem... Mit is sejtsem, hogy mi van a házasságtörés szégyene mögött? Mi az a szünni nem akaró kín, a meggyalázott test lemoshatatlan szennye, a folytonos titkolás nehéz félelme és mindig rágondolni, mert mindig látom, akit megcsaltam, a hitvesi hűség összeomlása, magam megvetése, egy eljátszott élet sívársága, pusztulás, amikor még az imádságot is hazugságnak érzem, melyre ártatlan kicsinyeimet tanítom?... Hogyan mérhetném meg a szakadékokat, ahol az emberek belső útjai vezetnek, amelybe öngyilkosok beleugranak, a végtelen nyomor és szenvedés viskói között járók kínját, kiknek minden lépésre egy-egy hajszála megöszül?... Egyetlen mentégem, hogy Istenre bízhatom őket. Én csak felemelt kezű, feloldozási formulát mondó gyenge gyermeke vagyok.

Istenem, milyen borzasztó ez a gyóntatószék!...

„Gyónom a mindenható Istennek” —
hallom újra.

Bűne sincsen annak, aki mondja. Az élet ismeretlen áldozata, eltiprott névtelen, az emberi jószág összetört drága edénye, akin tragédiák viharzottak végig, szegénységében elégette már a betlehemi jászol fáját és Kézstus keresztjét is. Minden este szemfedővel takarózik és övéinek pár sírhalma minden vagyona. Elfogyott erejű, tehetetlen drága jó lélek, kinek testileg is csak az a kicsire szabott, kerek ostyadarab a tápláléka, melyet reggelenként buzgón megáldozik. A hit csodája, hogy még él. Nem bűnbocsánatért, új erőért gyónik. Már életében öreg imádságos könyvvé vált. Elhagyott, társtalan, szomorú és olyan finom, hogy a legkisebb szellőre is vérzik a lelke... Egy összeomlott világ alatt vergődik, s a némasága a legszörnyűbb jaj, mit valaha hallottam... Mit mondjak neki? Kifogy a szó számból, lelkem didereg és semmi súlya, melege, kegyelme nincsen ígémnek:

— Bizzék Istenben! Ő nem hagyja el!...

— De hiszen csak ez tart életben — suttogja elhalón.

Szent Ő, a szegénység szentje, kit soha szentté nem avatnak... De talán a poraiból nőtt virágocska mégis ékeesebb lesz, mint a többi. Bizony elhagyta őt az Isten, úgy érzem és elsáppadok a gondolattól, hogy mikor másoknak bűnöket bocsátok, magam vétkezem.

Es minden egyes gyónó-gyermekem újabb vereégem...

Érzem, hogy nem tudok bekapcsolódni rejtett világukba. Minden sóhajtáshoz testvért kellene sóhajtanom, szívük terhét velük viselni, erős karjaimba emelni őket, hitet hittet, kínt kínnal, testet testtel, lelket lélekkel, sorsot sorssal támogatni. Át kellene ömlenem mindannyiokba és saját varázslatomba vonni... Hiszen a halott is csak úgy tudna pihenni, ha mellé fekehetném. Már nem én élek, hanem ők élnek énbennem és én élek őbennük... De ingatag, kicsi fiú vagyok, ki tehe-

tetlenül tatom a számat a vezérletemre bizott nyájacska élén.

Milyen szerencse, hogy nem én, hanem Isten gyóntat!...

Ernyedt, fáradt vagyok. Valaha izgatott a kíváncsiság, hogy miket gyónhatnak meg az emberek. Vágytam belenézni a rejtett titkokba, a leleplezett emberbe, férfibe, nőbe, — különösen a nőbe — mikor leteszi az álorcát és fölibük akartam kerekedni ezzel az egyetlen szóval: — Ismerlek. Előttem nem hazudhatod magad kiválónak, önmagadnál többnek, a test külső varázsa mögött kultúrad, tudásod, művészeted, csaló modormázad mögött látlak. Elszakíthatatlan viszony szövődik köztünk és érezni fogod a lelki függőséget... És most látom, hogy minden megvallott bűn, halott bűn, alig hogy kimondták, már el is feledem és alig várom, hogy vége legyen az egész torturának. Bár sohase kellene többé gyóntatnom. Csak a magam tehetetlenségét érzem és a belém írt panaszok, bűnök, kínok, küzdelmek fájnak. Kiábrándultam az emberből és ha személyesen beszélhetnék a Teremtővel, azt mondanám róla: — Na, nem nagy dicsőségedre válik, hogy megteremtetted...

A végén azonban mégis meg vagyok elégedve magammal. Szentül meg vagyok győződve, hogy sok jót tettem, embereket vigasztaltam, megnyugtattam, lelkeket támasztottam és új erővel megajándékozva útnak indítottam. Kevés pap tudná ezt megtenni rajtam kívül ilyen jól. Szorongásaim elmúlnak és érzem, hogy a gyónási titok komoly szigillumom mögött ritkán állott olyan nagy ember őrt, mint én. Szinte sajnálom is már, hogy az utolsó gyónó jön. Csak jöjjön. Hamar megölöm kis fekete bolháit, melyek az ördög irhájáról lelkeire szökdöstek. Már mormogom is az előkészítő áldásformulát, de az ember hallgat, nem siet mondani: „Gyónom a mindenható Istennek...” Vár, küzködik. Segítségére sietek barátságosan, megejtő kedvességgel:

— Mikor gyónt utoljára?

— Az előbb.

-- És valamit elfeledett meggyónni?

— Nem én, kérem.

-- Akkor miért jött?

Az ember még mélyebbre süti le szemeit.

— Visszahoztam a pénzt.

--- Miféle pénzt?

— Az öt pengőt, amit a tisztelendúrtnál kaptam, hogy a lopást adjam meg. Tessék! — és már erőlteti is át a gyóntatószék rácsán.

Tájékozatlanul kérdezem.

— De miért hozta vissza?

— Én csak azért — sírja a havasi ember, — hogy amíg a penitenciát imádkoztam a padban, eszömbé jutott, hogy Ferenckének kiszakadt a bocskorkája, Máriának kicsi rékli kéne, s én abbahejbe tudtam, hogy a lopást soha meg nem adom. Tessék a pénze tisztelendúr, mert én újból nem akarok vétkezni, s ha már így van, vegye vissza a felódozást, s az én Istenem segíje meg, vezérelje, hogy haladhasson a pályáján, s fizesse meg irántam való jószágát, mert mű többet nem találkozunk. Még az éjjel megyek a havasba. No, engedjen meg az alkalmatlankodásért...

Nagy, nehéz léptekkel elment.

Úgy éreztem, mintha villám ütött volna a szívembe. A vén templomban már senki sem volt. A gyónók elfogytak. Szégyenkezve letettem a violaszín stólát, kiemeltem nyakamból a karinget és egyedül, elhagyottan állottam.

A luszteren még párat pislogott a leégett gyertyavég és azután elaludt az is.

Ráborultam az utolsó padra, s lázasan mondani kezdtem a Vespere himnuszát:

Expelle noctem cordium
Absterge sordes mentium.

Üzd el a szívek éjjelét, töröld el hát fejünk szennyét...

A templomra csend borult, s fölöttem álmában rejtelmesen sóhajtott a nagy harang...

Úgy mentem haza, hogy senki se lásson.

Az ég fölöttem csillagot virágozott, a csendes parasztházak fehéren aludtak. A hegyek felől távoli dörögés morajlik, a munkától fáradt nép már pihen, a havasok fölé komor, fekete fantáziák szállanak.

Sokáig elnézem a szobámban, hogyan muzsikál a lámpám üvegje és lassan megnyugszom, izgalmam lecsendesedik. Lefekszem és ágyamból hallgatom, hogy az ajtó küszöbén fekvő kutyám úgy horkol, mint egy breváriumát végző vén kanonok.

Jóval éjjél után megverik ablakomat. Felriadok.

— Ki az ?

— Az egyházfi. Tessék jönni, mert beteghez kell menni! A kicsi tisztelendurat kívánta...

— Menjen csak előre, Mihály bácsi, a templomba és készítsen elő mindent. Pár perc múlva én is ott leszek. — kiáltom vissza.

Gyorsan öltözködöm. Halálveszély van, hogy ilyen későn hívnak és esetleg csak pillanatok választanak el egy lelket a pokoltól — vagy menyországtól... Rohanva igyekszem a templomba. Az oltáron, a szentségház tövében már két szál gyertya ég. Izgatottan veszem magamra a szent ruhát, nyakamba akasztom a szentség-hordozó selyemzacskót és a vattával bélelt ezüst szelencében elhelyezem az oltári szentséget. Mihály bácsi viszi a szent olajokat és tartja a kézilámpát.

Födetlen fővel haladunk a néptelen úton s csak a kis csengettyű szól, hogy az Úrjézus haldoklóhoz siet. Az egyházfi megpróbálja beszélgetni:

— Az este még semmibaja nem volt. Hátrament a havasba, s a setétben valahogy félrelépett és lezuhant a mélységbe. Úgy hozták haza lepedőben...

Rászólok, hogy hallgasson, s csendben megyünk tovább.

Lent a falu végén egy kicsiny házban ég a lámpa, fénye küzd a sötétiséggel, mint a kihunyó élet. Itt várnak ránk. Őles léptekkel sietek, szinte rohanok, mellem Krisztussal és végre elfult lélegzettel megérkezünk.

— Békesség e háznak!

— És a benne lakóknak — felelik a könnyőreletes szomszédok.

A festetlen szalmaágyon véres férfi fekszik. Hörög és küzd, bírkózik a kínokkal. Nem ismerem, sohasem láttam, de a pap és halál ne nézze a nevet. Egy ember, egy haldokló. Az oltári-szentséget elhelyezem a szegényes fenyőfaasztalon és mindenkit kiküldök a szobából. Így asszony megfogja a kanapén kuporgó, szepegő két kis gyermek kezét:

— Jertek, Ferencke, Márika!

A nevekre megrendülök. Nem ismerem, de tudom, hogy az én első gyónóm. Fejéhez telepszem és é már mondja is magától utolsó erejének halálos megfeszítésével:

„Gyónom... a... mindenható... Istennek...”

Halvány vérbuborék zárja el ajkait.

— Ne, ne beszéljen! — intem — csak bánja meg életének összes bűneit és sietek feloldozni.

Arra sincs időm, hogy a virrasztó embereket beszélítsam, mert meg kell előznöm a halált, míg az öntudat el nem alszik.

— Magához tudná-e venni az Úrjézust?

Alig észrevehetően igent int és a véres szájnak átnyújtom a viatikumot.

„Accipe frater... Vedd testvérem az útravalót...”

A száj hatalmas rándulásán látom, hogy lenyelte. Melle a kínoktól megdudorodik, bajszán sós verejtékgyöngyök csillognak és alig hallható szó hagyja el ajkát:

— Azt az öt forintot... tessék...

Ereje elhagyta. Melléje roskadok és átölelem.

— Azzal az öt forinttal Ferenckének új bocskorkát, Márikának kicsi réklit veszek... Értette-e?

A haldokló elmosolyodik és megnyugszik.

A csengettyűvel jelt adok, az emberek újra be-

jönnek. Figyelmeztetem, hogy a haldoklónak az utolsó kenet szentségét adom most fel, mire zajosan letérdelnek.

„Lépj be e házba Krisztus — csendül fel a hangom — ...Töltse be víg öröm, termékeny szeretet... Fussanak a démonok...Jöjjenek a béke angyalai...”

De nincs idő az imádkozásra. Ujjamat a szent olajba mártva, keresztalakkal jelölöm a haldokló szemhéjjait:

„Ezen szent kenet és saját legkegyelmesebb könyörölete által bocsássa meg neked az Úr, amit látás által vétkeztél.”

A szemek zárva maradnak.

A füleket kenem meg és — többé nem hallanak.

Az orr két szárnya többé nem repcs, mihelyt megérintem.

A száj a ráhintett kereszt után, örök némaságba dermed.

A kezek is meghalnak érintésemre...

A lábak kihülnek...

Az ágyék csendes...

Az ember meghalt...

Uram, irgalmazz nekünk!...

A szerencsétlen pásztoember halála felnyitotta a szememet. Csak most láttam, milyen beteg életet hordoz ez a föld. Valami egyházfölötti nagy kereszténységet élt a nép, melyben a nyomor ölelkezik a jósággal és igazsággal. Napokig elnéztem emberkínzó munkájukat, zabos árpakenyerüket megízleltem, eldült szekereiket segítetttem felállítani. A vállukkal tartották kis tehenüket munkaközben, hogy a meredek hegyoldalról le ne zuhanjon. Megtörtént, hogy földbarna asszonyaik félnapi járóföldről a kötényükben hozták haza dúrva munka közben megszült gyermekeiket. A szájuktól elvont falat árán kuporgatott pár forintjukat reménytelenül hordták interesül a legyőzhetetlen bankba. Fejük fölött részvénytársaságok tarolták az erdőt, ingyen hordták el a borvizet, értékes ércet, ként, pisztrángot, füvet, fát, mindent. Néha felvillant bennük a keserűség az elpörölt kis vagyonok pusztulása miatt és ilyenkor reszkető, keserű emberekkel megteltek a kocsmák, kiömlött az embervér, vagy tűzbeborúlt erdő, mező, házak. A férfiak elszegődtek erdei munkásnak, viruló lányok dalolva mentek „Barassóba“, Bukarestbe és megejtve, megvetve, sírva jöttek haza, már akit el nem söpört végleg az élet szennyes hulláma.

Senkijök sem volt, aki segítsen rajtok.

A főispán medvét hajtatott velök, az ügyvédek gazdagodtak, a csenőör megportyázta, a finánc monopolizálta, a képviselő úr elpolitizálta a sorsukat, a földművelésügyi miniszter tenyészvikát és népies kiadványokat küldött, a vasút elkerülte, a haza besorozta, a pap eltemette őket. Csak a kölykük és kutyájuk vonított utánuk, ha felfordúltak!

Megdermedt bennem a lélek, ha rájuk gondoltam. Gyűlöltem az urakat, kik néha a városból vadászat ürügye alatt kirándultak asszonyostól és bolond, dalos, boros éjszakát rendeztek. A férfiak pertut ittak velem, az asszonyok megkívántak, emléksorokat kértek és én pirulva, bortól hevülve, titokban a bűn után epedve, komoly mondásokat, Kempis Tamás-idézeteket firkáltam levelezőlapokra. A tanítónő, a helyi kisasszonykák a kissé piszkos, fehér napernyők alól bizalmasan néztek és bájosan fintorgott arcocskájuk:

— Hogy van, Jóska?

Az öreg pap büszke volt reám.

— A káplánom civilizálódik.

Édesanyám boldogan ruhát vett testvéreimnek első keresetemből és előre figyelmeztette barátnőit, hogy ott legyenek, mert „vasárnap a fiam prédikál.”

Csak a vad hegyek, s a nép hallgatott és bandukolt végzete útján. Csapás csapás után érte őket. Most már nem csodálkoztam, hogy a káromkodástól állandóan fekete a torkuk. Mit tudtam eddig róluk? A faluban csak házak voltak, a templom egynapos menedék. A csodálatos embermegnyilatkozások, lelkiáradások, bűnök, tragédiák és veszedelmek kint zajlottak le a görbe földeken, havasok homályában, füstös erdei szállásokon, ahol álmukban is ördög tépte a szemük szőrit. A számból vette ki a szót az öreg pap, mikor kiküldött hozzuk:

— Nézd meg, fiam, hogy mit csinálnak!

Mentem.

Kézről-kézre adtak, úgy ajnároztak. Mindent megtettek a kedvemért. Pittymallatkor frissen fejt tejet itattak, pisztrángot fogtak, függő cigányüstben készült ételüket megosztották, az éjjeli tűz mellé szénaágyat vetettek, áfonyával, harmatos málnával kedveskedtek, gombát megismerni tanítottak, de a bajaikat elrejtették előlem. Nem akartak terhelni vele, vagy még nem érezték a teljes közösséget velem, mert még nem voltam az erdők fia, a fák testvére, mint ők. Abban a lelki optikai csalódásban voltak, hogy én Isten különös választottja

vagyok és túlságos, őket elriasztó közelében állok ; pedig ők feküdtek a Teremtő mellén.

Az első napokban nem is bántam. A természet teljesen elkápráztatott. A hegyek hatalmas méretei, a beláthatatlan erdővilág és különös teremtményei elbódítottak. A magas, sudár fenyők között fénynyílak lövöldözték át a szívemet, zúzmók, mohok, ékszercsillagai, mint színes tűzpontok ragyogtak körös-körül. A völgyekben ellepett a buja fű és a virágok az enyémhez verték kék, piros, arany fejcskéjüket. Alkonyatkor vad igézettel hatottak a barna fenyőboronákból farkasfogra összerótt erdei szállások és az esti illatos fenyőtűzeknek a magasságokba kígyózó karcsú füstje. Hosszan elnéztem a szakadékok mentén lassan a fehér ködbe takarózó patakokhoz cammogó ökrök, tehenek, kecskék vonulását és hallgattam a vízbeérő kolomp sejtelmes harangozását... Mindenem megvolt, csak az emberi őszinteség hiányzott...

A harmadik-negyedik nap az is megjött.

— Szegény Botár Dénes ugyan megjárta — újságotlák.

— Mi történt ?

— Odaütötte a fa.

— Meghalt ?

— Kiheveri, de nyomorék marad.

— Lehetetlen. Az a pirosbarna, jókedvű, drága, szép ember nyomorék ! El sem tudom hinni.

— Sok hihetetlen van a szegény ember életében.

— Hát a hogy történt ?

Dánér Emri felel :

— Az úgy, hogy megbosszulta magát az erdő. Jól tette.

— Hogy mondhatsz ilyent, Emri !

— Hagyja el, keresztapám — ácsánkodik Dánér, — Dénes beszélt rá a birtokosságot, hogy az erdőt eladjuk Friedmann úrnak. Amit tőle kapott, azt most doktorra költheti.

— Hazavitték ? — érdeklődöm.

— Most készítik. Az elébb ment ki a szekér érte.

— De hogy szállítják el ebben a sötétben — aggodalmaskodom. — Még valahová bezuhannak szekeres-től. Nincsen se lámpájok, se fáklyájok.

— Van szurkoskalán — nyugtatnak meg.

— Mi az ?

Elmagyarázzák, hogy fenyőfából kihasítanak jó félöles darabot, azt kanál alakuvá faragják és a lapos végét megtöltik bőven olvasztott fenyőgyantával. Ez az erdei nép fáklyája.

Szeretnék odamenni, de már késő. A távolban ereszkedik is alá a szekér óvatosan a füstölgő szurokfény mellett. Csak az ökrök fehér oldala világít hozzánk, az egész menet piros-fekete sejtelem csak, melyből itt-ott villan ki egy-egy emberi alak. Négy-öt szurkos kanál is ég, s a járom csikorog az ökrök nyakán. Az imbolygó fénypontok távolodnak, rendre eltűnnek a fekete éjszakába vesző hatalmas sziklaországút hajlása alatt.

Valaki megigazítja a lankadó tüzet.

— Egy emberrel kevesebb.

— Az — hagyják rá.

Nem halt meg, csak a két lába törött el, de egy emberrel mégis kevesebb lesz az erdőn, mezőn, a kietlen harcban, melyet túlságosan megfizetett életükért folytatniok kell.

— Alig néhány napja, hogy eltemettük a másikat és ma újabb szerencsétlenség — tűnődöm. — Szegény emberek maguk !

— Ne fájjon a papok feje miattunk ! — gyűlölködik Dánér Imre és a szeme szikrázik.

— Mi a baja magának, Imre ? — lepődöm meg, de az ember válasz nélkül feláll a tűz mellől és csendes jóéjszakát kíván. „Hazamegy“ a szomszédos tűzhöz.

— Elég baja van neki es szegény fejének — világosítanak fel. — Holnapután lesz a tárgyalása, hogy a tavaly megcsúfolta a csendőrt, akit rajtakapott a feleségével.

Nem merem bolygatni az újabb tragédiát. Istenem, mi lesz ezzel a néppel? Hogyan vállalkozzam a vígasztalásukra, hogyan segítek rajta, hiszen itt egy öröm tíz bűt csinál? Hallgatok és nézem az egymással jádzó lángokat. Ilyen kialvó, újra fellobanó, nyugtalan, sűrő, szenvedő örök tűz maga az emberi élet is...

Csendesen pipázva diskurálnak mellettem a székelemek. Nehány törött, félbeszakadt szót értek meg:

— Ha az adómat kifizethetném...

— Mióta a tehenem megdőglött, sehogy sem tudok ződára vergődni...

— Könnyű neked, Incze János, a három erős fiaddal. Elmennek a nyáron csépelni a szászok közi, s egész télire kigyűjtik a kenyeret.

— Az ügyvéd úr biztat, hogy megnyerem a peremet... — szól bele a negyedik a saját sorsával.

Izgalom nélkül mutogatják, kötöztetik életük sebeit a tűz világánál. Nappal nem érnek rá, mert dolgozni kell keményen, megszakadásig, míg megüti őket is a fa, elnyeli a börtön, vagy orrukra esik a koporsó födele...

Válahol a völgyben panaszosan felcsendül egy klánéta. Ki tudja, milyen bánatot kesereg ez is. Az emberek felnéznek rá. Ők tudják, de nem mondják. Elég nekik a maguké. Felettünk álmában sóhajt egy madár. A tűz összeesik... Szemeim lekoppannak, az erdők zúgni kezdenek és friss harmat hull bőven az arcomra...

Mikor felébredek, mintha semmi sem történt volna, derűsen kérdezik a kasza mellől a ledöntött, vastag rendek áldásában állva:

— No, csípték-e erősen a bolhák az éccaka, tisztelendúr?

A havas ébredeznek. A harmattal rakott fű, virágok ezüstje csillog a napfényben. A fenyőszálak lombja már megkezdte csendes suttogását, a gombákon áttört az éjjel a kövér tej, s egy száraz bokron kaszából elvágott hosszú kígyó csüng, mint az ostor. A sajtárba suhog a tej, s a borókából vert tövisköröndben csendesen kérődznek a tehenek.

Incze János a mogyorós üveget nyújtja.

— Húzzon ebből a jó fenyővízből éhomra egyet. Ettől tudom kiszökik az álom a szemiből.

— Nem szoktam pálinkát inni.

— Legalább nyalintsa meg. Neköm es jobban esik akkor.

Tenyeremmel eltörlöm az üveg száját, ahogy ők szokták.

— Adjon a Teremtő áldást a munkájukra!

— Isten hallgassa meg!

Pár tüzes kortytól mindjárt színesebbnek látom én is a világot.

Békességesen frustokolunk.

— Ágniska, lelkem, osztán ma te őrzöd a marhákot, mert Mihályka megy a falúba dohányért.

Ágniska öt-hatéves pöttön leányka. Lenszőke hajában még ott vannak a tegnap a fenyőkről belehullott tűlevelek. Arasznyi, színes, kerek rokolyában didereg a tűz mellett.

— Jöszte, lelkem — símogatom meg. — Meg tudnád-e mondani, hogy mi végre teremtett téged a jó Isten?

A leányka meg van rettenve. A figurás, bolond Adorján Ádám kacagva biztatja:

— Mondjad, Ágnis, hogy a falú végire.

— Nyomorúságra! — dohogja a gyermek anyja.

Vasvillával megnyitják a borókakört és az állatok kicammognak. Ágniska kicsi szőrtarisnyát kap a nyakába, amibe anyja beletette az elemózsiát: száraz kenyert, csípős túrót, s megcsipkézett szalonnaporciót, mit csak le kell harapni a bőrről.

Az apa térdei közé veszi a kisleányt és rámutat a szembenlévő hegy tetején ingó magános fára.

— Azt a fát látod-e? No, ott békanyarodsz a marhákkal. A hegyen túl van egy patak. Azon átmész, s a szentgyörgyi részben legöltetsz.

— Hogy mernek egy ekkora leánykát magára ilyen messzi útra elereszteni? — méltatlankodom.

— Nincs magára — nyugtatnak meg, — mert ott van a Bojtos és a Szultán.

A Bojtos a bika, a Szultán pedig a kutya. Okos két állat, csak hogy éppen meg nem szólalnak. A kutyáról megtudom, hogy mikor egyszer lecsúszott az Incze János válláról a tarisnya, szétvetette mereven a négy lábát felette és senkit közel nem eresztett. Fejszével próbálták elverni az útból, de nem tudták. Nem mozdult, míg Incze János vissza nem ment és fel nem vette tarisnyáját a földről. A bikáról meg biztos, hogy nem oktan állat és mindjárt saját szemeimmel győződhetem meg róla.

— Bojtos, me! Meme! — bödül rá az állatra Incze János.

A kormos bika kurtát, érceset bömböl, s földig érő szügylebernyeggel felénk indul. Játékos kedvében megküzd a földdel, megrázza szarvait, s mint a kezes bárány, megáll a tűzünk előtt. Öklömnyi véres szemei egyet sem mozdulnak.

— Hoppá, Ágniska! — mosolyog Incze János. Induljatok lelkem.

— Szerusz, Bojtos! — csipog a leányka.

A bika megfordul, elindul. A tehenek felsorakoznak utána. Csakhamar a hegyoldalban látszik a csodás menet. Incze János szeretettel küldi utánok apai tekintetét, de hirtelen mérgesen összerándul.

— Szultán, te tekergő! Hol a tűzlangban vagy?

A kutya ijedten ugrik fel a boglya tövéből. Le-rázza az álmat a hátáról és büntudattal somfordál elő.

— Nem szégyenled magad? — szidja Incze János.

Igy bízzam meg benned? Ebbe hejbe eltakarodj a szemem elől, mert szecskába váglak! Azóta már hol van a csorda!...

A kutya ijedten néz az üres boróka tábor felé, s mint a villám vág neki az útnak.

— Aztán Ágnisra ügyelj! — kiált utána Incze János.

Szultán a hegy tetejéről visszacsahol, hogy utólérte

a csordát és rendben van minden...

A férfiak ismét kaszát ragadnak.

Nekem egy dogmatikai idézet jut az eszembe. Elismétlem latinul, ahogy tanultam:

„Si quis dixerit, Deum per rationis lumen cognosci non posse, anathema sit. — Ha valaki azt mondaná, hogy Istent a természetes ész világánál nem lehet megismerni, átkozott legyen!...”

Átkozott legyen!

Veszem a breváriumot és bebarangolok az erdők közé. A székelyek jökedvűek. A mindig derűs Adorján Ádám utánam kiált:

— Osztán meg ne ijedjen tisztelendúr, mert az előbb egy szép kűsasszonkát éppen arra láttam behaladni!...

— Bízva reám, Ádám — férfiasodom.

— No, csak bátran, mert mű nem nezünk oda...

Dehogy botránkozom meg rajta. Jól esik a tréfa. Azt jelenti, hogy teljes a bizalom, szeretnek és az övök vagyok. E pár nap alatt megerősödtem, megszínésedtem testben, lélekben. Kívül-belül megfüröszt az ezerillatú, havasi levegő. Levett fővel haladok a mindenség fenséges templomában a felhőkig nyúló fenyőszálak oszlopai között madárhimnusz mellett, nagy, fekete hangyák titkos birodalmában és életemben először boldog vagyok. Már nem aggódok hivatásomért. Örök frigyet kötöttem ezzel a földdel, melyből én is vétettem. Semmi sem az enyém belőle és mégis minden az enyém. Kísértések, bűn, mocskok nincs is a világon. A boldogság, tiszta gyermekujjongás: Megölelni az embereket, fákat, fűbe rejteni a testet, vagy hanyatfeküdni, hogy járjon át a felső és alsó végtelenség. Ennyi az egész. A breváriumot zsebembe csúsztatom, hiszen úgysem tudnék olyan szépen imádkozni, mint ez a föld. Szépségé-

től és dicsőségétől félig megvakítva bolyongok a fák között. Nem látok, nem hallok.

Hirtelen két fa mögül két szurony mered útamba:

— A törvény nevében!...

A sikerült tréfa után a csendőrök is előlépnek.

— Mit csinálnak maguk itt ilyen korán?

— Csak erre portyáztunk.

Már mennek is. Egyikük leszól az aljba:

— Imre! Idejében Szeredában légy.

— Ott leszek, örsvezető úr.

Dánér Imre kaszál a völgyben, ki az asszony miatt leszúrta a zsandárt és holnap tárgyalása van.

— Tulajdonképpen magunkkal kellene vinnünk — magyarázza az örsvezető, — de szegény ember, s ha félbemarad a dolga, nincs, aki elvégezze. Ha a kaszálás meg van, a gyermekek valahogy csak összeszedik azt a kicsi szénát. Miért szenvedjenek az ártatlanok az apjuk bűne miatt. Nem tudnám a lelkemre venni... Kellemes szórakozást, főtisztelendő úr — tiszteleg a csendőr.
— Nem üzen haza valamit?...

Szóltanul bámulok utánuk. Tiszta evangélium, amit ezek az emberek cselekszerek...

Délutánra hirtelen és váratlanul vége lett az egész varázslatnak.

Megkiáltották a sorsomat.

Alkonyatkor elnyújtott, hosszú emberi üvöltés száll át az erdők felett.

— Hó — ha — hó! Incze János, te hó! — Hallod-e? — mond — meg — a — kicsi — papnak, — hogy — megjött — a kinevezése!...

A hang dörög a sziklák közt és felrettennek a munkának dőlt emberek. Kísérteties vadsága van ennek a megkiáltásnak. Szíven üti az embert és hosszú pillanatokba telik, míg felocsudnak az idegei. Ez a havasi telefon. Pillanatok alatt száll át a hír határról-határra, embertől emberig. Mennyi veszedelem riasztott így bele

századokon át a végtelen erdei csendbe. Ázsia pusztáiról hozták magukkal ezt a szokást. Megkiáltás! Milyen kietlen, tartóztathatatlan, elsodró, végzetes csengése van a szónak is! A koponya falaihoz verődik egyenesen és elkábít. Veszély, rettenet és váratlanság, vértizgató bajjelentés szárnyal benne. A megkiáltás a havasi lakók újságja. Időm sincs különös hatása alól szabadulni, már a szomszéd hegyoldalon üvöltik:

— Hó — ha — hó!... A kicsi — pap — elmegy — a — falúból!...

Mire felnézek, már csak a visszhangot hallom:

— Hó — ha — hó!...

A hegyek is megkiáltják egymásnak és tudomást vesz róla fű, fa, virág, madár, minden, s tovább kiáltják egymásnak:

— Hó — ha — hó!...

Soha senki sem kapott ennél szebb kinevezést...

Soha senkinek nem fájt jobban kinevezés!

Az emberek kezében megáll a kasza, ajkukra fagy a szó, a fejszecsattogás megáll és ameddig a szó elhadt, minden munka megszűnik. Mindenhol eszkekednek is már felém az emberek. Részvétellel kezét nyújtanak és némán megállanak. Egy-egy fához dűlve aszszonyok sírárnak.

— A bíró is itt jó — suttojják egymásnak, ami még ünnepélyesebbé teszi a pillanatot.

A bíró keményen tartja magát, de két kézzel fogja meg a parolámat.

— Ne hagyjon itt münköt, kicsi tisztelendőúr!

— Muszáj, bíró úr! Parancs, parancs!

— A muszáj nagy úr!

Lecsüggednek a fejek. A nap halványodik, az erdőzúgok már lassan sötétednek. A madarak is eszkekednek hazafelé. Mennem kell. Mindjárt búcsúzkodom is:

— Köszönöm a jószágukat, emberek. A jó Isten áldja meg magukat, minden munkájukat, segítse iparkodásukban, őrizze meg minden bajtól... s engem tartanak meg jóemlékezetükben!

Sóhajással válaszolnak, de a kezük forró a bűn-
vételnél, szorításuk szenvedélyes és mohó, mintha soha-
sem akarnának elereszteni, ábrázatuk fáradt és sárga,
szomorú. Kikísérnek az erdő széléig, ráállítanak az
útra és sokáig utánam néznek.

Lassan mindent beborít a sötétség. Köröskörül fe-
hérbevesző fények verik át az erdőket. A virrasztó-
tűzek. Körülötte emberek búsulnak, az én elhagyott
népem... Talán éppen most kérdezi a Szultán kutyá,
hogy hová lettem... Incze Jánosék a tüzet körülülk
és néha bánatos pillantást vetnek üresen maradt széna-
ágyamra...

Egyedül vagyok. A végtelenség megérint és össze-
borzadok. Ki tudja, mi vár reám. Nehezen visznek a
lábaim. A mező elhagyatott és vésztyjósloán hallgat...
De mintha emberi léptek kopogását hallanám mögöttem.
Bevárom. Tényleg egy férfi liheg az úton. Szótlanul
siet el mellettem. Most megismerem és megszólítom:

— Hová siet, Imre?

Dánér Imre sötéten feleli:

— Megyek a tömlöcbe.

— Várjon! — mosolygok keserűen. — Menjünk
együtt!...

*

Az öreg pap izgatottan fogadott. Külsőleg örömet
mutatott.

— Megkülönböztetett bánásmód a püspök részé-
ről. Tanárnak neveztek ki. Ezt megünnepeljük. Ma ná-
lam maradsz. Verőmalac lesz vacsorára. A jövőd biz-
tosítva van. Kényelmes állás, jó fizetés, pár év alatt
szentszéki tanácsos vagy. Bevisznek a központhoz.
Irodaigazgató, később kanonok és — ki tudja mit
hoz a jövő? Igazán örvendek. Büszke vagyok rád.

Mereven néztem a kinevezést. Többször is elolvas-
tam. Elfogódottá tett.

— Végre! — muzsikált a fejemben a gondolat. —
Teljesült, amiért küzdöttem, annyi áldozatot hoztam.
Végre a bizonytalanságnak. Valaki lettem.

Teljesen örülni még sem tudtam. Szokatlan, idegen volt ez a kinevezés, mintha tévedés volna. Nem tudtam természetesnek tartani. Csúnya ára volt. Menynit kellett érte remegnem, alakoskodnom, életszentséget játszanom a kíméletlen szépségversenyen. Nem a hivatás, a becsület őrzött. Ez velem született, a másik nem, de rejtőznöm kell és rejtőzni fogok, mint eddig. Ezután méginkább. Vigyázni fogok a borivásra és az emberekre. A magánosság az egyetlen biztosíték. Tudományos munkásságra adom a fejemet. Hát haladjunk, ha haladni kell a Jákób létráján. Saját álom- és vágyromjaimon egyszer csak eljutok az égbe.

— Rózi, mi lesz a vacsorával? — türelmetlenkedett az öreg pap.

Az öreg Rózi néni olyan örvendezve hozta a verőmalacot, mintha őt nevezték volna ki tanárnak.

Nem mertünk egymásra nézni a vén pappal. Idegesen ropogtattuk a pirosra sült állatkát. Az első két pohár bort is szórtalanul ittuk meg.

— A kocsim rendelkezésedre áll — mondotta hidegen később az öreg.

— Köszönöm.

— Mikor indulsz?

— Sajnos, már a napokban, mert elsejére el kell foglalnom az állást.

Tovább hallgattunk. A vén ember színtelen, összeesett.

— Megvallom, azt hittem, hogy velem maradsz. Szívesen átadtam volna a plebániát. Egy esztendeig kibírtad volna, akkor úgylis meghalok. Biztos kézre szerettem volna hagyni a juhocskáimat, mert veszedelmeket érzek... Meglátod, hogy még nagy bajok lesznek ezen a földön. Nekem mindegy, mert én úgylis meghalok.

— Ugyan! — pirongattam. — Ne légy gyermek! Hogy beszélhet így egy pap?

— Ti csak beszéljetek okosan — csökönyösködött az öreg, — de tartsd számon, amit mondtam. Mi ketten

többet együtt nem vacsorázunk Nagy veszedelmek jönnek.

— Kuvikmadár-beszéd.

—Tartsd csak számon!...

Az asztali lámpát fennebb srófolta, megnézte, van-e benne elég petróleum. A fénybe tartott keze ráncos és reszkető. Csunyán összeesett az öreg. Mielőtt felmentem a havasokra, derűs, szellemes volt és elégedett. Mi történhetett vele?

— Édesanyád nem tudja, hová legyen örömeben. Mindenki örül, csak én nem...

Vagy a bor ártott meg neki, vagy tényleg beteg az öreg. Kíméletesnek és elnézőnek kell lennem.

— És te miért nem örvendesz? — kérdeztem szeliden.

A vén pap rémülten nyitotta rám a két szemét.

— Apage! — Én félek tőled. Veszedelmes ember vagy. Nagy bajok várnak rád... Csak az egyházat ne bánts, fiam!

— Mi a fenét beszélsz összevissza? Miért bántanám én az egyházat?

— Én nem tudom. Én csak félek. Bár ne volna olyan nagy tehetséged. Minden nagytehetségű paptól félek...

Kellemetlen ez a babonás vén ember. Rájött a rigolyája. Melegebben, bensőségesebben is megehattuk volna a búcsúvacsorámat. Igyunk, hátha megjön a jókedve. Máskor a negyedik, ötödik pohárnál már énekelni szokott. Az öreg azonban ragaszkodott a rögeszméjéhez.

— Te nem vagy pap — tartotta a poharát. — Repedsz meg a buzgóságtól, mégsem vagy pap... Beléd látok...

— Hát mi vagyok? — Tán királybíró?

— Az a nagyapád volt — mosolygott.

— Mi kifogásod van ellenem? — haragudtam. — Majd igyekszem és olyan leszek, mint ti. Beülök egy tehetős plebániába, szép gazdasszonyt és jó rózsamáli

bort tartok misebor címen. Minden reggel elmondok egy galoppmisét, elsietem az officiumot és várom a kępét. Ilyen pap valóban nem vagyok. Nem akarok negyven-ötven évig aludni a lelkiismeretemen...

Az öreg ember megrázkódott és kiesett a könnye. Szántam, bántam, amit mondtam.

— Bocsáss meg! Rád ez nem áll. Te jóságos, igaz, drága ember vagy, akitől mindenki csak jót kapott. Mindenki becsül, szeret.

Az öreg pap elérzékenyedett. A pohár pereméig ejtette ősz fejét. Leheletétől megzavarodott az arany bor.

— Mégse kövess engem...

— Mit beszélsz?...

Egymás szemébe néztünk hosszan, mélyen. A félig kiapadt, duzzadt, táskás pillák mögött már-már alig élő, fáradt fénygolyókban hihetetlen boldogtalanságot látok.

— Lehetetlen! — döbbenek meg.

— Így van — vallja be a pap. — Most ismersz, de kár, hogy én téged megismertelek.

— De miért, az Istenért?

— Negyven esztendeig elég volt magamért gyöt-rődni... — és nincs újabb negyven esztendőm, hogy téged is féltselek... De minek is?... Jó volna-e neked, ha megtenném?...

Elhallgat és belül folytatja a gondolatot. Nem zavarom, csak küzdök a váratlan kinyilatkoztatással, melyben részem volt. Ki gondolta volna? Nálánál jobb papot és elégedettebb embert nem ismertem. A nagy esküt le merném tenni mellette, hogy a szentek lehetnek szentebbek, mint ő, de igazabbak, becsületesebbek alig. Isten kertjének legédesebb füvecskéje volt tisztaságban és alázatosságban. Mindig derűs és tiszta... Mi lehet e hetven éves öreg élet titka?... Látom a töprengését, a szemeim előtt roppan össze és egész teste sárga szemfedő lesz a sírba készülő titok holtteste fölött... Jaj, ha fellebenthetném! Féltve kísérlem meg.

— És miért ne követhetnélek téged ?

A Szentírással felel:

— Engedjétek a halottakat eltemetni halottaikat... Elég lesz neked a saját lelkedet hurcolni... Miért fonjam a magam kígyóját is a te szívedre?...

Lehet, hogy téved, de egy hosszú élet mégsem hazudhat. Talán holnap bánni fogja és szemérmesen elrejtőzik, hogy ne találkozzék velem, de érzem, tudom, hogy javamat akarja. Megijedek a rám váró ismeretlentől.

— Mit tanácsolsz ? — menekülök a karjai közé.
— Mit tegyek ?

A vén pap elborzad a kérdésre. Végzetes is lehet, amit mond. Ő tudja, miért. Ítéletet kell mondania ön-maga fölött is és a második, eltörülhetetlen jegyet nyomhatja lelkemre. Világos előttem, hogy abban a meggyőződésben van, hogy köztem és az egyház között kell választania... Tévedésben van. A felszenteléssel én már választottam... Amire az öreg pap gondol, annak még a gondolata is kizártnak látszik... Vagy ő tudná jobban?... Akármint van, kíváncsivá tett és sürgetem:

— Légy őszinte hozzám, hiszen édesapám helyett édesapám vagy.

A pap megrázkódik. Elszánja magát, minden erejét megfeszíti s mégis csak suttogva meri kimondani:

— Kövesd fiam, mindenkor... ö n m a g a d a t.

El se telt egy év. Meg se melegedtem új helyemen, bele se kóstoltam jóformán az életbe, mikor levelet kaptam a püspöki hivataltól, hogy az én öreg papom súlyos beteg és rám óhajtja bízni híveit. Mihelyt levizsgáztattam tanítványaimat, siessek átvenni a helyettesítést. A püspök úr önagyméltósága ragaszkodik hozzá, mert utolsó kegyként maga az öreg, érdemes lelkész kérte tőle, amit nem szabad megtagadni.

Pár napra rá a vén ember reszkető levelét is megkaptam. Alázatosan kért, hogy tegyem meg neki ezt az életben utolsó szívességet. Siessek, mert komoly, fontos dolgokat szeretne megbeszélni és érzi, hogy már a halál fészüli a fejét és szédülő tekintete előtt dűledeznek a hegyek, a menyországból már eresztik a piros övet a számára. Hasonló humorral vígasztaltam és ígértem, hogy jövő héten már utazom is.

„Akkor már én hamarabb nálad leszek. Mindennap késő” — íratta a kántorral a második levelet is. A kántor maga is tanúsította, hogy a plébános úr gyenge bőrben van. Láza nem igen van, ráncos kezei inkább hidegek, de úgylátszik, az elméje nincs egészen rendben, mert folyton azt hajtogatja, hogy neki mennie kell, mert nem akarja megérni azt a nagy veszedelmet, ami reánk következik. Hába kérdezzük, hogy miféle veszedelemről beszél, csak némán a fejét rázza. A napokban mégis elárult annyit, hogy úgy fog hullani a nép, mintha dögvész pusztítaná. Úgyet se vetettünk rá, mert az öreg életében szeretett jósolni. Kívüle senki sem hitt a bogaraiban, s ő maga is tréfásan vette lát-noki képességét.

— Meglátjátok, hogy így lesz. Nem vagyok jó, csak Jóska, de tartsátok számon, amit mondtam.

Nem vettük túlságosan komolyan most sem a fenyegetését, hogy meghal. Enyhe lefolyású tüdőgyulladása volt, amit ma minden valamire való orvos kikurál és a kezdőorvosoknak sok tüdőgyulladás- esetet szoktak kívánni, hogy jó nevet szerezzenek maguknak.

A vén pap azonban betartotta a szavát. Mire megérkeztem, már el is temették...

— Egyet kacagott és meghót — újságolták hozzátartozói. — Mindenre gondoltunk, de arra nem, hogy meghal. Könnyebben is volt, mint azelőtt, s a szentmártoni doktor kijelentette, hogy túl van a veszélyen.

— Szegény, már megérett a sarló alá — szentenciáztak fölötte megilletődve. — Igaz, jó ember volt minden különössége mellett.

Másnap reggel gyászmisét mondtam érte és a sekrestyében kezembe került a direktórium. Elgondolkozva forgattam, míg a beharangozásnak vége lesz. Szeretettel néztem reszkető bejegyzéseit és az utolsó oldalon, ahol az egyházmegye pap-halottait sorolja föl a direktórium, a következő sort találtam:

„Josephus Delne, parochus obdormivit in D-no die 10-a Junii A. 1914.”

Saját halálát írta be és mindössze két napot tévedett. Belesápadtam a kúsza kézírásból felém néző megfejthetetlen nagy emberi titokba. Eszembe jutott, hogy fontos dolgokat akart rám bízni. Nyugtalanított a kacagása is. Vajjon, miket akart mondani és miért kacagott. Végignéztem összes írásait, de semmit sem találtam, ami a vén pap rejtélyét megfejthette volna. Magával vitte a sírba.

A falú népe már nem sokat törődött vele. Nem ér rá halottakkal bibelődni az ember, mikor éhségtől zajlik a gyomor, csak én lábatlankodom a temetőben az álombeli virágok között, melyek a halottak porából bujálkodnak. Bizony, a temető is megszegényedett. A veres keresztfák megfeketedtek, ledüledeztek, vén varjú

tollászkodik rajtuk, s lehullott a csattanós vers róluk a nagyillatú fűvek közé. A harangozó, ki a sírt megmutatta, dolgára siet.

— Itt eleget tölthetjük az üdőt — mentegetődzik. Csak imádkozzék helyettünk es, met mű nem érünk rá. Münköt nem fizetnek érte... Hej, könnyű az uraknak!

A kitörés bánt. Napok óta látom, hogy a nép megváltozott. Az itthagzott, régi emberszépségeknek nyoma sincs. Megváltoztak külsőleg, belsőleg. Testük, lelkük kiégett, gyűlölködő, átkozódó, lázongó, keserű.

— Magukat mi lelte? — nézek reá szigorúan a lerongyolódott, sovány, inas emberkére.

— Münköt elég lölt. Hogy bolondult volna meg az is, aki az embört kitalálta!... Megkúdosodtunk tudja-e?...

— Eddig se vetette fel a pénz.

— Ammá nem, de ennyire soha el nem tetvesedünk. Nem a miénk még a rajtunk levő gúnya sem.

— Hát az hogy történt?

Az ember ráül a pap sírjára, s a holtak piszkában szomorkodva, elmondja a falu baját.

— Mi már meg vagyunk címezve a pokolba... A múlt tavaszon a víz tönkretett mindent. Július, augusztusban jött a szárazság. Leaszalta azt es, ami megmaradt. A zab megszorult, a törökbúza teljesen maradt, a pityóka megkeseredett a földben. Embör, állat éhezött egész télen... A birtokosság egy nagy ordórést eladott vót a zsidónak. Még örvendettünk neki, mert az erdei munkán csordult-cseppent valami. A fát le kellett szállítani a szentsimoni állomásra. Jól fizették a fuvart. A szarvasmarhát átcseréltük lóra és felvállaltuk a szállítást. Igen de a lónak zab kellett, széna kellett, s az nem volt. A környéken venni nem lehetett. A hó korán leesett. A ló pedig nem kecske, hogy ágat egyék; hát elkezdett döglenni. Nem volt nap, hogy egy-kettő fel ne fordult volna valahol az úton. Ott hagytuk a kutyáknak. A havastól a vonatig, mindenütt döglött lovak puffadoztak.

— Szamár emberek maguk — mondta erre Friedmann úr, a zsidó. — Miért nem szóltak nekem? Akinek széna, zab kell, íratkozzék fel nálam. Akinek nincs pénze, az ledolgozza.

Szerzett is jó borsosan, két-háromszoros áron, hogy a fuvar neki ingyenbe menjen, s még ő keressen rajta. Béadósodtunk fülig. Hajnaltól hajnalig hordtuk a nehéz terüt, csak hogy a fizetést győzzük. Hiába volt a drága zab, az új ló. Hullott újból ember, állat. Újlesztendő után Friedmann úr beszüntette a hitelt.

— Van pénz a bankban — mondotta.

— Ott igaz, hogy vót. Adtak is bétáblázásra, nagy kamatra. Mü ismét neki az erdőnek! Tavaszra feléltük a bankpénzt. Istentelen hideg telünk volt, s a nagy vondozódásban az öltözet leszakadt rólunk. Feketére fagyunk, hiába állított Friedmann úr korcsomát még az erdőben is. Nagybőjtre a férfiak jórésze ágyba került. A lódög után jött az emberdög, orvos, patika. Erre osztán az asszonyok, fickó legénkék mentek neki a havasnak... Nem csuda, hogy csak a csontunk s bőrünk maradt. Sokat béhántunk a földbe. A vén pap mindennap temetett. Így szerezte ő es a betegséget, ami osztán el is vitte...

...De ezzel nem volt vége. A fehér marhából kifogytunk, újat kellett szerezni, hogy a tavaszi szántást megkezdhessük. Mire való a bank? — gondoltuk. De hiába körmöltük a nevünköt a váltóra. A bank kijelentette, hogy pénz nincs, mert még az interest sem tudjuk fizetni. Most ott állunk, hogy a fecske sem mer fészket rakni az eresz alá, mert attól fél, hogy a házzal együtt őt is elárverezik. Éhen nem pusztulhattunk. Erre a fél falu: leányok, legények felszedték a sátorfát és bémentek Romániába szógálni. A kereset jó volt. Aki egy kicsi pénzt megkuporíthatott, átalszökött Molduvába marháért. Itt olcsó a jószág. A gránicon osztán hazaloptuk őket. Még szerencsés vót, kinek apró gyermeke van. A hét-nyolc esztendőseket már lehet használni az élet körül.

— Mi lesz az iskolával akkor? Égbekiáltó bűnt követnek el a gyermek ellen.

— Oskola, oskola! — veti ellen a székely. — De ha nincs ki a tehenek előtt járjon a szántásnál; fel-fúhassuk az iskolát...

— Borzasztó, hogy írástudatlanul, vadon nőjön fel annyi sok, ártatlan gyermek!

— Szakadjon le a keze, aki kitalálta az írástudást. Tőkére teszem s levágom még az ujjamot es, amivel keresztet nyomtam a váltóra. Most nem volna annyi adósságom.

— Bolondot beszél kend!

— Magik mondanak elég okos dolgot helyettünk es, de segíteni nem tudnak. A sok oskola arra jó, hogy kiforgassák az embőrt abból is, amiye van... De nem baj. Fog még reszketni a nadrág az urakon!... Hát csak énekelgessen szép ájtatosan a halottaknak, mert nekem dolgom van — búcsúzott a harangozó.

Egyedül maradtam, felzaklatva a nekikeseredett ember bűjától, sok, dűrva igazságától. Ezeknek ugyan prédikálhatom, hogy megsegíti az Isten.

Napokon keresztül tehetetlenül állok közöttük. Az emberek olyanok, mint a nyirkos, sötét erdő. A hegyi-vér gyilkos szenvedélyei dolgoznak bennük és minden nap történik valami baj. A hír riadtan fut végig a hegyek közé zárt völgyön és síró fehérnépek vernek fel sokszor hajnalosan, hogy mentsem meg őket. Ma Ajnár Pétert kellene kimentenem a kocsmából, ahol keserűségében három napja iszik, holnap Csinód Mihály kapja az írást, hogy kitűzték az árverést a házára. Csinód Mihály erre hallgat három napig. Csak ül és néz. Senki nem meri zavarni. Felesége, gyermekei reszketnek félelmükben. A férfi észre sem veszi őket, mintha a világörse volnának. A széna ott rothad a földön, a marha megdögölhet a jászol mellett, feléjük se néz. Csinód Mihály csak várja, hogy teljenek a napok. Az utolsó éjszaka nem alszik, csak a könyökére dőlve gondolkodik. Az asszony dideregve lesi a cserge alól. Mikor

pitymallik, az ember feláll. Az arca szürke és úgy összeszorítja barna öklét, hogy szinte szikrák pattognak ki belőle. A küszöbön a kutyája puhán a lábaihoz csúszik. Azt mérgesen mészli rugja.

— Ma van az árverés — hörgi sötéten és nézi a házat.

Rendes, jó gazda, mindene rendben van. Az ösztörűre kiakasztott mázas fazakakat belepte a harmat, az istálló kinyitott ajtaja párállik a hűvös havasi reggelen. A távolodó kód már a kert végében jár.

— Tíz órakor jönnek! — nyögi Csinód Mihály.

Tíz órakor jönnek és tizenegykor Csinód Mihály családotól mehet akár alá, akár fel. Úgy fog állani, mint az ujjam. Seholy semmi segítség. Már előre hallja, hogyan kiáltja majd a kisbíró:

— Ezör pengő először!... Ezör pengő másodszor!... Ezör pengő...

A „harmadszor“-t képtelen kiejteni. Keménytermesztű, konok ember, de mégis könnyű szökik a szemébe, mikor rá gondol.

A felkelő nap első, gyenge sugarai már felfevernek a Nyilénk-erdő háta mögött, de Csinód Mihály csak az árverezésre özönlött tömeget látja lelki szemeivel. Megtántorodik, mint a részeg. Majd betaszítja a szerszámos kamra ajtaját és leakasztja az arasznyi szakás, erdőlő fejszét. Bütykös hüvelykujjával finoman végigpróbálja az élit, majd odacammog a lakóház árnyékába és megáll a sarkánál, ahol farkasfogra vannak összeeresztve az oldalgerendák. Az ablakból néhány piros virág nézi.

— Ezör pengő először... — mondja tompán Csinód Mihály és felhúzza a fejszét. A ragyogó acél alig tétovázik a levegőben. Mint egy ezüst villám, sújt rá a házra olyan erővel, hogy megrendül bele, s ijedten rebben el róla a tetején szárítkozó veréb.

— Ezör pengő másodszor — bögi keservesen az ember és hullanak a csapások a házra.

Felesége egy szál pendelyben, fehérén ugrik ki az ajtón.

— Mit csinál, Mihály lelkem? Jajistenem! Én-
istenem!...

— Árverezek — károgyja Mihály és recsegve dől-
nek ki a ház oldalából a gerendák. Az épület inog. A
gyermekek az ágyon ülve sírnak, a szomszédok fel-
riadva sietnek oda, hogy lefogják.

— Közel ne jöjjön, kinek az élete kedves! — fe-
nyegetőzik elszántan Csinód Mihály.

— Megbolondultál? — mérgelődnek az öregebbek.

— Vágjad, Mihály, a szenvedésit! — biztatja a
másik hasonló sorsú.

— Inkább felgyújtom, de az én házamat meg nem
gyalázzák!

— Jól teszed, Mihály! Üssed! Égesd fel, hogy
pora se maradjon!

Jótét lélek asszonyok kihozzák a két inges gyer-
meket és végig futnak velük az udvaron. Az újabb
ütésekre a hajlék megrokkban, magas teteje előredűl,
mint egy félig lerogyott hatalmas állat, melynek elmet-
szették mellső lábait. A zsendelyek felpattognak, a
szarúfák recsegnek, a por felkavarog. Az embertömeg
hátratulódik.

— Vigyázz, mert agyonüt!

Csinód Mihály azonban se lát, se hall.

— Ezör pengő!... Ki ad többet érte?...

Az asszonyok rémüldöznek.

— Fussatok a papért! — jut eszébe valakinek.

Lihegve hozzák a hírt, hogy mit csinál Csinód
Mihály.

— Jöjjön, nyugtassa meg, lelkem tisztelendúr!

Nyakamba vetem a reverendát. Időm sincs a
hosszú gombsort végigbabrálni. A tömeg köszönés nél-
kül enged utat. Pillanatra megtorpanok és engem is
előnt a pusztítás megnyugtató szenvedélye. Ebben a
pillanatban én is Csinód Mihály vagyok, akinek igaza
van.

— Jól teszi! — lüktet a szó a torkomon a fáradt
ütések láttára... De hát én nem ember, hanem pap

vagyok, kinek más világ parancsol. Egyetlen mozdulattal kicsavarom a fejszét a férfi kezéből és messzi dobom. Csinód Mihály megtántorodik, homlokán omlik a verejték, szemei fehérét elfutotta a vér, ajka kicserepzett, színe hamúszerű és a láz süt róla.

— Hiszen ez az ember súlyos beteg! — ölelem meg és karjaim közt beviszem az ágyra. — Hol a felesége? Elém taszigálják a magából kikelt asszonyt.

— Mozdulj már, Juli!

— Azonnal hozasson orvost! — tanácsolom.

Az asszony rám bámul.

— Miből? — és tenyerével eltakarja arcát.

— Itt valamit tenni kell! — fordulok a férfiakhoz.

— Kéne... — hagyják rá sötéten.

Kellene, de mit? Magam is tehetetlen, küzdő, szegény ember vagyok...

— Itt ma nem szabad árverezni! — jelentem ki felindultan és keményen végignézek a népen. — Olyan gazember nem lehet a faluban, ki egyetlen krajcárt is ígérni merjen ezért a bajjal sújtott házért. Értik-e atyafiak?

Nem válaszolnak, de a szeretet és becsülés besugározza őket.

— Most megyek a jegyzőhöz és meglátom, mit lehet csinálni.

— Jó helyre megy — ejti el valaki a szót gúnyosan.

Tudom, hogy a jegyző feszült viszonyban van a falúval, de bízom magamban.

A községháza előtt néhány ügyes-bajos szomorú emberke várakozik.

— Az irodában van a jegyző úr?

— Most jöve be.

A jegyző rosszkedvű. Az előtte álló falusi emberre ráparancsol:

— Várjon kinnt!

Félve takarodik ki az ember,

— Mi jóban jársz ? — ültet le a jegyző.

— Te, Gyuri ! Ennek a szerencsétlen Csinód Mihálynak az ügyében kellene tenni valamit. Hallottad, mi történt ?

— Hallottam — válaszol kedvetlenül a jegyző. — Dögöljön meg a bűdös parasztja... Megfenyegetett, hogy kiver a faluból. A kötél a nyakát !

— Ezt nem szabad így felfognod — próbálok ellenkezni. — Meg kell értened a nép sorsát. Ők szegények nem hibásak...

— Ha úgy ismernéd, mint én, nem védenéd. Gazok, bitangok... de majd megmutatom, hogy ki az úr a faluban...

A gyűlölet annyira elragadja a jegyzőt, hogy minden közbenjáró szó inkább árt, mint használ.

— Szóval, nem segítesz ? — fejezem be a vitát.

— Az Istennek se ! — döndíti rá öklét az asztalra. — Az árverést megtartjuk, ha mind a három harangodat félrevereted is.

— Azt majd meglátjuk ! — lobbanok fel és sajnálom, hogy pap vagyok, mert ha a reverenda le nem nyügzözné a karjaimat, hej, de másképpen intézném el ezt az árverezést. De így nyelni kell. Szomorúan távozik az irodából és töpreng, hogy mit lehetne csinálni. A főszolgabíró, vagy az alispán segíthetne, de telefon nincs a községben. Küldönccel fordulni hozzuk pedig késő. Estére tudná csak megjárni. Szégyenkezve, tehetetlenül, izgatottan sétálok a szobámban. Nem tudok belenyugodni, hogy annyi lehetősége se legyen egy papnak, hogy egyetlen hívét megmenthesse... Mégis bízakodom, valami ismeretlen fordulatban. Talán a jó Istenben. Szinte figyelem, hogy lássuk hát : valóban megengedi-e a Jóisten ezt a tragédiát... Az idő telik, a feszültségem fokozódik. Ablakomból látom, hogy kocsin megérkeznek: az ügyvéd és a hivatalos urak. A községházánál leszállanak... Még volna félóra, míg tízóraiznak és megdicsérik a jegyző szilvóriumját, de mit csinálok ? Nem jut eszembe mentő gondo-

lat, csak figyelek feléren az ablaknál... Effélére nem tanítottak a theológián. A többkötetes casuisticában nincs egyetlen tanács, hogyan lehetne megmenteni ennek a nevesincs emberporszemnek koldus vityilóját... Egyik esküdt újabb sörökért fut a vendéglőbe. Az urak ráérnek. Őket nem izgatja, hogy holnap mit csinál az a szerencsétlen beteg ember.

Félóra múlva azt mondja unottan az ügyvéd :

— Essünk túl rajta !

Tekintélyesen sétálnak a megbontott házhoz. A kíváncsi tömeg már összegyűlt. Utánok sietek.

— Itt mi történt ? — szemléli az ügyvéd a frissen rontott házat.

Elmondják neki.

— Ez a büntetőtörvénykönyvbe ütköző cselekedet. Be fogom csukatni ! — fenyegetőzik.

Ekkor érkezem oda.

— Kérem, ügyvéd úr, egy szóra !

Udvariasan, némi leereszkedéssel kérdezi :

— Mi tetszik ?

— Arra akarom kérni, hogy ha lehetséges, halasszák el ezt az árverést...

— Hogy képzeled ön ? — méltatlankodik.

Minden eszközt megpróbálok, hogy belátásra, engedékenységre bírjam, de az ügyvéd ridegen elzárkózik.

— Nagyon sajnálom, főtisztelendő úr, de nekem a bank érdekeit kell védenem. Kár volt beleártania magát. Kezdhethük, jegyző úr !

A dob megperdül. A jegyző felolvassa a végzéseket és kezdődik az árverés.

— Kikiáltási ár 700 korona !... Ki többet érte.

— Hétszáz korona először...

Az emberek némák, csak belül forronganak.

— Hétszáztíz ! — harsan bele egy úrforma idegen.

— Ki az ? — érdeklődik meglepetten a tömeg, de senki sem ismeri. Azonnal tisztában vagyok, hogy az ügyvéd titkos embere, aki árverez és később „eladja” az ügyvédnek. Ebből él.

— Hétszáz-tíz először...

A csendet nem töri meg senki.

— Másodszor... Senki többet?...

Még egy pillanat és potom áron gazdát cserél a szegény Csinód Mihály háza. Az ára még az adósságot se futja. Ha már nem akadályozhattam meg, most nincs más hátra, mint minél magasabbra verni az árat. Elpirulok, mikor felkiáltok:

— Hétszáz-husz!...

Meglepetten néz rám mindenki. A falu népe megbotránkozik, hiszen én neveztem gazembernek, aki árverezni mer. Fojtott zúgás száll felém.

— Hétszáz-husz először — hirdeti a kikiáltó, de leintik. Az ügyvéd hozzám fordul.

— Főtisztelendő úr árverezni akar?

— Természetesen — felelem.

— Rendben van. Joga van hozzá, de kérjük, tegye le a bánatpénzt, a kikiáltási ár tíz százalékát. Ez a törvényes feltétel.

— Tíz százalékot? — tétovázok. — Az hetven korona. Honnan vegyek hetven koronát? Egész hónapi fizetésem alig valamivel több.

— Nincs nálam most annyi pénz — vallom be. — De...

— Akkor nem vehet részt az árverésben — jelenti ki kereken az ügyvéd. A jegyző hidegen mosolyog és odaszól a kikiáltónak:

— A hétszáz-husz nem gilt, János, csak a hétszáz-tíz...

— Igenis, tekintetes jegyző úr. A papé nem gilt...

Alig tudok uralkodni magamon. Odalépek az egyik embercsoporthoz:

— Ma reggel azt mondtam, atyafiak, hogy gazember, aki árverezni mer. Amint hallottátok, én mégis megpróbáltam. Azt hittem, hogy meg tudom akadályozni ezt a gázságot. Nem tudtam. Erre más mód nem maradt, mint minél magasabbra verni az árat, hogy se-

gítsek a szerencsétlen Csinód Mihályon. Ezért árvereztem... és csak ezt akartam mondani.

Egyetlen intésembe kerülne, hogy a nép széttépje az urakat. A bajszok remegnek az indulattól, a fogak megcsikordulnak. Egyetlen siket perc alatt végük volna... Mire a hullámozó vér a fülemben elhallgat, véresen fel volnának szegezve a csűrkapura, mint a denvérek. A férfitestekből sugárzó ölésvágy rámragad és alig bírok uralkodni az idegeimen. Mi lenne, ha pap létemre én emelném fel elsőnek a vér után szomjuhozó kezét!...

— Nehogy bajt csináljanak, emberek! — rémülök meg. — Menjünk szépen haza!

Kifutok a kapun. A tömeg egy része utánam jön. Nem beszélnek. Dühökben és tehetetlenségökben a földet nézik. Alig haladunk húsz lépést, a károgó hang diadalmasan felharsan...

— Hétszáztíz harmadszor!...

A dob ráperdül.

Csinód Mihályt kivégezték.

Az emberek egy pillanatra megdermedtek az úton. Nem történt semmi. A nap szilárdan áll az égen.

Délután azzal a hírrel jönnek, hogy az elárverezett ember rosszul van. Hozzásietek. Szerencsére megérkezik az orvos is.

— Idegláz — mondja nyugodtan. — Az éjszaka lesz mit bírkozni vele.

Az asszony elszalad a faluba, hogy pénzt kérjen kölcsön, mivel a doktort kifizesse. Sok kaput be kell nyitnia, míg a szükséges pár koronát összeszedi és mindenütt elsírja bánatát. Az orvos siet.

— Mi a honorárium, doktor úr? — veszem elő meglevő pénzecskémet.

Az orvos jótanácsokba rejti zavarát, de elteszi a pénzt és felmászik a szekérre.

— Az orvosságot majd elküldöm a szekerstől.

Mindig legyen valaki a beteg mellett. Egy pillanatra se hagyják magára. Nem kell megijedni, ha félrebeszél. Ez velejár a betegséggel. Ha a reggelt megéri, megmarad.

A doktor elmegy. Az asszony futva jön a pénzzel.

— Tegye csak el, Juli!... Az orvos magától nem vett semmit.

— Beh áldott, jó ember! — fohászkodik hálásan.

Mosolygok a sikerült „restrictio mentalis“-on és megígérem, hogy estefelé újból meglátogatom, de már egy óra múlva utánam küldenek és szörnyülködve újságolják, hogy Csinód Mihály ingben-gagyában kifutott az udvarra.

— Rájött a bolondja — magyarázzák. Most csendes, de nagy forrósága van.

Az ágy fejéhez ülök és enyhítő imát mormolok: Az asszony megfogja két apró gyermeke kezét és odavezeti apjuk lábához:

— Térgyöljetelek le tük es, lelkem!

A beteg fel-felhördül. Ilyenkor ijedten hányja a keresztet az asszony:

— Óh, somojói csudatévő Szűzmáriám, gyógyítsd meg!

Félhangosan kommandálom a küzködő lelket:

„Exurgat Deus et dissipentur inimici eius... Keljen fel az Isten és semmisüljenek meg ellenségei... Fussanak orcájuk elől, kik gyűlölik vala őt. Miként eltűnik a füst, tűnjenek el. Miként szétfolyik a viasz... Az igazak vendégeltessenek meg és ujjongjanak Isten látásán. Zavarodjanak meg és piruljanak a Tartarus légiói és a sátán szolgálai útjába állani ne merészeljenek...

„...Ne merészeljenek!“ — sóhajtják utánam a szobában levők. Az est leszáll, a világ és a beteg elcsendesedik. A csordából hazatért kecske topog a pitvarban felugrik az ablakra és bemekeg a szobába. A gyötrődő asszony fogja a sajtárt és kimegy, hogy megfejjje. A

dróton függő szomorú lámpát meggyújtják. Az élet elhal a hegyek között. Távolról hangzik a kutyák kórusa. A beteg mereven felveti a szeméit és nézi a füstös gerendákat. Önkéntelenül János evangéliumának tizenhetedik fejezetét kezdem imádkozni: „Felemelvén Jézus szeméit az égre, mondá: Atyám, eljött az óra, világosítsd meg Fiadat... Én téged nyilvánvalóvá tettelek a földön, művemet bevégeztem...”

Lábujjhegyen besurran az asszony a tejjel és kitölti gyermekkeinek, akik könnytől maszatos orrocskáikat beletemetik a széles csuprokba. Fájó szívek szegényes vacsorája. Mindennap utolsó vacsora. Nem tudom nézni. Ki kell mennem a szabadba, hogy piros homlokom lehüljön. Az ajtó előtt álló törpe almafa lombjai közé burkolózom. Fuvallat búvik a levelek közé, melyeken parányi csillagfény tükröződik. Az élet kábultsága agyamra száll, a föld tehetetlensége magához szívja fáradt testemet, a fa hajladozva bánkódik felettem... Hideg van. Kihült az emberek szíve.

Az ágy megreccsen, összetört káromkodás üvölt fel a beteg ajkán. Megrettenve ugrom fel. Csinód Mihály ül az ágyon, a verejték omlik róla, szeméi túlzottan elnyitak és öklével veri a mellét:

— ... Én meg teszem, tekintetes jegyző úr! Előbb felhúszom a gerendára az asszonyt, osztán a két gyermekemet, s esment magamot... Úgy fogunk fityegni, mint a szalonna... Én megteszem! Meg én!... De előbb előtom a tekintetes jegyző urat...

— Mihály! Mi löle, édesuram? — tehetetlenkedik az asszony. — Feküdj vissza, lelkem! Itt van a kicsi tisztelendúr es...

A beteg örjöngeni kezd. Arca eltorzul, haja merevedik a kintől. Hirtelen kipattan az ágyból és úgy üvölti:

— Farkasok! Hol a fejszém, hogy vágjam szecskába!... Ti tolvaj urak!

Szeliden nem lehet visszaerőltetni az ágyba. Bírko-

zik velem az idegerő hatalmas fellobbanásával. Minden izma olyan, mint az acél. Fiatal, erős ember vagyok, de alig tudom lebírni. Karjaim közt ropognak a csontjai, forró, beteg miazmás lehelletét arcomba fujja. Percek kellenek hozzá, míg a roham megszűnik és a test er nyedten összeomlik. Halálsápadt vagyok a felindulástól, erőfeszítéstől és remegek: Hiszen én effélét nem láttam életemben. Istenem, miért ilyen borzalmas az ember? Mikor jön el már az ideje, hogy a bárány együtt legyen a farkassal, a gödölye az oroszlánnal? Miért nem lehetünk mi emberek mind, mind szerető testvérek?...

Éjfél után a beteg elcsendesedik, üdítő álomba merül. Túl van a veszélyen.

— Most már hazamehetek — mondom a bóbiskoló virrasztóknak. — Ha valami mégis történik, jöjjenek értem!

Szemeim égnek az imádságtól, fáradságtól és félig szenderegve igyekszem haza.

Éjfél után két óra, de a falú már ébred. Nagyra-nőtt árnyékok merülnek bele a sötétségbe. Láthatatlan szekerek csikorognak az úton. Már mennek a mezőre.

Kezdődik az új nap és az új nyomorúság...

*

Alig telik el egy hét, megint jön a végrehajtó. Valamit tennem kell a falú népéért. Nem engedhetem, hogy koldussá nyúzzanak pár ezer embert. Nehányan már Moldvába szöktek a bajok elől. A fél falú kivándorolni készül. Szekeret fogadok és bemegyek a városba.

Előbb a bankkal próbálkozom. A vezérigazgató úr előzékenyen fogad.

— Nagyon örvendek — hangsúlyozza és finoman mosolyog bátortalanságomon. Engedi, hogy beszéljem ki magamat. Ideális, lélekkel teljes szónoklatba lendülök, amelyben sokszor fordul elő az „ország érdeke, a népvédelem, a szociális gondolkodás, a pénz fölötti magasabb szempontok, az etikai magaslat“, melyre szeretném, ha a bank felemelkednék.

— Kitűnő szónok lesz Önből — dicsér meg a bank-

igazgató. — Sajnos, én nem tudom ilyen szép szavakkal megmondani, hogy nem tehetek semmit. Én csak közönséges pénzember vagyok, aki felelősséggel tartozom a központnak. A bank nagy összegeket folyósított a községnek és csak természetes, hogy lefedezze magát. Így is lesznek veszteségeink. Több ezer koronára rugnak a dubióz követelések, amelyeket valószínűleg le kell írunk.

— Nem lehetne időt engedni a szegény népnek, hogy legalább tíz év alatt amortizálhasson méltányos kamat mellett?

— Ki van zárva, kérem! A bank mobilitását veszélyeztetnők. Veszle számítolási hitelünket kimerítettük. Minket is szorítanak... A kamatokat méltóztatott említeni? A kamat igazán csekélység. Számba se jöhet. Igazán a végső határokig mentünk el a falúval szemben... Különben is késő már minden. A váltók nagyrészt peresítenünk kellett. A továbbiakban a bíróság illetékes. Mi már nem szólhatunk bele.

— Peresítették? — ugrom fel ijedten...

— No, igen. Mindössze néhányat. Mondja, Gross úr, hányat?

— Negyvenet, kérem — vágja ki precizen Gross úr.

— Igen, igen — veszi tudomásul a „vezér“. — Azt hittem, ötvenet... Köszönöm, Gross úr...

Alig bírok kitámolyogni a bankból az újabb negyven család halálos ítéletével. Kihez forduljak? Mit csináljak?... A hatóságoknak kellene tenniük valamit. Az alispánhoz sietek. Úgy hallom, hogy kitűnő ember, aki kemény kézzel látott hozzá a vármegye rendbeszedéséhez. Ha ő nem segít, senki sem. Mindenki dícséri. Az egyháznak is nagy pártfogója, a püspök kedvence. Kevés hithűbb katolikus van, mint ő.

Kimérten és méltóságosan fogad az alispán. Félálmánus, híres familia sarja.

— Kérem, csak röviden — nézi az óráját. — Van szerencsém! — fogadja pótlólag a köszönésemet.

A szemem szikrázik a leereszkedő gögtől és másod-

szor bánom meg ebben az ügyben, hogy reverenda van rajtam; de lenyelem a fellobanásomat és alázatosan kérem a kikent-vasalt előkelő, méntartású embert.

— ... Nem engedheti meg az állam, hogy egyszerre negyven család vegyen koldúsbótót a kezébe... Ez egy második madéfalvi veszedelem, modern siculicidium — szavalom. — Ha más mód nincs, jelentést teszek a kormánynak.

A nagyúr képe elborul. Szótlanul feláll és kezet nyújt.

— Köszönöm, hogy felhívta a figyelmemet. Meglátom, hogy mit tehetek. Mindenesetre, Önök, papok, a hibásak, hogy ide engedték jutni a népet. A paraszti buta. Önöknek kellett volna felvilágosítaniok, hogy ne rohanjanak saját vesztükbe...

— Alig két hét óta helyettesíték a községben... — mentegetőzőm, de mindjárt meg is bánom.

— Hogy is hívják Önt? — Ach, igen. Hargithay József. Éppen nálam vannak az Önre vonatkozó akták.

— A reám vonatkozó akták? — bámulok.

Az alispán rám sem figyelve, hidegen folytatja:

— ... hogy Ön ekkor sekkor lázította a népet, életveszélyes fenyegetésekkel akarta gátolni a hivatalos közegeket valami árverésnél... satöbbi, satöbbi. Ha nem katolikus papról volna szó, ki még hijjával van a kellő tapasztalatoknak, már régen az ügyézségen volna az ügy. Figyelmeztetem, fiatalember...

Szó nélkül megfordulok, s otthagynom. Azon gondolkodom, hogy vissza se megyek a faluba. Megírom a püspöknek, hogy mi történt, s védelmet kérek. Az egyház mégse hagyhatja elpusztulni ezt a színekatolikus falut... De előbb jelentést teszek az esperesnek. Ut közben betérek hozzá.

Tapasztalt, öreg, jó ember az esperes. Szeliden örvend nekem és türelemmel hallgat.

— Nem úgy kellett volna hozzáfognod, édes fiam. Ezt az ügyet ellőtted. — Tökéletesen ellőtted — morfondírozik.

— Hogyhogy ?

— Nem tudsz bánni még az ilyen nagy urakkal. Egy szóval sem kellett volna említened, hogy mit akarsz, hanem alázatosan vizitelsz és kijelented, hogy első kötelességednek tartottad tiszteletedet tenni; hiszen az alispán úr egyike ma az ország vezetőférfiainak, akiről elragadtatással emlékezik meg az egyszerű nép is. Mikor legutóbb Pesten voltál valami ügyedben és alkalmad volt néhány szót váltani a belügyminiszter úr őexcellenciájával, ki, mihelyt megtudta, hogy csiki vagy, mindjárt az volt az első kérdése : — „Mit csinál az én alispán barátom ?“ ...

— De hiszen, én nem voltam Pesten és nem beszéltem semmiféle miniszterrel.

— Mit számít az ? Az alispán elhiszi, mert neki kellemes, te pedig folytatod, hogy : — „Sajnos, kegyelmes uram, csak a mások véleményét mondhatom, mert nem volt alkalmam még személyesen találkozni... de a nép apjának tartja... ritka kvalitású ember... a tisztviselők rajongnak érte és az egyenesen bámulatos, hogy mennyit tesz a szegény lakosság gazdasági talpraállítása érdekében. A miniszter részletek után érdeklődött, közelebbi információkkal azonban nem szolgálhattam...“

Az alispán erre meghív villásreggelire, de te szabadkozol és végül is azzal a feltétellel engedsz, hogy boldog volnál, ha nagy elfoglaltsága mellett egyszer eszébe jutna kinézni a havasokra egy jó vadászatra és szerény házat nem kerülné el.

— Nő, nincs kizárva — enged az unszolásnak az alispán.

Te kezegeted szép szóval, míg eszébe jut, hogy a főügyész éppen készül vasárnap egy kis medvehajtásra és ha a körülmények engedik, lehet, hogy csatlakozik. Biztosra veheted, hogy vasárnap ott lesznek. Nehány zöldágot felültetsz az úton, két vékony, hosszú fenyőágnak összekötteted a csúcsát és kész a díszkapú. A népet kihozod az útra, hogy minél többen legyenek,

kik lekapják előtte a süvegüket ; te pedig nem sajnálsz a malacot, s a jó bort... Közben udvariasan megkérdezik, hogy érzed magadat „az Isten háta mögött” és mi újság a faluban. Szerényen elanekdótázod a ház bontó székely esetét és tisztelettel megjegyzed, hogy meg lehet érteni a szerencsétlen embereket, hiszen ígysígy állanak. Ahogy hallod, ötven árverés van még kitűzve a faluban. Az alispán méltatlankodni fog, hogy miért nem említetted már a multkor, az ügyész is figyel és bár mindakettő igazgatósági tag a bankban, fogadkoznak, hogy rendbehozzák az egész ügyet.

— Élhetetlen ember maga, főtisztelendő úr — bocsátanak meg végül neked is és kötelességeddé teszik, hogy máskor ilyen fontos kérdésekben azonnal légy bizalommal hozzuk.

Mielőtt kocsira ülnének, néhány szép pisztrángot belopsz a kocsiládába és pirulsz a merészségedért, de holdog volnál, ha az alispán úrék átadnák a méltóságos asszonyoknak kézcsókoddal és megkérnék, hogy ne tekintsék tolakodásnak egy szegény falusi pap figyelmeségét.

— Kár volt fáradni — mosolyognak rád és nagyon köszönik. Ismételten meginvitálnak magukhoz és mihelyt kiérnek a faluból, megállapítják, hogy képzett, intelligens ember vagy, akit valahogy itt kellene tartani a vármegyében, s mondjuk, ha én nyugdíjba mennék, mindjárt el is foglalhatnád a parókiámat — mosolyog szelid szomorúsággal az öreg esperes. — De így ? Sohasem lesz ember belőled, fiam. Így nem boldogulsz az életben...

— Így nem is akarok — válaszolok felindultan.

— Lári-fári — int le az esperes. — No, jere, öblítsük le a mérgedet egy pohár jó borvizes borral...

*

A falú izgatottan várt haza. Kizárólag bennem bíznak és az arcomról szeretnék leolvasni az eredményt. Úton-útfélen kérdezik :

— Tudott-e valamit igazítani a sorsunkon ?

— Nem sokat — ismerem be. — Későn ébredtek fel. Már a váltók a bíróságnál vannak. Az alispán eleget sajnálkozott, hogy miért nem szóltam hamarabb. Igért is egyetmást, de neki sincs sok reménye... Nincs más hátra, mint valahonnan olcsó pénzt keríteni és kifizetni a bankot. Arra is gondoltam, hogy írok az érdeklükben a püspök úr őnagyméltóságának és megkérem, hogy segítsen valami úton-módon magukon.

— Abbizon jó volna — éled fel a remény a szálnalmas emberekben.

A levelet aztán el is küldöm.

Reszketnek a reménységtől az emberek, de már tekintetük körül van a halál szemüvege. Egy-egy élő vád mindenik és kerülöm őket, hogy ne kelljen látnom; de hiába menekülök előlük erdőre, mezőre, hol eddig láthatatlan illatok úsztak a levegőben, a letört galyból édes nedvek csöppentek a földre, s meleg boldogságban fürödtek a susogó falevelek, s a havas csúcsok között a köd fehér tava fénylett. Most megijeszt a saskiáltás is és gyökerükig fájdalom járja át a virágokat, a borzas madarak fáradtak, remegő, finom kígyónyelv sziszeg a fülemben, nincs kacagás, csak zokogás... Az embersors megfertőzte a mindenség nagy harmóniáját. A vérszomjas szemek szikráznak, s mint fakó árnyak járnak az emberek. Mindennap történik valami velük és nekem tehetetlenül kell néznom.

Mindennap megkérdezik:

— Nem jött meg még a püspök levele?

Ebben bizakodnak. Nekik a püspök nem az ember, hanem az Egyház, a hatalmas, jóságos, mindenre képes igaz erő, amely nem hagyhatja el őket, hiszen hűséges, jó fiai. Az Istenbe, túlvilágba, az etikai világrendbe vetett hitük függ a püspök levelétől és ha csalódnok kell, ez belső aposztáziát fog jelenteni. Minél jobban várják, annál inkább fohászkodom magamban, hogy ne érkezze meg a levél, hiszen előre tudom, hogy néhány kenetes jótanács, választékos intelem lesz benne mindössze. Megható pásztorlevél a csapások alázatos elvise-

léséről, Isten bölcs végzéseiben való megnyugvásról és figyelmeztetés, hogyan használjuk fel a megpróbáltatásokat lelkünk üdvére. Nekem majd fel kell olvasnom a szószékről és hivatkoznom kell az Írás szavaira, hogy olyan kincseket gyűjtsünk, amiket a rozsdá meg nem emészt és nézzétek az ég madarait, a mezők liliomait, nem ruházkodnak, nem vetnek és mennyei atyátok táplálja őket. Jőjjetek tehát hozzá mindnyájan, kik fáradtak és terhelve vagytok, hogy megnyihítsen titeket. A túlvilág gyötrelmeivel, örökkétartó kínokkal, poklokkal kell megijesztenem, hogy a jelenlegi pokol ellen fel ne lázadjanak. Az élet igájából át kell fognom Isten igájába az erőtlent, csüggedt, nélkülözésektől megtört, reménytelen, rongyos ember-barmokat... Pedig mennyire más eredménye volna, ha azt mondhatnám, hogy az egyházi főhatóság a kormányhoz fordult és táviratilag felfüggesztette az árveréseket. Egyelőre pedig kamatmentes kölcsönt nyújt és kieszközölte, hogy inséges gabonát és olcsó vetőmagot kapjanak, addig is, míg sikerül talpraállítani a falut... Ezt tette veletek az egyház, Krisztusban szeretett hiveim!... A könnyeim hullanának a magas szószékről a meghatott emberekre egy ilyen pásztorlevéltől és a hit, a lélek forró dícsfénnyel szállanék le hozzuk, a megdícsőült koldusokhoz.

De így?... Bújkálnom kell előlük lesütött szemekkel, hogy ne halljam untalan:

— Írt-e mánn a püspök úr?

Szerencsére az aratás megkezdődött. Az utolsó gyermekig mindenki a földekre rohant, hogy letépje a szegényes kalászokat, megmentse a kenyerüket újabb csapásoktól. A falu újból elnéptelenedett. A bizalom felébred az emberekben. A termés szépen mutatkozik.

— Megáldotta az Isten a kezünk munkáját — újságolják.

— Drága kalászzillatú népem! — nézem őket meghatottan. Ahogy az árva gyermek a csillogó játéktól pillanatra elfeledi apja-anyja halálát, úgy elkábultak ők

is az aransárga mezők édes dalától és szinte kiált bennük a boldog valóság :

— Jön a búza ! Hazajön a búza !

Kissé megenyhülök én is, szorongásaim elmúlnak és nekem sem jut eszembe, hogy nem hazajön a búza, hiszen egyetlen szem sem az övék már... Hiú, múltó álom csak az aratásuk, hogy annál keserűbb legyen az ébredésük. Félek megáldani a termést és felköszönteni a zsenget, hogy váljék testi-lelki javukra, soha el ne fogyjon asztalukról és legyen édes, fehér kenyér belőle, mint a Krisztus teste, az égi madarak is imádsággal kísérik áldott súlya alatt nyikorgó szekerüket... Mondom — félek ezeket mondani, mert a kenyér meg fog hazudolni, hűtlenül ott fogja hagyni és elmegy pénznek a bankba, zsidó zsebébe...

Mégis az első megnyugvás oknélküli optimizmusában én is felderülök. Hátha tévedek ? Hátha a püspök levele valóban leveszi a pusztulás keresztjét róluk. Egy ilyen nagy úrnak, csak egyetlen szavába kerül... Már bizalommal várom én is a választ és magamat korhólom kicsinyhitűségemért. Erdő, mező ismét megszínesedik. Az élet mégis szép...

Az emberek már nem törődtek velem. Arattak... arattak... arattak...

Aztán jött a végrehajtó és utolsó szálig lefoglalta negyven gazda termését.

Ugyanazon éjjel pedig ismeretlen tettesek felgyújtották a learatott gabonát. Alig lehetett egy részér megmenteni.

Vasárnap pedig mise előtt beállított váratlanul az öreg esperes és elhozta a püspök levelét.

— Mindaketten kikaptunk, fiam — mondotta szeliden. — Ez a tied, ez az enyém.

Elváltozva olvastam :

„Kedves Fiam!

...Egyébként dicséretreméltó buzgóságodtól túlzásokba ragadtattad magadat. Információim szerint a megpróbáltatásokkal sújtott nép testi és lelki ingerlékenységét, tapasztalatlanságát, állásod nyújtotta tekintélyedet arra használtad, hogy az állam közegei ellen hangold és megingasd azt a tekintélyt, amely az állami élet zavartalan menete és az ország boldogulása szempontjából annyira fontos. Túlzott szociális elképzeléseid már az izgatás határán mozognak. Mivel úgy a hivek, mint az egyház érdeke az ottani nehéz viszonyok között több megfontolást, érettséget, tapasztalatot és higgadtságot kívánnak, mint amennyivel korodnál fogva is rendelkezel; helyesnek látom, ha azonnal visszatérsz régi állomáshelyedre és az ifjúság nevelésében, szép kezdetet mutató, fontos munkakörökben igyekszel szép tehetségeidet Isten országának dicsőségére és Anyaszentegyházunk javára kamatoztatni... Az egyházközség további gondozását egyébként a kerületi főesperes különös gondjaiba ajánlottam...”

Megszédültem, a levél reszketett a kezemben. Az öreg esperes az ablaknak fordulva, breváriumába temetkezett. Néhány bizonytalan lépést tettem és lehajtott fővel elővettem utazó kofferemet, hogy néhány szegényes holmimat beledobáljam.

— Nono! — morogta a vén pap. — Nem kell mindjárt úgy a szívedre vened... Pár napig úgyis maradnod kell, míg elküldöm a káplánomat...

*

Másnap jött a hír, hogy a trónörökös és feleségét Szerajevóban megölték.

Utolsó cselekedetem volt a faluban, hogy meghúztattam értük a harangokat. Az emberek összerázkódtak és végigsikoltott a mezőkön a „megkiáltás”, a borzalmas valóság:

— Jaj! Jaj!... Kitört a háború!...

A háború !
 Nem tudtuk, mi az.
 Romantikus elképzeléssel valami nemzeti himnuszfélének gondoltuk, mit fényes lakkcsizmában, paszomántos díszattillákban, tükrös, kefélt száguldó paripákon, petőfiesen, nyalka magyarsággal hirtelenében megvívunk, s néhány fehér selyemkendővel bekötött homlok legendájával egy hónap múlva hazaénekelünk, diadalmámorban gyönyörű lányokat csókolunk és hősök leszünk, mint őseink a történelemben. Az ágyúk ugyan dörögnek, a gépfegyverek ropognak, országok lángbaborúlnak, embertömegek menekülnek, de a szép augusztusi napsütésben fiaink csatára ingerülten küzdenek. És a halál ? Egyik-másik bizony elesik, de ezzel történelmivé avatja a nevét, a hősi halál aranyszobrává merevedik, kire büszkeséggel gondol az utókor és késői sarjak irigyelni fogják. Csodákat fog mívelni, a drága magyar vér és az ezeréves vitézség bámulatra fogja ragadni a petyhüdt nyugati országokat, melyeket diadalmasan be fogunk kalandozni, mint őseink, kik rettenetbe ejtették Európát, hiszen a kard nemzete vagyunk.
 — Éljen a háború !

Csak a falu népe nem újjongott az első megdöbbenésben. Józanul, aggodalmasan készítették elő a katonaládát és egyszerűen tudomásul vették az elkerülhetetlent. Be kell vonulni. A behívó parancs megérkezett. A fiatalabb korosztályosoknak jelentkeznük kellett ezredüknél. A nemzet ereje, virága talpraállott, hogy megvédje a „szabadságot“. A lapok harsogták a frázisokat, a vérbódulat megfertőzte őket is. Most már a legények

is bizakodtak és nagynak érezték magukat. Az anyák, hitvesek, gyermekek és szeretők sírtak. Nehéz volt a bucsúzás, de felzendültek a nemzeti dalok, a büszke nóták, hogy : „Megállj, megállj kutya Szerbia“. A papok buzdító, tüzes beszédeket tartottak és megáldották a harcmenőket. A cigányok előbújtak a válvogvető gödrökből és a legények zeneszóval járták végig a falut. A bölcs faluvezetők biztatták őket, hogy szégyent ne hozzanak a „magyar becsületre“. A kalap mellé virág került, a kézbe pálinkás üveg, az ölbe leány és táncolva verték ki a mámoros férfiak a szilaj ősi virtust. A tömegőrület terjedt. Pipás, vén emberek fájó szívvel sóhajtották :

— Hej, ha még egyszer fiatal lehetnék ! ... Osztán ne kiméeljétek az ellenséget !

— Bízva reánk, apám ! — döngették a mellüket a legények.

Az utolsó este tánc volt. Reggelig tartó, széleskedvű, bús, buja haláltánc borral, csókkal, dallal, viharzó szivekkel. A testek égtek a mámoros éjszakában, a nóta egész éjjel szólt, duhaj kurjantások üvöltöttek faluhosszant.

— Katonáké a világ ! Félre az útból, aki nem katoná !

A jegyző a csendőrökkel benézett a táncba.

— Mulassatok, fiúk ! De kilenc-tíz órára Szeredában legyetek.

Még viharosabban zendült fel a háborús toborzó. Szakadtak a húrok, döngött a föld, sikoltott a klarinett, s a felizgatott embertestek forró párájában kavarogtak a párok.

— Éljen a háború !

Lassan megvirradt. Szürke, sápadt, nedves fény öntötte el a falut. Karikás szemekkel, zilált hajjal, összeölélkezve, büszkén, mégegyszer bejárták a falut. A cigány húzta a bucsú-nótát. Asszonyok, leányok, didergő gyermekek kísérték a menetet. Előállottak a szekerek a felpántlikázott lovakkal. Tizenöt-husz legény is felka-

paszkodott egyre. A kisládákat és a cigányokat felpakolták. Az indulás perce itt volt. Egy pillanatra elnémult minden. Csak annyi időre, míg megcsókolták az édesanyjukat, mátkájukat és a visszatarthatatlan könyveken át még egy utolsó pillantást vetettek a falura, melyet ki tudja, viszontlátnak-e valaha. Búcsúszavak röpködtek:

— Ügyelj magadra, édes fiam!... Vezéreljen az Isten!... Írj, lelkem!... Hűséges, jó feleséged maradok a sírig... Gondod legyen a gyermekekre!...

A sok gond, áldás, elrebegett imádság, elveszett a végső, keserű felkurjantásban, s a rázendülő muzsikában. A szekérsor megindult, s csakhamar elfödte szem elől a felkavart porfelhő. Az első útkanyarulatnál elhalt a zene, dal is. Akkor még nem tudták, hogy a halál hajtotta a lovakat...

Fojtogató, komor némaság és bánat ereszkedett az árván maradt házakra.

Huszonnégy órán belül nekem is jelentkeznem kellett. A faluban gyorsan elterjedt a híre.

— A papokat is viszik a háborúba!

Ne féltsétek a papokat — irigykedtek azok, akiknek fiai már dicsőségesen bevonultak. — Nem kerülnek azok a tűzbe. Az úr még a pokolban is úr.

A hívek felém se néztek. Gyűlölték kivételes helyzetemet az első mámor elmulása után. A gyermekeiket féltő szülők, férjük után bánkódó hitvesek hamar ráébredtek, hogy mi a háború. Félelem, gyötrődés, bánat váltotta fel a féktelen áldomást, melyet a pusztulással, szenvedéssel, halállal ittak. A kérlelhetetlen valóság már előre vetette árnyékát.

— Mi lesz velük? Mi lesz velünk?

Az élet nehéz gondja már másnap az asszonyokra, gyermekekre súlyosodott.

— Nem kell búsulni — mondtam a búcsúzásomra összegyűlt néhány templomos vénasszonynak. — Most értesültem, hogy az asszonyok hadiségélyt kapnak, amiből úri életük lesz. A marha, gabona, ta-

karmány ára kétszeresére szökött. A hadsereg pontosan és jól fizet. Az államnak legelsők a katonák és azok hozzátartozói... Dícsőséges, szép idők ezek! Az Isten is a mi igazságos ügyünk mellett van... Németország szintén beavatkozott a háborúba. Hatvanmillió, nagy, művelt nép. Egyedül világhatalom. Ausztria-Magyarországgal együtt könnyen legyűrik, ha kell, egész Európát... A mi katonáinknak pedig párja nincs. Lelkesen ki kell tartanunk. Nem tart sokáig. A mai modern fegyverek mellett, egy-két hónap az egész...

A bevonulókat kísérek hazajöttek. Lázasan dicsékedtek.

— Má bé is öltöztették a huszonnégyeseket. Tiszta új gúnyát, bakkancsot kaptak. Ragyognak, ragyognak, olyan szépek!... Ha látnátok, mi van a városban. Fel van bojdulva az egész világ. Éjjel, nappal szól a katonabanda, foly a sok bor... Az állomásokon cifra úri kúsasszonyok csókolják a legényeket, cigarettát osztogatnak, felvirágozzák a katonákat... S osztán a tisztek milyen szépen bánnak a legénységgel. Egyebet nem hallasz, mint „fiaim így... fiaim úgy...” Csak az szomorú, aki itthon marad... Pénz dögvél van, az aranyat, ékszereket vassal cserélik be, még a karikagyűrűt is lehúzzák az ujjukról a kényes dámák, hogy a katonáknak legyen mindenük. Ne búsuljatok! Már a törvény sem az, ami volt... Minden épkezláb ember katonának jelentkezik... Szép üdüköt élünk...

— A boszniai okkupációkor es úgy vót, hogy...

— kezdi emlékeit a vén Pottyand Ferenc.

— A semmi sem vót ehhez képest, Ferenc bá! — torkolják le.

Az út közepén férfiak politizálnak:

— Kellett már ez a háború, mert igen sok az ember...

— Vilmos császár csinálta azt, barátom — tudákoskodik a másik. — Mert, hogy annyi a gyermeke mint a rosta lika, s annak mind trón kéne, hát aszonta a mű kirájunknak, hogy: „Nó, Jóska, neked es nagy

családod van, nekem es. Hasogassuk fel azt a kicsi földet, ami az országunkon küjel van". Erre a mű öreg kirájunk aszonta Tisza Pistának, hogy : — „Mit szólsz hozzá, Isvány ? — A trónörökösömet es elpusztíták, s azt még sem hagyassuk". — „Tiszta igaza van felségednek !" — egyezett bele Tisza Isván, s megfűvatta a trombitákat... Hát ezért van háború.

— A lehet, te !

— Hej, nagy politikusok az urak !

A másik csoportban öregasszony mutogatja a katonafia képét. Gyönyörű lovon ül a legény mentésen, a levegőbe nyújtott kivont karddal, a feje szépen oda van ragasztva, alól ki van nyomtatva módosan :

„A világháború emlékére".

— Egyetlen, szép fiam ! — csókolgatja az asszony.

Senki sem törődik velem. Minden háznak meg van a maga nagy eseménye.

Búcsúvétlen csörömpöl ki velem a szekér a faluból. A mezőkön alig dolgozik valaki. Az útszéli földéken munkálkodók kiegyenesednek :

— Hová megyen tisztelendúr ?

Ielkesen, harsányan kiáltom oda :

-- Megyek a háborúba !

-- Az Isten segíjje !

Vissza se nézek. A háború mérge dolgozik bennem is. A mellem feszül és büszkén tartom oda arcomat a napfénynek.

Megyek a háborúba...

— Önnek Brassóban kell jelentkeznie — virágosítanak fel a katonai parancsnokságon.

A város zsibong, az uccákon katonák, bevonulók hemzsegnek, egy-egy ágyú is végigdübörög. Sárga bőrtokot húztak a szájára. A falvak népe a tereken ácsorog és bambán, elsírt könnyek piszkával az arcán bámulja a tarka fergeteget. Itt-ott indokolatlanul felbőg a kiáltás :

— Eljen a háború!

A végzetesen szép játékot én is játszom.

Tiszti csákót vásárolok magamnak, a cingulumra nehéz, arany rojtot, a reverenda ujjára aranypertlit varratok és a tűkör előtt nehányszor végigpróbálom a szalutálást, hogy strammul, de bizonyos komolysággal, tekintélyesen és mégis természetes könnyedséggel menjen, ahogy egy tábori lelkészhez illik. Kissé mentegetem magamat és jól esik, hogy a leányok merészen a szemembe néznek. Finom mosollyal villantom rájuk a szememet és vigyázok rá, hogy csak kapitánytól felfelé tisztelegjek.

A vonaton fürtökben lógnak a katonák. Mindenütt rajzik az ember. Alig lehet felkapaszkodni. A mozdony, a kocsik fel vannak virágozva, zöldágazva. Krétával írt nagy betűk fehérленek rajtuk: „Eljen a háború!” A vonat végigszáguld a daloló, féktelen tömeggel az Olt völgyén, a tusnádi szoros hűvös fenyveseinek árnyéka alatt. A hidakat már katonák őrzik és minden kis állomáson néptenger zajong, dalol, muzsikál, iszik, üvölt, kacag és sír...

Kábultan, összetörve vergődöm le Brassóban a vonatról és sietek jelentkezni.

Gyorsan intézik ügyemet. A nagy könyvek suhognak, a tollak sercegneк. Keményen mondom be a nevemet:

— Feldkurat in der Reserve!

Röviden megállapítják, hogy nem vagyok behíva és kezembe nyomják a jelentkezési igazolványt.

— Mehet haza.

Megtántorodom a szégyentől.

— Haza?

— Csakis — mosolyog az őrmester.

Az éjszakát a városban töltöm. A plebánián egész papi osztag táboroz. Kacagva fogadnak.

— Megjött a legújabb hős... Jelentkeztél?

Kedvetlenül vallom be:

— Igen, de még nem vagyok beosztva.

Igaz, hogy megverted az alispánt? — mulatnak láhottam.

Tudára tréfával felelek:

Azt nem, de az igaz, hogy te mezitláb hajtottad át egyetlen koszos malacodat a Nagyerdőn, mikor ellopaltad a paróchiádat.

A múltó derűt elűzi a háború, a nagy téma. Külpolitikai kombinációk röpködnek, valaki stratégiai tájékozottságát fitogtatja, mások teológiai vitába kezdenek, hogy megengedett dolog-e a háború.

Nekem mindenesetre jól jön — vallja be az egyik falusi pap. — Kapom a felemelt kapitányi fizetést, a helyettesemnek adok valamit és pár hónap alatt kiábolok az adósságból.

Mindenki tud valami új hírt. Egyik háromszéki pap egyenesen frontszolgálatra jelentkezett. Lemondott a rangjáról és közlegényként, puskával a kezében akar harcolni.

— Le a kalappal előtte! — állapítják meg.

A társaság eloszlik. Megállapodunk, hogy a Koronában vacsorázunk.

Az utcán különkiadásokat üvöltenek a rikkancsok, a város felbojult hangyaboly. A háború mintha valami nagy feszültséget oldott volna fel. Mindenki függetlennek, nagynak, pótolhatatlannak érzi magát. A katonák nem a régi katonák, hanem hősjelöltek. A nyilvános helyeken háromnyelvű figyelmeztetések fityegnek: „Óvakodjunk a kémektől!“... Megriadva vesszük észre. A kémek eddig eszünkbe se jutottak. Persze, háború van. Veszedelmes mesterség, de jól fizetik. Mindenki tud valami izgalmas kém történetet, amelyben gyönyörű nők, pezsgő, szerelmek, póstagalambok, diplomaták, tábornokok, haditervek, vagy legalább is a Krupp-ágyúgyár titkai szerepelnek. Olyan világ ez, hogy az édes testvérnek sem szabad hinni. Más a modern háború, mint régen. Át se bírjuk tekinteni, csak képpedezőnk a nagy számoktól. Szerbia nem számít, de ott van Oroszország, a nagy gőzhenger. Szeren-

csére vad, kultúrátlan népnek hittük és meg voltunk győződve, hogy a szedett-vedett ázsiai horda milliószámra fog hullani ágyúink előtt. Csak győzze a géppuska kaszálni. Bigott, elnyomott, élheteretlen nép, s míg ijedtében három fordított keresztet rajzol magára, már át is szállítottuk a másvilágra... A franciák szintén nem komoly ellenfél. Ennek viszont azt a baját tudtuk, hogy túlságosan is kultúrált. Gyenge, csenevész katonák, kik az első megerőltetéstől heptikát kapnak...

— Nagyszerű kilátások — örvendeztek a vak magyarok az éttermekben, kávéházakban.

A Korona kerthelyisége már szürkületkor zsúfolva volt. A Cenk hegye sötéten meredt fel a háttérben és csúcsán kifehérlött az éjszakába az Árpád-szobor.

— Olvastad? Gyönyörű dolog volt Pesten! — temetkeznek a friss hírekbe az emberek.

Az ital habzik, az embertömeg morajlik, a hegedűk vidáman ujjonganak, a pincérek az asztalok körül suhannak, a kerítésnél ácsorgó bakákat sörrel kínálják és biztatják, hogy aztán ne kiméeljék az ellenséget. Ha katonatiszt lép be, megéljenzik mindenfelől, s a tiszt előkelően tiszteleg kurta derékbiccentésekkel mindenfelé. A hangulat emelkedik. Pillanatra megjelenik a főispán is. Csak átszalad a helyiségen. Itt-ott néhány szót vált és láthatólag nagyon el van foglalva a közügyekkel. Hivatalosan titkolózó és megfelelő körben diszkréten elsugja:

— Csak annyit mondhatok, hogy pompás híreink vannak — és már siet is, mert a belügyminisztériumtól utasításokat vár telefonon.

— Telefon, az semmi, de ma legalább tíz sifiriozott távírat érkezett a parancsnoksághoz — tudja valaki.

Naiv tisztelettel ejtjük ki a szót: „Sifiriozott távírat?”... Igen. Ez már valami. Bámulatos, hogy milyen tökéletes a szervezettségünk.

Valaki túlhabzó hazafiasságában felugrik az asztalra és lelkes, háborús beszédet mond és üríti poharát azokra, kik a tűzbe mennek és minden poklokon keresztül tör-

nek a magyar szabadságért. Félig megháborodva tombol a lelkesedéstől a tömeg, a cigány tust húz, a poharak felvillannak. El se ül a zaj, egy kecskeszakállas szász úr ugrik a másik asztalra. Alig lehet a zajban a szavát érteni, de minduntalan kivíjjog beszédéből a „Deutsche Armeel“ ... Leírhatatlan a feldübörgő „Hoch és Hurrah!“ A cigány szemfehérjét rávillantja a bandára és felhangzik a „Deutschland über alles“. Mint egyetlen ember, pattan fel a tömeg és felzendül a hang olyan viharosan, hogy a Kárpátok falai megrezketnek bele. Utána magyar, majd román dalok kapnak szárnyra. Az arcok megdicsőülnek, a gyengébb természetűek könnyeket hullatnak, a nehéz hegyi borok rezketnek a kézben a belső felindulástól, a nők felsikoltanak a hisztérikus gyönyörűségtől, idegen emberek egymás keblére vetik magukat, vén, kiült fenekű tisztviselők, tanárok, azt mondják, hogy „történelmi pillanat“ és senki sem gondol rá, hogy tulajdonképpen három nemzet tartja eljegyzését a halállal ...

Pillanatig csend van, amíg megnyugtadjuk felkorbácsolt érzéseinket és idegeinket.

A csendbe belesikolt a vonat füttye. Mindenki tudja, hogy újból katonavonatot indítanak a harctérre. A lihegő vonatzúgáson is átverődik bucsúdaluk, de néhány pillanat múlva az utolsó nótafoszlány is elhal.

A vonat eltűnik az éjszakában.

*

A háborúnak szenteljük teljesen magunkat. Az egyéni élet belevész a frontok nagy kollektivitásába. Az óránkint induló katonavonatok az idegszálak, melyek velük összekötnek. Szinte idegesen várjuk az első sebesülteket, egy kis vért, a harcok hírért, a lőporszagot, igazi, komoly ágyúdörgést. Ezek nélkül mit ér a háború? Már unjuk az uszító vezércikkeket, püspökök zászlómegállását, diplomáciai jegyzékeket, kormány-nyilatkozatokat. Ha már háború van, hát legyen háború!

Az első szerbiai győzelmi híreket lekicsinyeljük. Ezeknek a harcoknak nincsenek meg az arányai. A hadi-

jelentések frazeológiája se elégít ki. „Az ellenséget visszavetettük... Támadást kísérelt meg... A magaslat birtokunkba jutott.” Nem így kell az effélet írni, hanem ilyenformán: „Hős csapataink vérben gázolva, égő falvak kísérteties világítása mellett, borzalmas ágyútűzben, szinte pusztá kézzel söpörték el útjukból az ellenséget a világtörténelem példátlan rohamában...”

Alig telt el néhány hét, megjelent a „veszteséglista” és az első sebesültek. Sűrű oszlopokban állottak a nevek. Ki meghalt, ki megsebesült. De hiszen ez természetes a háboruban. Arra alig gondoltunk, hogy minden név mögött egy élet, feleség, gyermekek, szülők, jegyesek, álmok, tervek, egy-egy kicsi világ áll és most a láthatatlan ólomdarabkától minden összeomlott. Akkor még nem tudtuk, hogy minden emberben egy világot lőttek le és minden sirral egy darab föld pusztult el az országból.

A sebesülteket pedig majdnem ölünkben hordoztuk, dédelgettük, elárasztottuk minden jóval, majdnem megöltük szeretetünkkel. Az itthonmaradt férfiak irigyelték a felkötött karukat. A hófehér géz-pólyát szentségnek néztük. A nők futottak a kórházakba ápolónőknek. Az első hónapokban csak „üdülő betegeket”, könnyebb sebesülteket kaptunk, akik inkább a korzón bicegettek végig és mindeniknek megvolt a maga harctéri története, amiről egyszerűen és higgadtan beszélt.

— Csak addig nehéz, míg átesik az ember a tűzkeresztségen — hangoztatták... A fegyvergolyó nem is számít. Darazsaknak hívjuk. A dum-dum, az más, az roncsol, szakít és veszedelmes. No, de ott van a genfi egyezmény. A géppuska és a srapel elől még lehet dekkolni, de a gránát... az aztán pusztít.

— A ruszlik jó fiúk — tájékoztatott a másik, — de a szerbek kemény legények...

A felmentettek ebben a dicsőséges időben ki se mertek mozdulni.

— Sajnos, nélkülözhetetlen vagyok, — mentege-

tőztek, ha valamelyik leány gögösen felhúzta az orrockáját és megkérdezte, hogy: „Maga, Tibor, mikor vonul be? ...“

Az élet, a fogalmak átértékelődtek. Akinek véletlenül több esze volt, mint az egész megőrült világnak, az vagy zsidó, vagy gyáva volt. Mi papok, kivétel voltunk. Főlössleges kórházi kísértetek, akiknek kitűnő dolga van a front mögött. Néha ünnepélyesen tábori miséket mondanak, buzdító beszédet intéznek a legénységhez, generális abszolúcióban részesítik őket, temetnek, anyakönyveket vezetnek, de a tűzvonalba nem kerülnek. Katonanyelven „dögészek, kik óvakodnak a hősi haláltól.“

A halál orvossága a Vörös Kereszt. A kitűnő intézmény ki van építve az utolsó faluig, de egyelőre még nem sok dolga akad. Valamelyik szellemes ember sikerült viccet is mondott róla. — Egy falusi menyecske állítólag a következő levelet írta a kitűnő intézményhez: „T e k i n t e t e s V ö r ö s K e r e s z t ú r ! F é r j e m h a l á l á r ó l s z i v e s k e d j é k k i m é l e t e s e n t u d ó s í t a n i . . . “

Általában a halálra keveset gondolunk. Nem érezzük át, hogy mi van az ilyen naponta hallott kifejezések mögött: „tüdőlövés, csontátszakítás, nyaktörés, gerinctörés, áll-lövés, félszemét elveszítette, gránátszilánk furódott a hátába!“ Nem elég durvák még ezek a szavak, vagy nem elég színesek. Milyen másképen hangzanék: „Egyetlen piros lyuk a hófehér homlokon ...“ Átsuhant a golyó a katona szívéen“, vagy aki a poétikus halál-jelzők helyett érzékeltetve szeretné látni a harcterek borzalmaait, annak reális, kemény szavakkal így: „A szétszaggatott emberi testrészek a véres ruha foszlányaival fennakadtak a mögöttünk levő letarolt eperfa csonka ágaira ... A katona hirtelen kimondhatatlan kéjt érzett altestében, mikor a szurony ágyékába szaladt. Ránézett ellenségére és meghalt ...“

Nemsokára megjöttek ezek a „színek“ is. A háború megmutatta igazi arcát. A félvilág akkor már vérben fürdött és a kórházak hirtelen megteltek. Kezdetben

csak éjszaka szállították be a nehéz sebesülteket a titokban átsuhanó vöröskeresztes vonatokról, de utóbb hosszú sorba kirakták a perronokon a sárga, gennyes emberoncsokat. Az első, hazafias felgerjedésben a kórházakba tóduló kényesebb dámák borzadva tették le a fehér ápolónői kötényt. Jött a véres paraszt. Jött a véres paraszt, az „anyag”.

— Én csak tiszteket ápolok, — kényeskedett az egyik.

— Nem bírják az idegeim és háziorvosom tanácsára abba kell hagynom — mentegetőzött a másik.

Szerencsére a szegény katonák nem hallották, nem tudták, hogy feláldozott életükkel, súlyos sebeikkal, kihányt, vagy lecsurgó vérükkel elrontották a háború poézisét. Ők csak hörögtek, szenvedtek, agonizáltak, félrebeszéltek, vagy csendesen halottá dermedtek a véres ágyon, véres földön.

Az utolsó, ami tetszett a háborúból, a katonate-metések voltak. Ennek még volt ingere és komor pompájának részesei lehettünk. Még ráértünk és kedvünk volt megrendezni a nagy dráma fekete felvonását. A dísz-századok kivonultak, a zenekar Beethoven gyász-indulóját játszotta, a fekete posztóval takart dobok tompán pörögtek, a földnek fordított fegyverek gyászoltak, ezerek és ezerek vonultak ki a halott katona végtisztességére. Szép volt, amikor a gödör szájánál elhangzottak a beszédek és az élő katona azt mondotta a halott katonának:

„Bajtárs! M e g s e m k e z d e d j ó f o r m á n ö r ö k á l m o d a t é s m i k ö v e t n i f o g u n k. E g y m á s m e l l e t t f o g u n k f e k ü d n i a z ö r ö k l ö v é s z á r o k b a n i s a — h a z á é r t . . .”

Végül lapos cserefa keresztet szúrtak a sirdomb fejéhez, melyen írva volt:

„H ő s i h a l á l t h a l t a h a z á é r t !”

— Milyen szép kitüntetés! — bólogattunk lelkesen. Hazafelé vígan szedtük a lábunkat. A katonabanda

rendesen valami talpalá való indulót, vagy pattogó csárdást játszott unalmában. Az elültetett katona nem halotta, minket pedig felvidített.

Csakhamar eljött az idő, hogy a temetések is megkapták csukaszürke formájukat. Elvesztették varázsukat. Közönségessé, mindennaposná váltak. Az embertömegek elmaradtak. Ki ér rá minden szerencsétlen bakát kikisérni a csonttemetőbe? A zenekarokat is kivezényelték a frontokra, hogy izgassa ott a hősiességet. A katonakiséret is elmaradt, a cserfaleveles csákókkal. Temettek, ahogy kellett. Elöl ment egy kopasz, hosszú kereszt, utána a pap, utána a gyászszekér a festetlen fenyőfakoporsóval, — sokszor kettő-hárommal — végül az apa, anya, feleség, vagy néhány rongyos gyermek botladozott ijedten, könnyezve. Futó pillantást ha vetettünk a groteszk menetre. Amíg nem én halok meg, addig nem érdekes és nem fontos a halál.

A nemzetiszínű fátyol csúnyán szakadozott a szemeinkről. Kezdtünk hozzádurvulni a háborúhoz. A tetves, mocskos katonák már tömegével hányódtak az uccán, soványan, éhezetten, kiülő, sárga pofacsontokkal, rongyos, télen lenge, lyukas köppenyekben dideregve, nyáron a láztól feketére aszva, éjjelenként a vasúti harmadosztályú várótermekben egymásra zsúfolva a földön, padokon heverték, nyilvánosan káromkodtak, éhségtől szikrázó szemekkel merengtek, vagy halálos fáradtan hortyogtak ott, ahol éppen leütötte az álom. Nem volt épületes látvány. Már nem várták őket frissítőkkal, cigarettadobozokkal felszerelt finom úri hölgyek, keménymellű, szép szűz leányok, hanem tábori csendőrök, vasúti őrségek, kiknek minduntalan elő kellett bolhászniuk az igazolványokat ... Már senki sem volt kíváncsi az élményeikre. Elég volt a magunk baja.

A szép idők elmúltak. Az élelmiszer megfogyatkozott. Rekviráló osztagok járták be az országot és ami kezükbe akadt, mindent magukkal vittek. Először besoroztak minden lovat, amelyik csak mozogni tudott, elvitték a szénát, zabot, búzát, krumplit, kukoricát, mind-

össze néhány kilót hagyva meg a ház népének. Elfogyott a cukor, dohány, petróleum, liszt, tej, kenyér, hús, zsír, és megdrágult minden. A becsületes emberek éheztek, a hadiszállítók meggazdagodtak.

— Hjah, a háború! — mondták ridegen a hatóságok a kétségbeesett népnek.

Végül kitört a keserűség.

— Hát sohasem lesz vége?

Előbb „maximum három hónap“-ra becsülték, utóbb hatra. Vilmos császár szerint karácsonyra már el is feledjük a háborút és több mint egy éve tart, sőt fokozódik. Olaszország, régi szövetségeseink ellenünk fordult, Amerika beavatkozott, Románia ingadozik. A sok százmillió ember fegyverben áll. Pusztulás, nyomor, halál, veszedelmek, kétségbeesés, éhség, dögvész szakadt ránk. Tán Isten is megundorodva nyakunk közé dobta a világ gyeplőjét.

Az öregebb korosztályokra is rákerült a sor. Az ő vonatjaikat már nem virágozta fel senki. A vagonok oldaláról is lemosta már a sok vér a felírást, hogy „Éljen a háború!“ — és senki sem éneklé már a „Megállj, megállj kutya Szerbiá“-t.

*

Tragédiánk előtt még egyszer hirtelen felébredtünk.

Nálam is elmúlt a hősi virtus. Már nem akartam minden áron bevonulni. Az álom elmúlt, de ébredésem csodálatos körülmények között történt meg.

Egyik kora reggel azzal a hírrel vert fel a sekrestyés, hogy bevonuló katonák szeretnének gyónni, misét hallgatni, de most, mert fél hétkor már indul a vonatuk.

Percek múlva a templomban voltam. Harmincegyven öreg katona előzőnlötte a szentélyt. Nem ültek be a padokba, hanem szorosan egymás mellett állottak, mint valami küldöttség. Gyorsan karinget, stólat dobtam a nyakamba és mellemre borított kézzel siettem a gyóntató székhez. Az előlálló deresfejű katona egy intéssel megállított.

— Csak én akarok gyónni ... De itt, nyilvánosan ...

— De uram! — lepődtem meg. — Ezt nem lehet. A nyilvános bűnvallást az egyház már századokkal ez előtt megszüntette.

A népfölkelő keserűen, fölényesen elhúzta a száját.

— Azzal én nem törődöm. Én nemcsak a magam, hanem az ittlelvő társaim nevében is gyónni akarok. Megbiztak vele.

— Úgy van! — dünnyögték a katonák.

— Lehetetlen dolgot akarnak az urak, — tehetetlenkedtem és élesen, kutatóan végignéztam, hogy nem részegek-e, vagy bolondok. Egyet se ismertem közülük és hátha egész éjjel mulattak keserüségükben és most valami istentelen tréfára készülnek. A katonák azonban szomorúan, meghatottan állottak, egyik-másiknak már kopasz volt a feje, meglett, komoly, intelligens férfiaknak látszottak. Igaz, hogy szemeik izgatottan csillogtak és sápadtak voltak.

— Sajnálom — fordultam meg, — de ilyen különös ötletnél nem asszisztálhatok és beléptem a sekrestyébe.

Egy árva szóval sem marasztaltak, utánam sem néztek. A vezetőjük erre megfordult és kiadta a parancsot.

— Letérdelni!

— Mit akar ez az ember? — aggódtam az ajtóban.

A csoport térdre állott. A vén katona szintén. Szerencsére senki sem volt a templomban. A vezető katona feltartotta a fejét és az oltárra nézve, erős hangon beszélni kezdett.

„Úristen! teljes szivemből szánom és bánom, mert elkövettem azt a nagy bűnt, hogy én is örvendtem a háborúnak! Uszító beszédekert tartottam. Akit csak lehetett, a harctérre üldöztem, az ellenséget gyűlöltem, a lelkemben mindennap elpusztítottam. A hivatalomban három embernek is vállaltam a munkáját, csak hogy minél hamarább a harctéren tudjam őket. A három közül kettő

elesett, egy megvakult. Mind a háromnak családja, felesége, gyermekei vannak, akik most a legnagyobb nyomorba jutottak, mert elpusztult, aki kenyerüket megkereste. Én voltam a gyilkosuk ... Ezek csak azok, akikről tudok; de ki tudja hányan vannak, akiket szavaimmal, cselekedeteimmal, írásaimmal a frontokra üldöztem, hogy széttépett testtel és léttel növeljék a hullahegyeket. Senkihez könyörülettel nem voltam. Az özvegyektől, árváktól sajnáltam azt a pár korona segítséget is, amit kaptak, csakhogy több jusson a háborúra. Az utolsó falat kenyeret is elvettem volna, csakhogy ölni és győzni tudjunk.

... Csak ezt bocsásd meg nekem, Te Jóisten, mert ilyen lelkiismerettel nem bírok a szenvedő katonák közé menni ...

... Szánom és bánom, hogy örvendtem a háborúnak! ..."

A nagy nehéz katona sírt, orcáján, tömött bajszán ragyogtak a könnyek. Mint utólag megtudtam, társait csak azért hívta, hogy legyenek tanúi a különös bűnvallomásának. Eleinte kíváncsian hallgatták, de aztán egymásután rázkódtak meg a veszedelmes szavak igazságától. Ábrázatuk elváltozott, szájuk, elfehéredett és mintegy villámsujtottan merevültek meg lelkiismeretüknek agyukba világosító vádjai alatt.

Észre sem vettem, mikor hallgatott el az öreg katona, csak néztem a különös, magába mélyedt csoportot, szédülve a váratlanul jött súlyos benyomásoktól és szólni sem tudtam, mikor felegyenesedtek térdeikről és tántorogva kidörömböltek a templomból.

— Utánok szaladok és visszahivom, — jutott az eszembe, de aztán csüggedten letettem róla. Sokáig gondolkodtam a sekrestyeajtóban, majd nesztelenül odamentem én is az oltárhoz, rárogytam a lépcsőkre és halottfehéren én is felkiáltottam:

— Úristen! Teljes szívemből szánom és bánom, hogy én is örvendtem a háborúnak! ...

Már az iskolákat is be kell rendezni kórházaknak. Szükség van a papokra is. Nehány kötelességtudó buzgóbb pap kimerészkedett a lövészárokba, hogy megossa a szenvedést a katonákkal.

— Sikerült elesniök — mondják róluk gúnyosan.

Általában nem sokra becsülik a frontokon a papot. Sokan meg is feledkeztek magukról. Nehányat a luetikusok közé utalnak. Ezzel aztán vége a többi pap becsületének is. A hazafias frázisokat már gyűlölik a katonák és nincs hatása a cerimóniáknak. A legbutább paraszt sem tudja megérteni a nagy ellentmondást, hogy „most az Isten kinek segít?” A francia pap a franciáért, az olasz az olaszért, a német a németért, a magyar a magyarért imádkozik, misézik és mindenik a maga nációjának vindikálja az Istent segítségül. Egyik katolikus öli a másik katolikus, református a reformátust, a gyűlölet, gazság tobzódik, minden elképzelhető bűnt elkövetnek, démoni kegyetlenséggel rabolnak, gyilkolnak, becsstelenkednek, hivatalosan hazudnak és egyházfők szentesítik a legégbekiáltóbb igazságtalanságokat, pástorlevelek uszítanak és az egyház nevében, templomokban hirdetik, hogy az ellenséget meg kell ölni, minél többet irtunk ki, annál tetszőbb az Istennek. Krisztussal és az evangéliummal bizonyítják igazukat. Könyvek jelennek meg, amelyben a megrendült emberiségnek magyarázzák Isten álláspontját a háborúról. A nép azonban választ kér kínzó problémájára, megingott hitét szeretné visszakapni, az egyetlen, a nagy, a végső igazságot akarja tudni és keserűen támadnak meg engem is úton-útfélen:

— Van-e Isten? ... Önnek tudnia kell, azért pap ... Ha nincs, akkor rendben van, mindent megérték; de ha van, hogyan tűrheti mindezeket.

Hiába szavalom az örök, nagy szempontokat és mutatok rá az isteni perspektívák maradandó értékeire; csak újabb bűnökre ingerlem a kétségbeesett embereket. Lelkem mélyén magam is érzem, hogy sok igazuk van ...

Töprengésre nem sok időm marad. Az egyházme-

gyét is felforgatta a háború. A bevonult lelkészeket helyettesíteni kell, a munkát meg kell osztani. Engem is áthelyeznek egyik, a fronthoz közeleső városba, ahol a háború véres szájába látok.

Nagy nehézségekkel tudom elfoglalni új állomás-helyemet. Mindenféle igazolványra van szükség és alig sikerül egy ládában a legszükségesebb holmit, fehérneműt, néhány könyvet magammal vinnem. Édesanyámtól, testvéreimtől, kikről én gondoskodtam, el kell szakadnom. A fizetés is gyenge. Alig fedezi az ő költségeiket. A legsúlyosabb anyagi gondokkal kell megküzdennem. Principálisom gazdag ember, négy-öt szépen berendezett szobája is van, antik bútorok, selyemholmi, pincéjében bor, pezsgő. Fukar, magánakvaló, lelketlen ember, aki első perctől kezdve nem szívelhet. Mindenik elődömmel harcban állott és bennem is csak új ellenséget lát. A prókiáját félti. Szemtől-szembe udvarias, simulékony, de mindjárt kijelenti, hogy kosztot nem adhat. Saját bútoraikat nem szállíthatom el, mert a vonat csak a frontnak dolgozik. Pénzem nincs, amiből vegyek. Hatvan korona a havi fizetésem, az óradíjakat az államtól csak félévenként kapom. Negyvenet anyának küldök, húsból én élek. Első dolgom, hogy beszüntetem a reggelizést és vacsorát. A gyomrom korog, én pedig dacosan végzem a „főúr“ helyett is a munkát, aki csakhamar megkezdte a nyílt ellenségeskedést. Legelőször kivitette a kölcsönágyat. Erre a földön vetem meg a fekhelyemet. A ruhásládát a szoba közepén asztalnak állítom és ráteszek egy feszületet. A hideg hamar beáll. A fűtésre azonban még csak nem is gondolhatok. Éhes hassal tűrök és végzem a dolgomat, de nem bírok szabadulni a gondolattól, hogy ezért lettem pap, ezért tanultam, dolgoztam, kínlódtam, hogy betevő falatom se legyen? Tekintélye volt a papság előtt szellemi képességeimnek, egyenesebb, igazabb ember kevés van nálamnál, ezt lelkiismeretemre mondhatom és egyházamtól nem érdemlek legalább egy festetlen ágyat? A hízelgők, ostobák, raffináltak, magukat szentnek hazudók, gazdasszonyokkal fetrengők jó-

létben élnek. Nekik bortól, nekem a hidegtől piros az orrom.

Egyik éjszaka nem tudok elaludni, mert a pap vacsorát adott az egyháztanács urainak és a cigány reggelig húzza. Mikor a korai misére sietek, a nagybőgő még neki van támasztva az irodaajtónak, mintha részeg ember dőlt volna neki a homlokával és állva aludnék vagy a feliratot nézné: „hivatalos órák 9—12-ig.” Magam is kíváncsi vagyok, hogy meddig birom türelemmel. A papot számba se veszem. Csak alattomban mer cselekedni. Szellemileg és fizikailag egyaránt féltőlem.

Az éhség és a hideg végül is megörlik ellenállásomat. Nincs egy krajcárom se. Legyűröm háborgó bensőmet és alázatosan beállítok a paphoz.

— Kérem szépen, esperes úr, rendkívüli szükségem volna némi pénzre, húsz-harminc koronára, előleg vagy kölcsönként. Nincs amit ennem, nincs amiből fűtsek.

— Húsz-harminc korona? — kacag fel bántóan.

— Miféle biztosítékot tud nyújtani, hogy valamikor meg fogja adni a pénzt? ...

Némán sarkonfordulok, mielőtt végleg besötétedik az öptudatom és az ütésre gyúlt rettentő indulat feltör bennem.

Ettől a perctől kezdve nem is köszönünk egymásnak, de misézünk és mindennap magunkhoz vesszük az Úr testét. Meggyőződése, hitem, lelkem sír bele.

Kérvényt küldök a tábori püspökséghez, hogy osszanak be frontszolgálatra. A kérvényt visszkapom azzal a rideg utasítással, hogy máskor hivatalos úton küldjem.

Már azon gondolkodom, hogy civilbe öltözöm és kiszököm a frontra, de ekkor váratlan segítség érkezik. Így kétségbeesett anya öt koronát hoz, hogy én mondjak misét a fiáért. Futva igyekszem a vendéglőbe és möhön enni kezdek. A sült hús illata fölött félhangosan, elégedetten morgok, mint a vadállat és az izgalomtól alig van időm felvágni a húst. Eszem a szememmel, orrommal, szájjammal, minden érzékemmel és nem birom

abbahagyni, amíg tart a pénzből. A másnap aztán könnyebben telik, de utána még elviselhetetlenebbül követelődzik a gyomor. Hiába lesem a misemondató asszonyokat. Nem jönnek. Pedig már-már azt gondoltam, hogy anyák, hitvesek, kétségbeeséséből és Istenhez fordulásából legalább egyszer naponta jól fogok lakni. A misézésre alapított üzlet azonban megbukott. Megpróbáltam paphoz illően felfogni a helyzetemet, a szentek példáját követni, a lelki tökéletesség és életszentség gyönyörű világába menekülni, de valahányszor a másik szobában zabáló, borhasú pap eszembe jutott, ördög tudtam volna lenni, de szent nem.

Napról-napra mélyebbre züllöm lelkileg. Agyamban félőrált tervek váltogatják egymást és a biztonságát veszített fantázia képeitől alig bírok szabadulni. Az iskolában irigyen nézem, ha szünet alatt a gyermekek hazulról hozott tízórait esznek és akaraterőm teljes megfeszítésébe kerül, hogy el ne ragadjam tőlük. Ismerőseim, akiktől kérhetnék, nincsenek. Lopni még sem mehetek. A püspöknek hiába írom meg. Én se hinném el mindezt, ha nem volna ennyire komoly valóság. Ha sokáig tart, elveszítem józan eszemet. Nagy testi erőm, vas szervezetem még bírja a nélkülözéseket. A kultúra és lelkiség azonban aggasztóan kopik le rólam. Már vészes káromkodások és olyan gyötrelmes átkok szakadnak fel bennem, amelyeket emberi lélek és száj keveset formált. Valóságos pihenés, amikor csak töprengök és felteszem magamnak minden pillanatban a kérdést:

— Miért mindez?

Istentől, embertől, mindenkitől elhagyatva százszor is megbánom, hogy pap lettem.

Kenyér helyett így ettem a saját lelkemet.

Tökéletes összeomlásomat mégis az okozta, hogy e t t e m.

A gondolat már az első napon megszületett, de visszarettentem tőle és csak az éhség paroxizmusában mertem megvalósítani.

Dél volt. Az emberek asztalukhoz ültek. Akármi-

lyen szűkösén, de mindenkinek rendelt valamit az Isten, csak nekem nem. Az emberek ettek, én sétálni mentem. Úton-útfélen ételillatokra, kitűnő levesekre, süttekre, tésztákra, bő zsírra és egyéb földi jóra gondoltam. A szörnyű vágytól szinte fizikailag megelevenedtek ködben úszó szemeim előtt az elegek. A gondolati éhséget pedig még nehezebb elviselni, mint a testit. Késő délutánra hajlott az idő, mikor visszatértem a városba. Egyenesen a templomba mentem. A sekrestyében felvettem a karinget, kezembe fogtam a tabernákulum aranyozott, cifra kulcsát és kivettem a himzett selyem köppenékével letakart áldozati kelyhet. Színültig volt hostiával. Majdnem összeestem a félelemtől. Pillanatig tétováztam, majd felnéztem az égre és azt mondtam a mindentlátó felséges Úristennek:

— Te tudod, Uram, hogy miért teszem. Bocsáss meg!

Behunytam a szemeimet, két ujjammal kiragadtam néhány hostiát és megettem ... Nem konzumáltam, ahogy mondani illik, hanem megettem. Megettem, mert éhes voltam és nem birtam abbahagyni, míg a kehely ki nem ürült ...

Aztán lezuhanтам az oltár elé, mint annyi sokszor életemben.

Másnap kérdőre vont a pap, hogy hová lett a cibóriumból a sok előkészített hostia.

— Megettem ...

— Szentségtörő! — borzadozott.

Olyan kietlenül kacagtam fel, hogy rémülten rohant ki a szobából.

Tudtam, hogy fel fog jelenteni, de el voltam szánva mindenre. A napok teltek és a püspöktől nem érkezett számomra semmi. Most már nyugodtabb voltam. Új hónap kezdődött és megint meg volt a húsz koronám. Édesanyámnak áradozó leveleket írtam, hogy milyen kitűnő helyzetben vagyok.

Nem értem rá sokáig gyötrődni, mert naponta új veszedelmek fenyegettek. Az északkeleti front ingadozott. A menekülők, galíciai zsidók poros szakállal, szörnyen rongyos ruszin parasztok, a folytonos ijedelmektől, állati férfivágyaktól laposra kínzott nők, szálnalmas gyermekek lepték el a várost. Kelet szennye hullámozott a nyomor és a bűn meztelen valóságában. Fáradt, zilált, piszkos, férges emberi salak, mely dögvészt terjeszt, amerre elvonul. Menekülő szürke patkánysereg mindenféle nyelven zajongva, torlódva, civakodva, éjjelenként az uccákon üvöltöz. Egyik napon hirtelen eltűnnek. Csak az elhányt rongyok maradnak utánuk és egy pap, aki Krisztus nevében testvériesen védelmet, szállást kér. Szakálla le van perzselve, arcán sebek feketednek, nyakán ezer bolhacsípés, körmei piszkosak és üres száját mutogatva, tört német nyelven igyekszik megértetni, hogy alig birt elszabadulni az oroszok kezei közül, de így is kitördelték aranyfogait. Az esperes néhány koronát lök oda neki és valami lehetetlen ürüggyel útra teszi. Sok tragédia be is fejeződik, s egy-egy kifosztott hulla arcraesve elmarad a kietlen országon.

Rémhírek keringenek, de mi nem ülünk fel nekik. Biztos jele van annak, ha a fronton baj van. Ilyenkor ugyanis legelőször a kémeket szállítják el. Mintegy ötven ember van lakat alá téve a polgári iskola egyik termében. Állandóan a kettős vasráccsal elzárt ablak mellett szorongnak, fej fej mellett. Veszély esetén futó csoportban hajtják a vonathoz őket. Van köztük szép, fiatal úrileány és ismeretlen hegyek mélyéből elővadászott orosz vezető-félállat, kit alig takar pár rongy és látszik sürgölődő ülepe, ahogy félelmében előretörekszik. Máskor álmunkból ver fel az alarm és a lakosság állandóan útrakészen tartja értékeit és szorongva várja, hogy kell-e menekülni. Lámpát nem szabad gyújtani, nehogy támpontot nyújtsanak a ki tudja honnan ólálkodó ellenségnek. Napokig eltart a feszültség. Az ütközet moráját, az ágyuk dörgését állandóan halljuk és a toronyból nézve a szemhatáron különböző fények imbolyog-

nak, mintha állandó csillaghullás volna. Arra szintén biztos jelünk van, ha a támadást visszavertük. Ilyenkor százával érkeznek a sebesültek. A perronon alig lehet mozdulni a földön elnyújtott roncsolt, tehetetlen embertestek között, akik hanyatfekve állandóan az eget kénytelenek nézni és félig meg vannak dermedve a hideg földtől. Valaki a vonatparancsnokkal veszekszik:

— Tessék tovább vinni! Nem tudjuk elhelyezni őket. A folyosók is tele vannak ...

Rekedten válaszol a másik hang:

— Én leadom őket, s ti csináljatok velük, amit tesztek. Parancsom van, hogy százhuszat hagyjak itt. A többi a ti dolgotok.

A lakosok boldogan újságolják egymásnak.

— Nincs semmi baj. Százhusz nehéz sebesült érkezett.

Mire a fogolycsordát végighajtják a városon, már nem is törődünk a fronttal és egykedvűen vesszük tudomásul, hogy nagy volt a veszedelem. Megszoktuk és belefásultunk. Talán senkinek se jut eszébe, hogy a legeldugottabb faluba is véres út vezet. Vér, amelyet sebesült milliók hullatnak el.

Sokkal nagyobb esemény, hogy jön a király, aki meglátogatta a frontot és útközben megpillen a városban. Píj-el-nappal takarítják a várost. A kórházakban friss ágyhúzatot és hófehér sebpólyákat kapnak a sebesültek, egy csapat borbély kiméletlenül vakarja tisztára a félholt bakák többhetes szakállát, a parancsnokok idegesek, az ápolónők néhány német feleletet tanulnak be, hogy jelentést tudjanak tenni, ha a Felség megszólításával tünteti ki. Baj nem lesz, mert előre tudják, hogy mit szokott kérdezni az uralkodó.

A kényelmes autók tényleg befutnak a jelzett időre, de az uralkodó nem óhajt a városban tartózkodni. Mindössze egy villásreggelit fogyaszt el. Kedvesen, egy kézmozdulattal megköszöni a lőtávolban tartott tömeg örvációját és elrobog. A parádé elmarad, a királyvárók huzzankodva öltöznek át, a sebesültek tovább hörög-

nek. En is sutba vágom a tábori lelkészi egyenruhát és újra tovább húzom Isten igáját, amely hovatovább elviselhetetlenebb számomra. Rég megszöktem volna, ha lett volna mivel.

A sorsom azonban némileg javult. A hivek megtudták, hogy éhezem és mindennap kapom a meghívást a vacsorákra, amelyeket viszonzni nem tudok. Akármennyire igyeksenek is elviselhetővé tenni helyzetemet, állandó szégyenpírban ég az arcom. Egyedül, függetlenül, szabadon éhezni mégis jobb volt, mint könyörületből jóllakni, mindenkinek lekötelezettje lenni és néhány falatért feláldozni teljes emberi önérzetemet. Játsszom az elfogulatlant, az alázatos papot és mint valami reverendába öltöztetett bolond, igyekszem meghálálni, szórakoztatni jótevőimet, akik egy-egy estére megvették testemet-lelkemet. Hamar megtanulom, hol kell szellemesnek, világfinak lennem, felvilágosodott urat játszanom, hol az érzelmet, vagy a szentimentalizmusban elmerültet; kinek kell vicceket mondanom, vagy a gyermekeket dicsérnem és produkáltatni őket, melyik nőre szabad elragadtatott pillantást vetnem és utána lángoló arccal bocsánatot kérnem, hogy pap létemre ilyent mertem tenni, majd kedvetlenül ülni és engedni, hogy a bókomtól boldoggá tett fehérnép illatos szavakkal bizalmasan odasugja:

— Ugyan ne legyen gyerek, főtisztelendő úr!

Szállítottam természettudományt, esztétikát, zenét, irodalmat, politikát, verset, dalt, divatot, teológiát, mindent, amivel a vacsoráimat fizethettem. Szellemi és lelki vegyeskereskedést nyitottam.

— Képzett, modern úri fiú — dicsértek egymás közt a hivek.

Divatba jöttem. Az urak egymásután adták vissza a vizitemet és meghökkenne állottak meg a földrevetett ágy, asztalnak állított viharvert láda, jégvirágos ablakok láttára. A falon, egy szögön a hétköznapi reverendám lógott olyan természetűen, mintha felakasztottam volna magamat.

— Ne méltóztassék helyet foglalni, — szellemeskedtem gúnyolódva a sorsom felett. — És tessék fenn tartani a kalapot. Nálam a kalapviselés kötelező ...

— Mi ez, kérem? — háborodott fel a pénzügyigazgató.

— Átmeneti állapot — nyugtattam meg. — Reméljük, hogy nyáron legalább nem lesz hideg.

— Tűrhetetlen — indult fel az erdőtanácsos.

— Eleinte ... kissé ... — mosolyogtam, — de megszokja az ember.

— És mit szól hozzá a püspök?

— Azt várja, hogy mit szól hozzá az egyházközség.

— Ön nagyon jó ember ...

— Éppen elég szegény vagyok hozzá, hogy jó ember lehessenek.

— Gondom lesz Önre — nyugtatott meg a főgondnok.

Szavának is állott. Összehivatta az egyháztanácsot és felháborodott beszédet tartott az érdekemben.

Egy hét múlva intő levelet kaptam a főhatóságtól, hogy tartózkodjam a hívek izgatásától, ne zavarjam az egyházközség békéjét, mert arról szó sem lehet, hogy ilyen fontos és felelősségteljes pozíciót, mint a nagyvárosi parókia vezetése, reám bízassák és ennek elnyerését sohasem fogom ilyen mindenképpen elítélendő eszközökkel elérni, tegyek le a hiú tervről, amelyet úgy látszik a főtisztelendő esperes úr jósága és elnézése is előmozdított, hanem tartsam magamat mindenben az egyház e régi és kipróbált érdemes fiának atyai útmutatásához és kövessem példáját ... Rosszaljak ezenkívül tulságosan világias viselkedésemet is, mert paphoz nem illő majdnem naponta éjfél körül vetődni haza vacsorákról és ki tudja honnan ...

„Költségeid fedezésére egyébként száz korona rendkívüli segélyt utaltam ki és figyelmeztetlek, hogy felhagyva az ifjúság könnyelműségével, a pénzt hasznos és üdvös dolgokra fordítsd ...“

A levelet zsebettem, a pénzt pedig, mihelyt megjött — a templomi perselybe dobtam. Ez elég üdvös hely. A perselyen ravasz szerkezetű, érzékeny fa angyalka-fej volt elhelyezve. Valahányszor pénzt dobtak bele, hosszasan bólogatva megköszönte.

Mikor a hét végén két tanu jelenlétében átszámoltam a persely tartalmát, a száz koronás láttára az egyházfi boldogan jegyezte meg.

— Valakin nagyot segített a Jóisten, hogy ilyen gazdagon hálálta meg.

A vacsorázásokat beszüntettem. Szobámba zárkóztam és azon gondolkodtam, hogy milyen naiv, hiú álmok voltak, amikért pap lettem.

Karácsony körül a tél mind zordabb, a hideg elviselhetetlenebb lett. Egyik reggel borzongva ébredtem fel. Testem fáradt, kimerült volt, karjaimat alig birtam felemelni és minden mozdulatom fájt.

— Még csak az hiányzott, hogy beteg legyek — ijedtem meg.

Már nem fáztam. Teljes erővel kitört a láz. Egyedül, elhagyottan feküdtem a földön. Az sem volt, ki egy pohár vizet adjon. Szerencsémre estefelé benézett hozzám az egyházfi, magyarul rosszul tudó, sokgyermekes, szegény, szomorú ember.

— Maka peteg? — kérdezte részvétellel.

A lázas lehellet vastagon párállott a számból. A féligfagyott szoba falán itt-ott zuzmara tündökölt.

— Itt fan hiteg petegnek ...

— Egy kis tűz nem ártana — ismertem be — de nincs miből.

— Én lopok fát az esperes úréból, tesztek jó tűz. Maka peszárja ajtót, hogy ne tudjon bejönni esperes úr. Na?

— De ha mégis meglátja az esperes úr, magát elcsapja és le is csukhatja — ijesztgettem.

— Akkor nem lopok, — rémült meg és el akart szaladni.

— Egy kis tüzet mégis tegyen — tartottam vissza keserűen.

— De miből?

— Ott a fal mellett vannak valami könyvek ... Ócska dolgok. Elégethetjük. Legalább valami hasznukat látom. Vegye csak nyugodtan.

Az egyházfi engedelmeskedett. Elkotorta a hamut és gyufát vett elő.

Jól esett ez az önkínzás, a bizarr, beszámíthatatlan, keserves ötlet.

— Várjon csak! Tűzgyújtó is kell alája.

— Hiszen ez papir, anélkül is meggyúl — nézett rám aggodalmasan az egyházfi. Türelmetlenül intettem.

— Adja csak ide a reverendám zsebéből a bőrtárcámat.

Odahozta. Kikerestem az okleveletem és átnyújtottam.

— Ez a tűzgyújtó.

Az ember nem mert ellenkezni.

— Előbb olvassa fel a könyvek címét, mielőtt tűzre tenné — figyelmeztettem.

Az egyházfi engedelmeskedett. Kezébe vette az egyik kötetet és kissé akadozva olvasta:

„N. Noldin ... Theologiae Moralis ...”

— Kitűnő! — kiáltottam rá. — Az pont négy kötet. Mehet!

— Mit jelent magyarul? — kíváncsiskodott az egyházfi.

— Erkölcsstan — kacagtam.

Az egyházfi rátette a tenyerét a kályhára és kémlelte a meleget.

— Még át se melegítette a kályhát.

— A mai világban azt nem is lehet tőle várni — gúnyolódtam. — Újat rá.

Idegesen vette a másik könyvet.

— Mi az?

— Dogmatika ...

Nem tudta mi az. Egykedvűen tépte szét. Mire el-

lobogott a kályhában, már figyelmeztetést sem várva, olvasta egymásután.

„P. Ignac Schüch: Pastoraltheologie ... Historia ecclesiastica ... Hermeneutica biblica ... Introductio in Novi Testamenti Libros ...“

Behúnytam a szemeimet, hogy ne lássam. A mellem nyugtalanul hullámozott, a lelkiismeret alig fért bennem.

A végén már nem is olvasta a könyvek címét. Kettőháromba szakította és tömte a kályhába. Végül a tenyeréről leverte a kormot.

— Nincs több.

— Dehogy nincs. Ott a ládán, a kereszt mellett, az a nagy könyv ...

Kíváncsian lépett oda, de halálsápadtan ugrott vissza, mikor meglátta a hatalmas betűket: „SZENT-ÍRÁS.“

— ... Azt nem! — didergett és borzadva kirohant a szobából.

Szédülve, nehezen felkeltem és becsuktam a kályha ajtaját.

Kívül a hó hullott, fehér táncát járta. Égő szemeimből, vörös, zöld, lila karikák ugrottak ki és folyton szélesedve, tágulva átlebegtek a szobán és a szemben lévő falon elpattantak. Fekhelyem körül színes, köd-alakok állottak, kik kíváncsian arcomba hajoltak és eltűntek; de újak jöttek helyettük és minél inkább sötétedett, annál bátrabbak lettek. Csakhamar engem néző szemek sokasága vett körül minden oldalról és az ijedt szédületben hullani kezdettem, valami véget nem érő vaksötét ürben, s végül a torkombarekedt sikoltással öntudatom kialudt.

Reggel félmeztelenül, melleimen végighasított inggel a pusztá padlón feküdtem a kitárt ablakok alatt, vértől piszkos homokkal, dermedten és szállongó hó-pelyhek hullottak rám. Önkívületemben az éjszaka le akartam dobni magam az emeletről, de úgylátszik gyengeségemben hanyatzuhantam. Csoda, hogy meg

nem fagytam. Megpróbáltam visszamászni ágyamba, de erőtlén voltam. Legalább a paplant szerettem volna magamra húzni, de borzasztó fáradt karon lehanyatlott. Végtelen keserőség bágyasztott el. Senkim, semmim nincs. Itt fogok elpusztulni elhagyottan. Testem érzéketlen volt, tagjaim percről-percre nehezedtek, elviselhetetlen súlyuak lettek, az alig kilehelt gyöngé forró lélegzet finom zuzmára alakjában visszahullott arcomra. Akaratvesztetten behunytam szemeimet és vártam, hogy legyen vége az egésznek. Még eszembe jutott, hogy csakhamar Isten előtt kell állanom és a tünező öntudat utolsó erőfeszítésével megpróbáltam felindítani magamban töredelmesen a tökéletes bánatot, mely halálveszedelemben a szent gyónást pótolja; — de csak azt tudtam megbánni, hogy pap lettem. Aztán a világ sötétedni kezdett lassan, feltartóztathatatlanul. Később, rettenetes később kinyílt az ajtó, valaki dörgő hangon felkiáltott és hozzám ugrott. Hatalmas alak hajlott fölém és megismertem az egyházfit. Felemelt a földről és karjaiban tartott. Csak azon csodálkoztam, hogy ez a csenevész, kiéhezett emberke, akibe hálni járt a lélek, hogyan nőtt ilyen óriássá és mikor lett ilyen emberfölöttien erős. Nem tudtam, hogy betakart, de elviselhetetlen súly nyomta a testemet és kínomban kivicsorítottam fogaimat. Mellem süppedni kezdett, füleim zenéltek és váratlanul langyos hullám loccsant végig testemen. Felemelt és lebegtetett meg nem szűnő nyugtalanságban. A köd oszlott látásom elől. Tengerben feküdtem az alsó és felső végtelenség között, sötét, ibolyaszínű derengésben és ijesztő, fantasztikus szörnyek nyüzsgöttek körülöttem.

— Édesanyám! — próbáltam sikoltani, de csak néhány ragyogó buborék szállott föl szájamból.

Két kis diákom szorongott ágyam előtt. Csend volt. A gyenge téli nap bevert az ablakon.

— Ti vagytok fiúk? — nyitottam rájuk szemeimet.

— Hogy tetszik lenni? — ugrottak fel a székről.
— Nem tetszik parancsolni valamit? — szorgoskodott a drága két gyermek és ragyogott a tiszta örömtől és odatartották fülüket, hogy halk, félig kihalt hangomat, pihegő kérdésemet megértsék.

— Miért nem mentetek az iskolába?

— Vakáció van, tanár úr kérem — szavalták egyszerre.

— Milyen vakáció?

— Karácsonyi vakáció.

— És mikor lesz karácsony?

— Karácsony már eltelt, tanár úr kérem.

— Eltelt? ...

— Igen, kérem. Akkor nem tetszett eszméleténél lenni. Nagyon beteg volt a tanár úr ...

— Ti hogy kerültetek hozzám?

— Mikor hallottuk, hogy nincs ki ápolja a tanár urat, elhatározta az osztály, hogy felváltva jövünk a tanár úrhoz. Már mind voltak itt ... Réti, Schneider ... Györki ... Nussbaum ... mind.

— Köszönöm, fiúk, mikor meggyógyulok, meg foglak csókolni érte.

Meghatva mosolyogtak. Elfogódásuk elmúlt, csevegtek. Kedvemet keresték és minden áron meg akartak nevetetni. Kitették a lelküket. Erősek, fiatalok, üdék, boldog, tiszta, vihartalan gyermekek voltak. Amilyen én sohasem voltam.

— Csak egy napig volt egyedül a tanár úr, mikor el kellett menekülni.

— El kellett menekülni?

— Igen, kérem. Az oroszok harminc kilométerre voltak a várostól ... Borzasztó volt, de aztán sikerült visszaverni. Nagyon nagy volt a veszély ...

— Tart még a háború?

— Még tart, kérem ...

Elgondolkoztam. A fiúk is elnémultak, mert látták, hogy fáradt szemeimet lezártam.

Az orvos riasztott fel. Nagyon meg volt elégedve.

— Vas szervezeted van. Pár nap alatt teljesen talpra állítalak — biztatott. Nehány szigorú utasítást adott és távozott.

Dél körül a fiúk zavarban nyugtalankodtak. Észrevettem, hogy valami nyomja a lelküket.

— Mi baj, gyerekek?

Pirulva bevallották, hogy most haza kell menniök, de kettőkor Hajnal és Pászthy itt lesznek.

— Menjetek nyugodtan haza, de küldjétek fel az egyházfit.

Megerőltetésembe került, hogy visszaemlékezsem a multra. Amikor beteg lettem, nem volt semmim, a földön háltam, éheztem és fáztam és most pompásan be van a szobám rendezve. Ágy, szekrények, asztal, mosdó, székek, szőnyegek, sőt függönyök, minden gazdagon van, a kályhában pedig ropog a tűz. Úgy látszik, mégis megesett az eseperes úr szíve rettenetes helyzetemen. Féltreismertem. Ha felépülök, bocsánatot fogok kérni tőle. A harag rossz tanácsadó. Úgy látszik, mégis csak jó, érző ember.

Az egyházfi örvendezve sietett hozzám:

— Gott sei Dank Hochwürden! ... Mindjárt hozom a levest. Jó erőleves ...

— Ráér még, Ladislaus. Előbb menjen be az eseperes úrhoz és mondja meg neki, hogy köszönöm a jóságát, ezt a sok szép bútort, a fát, a tüzet ... és kérem, ha ideje engedi, látogasson meg.

Az egyházfi hebegett.

— Igen, igen ... de meg kell mondanom, hogy a bútorok nem az eseperes úrtól vannak ... és a fa sem ... semmisem ... Az eseperes úr benn sem volt a főtisztelendő úrnál.

Rosszul esik a megbocsátó, békevágó hangulatot újból megölni, de igyekszem uralkodni a feltörő indulatokon.

— Hát akkor, hogy kerültek ide ezek a bútorok? — kérdeztem szigoruan.

— A hivek hozták, kérem, de megtiltották, hogy

eláruljam. Minden darab mástól van, már nem is tudnám megmondani, kitől. Az egész város fel volt háborodva, mikor kiderült, hogy milyen helyzetben van a tisztelendő úr.

— Köszönöm, elmehet Ladislaus.

Az egyházfi örült, hogy nem kell beszélnie. Félt, hogy elveszíti állását, ha az esperes megharagszik rá. Pedig biztosan megharagszik. Csak harmadnap állított be remegve.

— Mi baj van, Ladislaus?

Nem merem megmondani. Az esperes úr küldött.

— Ne féljen semmit — biztattam. — Mondja csak bátran.

A szegény ember végül is őszintén bevallotta:

— Az esperes úr azt üzeni, hogy vagy tessék felkelni már az ágyból, vagy tessék lemondani az állásról, mert ő nem végezheti a más munkáját is.

Pár pillanatig megnémultam a megdöbbenéstől, az embertelen lélek pokoli mélységétől; de aztán elborított a düh.

— Mondja meg — lihegtem, — hogy ... hogy ... hét-szer zárjon be minden ajtót, ha ismét talpon lát és még a templomban se merjen többé velem találkozni, ha az élete kedves... És most a ládából vegye ki és tegye az éjjeli szekrényre a browningomat ... Különben hagyja ... Hanem jöjjön, segítsen öltözködni!

Olyan gyenge voltam, hogy ruháim súlya alatt tántorogtam. Leroskadtam egy székre és gyöngyöző homlokkal intézkedtem:

— Kérje el a januári fizetésemet.

Gyorsan hozta a pénzt.

— Most siessen az orvoshoz, patikába és fizesse ki a tartozásomat.

Az orvos rémülten sietett hozzám és rámtámadt:

— Azonnal feküdj le! Tökéletesen meg vagy boldulva.

Hiábavaló volt minden kérése, fenyegetése.

— Ember! Értsd meg, hogy én itt elpusztulok —

ellenkeztem. — Megfullaszt még a levegő is, amit ezek között a falak között be kell lélegzenem — és elmondtam neki őszintén mindent.

— Így igazad van — lángolt a felháborodástól. — Így jobb meghalni.

Most már ő vett a gondjaiba. Elintézett mindent. Kocsit hozatott, a karjai közt vitt ki a vasútra, elhelyezett a fülkében. Valami injekciót is adott és gyógyszert erőltetett rám, hogy bevegym, ha útközben rosszul lennék. Végül sietett jegyet váltani.

— Hová mégy? — kérdezte.

— Az édesanyámhoz.

Erre eltűnt, de néhány perc múlva mosolyogva, restelkedve tért vissza és elbeszélte, hogy már a pénztárnál állott és kért egy másodikosztályú jegyet.

— Meddig? — kérdezte a pénztáros.

— Az édesanyjához — feleltem — és csak ekkor vettem észre, hogy nem tudom az édesanyád címét.

— Mégis jól kérted a jegyet — öleltem meg boldogan.

Mind a ketten elhallgattunk és arra gondoltunk, hogy milyen csodálatos állomás is az — édesanya.

*

Két hónap múlva megkaptam lelkeszi kinevezésem-et egy eldugott kis kolozsmegyei faluba a szokásos atyai intelmek mellett. Egyik barátom, ki ismerős volt azon a vidéken és Kolozsvárról egy izben mint katonát ki is küldték a faluba, megvetőleg elhúzta a száját.

— Ez kinevezés? Ez? Fenét! Ne fogadd el!

— Sőt, meg is köszöntem, ahogy illik. Végeredményben mégis csak megkülönböztetett bánásmód, ha ilyen fiatalon lelkesznek kineveznek. A kollegáim azt mondták rá, hogy szerencsés ember vagyok.

— Már az igaz — gúnyolódott a barátom. — Olyan buta szerencsés vagy, hogy már é'ctedben olvashatod a gyászjelentésedet.

Kissé félttem a felelősségtől, hiszen gyermek voltam még és az egész falu gondját kell viselnem. Vajjon szenvedtem-e eleget, hogy a szenvedőket megvigasztaljam? Éheztem-e annyit, hogy az éhezők testvére, idegen, nehéz, ismeretlen életek részese legyek? Anyagiak után nem vágyódtam, csak a mindennapim meglegyen, ha szűkösen is. A békére, nyugalomra szomjaztam. A fellengős elképzeléseknek vége volt. A papok úgy bántak velem, hogy ne lássam hivatásnak a papi méltóságot, hanem kenyérnek, eszköznek a szoknyakarrierhez, előhaladáshoz, vörös övekhez, stallumokhoz, vezető szerephez. Sok felfelé alázatos, símuló, hízelgő embert megismertem, kik belül romlottak, jellemtelenek, züllöttek voltak, de anyagi és testi jólétbe kerültek minden lelki és szellemi kiválóság híján. Meghíztak, megvagyonosodtak, tekintélyre tettek szert. Okosan és titokban ezerszer arcúlverték a kasztitást, a papi hivatást, de felebbvalóik előtt „szent harag” fogta el mások kis botlásai miatt is és gondjuk volt rá, hogy a püspököknek kelljen mérsékelnie buzgalmukat. Krisztus és az evangélium hiénái voltak ezek, kikről rég lekoptak a teológiai elképzelések, a fenséges vallásrendszer tökéletessége és idealizmusa és Istent is csak hallgatólagosan tűrték meg maguk mellett, úgyszólván hivatalból, de életük, bensőjük nem mutatta, hogy közösségben volnának vele. A hitük is olyan volt, mint a miseruha, csak kifelé viselték. Minél jobban megismertem őket, annál erősebben izmosodott bennem a hivatás és alig vártam, hogy elbúj hassak az „Isten háta megett” és legalább akkora körzet-

ben, meddig az árnyékom terjed, megalapíthassam Isten országát.

Új híveim azonban nem vártak díszkapuval.

Az állomáson ostorral kezében megszólított egy alacsony, rongyos ember egyszerűen, minden felindulás nélkül:

— Maga az új pap?

— Én vagyok, barátom!

— No hálistennek! Azt hittem meg sem érkezik és hiába rohantam le az állomásra ezen a rossz úton. Indulhatunk is, mert késő lesz, mire megérkezünk. Tessék felülni.

— Hová?

— Itt a szekér — mutatott rá egy ütött-kopott, szármalmas egylovas alkalmatosságra, amilyenre Székelyföldön a sátoros cigány is szégyelné felülni. A lónak egyik füle fel, a másik le állott, a hátulja magasabb volt, mint az eleje, ívben meghajlott, mint egy elfuserált tevé.

— Hogy hívják magát, barátom?

— Gergelynek.

— Miféle Gergelynek?

— Csak Gergelynek. Az egész falu így ismer. Egyetlen szekeres vagyok. Másnak senkinek nincs lova — dicsekedett büszkén. — Vegye fel a bundát, mert én nem hóttestet, hanem papot akarok hazavinni. Szökjék csak bátran belé ebbe a lábzsákba.

Bepólyált gondosan a zsíros, vedlett, fürtös juhászbundába, maga is felkuporodott elől, s a szokásos rigmussal elindította a szerencsétlen párát.

— Gyí, Sárga, ne hagyj a sárba!

Egyideig szótlánul kocogtunk, de Gergely társalogni akart. Félszemmel hátrasandított.

— Szokott-e szivarozni, plébános úr?

— Szoktam, barátom.

— Akkor megkínálhatna valami jó szivarral, mert az enyim elfogyott.

Rágyújtottunk. A füst közösségében felmelegedtünk. Gergely bátrabb lett.

— Én szoktam hozni és vinni is a papokat. Már a
ovam is messziről megismeri a reverendát, s röhög neki.

— Olyan sok pap jár errefelé?

— Ahogy a kántor szokta mondani, mi minden
két esztendőben installálunk egyet ... Most is aszonták
a hívek, hogy „Erigy Gergő, nézd meg micsodás az a
pap, s ha gyengélled, hadd ott, ahol van.”

— S mi a véleménye rólam?

Gergő szakértően végigmér.

— Azt hiszem, szárazbetegségben van. A másik, aki
elment, olyan volt, hogy törött le alatta a szekér. Mond-
tam is neki sokszor: No, plébános úr, hálát adhatnak a
fejérnépek az Istennek, hogy maga papnak született!

— Szóval nem várnak díszkapuval — jegyeztem
meg, hogy elfordítsam a kényes témától.

— A fityfenét! — bökte ki őszintén és megriasz-
totta a lovat, hogy utólréjen egy előttünk bandukoló
vándort.

— Noroc si bán! — állította meg. — Nem akarsz
felülni?

— Sa traesti, bágye Gergej! — örvendezett az
atyafi.

— Szorítson egy kicsi helyet ennek a jó embernek
plébános úr — rendelkezett Gergely. — Úgyis csak
Borsáig visszük.

Számba se vettek, hanem megbeszélték a háborút, a
vetést, a rekvirálást, a dohány-, a petróleumhiányt, a
hadiségélycsalásokat, hadifoglyokkal együtt élő me-
nyecskék dolgát, szidták a jegyzőket, kiki a magáét, rá-
tértek a gabonaárakra, a jövőheti páncélcsehi vásárra, a
nagy adókra; szóval olyan dolgokra, amelyekre nézve
egyetlen lenéző pillantással megállapította Gergő szeke-
res, hogy nem értek hozzá. Így hát nem is mertem kér-
dezősködni, hanem csendesén viseltem magamat, míg
Borsán letette a barátját, aki engem is kitüntetett egy
természetes kézfogással, mintha azt mondta volna, hogy
rossz híremet ne hallja.

Ettől kezdve Gergely a társaságomra volt utalva

és a lovának odavetett önkéntelen alliterációs megjegyzés után, hogy: „Szűkön szaladj számár — azért a pénzért” — ostorával rámutatott egy fenyők közé rejtett kastélyra:

— Az ott a Bánffy-kastély.

— A gróf Bánffy, vagy a báró Bánffy? — próbáltam eligazodni a genealógiában.

— A bonczhidai a gróf, e csak báró, de egykutya. Veti fel a birtok mindakettőt. Nem csuda. Könnyen szerezték.

— Úgy látszik, maga szociálista...

— Nem én, mert én református ember vagyok; de ami igaz, az igaz.

— Hogy-hogy?

— Teszem azt, ott van a bonczhidai gróf. Annak minden elődje olyan szigorú nagy úr volt, hogy az ember náluk csak a báróval kezdődött. Volt ennekelőtte Kidében egy ilyen magamfajta, egyszerű nemes ember. Annak volt egy gyönyörű erdeje, a Biszó. Olyan szál-erdő, amilyen az egész környéken nincs. Megmutatom, ha odaérünk... Íz a nemes ember egyszer bétalált menni a gróf parkjába, de úgy kihajította, hogy a lába sem érte a földet. Mindenki kacagta a faluban. Erre a nemes ember megrázza az öklét és asszondja: „Ígog még a gróf úr az én házamban tejes puliszkát enni” —

— Azt te nem éred meg hajasan, kopaszon is bajosan — felelték a többiek.

— Fogadjunk! — vágott az asztalra a nemes ember, mert éppen a kocsmában voltak.

— Le is fogadták egy liter borba, hogy két héten belül a gróf eljő Kidébe, s megeszi a tejes puliszkát. A nemes ember nem szólt senkinek, hanem ünneplőbe öltözött és elment a grófhhoz. Beeresztették.

— Kegyelmes uram, kell-e a Biszó? — mondja a prófnak, akinek rég fájt a foga a szép erdőre. — Most eladom.

— Mit kér érte? — kérdezte ridegen a gróf.

— Pénzért nem adom, de ha jövő vasárnap meg-

eszik az asztalom mellett egy tányér tejes puliszkát, legyen a magáé.

A gróf előbb puskát ragadott, hogy lelőjje: utóbb jót kacagott és parolát adott.

Vasárnap aztán befogatott négy szürkét a hintóba és megette a puliszkát olyan jóízűen, hogy fojt le a tej a szája szélén.

— Így könnyű birtokot szerezni, — világosított fel indulatosan a szekeres. — Mit szól hozzá? — fordult hátra diadalmasan. — Ilyent nem tanítanak a papoknál.

— Mese az, barátom — intettem le, de szerencsémre a szekeres nem hallotta, mert minden figyelmét össze kellett szednie, hogy egy meredek hegyen a rossz lóval leereszkedjünk.

— Hól — húzta meg a gyeplőt. — Itt vagyunk a betérőnél.

Néhány cigányputri hányódott az útszélen, inkább agyagbarlang. Szomorú tüzek füstölögtek előttük, s a purdék körülverték a szekeret. Egy-egy kíváncsi dádé, félmeztelen, feketeemlőjű asszony is előkerült. Az útszéli csigolya-bokorhoz kötve két bivaly bámult ránk. A mellettük álló ember megbillentette a sapkáját.

— Tézsolát hoztál-e? — támadta meg Gergő, aki nekiállott, hogy kifogja a lovat.

— Maga mit csinál, ember? — lepődtem meg.

— Ezt a két fekete csikót fogom be — mutatott a bivalyokra. — Kétfogatut csinállok az egyfogatuból.

Az oldalrúdakat felhajtották a magasba, mint két-felkiáltó jelet, a bivalyokat befogták, a ló hátulkerült a saroglyához, ahonnan akadálytalanul csepegtette a nyálát a nyakamba.

— Bo-ój-tos, Dregán vchove! — indított a bivaly-gazda.

A két állat nekigyürkőzött és dagasztotta a kerék-agyig érő zsíros sarat és mint két őskori lény bőgött bele az esti szürkületbe ...

A falú végén az itatóvályuknál újabb bivalyok csatlakoztak hozzánk. Koromfekete nedves orrukkal

ráfűjtak a juhászbundára és utána megcsóválták a szarvukat. Kissé remegtem a szénából vetett, zsíros pokróccal leterített ülésen. Az emberek kacagtak. Gergely, a szokores bizalmasan fordult hozzám:

— A plébános úr sem panaszkodhatik, hogy nem ártuk meg a tisztességet. Még egyetlen pap sem vonult be a faluba bivaly-bandériummal.

★

Végre itt vagyok. Nem ismerek senkit, senkivel semmiféle szálak össze nem kötnek a kíváncsiságon kívül. Társtalan, idegen, független vagyok a három erdő közé tévedt, sötét völgy fejében a világtól elzárt kis magyar faluban. A házaknak semmi köze sincs az emberekhez. Úgy vannak a görbe dombokon, hajlásokon elszórva, mintha a kőkorszakból maradtak volna vissza. Nyers, természésklából vannak összerakva, vakolatlanok és sekete zsupszalmából magas tetőt kontyoltak nekik. Kietlenül, furcsán hatnak. Négy templom és három pap imádkozik benne, nyolcszáz lélek lakja. Rátarti, nemes emberek, kiknek elődei a dobokai várban Izabella királynőnek voltak ajtónállói. A házak körül sötét gyümölcsfaok húzódnak majdnem az erdőig, amelyek májusi virágzásakor fehér misztikumba borítanak mindent. Hogy mi lesz itt belőlem, azt nem tudom. Elődeim sorsát egy liter bor mellett magyarázza egy nagy lógóbajszú ember, a kántorom.

— A régi időkben barátok laktak a faluban. Klastromuk volt. A gabonás, ott az a toronyforma épület — mutat ki az ablakon — volt a templom. Tíz-húsz ember elfért benne. Akkor építették, mikor a régi templomot elvették az unitáriusok. A környék akkor még magyar volt, de idővel kivesztek a magyarok. A barátok is elhúzódtak. A vén Kajetán volt az utolsó, az itt megpimpósodott, mint a misebor. Utána világi papok jöttek, de azokkal nem sok szerencsénk volt. Mindeniknek volt valami hibája. Egyik a menyecskéket szerette, a másik a bort. Egyiket a férfiak hajtották ki a községből, a másikat az ital vitte el. Borsán nagyot mulatott a kör-

nyélkbeli urakkal. Kemény tél volt. A harmadik nap, úgy éjjél után azt mondja Bereczky úr, a csomafái birtokos:

— Menjünk hozzám, folytassuk nálam!

Fogatnak, s fel a szánokba, s mint a fergeg, elhajtatnak. Részegek voltak akkor már a lovak is. Megérkeznek és újból nekiülnek a krampampulinak. Jó két óra múlva valamelyik észreveszi, hogy a pap hiányzik.

— Utána! — ordítja Bereczky úr. — A pap megszökött.

A falról lekapkodják a puskákat, felszökdösnek újra a szánakra és sebesvágásban nekiiramodnak a hóviharnak. A betérőnél látják, hogy valami fekszik az úton és a kutyák csendesen ülnek a fenekükön körülötte. A lovak is megtorpantak. A pap volt. Valahogy lecsúszott a szánból és megfagyott. Már csak az orra hegye látszott ki a hóból. Töltötték bele a forró szilvóriumot, de nem használt ... Érdekes világ volt — jegyzi meg a kántor. — No, de voltak jó papjaink is — vigasztal. — Ez az utolsó éppen szentéletű ember volt, de ő nem birt kijönni a jövedelemből.

— S mi a jövedelem, kántor úr? — bátortalanodom.

— Elég szép. A kánonika-porció nem sok. Egy hold az egész birtok, de jó, réti föld. A kongrua havi hatvan korona, s hoz valamit a stóla is.

— Mit gondol, miből élek meg?

A kántor fölényesen mosolyog. Neki huszonöt hold földje van, s csak tekintélyből kántorkodik.

— Ajánlom, hogy már most szerezzen be két malacot ... Egy jó süldöcském nekem is volna eladó. Tart majorságot, s ha levizitel a méltóságos úrnál Újfaluban, s az ördögkeresztúri bárónál, hát ne felejtse itthon a zsákokat. Beszteri úrfi is szokott segíteni. A tej nem drága, s a fát is megszerezheti jutányosan. Ha egy kicsit ügyes, pénzbe se kerül.

— Annak mi a titka, kántor úr?

— Most megvolna hozzá az alkalom — gondol.

kodik el a kántor — mert a községnek szüksége volna legalább tíz hold erdőre. A községi részt már kitermel-tük, tehát a borsai báró úrtól kell venni. Ő azonban a bádoki részt nem akarja megbontani. Ha kieszközölné a plébános úr jutányosan, néhány nyílat lehetne hasítani belőle magának is, hogy ne kerüljön pénzbe.

— Én ehhez nem értek, kántor úr? — pirulok el.

— Majd megtanulja. Életrevalónak kell lenni ...

Szigorú tekintettel letiltom. Erre másra fordítja a beszédet.

— A háztartást ki fogja vezetni?

— Az édesanyám. A napokban a bútorokkal együtt fog megérkezni.

— Helyes — hagyja jóvá. Szekerekről gondosko-dom, hogy felhozassuk.

— Köszönöm, s csak arra kérem, ne kerüljön sokba.

— A pap ide ingyen jó, de drágán megy el — vilá-gosít fel a kántor.

— Én itt akarok megvénni — fogadkozom.

— Ne adja az Isten! — kívánja saját érdekemben a jó ember. — Egy-két esztendő múlva már az utódját fogom bevezetni az életbe ... Kidében pap-járvány van ...

*

Lassan megbarátkozom a néppel is. Még tartózkodók, mert nem tudják ki vagyok. Nekik a pap belül kezdődik és Istenben végződik. Ilyen pedig kevés van és az ilyen is lehullhat Istenről, mint az alma a fáról. Kit a teste, kit a bűne szakít le róla. Furcsán érzem magamat. Egyedül vagyok, de a csendben láthatatlan lelkek, a házaikban rólam beszélő gondolatok vesznek körül és mintha a szoba sötétjében emberszemek nyílnának fel. A jó lelkek melegét ide érzem és ez a fizettség eddigi szenvedéseimért. Az én szenvedő lelkem és az ő szenvedő lelkük találkoznak. Olyan csodálatosan szép ez a néma lelkipásztorkodás.

Soha nem érzett buzgóság hevít, hogy a reám bízott kicsi, eldugott világot meggyógyítsam, a remegő ajkakát megnyugtassam, a háborúra vetett szemek örökös rémü-

letét eloszlassam, a rájuk esett édesaik kiontott vérét letörüljem, küzdelmüket megáldjam; hogy mindenki úgy emlegesse házamat: — Itt jó ember lakik.

Alig várom az első vasárnapot, hogy szóljak hozzuk. Egész héten készülök rá, de a toll nem bírja, olyan súlyos a lelkem és olyan gazdag az érzés, hogy a szó erőltelen kifejezni és minden munkám hiábavaló. Végül is a pillanat ihletére kell bíznom magamat. Arra a csodálatos hangulatra, amely megváltoztatja a beszéd csengését, a mondások értelmét, színét és távlatait, hogy úgy érezze magát mindenki, mintha kinyíltott erősillatú virág mellett állana.

A kis templom zsúfolásig megtelik. Kiváncsiak a híveim, hogy mit hoztam nekik.

A szószékről nézem őket. Mennyi arc, mennyi sors és mind ismeretlen! Külön-külön megérinti a tekintetem mindeniket és végül is egyetlen nagy emberiségi arccá válik szédülő tekintetem előtt az egész. Magától jön a textus és háromszor mondom el olyan őszinte, fascináló igazán, hogy a szájak szétnyílnak, hogy utat nyissanak a megtalált emberszivekhez:

„Jöjjetek hozzám mindnyájan, kik fáradoztok és terhelve vagytok és én megennyhítelek titeket.”

Nem prédikáció, szerelemvallomás volt az én programom a szenvedő emberiséghez ...

És jöttek is minden ügyükkel, bajukkal. Mindenük voltam. A betegek jobban bíztak bennem, mint az orvosban. Megtörtént, hogy amikor kötelességszerűen meg akartam gyóntatni, akkor derült ki, hogy a beteg más-vallású. Senki komoly ügyben nem határozott, mielőtt tanácsomat ki nem kérte és soha senkinek életemben rosszat nem tettem, nem is akartam. A tiszta lélek boldogságában úgy akartam meghálálni a régóta vágyott szeretetet, hogy kijavítottam magamnak a „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” parancsot így: **J o b b a n szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!**

Alig telt el pár hét, már minden kicsi ház titkát

ismertem és a bizalom szép boldogságát elnyertem. Egyik vasárnap meg is mondtam nekik:

— Én csak most lettem igazán pap általatok Krisztusban, szeretett híveim.

Engem nem a püspök szentelt fel, hanem a ti szenvedésetek, mert a legszebb szertartás letörülni, ha egyetlen könnyet is. Hiszen olyan világ van, hogy még a madár is a tojását csőrében tartja, hogy a veszedelem elől minden pillanatban menekülhessen és földre szorított szájjal kiált az anya, a hitves, a gyermek, hogy a, ki tudja hol — idegenben eltemetett fiú, férj, apa meghallja. Nem a chrisma, nem a fák olaja, hanem az emberek drága kenete, a verejték az én papavató szerem. A meggyalázott emberiség-test az én oltárom és a sok keserűség kelyhem. Kenyerem? Az nincsen a Krisztus testén kívül. Ornátusom a szegénység. Testestől, lelkestől a tietek vagyok és hívjatok szántani, kedveseitek sírjára virágot ültetni vagy sírni segíteni, küldjetelek levélként ki a harcterekre, hívjatok bármikor keresztet hordozni, én veletek vagyok a világ végezetéig ...



A napok teltek, a szenvedések elviselhetetlenebbek lettek. A háború tovább pusztított és irigyeltük azokat, akik meghalnak. Mert meghalni könnyebb, mint élni és — mégis mindennap meghalni. A frontmögötti háború nehéz sebesültjei, jobban szenvednek, mint azok a kórházakban, kötöző és segélyhelyeken. A front mögött mindenki nehéz sebesült. Az asszonyok, gyermekek, öregek, elhagyottak, gyengék rettenetes háborúja volt az, amit megvívtunk, amelyben nem öltünk, hanem megöltünk. A frontmögötti háború a halálraítéltek kivégzése, kik tehetetlenségükkel akarnak győzni, mint maga Krisztus. A szenvedésnek elképzelhetetlen fokozatait ismertem meg. Mindennap egy-egy tragédiát kellett megoldanom. A valóság fekete poétája voltam, ki elfogyott saját költészete lángjában, mint a gyertya. Mindennap történt valami, de sohasem a jó jött hozzánk, hanem a rossz. Az elviselhetetlent mindig az elviselhetetlenebb

váltotta fel. Órákat kellett a „Domus historia“ mellett töltenem, hogy győzzem leírni az emberek, a világ tébolyító eseményeit. Biztonságomat nem veszítettem el, mert már mindenütt találkoztam ezekkel a bajokkal és szenvedésekkel.

Igazi első nagy élményem új állomáshelyemen mégis a gyilkossal történt, ami lelkem fenekéig megrázott.

Az ajtóban álltam és vártam a tavaszt.

A fekete vizes földet, ernyedte fákat még ezüst szürkület burkolja, s jégcsipkés a vizek széle, de a megvénült hófoltok felett már kipattant a földből a kihűlt-szívű hóvirág, s mondják, hogy a barka is bontakozik az erdőkben. Hideg, mély sár borította az utakat, halott volt a dermedt füvek hegye, de a jószág a jászlak előtt már fátyolos szemmel böngött a tavasz után, s a kidei lányok már kacagva meg-megrázták az ablaki virágot, hogy illatozni sietessék.

Már sokáig nem késhetett a tavasz és én vártam az ajtóban, lelkemben titkolt álmaimat rendezve, mikor az uccakapu csattant, s egy bárdolatlan, rongyos, félmeztelen ember jött be rajta. Pizkos, vad óriás. Sohasem láttam eddig. Nyitott mellét rőtre pörkölte a fagy, rongyaiból kilátszó teste reszketett. Nem köszönt, csak felszakadt belőle a csontot-velőt átjáró szó:

— Meghót!

Én a tavaszt vártam, ő a halált hozta.

— Ki halt meg? — kérdeztem.

— Kicsi Kata ...

Lehulló, nyíratlan hajától szemét nem láthattam, de sápadt, nagy szája görcsösen elrándult.

— De ember! — szóltam rá. — Beszéljen értelmesen! Ki az a Kata?

Alig lehetett megérteni, olyan halkán mondta:

— Az én egyetlen leánkám.

Mindjárt meg is bánta ellágyulását és kemény gyűlölettel kiegyenesedett.

— El kéne temetni. Délután jöjjön ki, s hajítsuk bé a földbe.

— Az nem úgy megy, barátom. Törvénye van még a temetésnek is. Bejelentette-e a halálesetet a jegyző úrnál?

Erre a kebeléből elővette az írást.

— Itt van a cédula.

— Jöjjön az irodába — biztattam — hogy vezessen be az anyakönyvbe.

Bizalmatlanul követett. Nézte, hogyan ütöm fel a vedlett, régi matrikulát, s készülök az írásnak. Már emeltem is a tollat, mikor izgatottan megfogta a kezemet.

— Plébános úr! Nem lehetne-e az én nevemre írni ezt a szegény leánkát?

Meglepődve pillantok a halálesetről kiállított bizonylatra.

— Úgy írom, ahogy itt áll: — Kiss Katalin.

— De ő nem Kiss Katalin — ejti le a fejét. — Mert tuggya, plébános úr, azon a cédulán a gyermek az anyja nevin áll.

— Szóval törvénytelen gyermek.

A vad ember rámemelte öklét.

— Még egyszer ki ne ejtse ezt a szót, mert ... mert nem tudom mi lesz! A gyermek az én egyetlen aranyam.

Szinte csikorgott minden csontja, ahogy újból összeroskadt, s fejét öklére ejtve bűnbánóan leroskadt a székre.

— Hátha nem lehet, nem lehet! Pedig úgy szerettem volna ... Azt gondoltam, hogyha már az anyja miatt szenvedtem négy esztendőt a tömlőcben ...

Rémültem húzódtam az íróasztal mögé:

— Igen ... hallottam már magáról. Maga az a Lajkó? Az a gyilkos, ki megölte Péter Ferencet?

A férfi dühe újból felvillant.

— A gyilkos? ... Azt mondják rólam. Nem baj, no! — enyhült le ismét.

Széles nagy kezével kicsinylően intett.

— Mit ért maga hozzá pap létire. Itt se volt még akkor.

Elhallgatott és én önkéntelen borzalommal kerestem a kezein a vért, homlokán az elpusztított élet Káin-bélyegét. Meztelen mellére úgy néztem, mintha a bűn átsütne rajta és hittem, hogy most mindjárt démonok láncolják a földhöz. Még csodálkoztam is, hogy minden mozdulatánál nem csörren csuklóin a lánc. A gyilkos csak ült kábultan és nem is sejtette, hogy egyetlen vágyam csillogó ámpolnából, tiszta vízben megmosni kezeimet és önkéntelen összemorzsoltam ujjaimat, mint a „Lavabo“-nál, Pilátus nagy, történelmi gesztusával ... Megkönnyebbültem, de el is szégyeltem magamat, mikor vértelen, szenvedő arccal, szelid szomorúsággal a gyilkos felállott és két megtört szemével reám nézett ügyefogyottan.

— Hát akkor mikor lesz a temetés, plébános úr?

— Holnap délután három órakor. Korábban nem lehet. De ne menjen így el Lajkó. Én lelkiatya vagyok, mondja el, ami a szívét marja.

A melléig értem a robusztus embernek és elpirultam, mert éreztem, hogy tapasztalatlan kis gyermek vagyok, akin csak egy puszta fekete ing van, a vékony reverenda ... És igaza van az embernek. Mit is tudhatnék az élet szörnyű erejéről, egekig csapó tűzéről, vagy csak erről a parasztszívbe fojtott tragédiáról is, melyre a börtön és pokol kapui egyaránt rácsapódtak ...

A gyilkos nem törődött tovább velem. Mintha ott sem volnék, halott gyermekéhez tért vissza gondolatban és már önmagának mondta:

— Sírt is kéne ásnom, koporsót csinálnom, — s köszönés nélkül elment.

Mikor a kapu megett eltűnt, gyűlölködve sziszegtem utána:

— Mégis gyilkos! ... Gyilkos! ... Gyilkos! ...

Hiába nyugtattam meg magamat, valami névtelen árny a lelkemen feküdt és nem tudtam visszamenni az ajtóba, hogy várjam a tavaszt.

Nyugtalanul aludtam azon az éjszakán. Bolond álmot is láttam, ami lehangolt és egész nap nyomott. A gyilkos Lajkóval és kis leánykájával bibelődtem ... Mintha a halott gyermek meztláb, fehér ingecskében eljött volna hozzám és kért volna, hogy a halottak anyakönyvében írjam az apja nevére. Emlékszem, hogy igyekeztem szabadulni az álomlátástól, de önkéntelen is az iroda tisztára sűrölt padlóján a sáros gyermekláb-nymokat kerestem.

Még az kellene, hogy ezek között a parasztok között pap létemre babonássá legyek.

Egészen megkönnyebbültem, mikor a kántor figyelmeztetett, hogy indulnunk kell, mert messzi van a halottasház.

— Húzzon csizmát és vegyen rossz ruhát, plébános úr, mert az erdő alá kell mennünk a „Kő-likhoz“. Ott pedig olyan sár van, hogy még a bivaly is beledöglik.

Az ingyentemetés miatt bosszúsan szedte össze a kegyszereket.

— Füstölőt nem is kéne vinni. Elég az áasperzórium egy gyilkos gyermekének. Azt is megmártjuk majd a patakban. Úgyis annak a medrében kell kutyaolnunk.

— A halál szent dolog, nagy dolog, kántor úr — feddettem. — És karjaiban mind egyformák leszünk. Gondoljon csak arra, hogy mit szólna hozzá, ha magát is patakvízzel szentelnénk be.

— Mit bánom én, ha holtom után kertet támasztanak is a meredt testemmel — cinikuskodott. — Nem élet ez így, plébános úr!

Tömött harcsabajusza gondozatlanul lógott le a szája végén, de csakhamar felvidult és hozzákezdett a legfrissebb falusi pletykákhoz. Szótlanul láboltam mellette a sarat és a gyilkosra gondoltam. Gyűlöltem a vérontó parasztot, de ártatlan kicsinyét szántam.

— Szegény ártatlan gyermek! Talán jobb is, hogy meghalt.

— Bizony jobb, — kapott a szón a kántor. — Mi lett volna belőle amellet a gazember apja mellett. Mióta

hazaeresztették a tömlőcből, senki nincs biztonságban tőle. Azt se tudjuk kiféle, miféle. Négy esztendővel ezelőtt vetődött a faluba azzal a fehérnéppel. Áldott szerencse, hogy a mult esztendőben elpatkolt az is, bár meg kell adni, hogy szemrevaló, szépséges személy volt. Az a szerencsétlen Incze Feri szemet vetett rá. Tudja, csak úgy, ahogy az ilyen fehérnépre szokás, s az arra megölte. Nem is lesz addig nyugtunk, míg az előljáróság el nem takarítja a faluból ... A leánkát valahogy kegyelemkenyéren tartották, de hazajött ez a tömlőc fene-kin rothadt gyilkos, s magához vette. Szerencse, hogy elpusztult ...

Az út hosszú volt és a kántor arról kezdett beszélni, hogy milyen ferbli-csata volt az éjjel az új gépésszel a szövetkezetben.

Végre megérkeztünk a halottas házhoz. Félig kőbe-vájt, barlangszerű odú, kemény vesszőből font alacsony falakkal, vályoggal kiverve, rothadt zsuppszalmával fedve. Hatalmas bükkök védik, hogy a szelek össze ne ontsák. Előtte kis irtás, az udvar. Az erdőn tallózott, hullott, vízzel teleszívott ágfa ég a tűzhelyen. A kántor bebúvik az ajtón és szemet mer a thuribulumba. A nyomorult kaliba előtt várom, míg az apa két, fejszével nagyolt fapadon helyet készít a kis koporsónak, mely még benn a sötét zúgban fekszik.

Mindössze hárman vagyunk a temetésen és az elhagyott erdő fölöttünk, a pusztá mező lábainknál, a távolban pedig a falú, mely kivetette magából a gyilkost, ki hóna alatt drága terhével most előbukkan a „ház“-ból és elhelyezi a kis testet. A fehér karing megremeg rajtam a borzalomtól és ijedten ejtem el a kinyitott Rituálét, amint a koporsóra nézek. Pár szál félig korhadt, lopott deszkából, Isten nevében kapott „felslog“-ból rozsdás, görbe szegekkel van összeütve. Nagy fekete betűk fenyegetnek az oldalán, úgy, ahogy üveget szállítottak benne, mintha a gyenge gyermekholttest felirata volna:

„Vig y á z a t! T ö r é k e n y i!“

A borzas, gyalultatlan deszkák résein át pedig teljes

fehér merevségében látszik az élet keserűségeitől végleg megszabadult tiszta virágocska. Négy-ötéves mindössze. Egyetlen dúrva, háziszóttos kendering minden öltözete. A koporsó hasadékaiban át félve lábacskaikra nézek és az ijedtségtől szívem a torkomba szökik. A kis lábak sárosak ... Halálsápadt homlokomra keresztet vetek, ráhíntem a szenteltvizet és a néma csendben feltör ajkaimon a gyásznének:

„S i t n o m e n D o m i n i b e n e d i c t u m !”

A felettünk alvó kopár faágakon hirtelen szél csap át és reánk hullanak a márciusi permetezés tiszta csöppjei. A végtelenségbe küldött szent kiáltástól felriad az erdő, s az avaron neszezés, vadak futása húz át. Nem merek a koporsó fejénél álló gyilkosra nézni és a szertartáskönyvbe mélyesztett szemeim előtt táncolnak az előírás vörös betűi, melyek azt parancsolják, hogy koszorút kellett volna homlokára helyezni virágokból, vagy illatozó, aromás füvekből a test és szüzesség érintetlenségének jeléül ... Ujjaim között zizegve fújja a szél a Rituálé vékony leveleit.

Az egész szertartás alatt egyetlen jaj tört fel mindössze a gyilkosból és sohasem fájt jobban a jaj ... Csak most látom, hogy míg koporsót lopott neki vagy sírját ásta halottjának, inas fagalyakkal torlaszolta el az ajtót, hogy kóbor ebek, vadak, hozzá ne férjenek a testhez. Nem is test ez, hanem testecske, melyre csak Isten és ezek az öreg bükkök vigyáztak.

Mikor az utolsó keresztjel is eltűnt felette, a kántor rászól a gyilkosra:

— Mehetünk!

Az ember ideges mozdulattal bedobja az ajtón kopott sipkáját, hatalmas karjaival á'öleli közepén a halálhajócskát és vállaira emeli. Feje félrebillen és néhány tántorgó lépés után elindítja a menyországba vezető úton.

A furcsa, megrendítő, három emberből és egy halottból álló gyászmenet tovahalad a kietlen, vízmosásos, hólétől piszkos patakmederben. A kántor rázendít a kísérő gyásznénekre és nagy időközökben el-elfúj belőle

egy-egy strófát. Némán gázoljuk a sarat, vizet. Mögöttünk gyermekével vállain az árvízhordta kövek közt küzködik a gyilkos, csapzott haját a koporsóhoz veri a szél és könnyei beleperegnék a szőke, szennyes patakba. Néha loppal, megrendülve, visszafordítom fejemet és nem csodálkoznám, ha könnyörületből elnyelnék és eltemetnék a felettünk emelkedő part sivár falai.

A falu népe némán, ellenségesen nézte a temetést, s a férfiak keze nehezen mozdult a halottnak kijáró, utolsó föveglevételre, mikor elhaladtunk a zsuppfedeles viskók során.

A temető sarkában a kivetettek közt várt a megásott gödör. Sárgás, kietlen agyagfészek, dudvák, csalán, vadbükkök édesanyja, mely alatt éjjelenként sírnak a halottak ... Mindössze néhány pillanat, s a sokmázsás, köves rögöt rátaszítjuk ártatlan kis testére.

A gyilkos a sár peremén féltő gonddal helyet ásott a rozoga koporsónak a végső pillanatokra, míg a kántor áhítat nélkül parasztkiejtéssel darálta a nyakatekert latin beszédet. Alig ocsúdott reánk a pihenő temető, hogy mit cselekszünk — már nem volt több imádságunk ...

Ekkor a gyilkos leugrott a sír mélyébe, hogy elhelyezze fekete üregében a drága gyermek testét; de hiába nyújtózott, kapaszkodott, a kis koporsót nem érhetette el. Némán kimászott és az üreg felett kétrét görnyedve töprengett, hogy ne dobja-e le a koporsót, majd hörgő üvöltés szakadt fel elszörnyedt szívéből, mert arra gondolt, hogy a pár szál, rothadt, összetákolt deszkaházacska darabokra törne, s a lehajított pusztá testecske a gödör mélyén szétzúzódna. Újra visszaugrott tehát a sírocskába, s tehetetlenül az égre nézett. A kántor megvető, tiltakozó mozdulattal távolabb húzódott, hogy meg ne kelljen érintenie a koporsót.

Sohase büntetett súlyosabban embert Isten és a föld! ...

Az én könnyeim is hullottak, mikor két karommal óvatosan átöleltem a borzas, szálkás deszkaalkotmányt és

elhelyeztem a sötét, szűk mélységből felémtárt két gyilkos kar között. Megilletődve, kitágult szemekkel néztem, hogy hosszú percekig a gyilkos nem emelkedik fel, s csak zokogó hörgését hallottam. Ki tudja, milyen szavakkal vett búcsút gyermekétől odalenn, a gödör tanuk nélküli és sötétségében ... A kántor ingerülten hajlott hozzám:

— Menjünk már a fenébe, plébános úr! — és csak vállatvont, mikor haragtól égő szemeimet belefúrtam.

Lajkó, a gyilkos nem is törődött velünk. Csak vörös, temérdek markai nyúltak ki és vájtak bele a gödör szélére hányt rögre. Ásója nem volt. Így hát pusztá kézzel, reszkető finomsággal szórta rá a földet a koporsóra, hogy a dúrva hantok a kicsi testet meg ne sebezze.

Lassan elkészült a dombocska. Cifrára faragott kópjafát szúrt fejtől és meg se köszönte a temetést, többé vissza se fordúlva, eltűnt a sírok között.

Reggelre feltörve találtam az irodát. Nem hiányzott semmi, csak a halottak anyakönyvéből tépte ki valaki az utolsó lapot. Más nem lehetett, csak a gyilkos, ki nem tudta elviselni, hogy nem az ő nevére írtam kis halottját, egyetlen gyermekét, kinek már nem fájt volna a föld alatt a megbélyegzett nevet viselni, de neki boldogságot, új életet, feltámadást jelentett volna.

Istenem, milyen nagy az ember!

*

Az emberek lassankint szépen hozzáédasednek a szívemhez és bennük találok meg boldogságomat. Figyelem csendes életüket, hogyan érik tragédiává. Látom, tisztán látom hova vezet az útjuk, de nem segíthetek rajtuk. Akármilyen szépet, jót akarnak: a végén baj lesz belőle, mintha már gyermekkorukban meg volnának babonázva. Itt van, teszem fel a György Emri esete. Szélid, csendes, jó legény volt. Alig ütközött a bajsza. Örömem telt benne. Minden hívemmet úgy ismertem meg, hogy valami rendkívüli dolog történt vele. Egyiket be-

tegség verte le, a másiknak a tehene döglött meg, a harmadik levelet íratott velem a fogságba németül, a negyedik tanácsot kért, az ötödik temettetett ... Mindenik megterhelt valamivel, csak ez a legényvirág, György Emri nem. Mindenkit szántam, őt egyszer irigyeltem. Ugyanezen a tavaszon történt, hogy az Emri legényben kihajtott a szerelem. Ezt onnan tudom, hogy esténként végigment a falun és a hetykére taszított sapka alatt rágyújtott egy nótára, hadd hallja az egész falu. Az érzései bimbót hajtanak szeszélyesen, mint a szegfűbokor ága; ide egyet, oda a más.

Esti sétám közben találkozom vele. Előttem halad az úton, s csak az ujján pislogó, égő szivart látom. Egy kis zsuppos háznál megáll. Vigyázkodik. Nem vesz észre. A ház árnyékába rejtőzve, csendesen kocog. Az ablak megnyílik s a zajtalan sötétségből fehér, csinos leányfej búvik elő, melyen még rajta van az első álom hamvas melegsége, kúszáltsága.

Kíváncsian várom első érzésüket, fiatalságuk első merészségét.

De csak susogás:

— Emri!

Emri és tovább semmi.

Ismét egy csendes

— Maris,

egy halk

— Emri

és ismét semmi.

Megzavarják. Nagyranőtt férfiárnyékok jönnek ki a sötétségből, csak úgy lábolják a fekete káoszt. Egyikük elmentében odaszól:

— Te vagy-e, Emri?

— Ez én.

Odébb állanak. A lány visszabúvik az ablak közé.

— Jaj, most megtutták! ...

— S hát osztán!

Egymás kezét fogják szóltanul. Drága, halk érzések támadnak bennem is és a távolból megáldom őket ...

Másnap a kislány kiteszi az ablakba a fuksziát, a muskátlit. Így mutatja meg a falunak a szerelmét. Az emberek meglátják és mosolyognak.

— Netene! Szeretője van már ennek a kecskebéka leánkának is!

Harmadnap beveszi a leány a fuksziát, muskátlit az ablakból.

György Emrit elvitték katonának.

Nem telik bele három hét, egy reggel az édesanyám jelenti, hogy:

— A vén György Jánosné vár kinn a konyhában. Valami hivatalos írást hozott.

— Jöjjön bel!

El is feledtem őket, pedig csak most volt, hogy a fiával eltipegett az erdő széléig és hallgatta, miket hagyogat Emri, hogy mit vettessen a földbe, a malacokból, borjukból mikor csináljon pénzt, s ha megszorúl, kitől kérjen kölcsönt . . . Mikor pedig senki sem látta, minden fehér kövön sírtak egyet. Mióta kihúzta a lábát a házból a fiú, minden élet összeesett benne. Az örökös csend, imádság, várakozás és könny, beteggé tett benne élőt, élettelen, mindent. A vén némbér is a sírja felé ballagott. Fakó, duzzadt arcán rengeteg ránc, mély könnyárkok, piszkos, szürke haja árván lengett a szemébe, földfekete teste meggörnyedt. Az izgalomtól zizeg a piros a kezében.

— Ha megolvashá, instálom . . . Idegen nyelven van írva, a faluban nem értenek hozzá.

— Szívesen, György néni.

Első tekintetre látom, hogy a katonai hatóság küldi. A nagy piros bélyegző virít: „K. u. K. Infanterie Regiment No. 51.“

— Ugy-i, az én Emrimről írnak?

Bizalmatlanul figyeli minden szemrebbenésemet.

Alig néhány sor az egész, de ha sűrűn tele is volna írva a világ minden papirosa, akkor is ezt a két szót látnám meg rajta legelőbb:

„... h e l d e n T o d . . .“

Móhón futom át az írást. Igaz és bizonyos. Jól látok. György Imre hősi halált halt a hazáért ...

Az anya arcom minden moccanását lesi. Aldott szerencse, hogy rosszak a szemei, nem látja megdöbbenésemet. A lelkem belül imádkozik a bizonyosság ellen: — Oh, bár ne volna igaz! — Tudom, hogy hiába; mégis megfordítom a írást, hátha nem ennek a szegény öregnek szól, de a betűk nem változnak meg:

„F r a u J o h a n n G y ö r g y.“

Az édes anya sürget.

— S mi jót írnak benne? ...

Nem bírom megmondani a valót. Ha százszor el-kárhozom is, hazudni fogok. Hiszen alig pár év, talán annyi sincs és újból találkozni fognak. Addig csak reménykedjék ...

— Eltalálta, György néni, elég jót írnak. A katonai hatóság értesíti magát, hogy Imre kitüntetést kapott hősi viselkedéséért ...

Belepirulok és ellágyulok. Félek is, mert az asszony csak tovább néz és hogy igézetétől szabadúljak, minden szóra rámutatok:

— Nézze, ez azt teszi, hogy: „Értesítjük“, ez a „helden“ azt teszi, hogy „hősi ...“

A megkönnyebbülés előtti szegényt és csókolja az írást, különösen, ahol a „held“ szót mutatom, de minden csókja a másikat, a „Tod“-ot, a halált éri ... Bár le tudná csókolni róla! ...

— Édes, drága, jó gyermekem! — suttogja boldogan.

Szerető gonddal gyönyörködik. Maga előtt símogatja a levegőt, mintha a fia arca volna. Lehet, hogy látja is. Ki tudja, mire képes egy édesanya? Lehet, hogy a semmiből újra szülte.

— Hős fiam! Hős fiam! ... Legyen hálá a Boldogságos Szűz Máriának! ... Helden! Helden! ... — mosolyog szüntelen.

— „Tod! Tod!“ — lüktet az én szívem.

Az ajtóban ijedtre rándul a vén asszony és vissza-

tipeg. Körülnéz, hogy nem hallja-e valaki és rémülten kérdezi:

— Hány embert kellett ezért a kitüntetésért Emrinek megölnie? ... Mert ha csak egyet is, inkább visszaküldöm. Vissza ... Az én házamba be nem viszem.

— Imre nem öl embert — nyugtatom meg.

Az édesanya elpirul:

— Hogy is kérdezhettem ilyent? Az én fiam nem öl embert. Nem úgy neveltem ...

Alig várom, hogy elmenjen.

Az úton mindenkit megállít és bodogan újságolja:

— Hallottad-e, Kari? Imre fiam kitüntetést kapott ... Most olvasta el az írást a plébános úr. Nincs egy hete, hogy künn van a harctéren s már kitüntetést kapott. Nagy kitüntetést ...

Van, aki örül neki, van, aki irigykedik. Csak én félek emberek elé kerülni. Vén György Jánosnének még a háza felé sem merek járni. Mindennap elsőnek megyek a postára és átnézem a rózsaszín tábori lapokat, hogy nem írja-e meg valaki a György Imre halálát, mert azt a lapot el fogom lopni, akármilyen szívszorongva várják is a hozzátartozói ... A halált nem engedem be a faluba ... A halál maradjon a harctereken ...

A lelkiismeretem nem hagy nyugodni. A halál erősebb, de tovább birkozom vele. — Hazudtam ... De szabadott-e megtennem? ... Az édesanya szíve megszakadna, ha megtudná a valót ... De szabadott-e a szegény halott lelkiüdvösségét megfosztanom az anya imádságától ...

Másnap gyászmisét mondtam György Imréért. Ez sem nyugtatott meg. Az én imádságom kevés és bűnös, mert én hazudtam, amit előbb jóvá kell tennem. Hogy is mertem addig a szentmiséhez járulni? Hiába akartam magamban a tökéletes bánatot felindítani, nem volt tökéletes ... Más megoldást kerestem. A legközelebbi vasárnap az istentisztelet után letérdeltem az oltár lépcsőjére és azt mondtam:

„I m á d k o z z u n k e g y i k t e s t v é r ü n k.

ért, ki hősi halált halt a harc-
téren!...”

Mosolyogtam magamban. Így. Most az egész falu
imádkozik szegény György Imréért.

„Isten, ki élet-halál ura vagy...”
— kezdettem, de csak asszonyi zokogás volt a válasz.
A férfiak, öreg emberek erőtlenül reszkettek. Csak most
vettem észre, hogy mindenki a maga fiára, férjére, ap-
jára gondol és azt hiszi, hogy érte imádkozunk. A temp-
lom szentségében nem merték kérdezni, hogy ki a halott,
csak a félelem, a balsejtelem és döbbenet igazott le
mindenkit.

A halál bejött a templomba és én nem mertem ki-
menni. A szertartás után tovább imádkoztam, míg
mindenki eltávozik, de senki el nem ment. A nép némán
és fehéren várt a padokban, míg kilépek az ajtón. A
templom előtt egyszerre rohantak meg:

— Ki a halott? ...

Meg kellett mondanom.

— Szegény György Imre esett el, de jó emberek,
tartsátok titokban az édesanyja előtt, mert megszakad
a szíve, ha megtudja. Azt hiszi, hogy kitüntetést ka-
pott ... Ne legyetek kegyetlenek hozzá ... Úgyis ma-
holnap meghal ő is, s az égben találkoznak ...

Az emberek eloszlottak.

Ettől kezdve az egész falu titkolta a György Imre
halálát, csak valami csodálatosan szép dolog történt. A
tehetetlen öreg asszony helyett ismeretlen kezek felszán-
tották a kicsi földet, be is vetették. A szomszédok ellát-
ták tehénkéjét. Ha valaki kenyeret süített, tyúkot ölt
vagy jobb falathoz jutott, radinát vitt belőle az öreg-
asszonynak:

— Kóstolót hoztam, Mari néni.

És Mari néni boldog volt. Mútogatta a zsidónál be-
rámáztatott halotti értesítést.

— ... Kitüntetést kapott. Ide, az ágyam fölé akasz-
tottam, hogyha meghalok, utolsó percemben is lássam ...

Ismét nyugodt voltam. A halott fiú dolgozott itthon.

A halált legyőztem.

Az emberek még nagyobb bizalommal jöttek hozzám. Irtam tovább a leveleket a hadifogságba, hadisegélyekért veszekedtem a hatóságokkal, tanácsokat adtam, a szegényeket istápoltam, tehetetlen öregeknek dolgozni segitettem, bajuk, bánatuk ellen könyörögtem, minden hajlékban ott voltam, csak öreg György Jánosnétól rettegettem.

Hiába rettegettem, a halál mégis bejött a faluba, mint minden faluba.

A falu népe kint dolgozott a határon, mikor egyik sebesült katona szabadságra érkezett és a halál az ő mankóján szökött be. Elsőnek György Jánosnéba botlott.

— Nem találkozta-e az én fiammal? Nem üzent valamit? Már hónapok óta nem küldött levelet.

A katona önkéntelenül is elárulta a tragédiát.

— Ne várjon több levelet, Mári néni. Nem ír Emri több levelet ebbe zánti világba.

— Mi történt? — sikoltott az öreg anya. — Tán csak nem hót meg? Mondj igazat te, mert nem segít meg az Isten, ha újból visszamégy a harctérre ...

A katona lehajtott a fejét, s a szegény asszony elgyengült az úton.

Másnap szemrehányó szomorúsággal elvánszorgott hozzám s letett egy koronát a megtört, szomorú vénasszony.

— Rosszul olvasta el, plébános úr az írást, mert szegény Emri fiam bizon meghót, nem kitüntetést kapott ... Ezt a pénzt misére hoztam a lelkiüdveségiért ...

II. KÖTET

A sebesültek, rokkantak napról-napra szaporodnak. Falábak, mankók kopognak, felkötött karukat emelik, a hátrataszított sapka alatt homlokuk sálgán világít, s csontravedlett torz képükből orruk hegyesen előremered, mint a holtaké. Fásultak, szomorúak, sötétek, hallgatagok, órákig ülnek a napfényen, s csak az ajkukon parázsló cigarettavég mutatja, hogy élnek és néha a feketére viselt kötésrongyokon átüt piros vérük. A falú is elszótalanodik a láttukra, mintha halott emberek sétálnának benne. Néha egyik-másik öreg ember megpróbálja szóra bírni:

— Osztán, hogy vót, Pétör, a harctérön?

A katona válaszul csúnyán káromkodik.

— Nono! — hökken meg az ember — hiszen nem azért kérdöm.

Az asszonyok nappal sírnak, éjszaka átkozódnak, de az élet nem állhat meg, dolgozni kell. Már hajnalban sietnek a mezőre. A béna férjet ráemelik a szekérre és viszik a didergő gyermekekkel együtt. Bokor tövében, fa alatt, vagy a föld szélén elhelyezik a tehetetlent, s a sovány, elcsigázott nő beakasztja az ekét a földbe, hasítja a hantot. Az ember csak nézi s mire megvirrad, ő sötétül el. Volt olyan is, hogy leoldotta nadrágszíjját, és sóváron leste a faágat, de nem birt mozdulni, hogy felkösse magát. Az ilyent valamelyik gyermeknek őriznie kell.

— Sikolts, lelkem, ha apád valamit csinálni akar magának! — tanítja az anya, mielőtt a barázdába fogna.

Nekem nincs mit szántani, a leszakított fűszál is a másé, de minden reggel kinn vagyok a határon és

fogyasztom a lelkemet, nézem a földdel küzdő népemet. Gyerekasszonyokat rángat az eke, a hantokon fejletlen gyermekek bukdácsolnak. A föld kemény, száraz, szí-
vós agyag.

— Nem jól van, Sári! — oktatom. — Mélyebbre kell eresztetni és rosszul is tartod az ekét. Annak az ökörnek szorosabbra kell kötni a szarvát, hogy ne járjon félre... — Így — és megmutatom.

— Olyan gycnge, éhes vagyok! — liheg a megkínzott asszony...

A másodiknál vetek. Suhog a markomból a gabona.

— No, most el kell boronálni.

A vasborona táncol a vastag hantokon. Nehezeket kellene rátenni, de a kövct a gyenge nő nem bírja. Gyermekeit ülteti rá. Szegénykét táncoltatja a borona, nyelvét összeharapdálja és sírva kapaszkodik a fénylő fogú boronába, mely meztelen kis ülepét felvérzi. A barázdában levett fejkendővel árnyékoló csecsemő sír. A baromi munkától anyjának megnyílnak emlőbimbói és a tej átnedvesíti szennyes ingét... A mező nyög, fohászkodik, sír és káromkodik. Így készül a mindennapi kenyér.

Melyikhez fussak, kinek segítsék, hisz olyan sokan vannak...

Csak déli harangszókor vonulok félre, ahol senki sem lát, nehogy megkínáljanak és én is legtöbbször „Ürangelát” ebédelek. Kedvenceimhez, a virágokhoz sincs kedvem. Csend van, a fáradtság, pihenés csendje. A pacsirták is a gabona közt hűsölnek, s csak a méhek, bogarak zsongása hallik. Szegény embereknek van legalább fertájóra békességük, a legnyomorultabb is elcsitul, s a százszázalékos rokkant szívében is kibuggyan egy kevés boldogság. Csak én vagyok egyedül, akinek senkije sincs. A nap bujdosik az égen, én a földön... Alig várom, hogy felriadjon ismét a baromúzó szó, kezdődjék az új szenvedés, hogy ne kelljen gondolkodnom...

A délutánt a rokkantak vígasztalására szánom.

— Fel a fejjel, István fiam! Ne csüggedj! Miféle katona vagy?

— Könnyű a plébános úrnak. Erős, ép, egészséges ember.

— Nem az a fő, fiam, hanem, hogy boldogok legyünk.

— Boldog?... Én?... — károg fel az égre.

— Adj hálát az Istennek, hogy ha féllábbal is, de élve hazakerültél! Élsz a kicsi családnak...

A félszeg ember hallgat, kínosan markolja a füvet, mintha a föld hajába kapaszkodnék. Mellettünk a dűlő-úton kívül kezdődik a búzahatár. Az üde, zöld búza, már hánynya a fejét. Törekény, tiszta és szép. Minden szál, mintha Isten szüze volna, akiben láthatóan hullámzik a szennynélküli vér. Zöld kenyérnek nevezem, de a rokkant kiábrándultan kacag le:

— Ma még zöld kenyér, holnap kolduskenyér...

— Látod, látod? — feddem jóakarattal. — Mennyi minden él körülöttünk, búza, madár, virág, bogár, fű és semmisem panaszkodik, csak az ember...

A rokkant haragosan szakít le egy marék füvet és dűrván az ölembe szórja.

— Látja, látja, ez a fű újból kiújul, de az én lábam nem nő ki többet soha...

Egyik a kezét, másik a lábát, harmadik a szemét síratja... Mindenki sírat valamit.

Mintha látomás ragadta volna meg, olyan sejtelmesen felel a csonkalábú:

— Csak akkor lesz vége a háborúnak, ha az egész világ sírni kezd, vagy temető lesz.

— Nem. Azt az Úrjézus nem fogja engedni...

— Az Úrjézus? — csattan fel gyűlölködve a béna. — Melyik harctéren van az Úrjézus? Én voltam mindenik fronton, de őt...

Borzadva tapasztom be a száját, hogy belefuljon a káromlás. Csak most eszmélt rá a szerencsétlen rokkant, hogy mit tett, de dac sötétítette tovább is.

A beszéd megszakad. Innen is, onnan is emberek

jönnek. Tehetetlen aggok, vagy szintén rokkantak, kik dolgozni képtelenek.

— Eső lesz — áll meg az egyik.

— Csak jég ne legyen! — aggódik a másik.

Az idegsokkos reszket, s ahogy lerogy a földre, a testét körülvevő füvek, virágok azonnal veleremegnek. Későbbben hideg szél rohan át a búza-, virágtáblák fölött, s a feletünk álló vén cserefa zúgni kezd... Az ég gyorsan elsötétedik. Nyugaton a láthatár szélére tömött, fehér felhők gomolyognak fel. Jég csörög bennük. Tépett harangszó vetődik hozzánk. Vihar elé harangoznak a faluban. Az asszonyok sietve hagyják abba a munkát, kapkodják elő gyermekeiket, fogják ki az igából a jószágot, de menekülni már lehetetlen. Az első dús cseppek lehullanak, a jég szele végigdidergeti az izzadt testeket.

— Hamar jött, hamar elvonul — véli valaki.

A fa alatt szorongunk. A komor égen villám nyilal át. A vihar nedves szárnya elfekteti a gabonát. A fák nyögnek súlya alatt. Mindenki a közelgő veszedelmet nézi...

És ekkor az idegsokkos a fülemhez hajlik, izgatottan belesug:

— Vigyázz!... Add tovább!... Támadás készül!...

A sarkamig megráz a borzalom.

Az idegsokkos vacog, szürke arcából két fehér, őrült, rémült szem mered előre. A villámok hasogatják az eget, s a folytonos dörgés rázza a hegyeket. A zápor porzik. Az idegsokkos kétrét görnyedve csak figyel és ugrásra készen vár, minden izében remegve. Láthatólag nincs józan eszénél.

— Zárótűz! — hebegi a meg nem szünő, döbbenetes égi morajra.

— De ember, az Istenért! — rázom, de teste merev, érzéketlen marad.

— Géppuska — mutat a sűrűn pattogó jégre.

Az emberek félve húzódnak el mellőle. Ahogy az

égiháború fokozódik, az ég minél jobban zeng, a beteg izgalma annál elviselhetetlenebb. Teste megsűrűkül, magába húzódik, mint a hajszott vad, árkolt arcán foly a verejték, kezét előrehajtja, mintha szuronyt szorongatna, minden izma megfeszül, se nem lát, se nem hall... A mezőn hagyott ökrök véres háttal bögnek a jégcsapások alatt és ijedten, csattogó szarvakkal rohannak világgá, maguk után hurcolva az ekéket. Az emberek félelmükben egymáshoz borulnak és hideg ajkkal imádkoznak. A jégvihar teljes erővel dühöng. Halált jelenthet minden lépés. Az ég és föld e nagy veszedelmében az idegsokkos hirtelen felordít:

— Sturm! Stu—u—urm! — S mielőtt megakadályozhatnók, kirohan a viharba.

Dermedten nézzük, hogyan vész el sötét alakja a fehér jégfüggöny mögött. Az asszonyok sikoltoznak:

— Fogják meg! Ne hagyják! Agyonveri a jég szegényt!

Volt, aki a borzalomtól kacagni kezdett. Mások tenyerükkel fedik el szemeiket, hogy ne kelljen látniok, de újból felhangzik az üvöltés:

— Sturm!... Sturm!...

Ebben a pillanatban szétvágja a levegőben karjait az ember és hanyattzuhan.

Az első rémületben nem bírok mozdulni. Erőszakosan kell felszaggatnom lábaimat a földről. Nekem kell valamit tennem, hiszen csak asszony és béna van körülöttem. Utána rohanok. Egész testemet, fejemet veri a jég, látásomat megvakítja a szemembe folyó víz, de futok, hogy megmentsek egy embert, kinek megváltás volna a halál... Különben minden embernek megváltás volna...

...Ott fekszik a rokkant, sárga tajtékot túrva, véresen a legázolt virágok között, mintha valóban csatatéren esett volna el és fogait vicsorgatva, elhalóan nyögi minden kínos lélegzetvételt:

— Sturm... Sturm... Sturm...

Mire magához térítettük és arcát megtisztítottuk a vértől, a vihar is elvonult, de a búzák összetörve, a földön széttiporva feküdtek, s a hegyekről lerohanó iszapos víz mosta, temette. Félóra alatt koldus lett a falu, odalett a betevő falat. Az ég egy árnyalattal világosodott és csendes eső kezdődött.

Az ég és az emberek sírtak... És én — mit csináljak — velük sírtam.

A Megváltónak is nehéz megváltónak lenni...

*

Úgy szedtem össze a hitemet, mint a szegény aszszonyok agyonvert libáikat, pipéiket, a négy világtáj felé rohant állataikat, törött ekéiket és imádsággal foltoztattam. Könyörgést tartottam a templomban, hogy lelket öntsek a hiveimbe kétségbeesésükben, vigasztaltam, de magam is éreztem, hogy a szép prédikáció nem sokat ér. Tenni kellene valamit... De mit?... Kenyér kell. De honnan? Hiszen utolsó rongyunkat is kenyérré változtattuk már? Egymásután mentek el az emberek koldulni, kéregetni. Sorrendben, ahogy a kenyér elfogyott. A jegyző megpróbálta hatósági úton segíteni rajtuk. Nem sikerült. Mindennap tanácskoztunk, gyűléseztünk, s a nép bennem bízott:

— Csináljon valamit, az Isten megfizeti!

— A megye nem tud segíteni — mondotta a jegyző.

— Akkor segítsen a kormány, az ország, az Isten, vagy akárki, — zúgott a nép, — mert éhen csak nem döglöhetünk.

— Csak annyi búzaszemet adjanak, ahány ember elesik a harctereken, — szikrázott a szeme egy szabadságos katonának.

— Talán el kellene menni a kormánybiztos úrhoz — kockáztattam meg.

— Én nem megyek — ellenkezett a jegyző. — Mindennap kapom a szidást, hogy nyugtassam meg a népet, bíztassam, csendesítsem. Végül engem csapnak el... Engem még a kormánybiztos elé sem eresztenek

...Hanem menjen a plébános úr! Ő független ember.

A falu népe rám esett. Kért, bízott bennem, ígért.

— Leszünk még jobban is, s akkor megháláljuk...

— Mennék én szívesen, emberek, — szégyenkeztem, — de nekem nincs egy árva krajcárom se. Marosvásárhelyre utazni pedig sokba kerül, s hátha sikertelen lesz az útam.

— A falu kasszájából kell fedezni az útját — diktálta a nép.

A pénztárnok egykedvűen legyintett:

— Nincs abba egy jukas vas se...

— Akkor összegyűjtsük — határozott a falú.

Két napig hordták az útiköltséget. Zsebkendővégből bogozták ki, mellbe eresztett zacskócskák fenekéből ürítették elém az asszonyok.

— Szorítsd meg jól, Ágnis — nyomta a másik a gyermeke kezébe, s az ártatlan gyermek kétségbeesetten összefogott markából nekem kellett kifejtenem az árva koronát. A pénzre vert király képe mélyen bele nyomódott piros kis tenyerébe.

— Nekem nincs, csak ez a két tojásom — restelkedett a falú másik szegénye. — Szép, friss tojások. Tegnap s ma tojta a tyúkom. Tegnap s ma nem evett, hogy elhozhassa.

Én pedig írtam hűségesen a listára:

„Horváth Ferencné... egy korona.

Angyalosi Jánosné... ötven fillér.

Dénes Mihályné... húsz fillér.

Idősebb Péter Zsigáné.... két tojás“.

Sok szegényasszony két fillére. Így lesz sokezer év múlva igaz a biblia.

— Hát én mit adjak hozzá? — töprengtem meghatottan. — A „zsíros parókia“ üres.

Nincs az a szegény ember, hogy ha adni kell — ne birna adni. A szekérbér Kolozsvárig háromszáz korona. Az éppen négyhónapi fizetésem. Ezt adom a „közöshöz“ úgy, hogy gyalog megyek. A fejrődi fogadók felé csak harminc kilométer az út.

Hajnalosan, hogy az anyám se tudja, nekivágtam. Egész úton mosolyogtam mindenre, ami lábam elé került. Emberre, fára, ebre, virágra, madárra, napsugárra. Soha olyan áldott, jóságos, édes útam nem volt.

A vasúti pénztárnál elszégyeltem magamat. Mindenüket ideadták a szegények és én második osztályon akarok utazni? Ők rettegnek, lesik a jó hírt, s én plüss fotelben uraskodjam az — ő pénzükön?

— Kérek egy harmadosztályú jegyet Marosvásárhelyre.

— Itthon van a kormánybiztos úr? — kérdeztem szorongva az ajtónálló hajdútól.

— A kegyelmes úr itthon van, de el van foglalva.

— Akkor várok.

— Várhat.

Odaállottam az ajtó másik sarkába, elővettem a breviáriumot és imádkoztam. Jót tesz egy kis erősítés. Az ajtón ki s bejáró urak csodálkozva néztek. Egyik oldalon díszes hajdú, másik oldalon egy imádkozó pap őrzik a kormánybiztos küszöbét. Egy őszes, pofaszakállas úr kétszer is megállott előttem. Délkor aztán megszólított:

— Kit vár, kérem?

— A kormánybiztos úrral szeretnék beszélni.

— Tessék.

Bement az ajtón és maga után intett, majdnem fütttyentett.

— Mi tetszik? Én vagyok a kormánybiztos.

— Kegyelmes uram, engedje meg, hogy bemutatkozzam... A kidei lelkész vagyok.

— Örvendek. Mi tetszik?

— Kérem, a határunkat elverte a jég... Teljesen elverte...

— Tehetek én róla, kérem?

— Nem is azt akarom én kegyelmes uram, hogy tehetne róla...

— Csak gyorsan kérem, mert ebédelni kell men-nem. — Gabonát akarnak?... Gabona, az nincs...

— Lehetetlen, kegyelmes uram... Kell, hogy legyen!...

— Nekem elhiheti, ha azt mondom, hogy nincs.

— De nem halhatunk éhen, kegyelmes uram. Ha Istent ismer, könyörüljön rajtunk.

— Nem rajtam múlik, barátom. Értsen meg. Minden szem hős katonáinknak kell.

— Hős katonáink szívesebben meghalnak a hazáért, ha tudják, hogy a nekik járó részt éhező feleségüknek, gyermekeiknek adta a kormánybiztos úr. Az Úrjézus Krisztus, aki mindent lát és intéz...

— Nincs időm sem az Ön naiv prédikációját hallgatni, sem vitatkozni. Megmondtam: Jelenleg gabonát nem adhatok.

— És mikor remélhetjük, hogy nekünk is juttat?

— Belátható időn belül alig. Sajnálom, hogy hiába fáradt. Volt szerencsém...

Kínzó fájdalom és harag öntött el. Keményen a szemébe néztem:

— Én pedig, esküszöm Önnek, uram, az élő Istenre, hogy addig tőlem meg nem szabadul, míg az én éhező népemnek a mindennapi kenyeret ki nem utalja. A lakására megyek, az ágyára telepszem, s ha kell, a koporsója fedelét is felszakítom!...

— Ez szemtelenség! — háborodott fel a kormánybiztos.

— Nem, ez nem szemtelenség, ez az éhség... de ha óhajtja, itt roskadok térdre Ön előtt, átkarolom a térdeit és napokig áldom a nevét, de én kenyér nélkül haza nem mehetek...

A kormánybiztos fölényesen elkacagta magát:

— No és mennyi kellene?

— Legalább két vagon.

— Abszurdum...

Idegesen megnyomja a villanycsengő gombját. A szomszéd szobából alázatos úr ugrik be. Hegyes bűrszakáll van, mintha kecskétől lopta volna.

— Juhász úr! Tessék Kide községnek egy vaggon búzát sűrgősen kiutalni. Talán abból, amit Csikba irányítottunk...

Szó nélkül távozni akar, de elébe állok.

— Kegyelmes úram, fogadja úgy az én, mint nyomorgó hiveim hálás köszönetét. Haló poraiban is áldani fogjuk.

— Nincs mit, főtisztelendő úram... Nagyon örvendtem.

A huszár feszesen összeüti sarkantyuját, az ajtó a nagy úr mögött bezárul és én állok kábultan, azt se tudom hirtelen, hogy mi történt.

A kecskeszakállú úr leereszkedően megszólít:

— Na, gyerünk! Min töpreng, főúr?

Nem tudom magamba tartani az igazságot, megmondom még akkor is, ha visszaveszik a vaggon búzát.

— Azt gondoltam úram, hogy mégis csak elveszítjük a világháborút, mert a kormánybiztos úr igen nagy úr.

— Nem ért maga ahhoz, papom — dől neki kacagva az írásnak, hogy megadja a kenyerünket, melyet mindennap kérünk az Istentől...

Csak engem feledtek itt az Isten háta megett. Osz-
tálytársaim mind kitűnő helyzetben vannak,
meggazdagodtak, hintón járnak és készítik a ha-
sát a piros övnek. Az én arcom beszakadt, az éhség
mindennap belőlem lakik jól, a püspök azt sem kérdi,
ogy a világon vagyok-e? Kopott, zöld reverendás Jé-
zus számára vagyok, akiről azt mondják a borospincés,
jókönyhás, kölnvizet használó, finom udvari papok,
hogy kitűnő tehetségű ember, csak kár... Én térdig
sárban járok és véres a kezem a testi munkától, amíg
ők Dante-tanulmányokat végeznek és unottan kenetes-
kednek, amíg a gondnokuk helyettük bankba teszi a
jövedelmüket. Ha panaszkodom, Szent Pált emlegetik,
az apostoli lelkiületet, de nem ülnek le egy asztalhoz ve-
lem, mert kompromittáló a rongyos bakkancsom...
Igaz, hogy Jézussal se ülnének le, akit azonban virtuali-
ter kollegájuknak tartanak, ahogy az én édesanyám
drága büszkeségében anyatársának szólítja a Boldogsá-
gos Szűzet; amíg én azt sem tudom, honnan lopjam a
holnapi misebort... Menjek a püspökhöz? Megértőn
kurta keresztet rajzol homlokomra és ad száz koronát
azzal a tanáccsal, hogy nem az anyagiak a fontosak
„Édes fiam“, hanem a lelkek üdve... Az Úrjézustól
pedig el fogod venni jutalmadat... Ha az édesanyám
meghal, úgy maradok, mint az ujjam. El fogok zülleni,
parasztosodni, ha hatszor végeztem is egyetemet...
Gazdasszonyt hozzak, hogy rám is újjal mutogassanak
az emberek, mint annyi sokra, s tollas kalaposan magam
mellé ültessem, mint „unokatestvéretem“, vagy a meg-
maradt becsület utolsó fellobanásával püspöki vizitá-

csókor rámutassak a porontyomra és elszántan, egyenesen kijelentsem : — Kegyelmes uram, ez az én gyermekem !... No, Péterke, vagy Pálocska, csókolj szépen kezét a püspök bácsinak

Ez így tovább nem mehet. Elmegyek innen. Talán kapok egy olyan helyet, ahol legalább emberhez méltóan élhetek ... Elpályázom ...

A következő pillanatban elszégyeltem magamat. Úgy éreztem, hogy dezertálni akarok. Gyáva vagyok, akinek még a holttestét is a temető árkába kellene hajítani. Bolond, nagy szívem sajnálta a nálamnál is koldusabbakat, körülrajongó bizalmukat, kétségbeesett életüket, átkos nyomorukat, drága kínjaikat. Hiszen el vagyok én itt jegyezve minden nyomorékkal, minden darab kővel, emberrel, gyermekkel, virággal, még az árnyékkal is. Mit szólnak, ha hazajönnek azok, kik az én áldásommal mentek a halál örökös színe elé, s akik rámbizták edeseiket, mindenüket ...

Küzködtem, vívódtam az élet éjszakájában.

Egyik csiki barátom levele döntött. Híres, nagy parókiára készült és sajátját felajánlotta. Hívott, hogy valamelyik vasárnapra látogassam meg és „csak úgy véletlenül“ prédikáljak a hiveinek. Nehány „vezető emberrel“ elbeszélgetünk és azután .. — akár adósságot is csinálhatok új állásomra. Harminc hold szántó, búza-kepe, kukorica, államsegély, kitűnő stóla, fa bőven, szép parochiális épület, tekintélyes falu a vasut közelében, mi kell több ...

— Mégis megyek — határoztam és megírtam, hogy jövő vasárnapra ne készülj Tóni a prédikációval. Csak ez a bolond, nagy szívem ne volna ...

Tóni olyan fölényesen magyarázott, mintha legalább is ő alapította volna az anyaszentegyházat. Az anyagilag független ember biztonságával mondott véleményeket. Kitűnő bora volt és kétezer hive, akikkel úgy rendelkezett, mintha a saját bandériuma volna.

Ki az ördög gondolta volna róla, hogy ennyire viszi, mikor az anyjaszötte, négyenyüstös, friss fejtőszagú ruhában a theológiára jött?

— A malomárendát el is felejtettem, barátom — emelte düzzadt, vörös újjait az orrom elé.

Kissé kifogásolta, ahogyan kinézek, élheteleunek mondott, de igaz ragaszkodással töltötte a bort, mindig megkérdezve, hogy borszékivel, vagy kászoni borvízzel szoktam-e otthon.

Proponálta, hogy hívjuk be a kántort, vagy üzen a jegyzőért és cresszünk meg egy kis „csendest”.

— Nem tudok kártyázni, Tónikám.

— Nem is lesz akkor belőled prédikációs halott... Különben emlékszel-e, mikor a theológián harmincfokos hidegben elloptuk az Antal Jancsi nadrágját?

Lelkiből kacagott és új anekdótát kezdett. Vele kacagtam, hogy ne lásson letört embernek és — nem panaszkodtam.

— Jó emberek az én hiveim is, lelkesek, igaz szándékuak, nemes falú...

— Barátom, te székely ember vagy, neked haza kell jönnöd a fajtád közé...

Éjfélkor a vállamra ütött:

— Hora canonica, fiú... Pihend ki magadat. Holnap folytatjuk... De kívágd az angyalát azt a prédikációt!... Itt a szobád...

Különös, bódult állapotban aludtam el és még álmomban is fájt, fájt az én bolond szívem...

A prédikációra azonban nem került sor.

Reggel hét órakor félreverték a harangokat. Majd kidobolták, hogy ki merre lát, meneküljön, mert Románia hadat üzent a központi hatalmaknak és a hadsereg mindenütt átlépte a Kárpátok szorosait, közeledik...

— Siess, kérlek! — rohant be ijedten a pap. — Borzasztó! Mi lesz velünk?... Oda mindenem!...

A csendőrség parancsot kapott, hogy a falut huszon-négy óra alatt ki kell üríteni... Az első hírt a brassói főispán kapta este a színházban... Képzeld egy főispán a színházban nézi a csóré művésznőket ilyen történelmi nehéz időkben és még csak nem is sejtí, hogy néhány kilométernyire egy hadsereg csak a parancsra vár, hogy átlépje a határt!... Siess, siess, kérlek az Istenért! Most ne breviáriumozzál, elvégezheted az úton is... inkább segíts, meg kell nyugtatnunk a népet, nehogy fejtelenség, pánik törjön ki.

A népet nem kellett megnyugtatni. A népnek ólomarca volt és dermedten hallgatott. Az ajtó elé húzták a szekereket és mentették, amit lehetett. Ráraktak mindent, amire szükség lesz: szalonnát, kenyeret, lisztet, ágyneműt, értékesebb holmit, mindent, ami fért. Halotttöltöztetés volt ez a pakolás és minden szekér egy-egy élet koporsója. Sokan voltak szegények, akiknek se szekere, se barma nem volt. Ezek csak megcsókolták a rozoga, s mégis oly drága viskók küszöbét, mintha szigorú pecsétet ütnének rá, hogy rosszszándékú ember be ne menjen. Az ifjú lányok sírva a földhöz verték, összemarcangolták az ablaki virágot, mintha a szerelmet irtanák ki ezen a megátkozott földön, mely a kiontandó embervérnek, holttestek ezreinek készíti elő fekete ölet...

Egymástól is félve, titkon, amit lehetett, elástak, elrejtettek. Izgatottan készülődtek és időnkint rámeredtek a hegyekre, hogy nem ereszkedik-e le már rajtuk az ellenség rajvonala... Csak az öreg emberek voltak nyugodtak, ültek bánatosan és minden rimánkodásra konokul felelték:

- Egy tapodtat sem lépek!
- De megölik, édesapám!
- Adná a Jóisten!
- Legalább húzódják hátra a havasokba.
- Bízátok csak reám!...

Ők voltak a hősök, a fegyvertelen fehérhajuak, a gyengék, kik inas kezeikkel a térdüket nyomva, még a

székről is csak kínosan bírtak felemelkedni, de szilárdan megállottak a szuronyoknak, golyónak odatárt mellel az ősi, ezeresztendős otthon ajtajában és a szemük se rebbent meg, ha az ágyúktól összeontott vén ház a fejükre omlott és még a házórzó hű eb is égő farokkal vonított el a harcok poklából.

— Mentsük meg az anyakönyveket! — rendelkezett a papjuk, amíg a saját és az egyház pénztárát sietett biztonságba helyezni.

A pompás edényeket, bő papi lakomák tányérjait, mindent, amit lehetett, a pincében elfalaztatott, de már az ezüstkészletet sajátkezüleg számolta meg és rakta a kocsiládába. Bőven izzadott a szokatlan testi munkától.

— Nem hoznád ki a templomból a monstranciát, a cibóriumot és a kelyhet? — fordult hozzám.

— Kérlek. Hogyne!

Meggyújtottam két árva gyertyát és karingben az oltárhoz mentem. Térdet hajtottam és feltártam a selyemmel kárpitozott tabernakulumot. Hófehér csipkés gyolcskendőt terítettem az asztalra és a vertaransugaras, gyönyörű monstranciából kiemelve a holdacskát, ráhelyeztem az oltári szentséget... A cibóriumot szintén kiürítettem és minden fragmentumtól megtisztogattam. Szép, fehér halmocskában, külső ékességektől megfosztottan állott előttem a Krisztus teste ugyanúgy, mint ahogyan keresztfeszítése előtt lemeztelenítették...

Két szekere, kocsija volt a papnak, de az első között volt készen a menekülésre.

— Te velünk jössz? — fordult hozzám az utolsó pillanatban.

— Nem. Köszönöm. Én vonattal megyek.

Alcsík már megmozdult. A havasi falvak, Ménaság, Szentgyörgy, Bánkfalva, Mindszent, Kotormán, Szentmárton, hosszú szekérsorokban megkezdették a népvándorlást. Minden pillanatban új szekér gördült ki a faluból. A megszakadt szívű emberek útrakeltek. Megvártam, míg kiürül a falú és rászakad a pusztulással eljegyzettek halálos csendje.

Végre egyedül voltam. Bennem rekedt a szép prédikáció, amit ma kellett volna elmondanom, hogy papjuknak válasszanak... És egy napig papja is voltam a néma házaknak, hallgatag fáknak, temetőben fekvő halottaknak, néhány gazdátlan kutyának és a hátrahagyott szemétnek... Egyedül voltam... Most már én is mehetek.

...Újra meggyújtottam az oltáron az összes gyertyákat, fénybe borítottam a templomot, de senkit sem csaltam vele oda. Lépéseim kongtak a köveken. Romantikus kísértés fogott el, hogy felmenjek a szószékre és elmondjak mindent, ami a szívemen fekszik... De kinek?... Az Istennek? Ő úgymond tudja...

A megrendülés áhítatával felvettem ismét a karinget. Egy ott függő rongyos, fehér stólat — melyet nem volt érdemes elvinni, — nyakamba vetettem, megmostam kezeimet és az oltárhoz mentem alázatosan, könnyezve, szomorúan... Óh, hogy viharzott máskor itt az ének, forró könnyörgés a hittől lázas ajkakon! Most csak néhány szobor, festett kép látott... Nézzetek hát szentek utolsó áldozásomat...

Kiemeltem a fehér korporáléba göngyölt Úr testét és leborulva előbb a nagy hostiát, a sacrosanctum örök urát vettem didergő kezeimbe és felmutattam a néma, ellenséges világnak... Hátha az egymás ellen ácsánkodó népek meglátják és kisorvad kezükből a fegyver? Hátha itt állanék a két hadsereg között a felemelt Krisztussal, hogy ne tudjanak egymásra lőni, egymás vérébe gázolni?

...Mit akarok én, koldús, bűnös, méltatlan senki. Hiszen én csak kivágott keresztfa vagyok, amelyről lezuhant a Krisztus...

Nincs idő tétovázni.

...Nagy keresztet írtam le arcom előtt a makulátlan hostiával és megtörtem a testet és megáldoztam:

„Corpus Domini Nostri Jesu Christi custodiat animam meam in vitam aeternam. Amen. — A mi Urunk Jézus Krisztus

tus teste őrizze meg lelkemet az örök életre. Ámen“...

Most különös gondolatom támadt. Előttek fekszenek a halotti gyolcson a konszekrált partikulák. Ujjaink közé veszem egyiket és helyét kínáló barátomra, a menekülő papra gondolva, megáldozom helyette:

„A mi Urunk... őrizze meg lelkedet az örök életre. Ámen“.

Olyan különös ez a sok „Ámen“, mintha mindenik egy-egy életet fejezne be. Többé nem mondom... És most megáldozom a többi testet a falú népéért, akiknek ma ezen a napon mégis papja lettem...

Még egyszer kifordulok az üres padok felé... Behunyt szemeim látják iramodásukat, szétdúlt életüket, ijedt asszonyaikat, gyenge kicsinyeiket, a világ elé hurcolt minden nyomorukat...

Egy utolsó feloldozást küldök utánuk, hiszen nincsen nép a világon, amely nagyobb elégtételt adott volna bűneiért.

És most már lelkükbe szállhatsz, édes Jézusom... kezdheted a megváltásukat...

„A mi Urunk Jézus Krisztus... őrizzen, vezessen, szeressen, ne hagyjon el, irgalmazzon, áldjon, lásson, keresztségével irányítson, erősítsen, hazát adjon, védjen... én nemzetem, székely népem!“

Nem tudom, kik laknak a faluban, mi az örömük, mi a fájdalmuk, hány a gyermekük, milyen az arcuk, de minden ismeretlen embertestvéremért jut egy darabka Krisztus-test...

Lemeztelenítem a mennyei asztalt, s a pusztá oltárkövön elégetem a gyolcsot, amely őrizte a Testet, nehogy megszenteltségteleníttessék a Szentség egyetlen láthatatlan darabkája sem.

Nyitva hagyom a tabernákulum ajtaját, hogy lássa irességét mindenki, nehogy bárkit is kísértésbe hozzon az aranyszomj. Végül eloltom az öröklámpát, nincs niért tovább égjen. Az Isten elment gyermekeivel.

Elvégeztetett ...
Én is indulhatok.

*

— Az utolsó vonat ezelőtt egy órával elment — jeltelen egy otffeledett vasútas. — Több vonat nem megy...

— Nem baj. Akkor megyek gyalog.

A vasutas rámcsohákozik, hogy senkim, semmim nincsen. Még botom se, hogy menni segítsen.

— Esetleg Udvarhelyt kap még egy szerelvényt, — biztat, — vagy, ha nem, Segesvárt, a fővonalon. Ott biztosan.

— Köszönöm ... Maga miért nem menekült el?

— Ráérek. Úgy sem megyek messze. Erről a földről én, istálom, élve nem távozok ... Ahajt, a Nagyerdőn tudok egy barlangot, ott meghúzódok ...

Toronyirányban nekivágtam a Nagyerdőnek.

A széles, poros országúton ömlött a nép. Száz kilométeres hosszú vonalban közel félmillió ember menekül. A szekerek alig bírnak egymástól mozdulni. Vad zaj, átkok, káromkodás, állatbögés veri fel a hatalmas erdőt. Egymáson átgázolva futnak vértelen arccal, soványon, elcsigázva, éhesen. A pusztulás ostora úzi őket. A kétségbeesettek szörnyű népvándorlása ez, a félméztelen ázsiai népé, mely fejszével a kezében, rohan előre, mintha be akarná verni a festett szajha, Európa homlokát. A szekerek megroppannak, kerekék összetörnek, a menekülők megtorpannak, rekedten bögnék és indulatosan hányják a szekereket az árokba emberestől, gyermekestől, vagy áthajtatnak a sikoltó életeken. Itt is, ott is holttest fekszik az útszélen. A haldoklókat is kirántották az ágyból és útközben felfordultak. Valamelyik vén fenyőfa alatt, pap, imádság, koporsó nélkül elkaparják, sietve megjegyzik a körülálló fákat, hogy ha egykor visszakerülnek, ismét megtalálják és rohannak tovább. Nincs szülő, testvér, irgalom, tekintély, csak vad erőszak és pusztulás. A híreket szájról-szájra adják:

Egy asszony szült a szekéren ...

Gyermekeket gázoltak el ...

Egy szekér emberestől a mélységbe zuhant...

Két falú népe összeverekedett, s három embert megöltek...

A szentsimoniak egy kolerást hoztak magukkal...

A felszabadult indulatok tobzódtak, egymás barmait verték agyon, hogy előrejussanak. Hullák, roncsok, állat- és emberpiszok, vér és verejték hull az útra, amely végeláthatatlanul ontja az embert. Ezer esztendő óta most mozdultak meg először, hogy saját magukat kísérik a sírba... Nem látott a világ soha ekkora temetési menetet...

— Helyet, helyet! — ordítják.

— Mi az már megint? — néznek hátra a kínlódó emberek e vad morajban. — Mi történt újra?

A lovak villogó szemekkel ágaskodnak, izgatottan nyerítenek, az ökrök szarvukkal hányják félre az előlmenő szekeret és forró lehelletüket fújják a rajtaülők nyakába.

— Helyet! Helyet a somojói Boldogságos Szűz Máriának — hallszik.

A rémülettől egy pillanatig megáll a menet.

— Hát már a csodatévő somlyói Szentszűz is menekül?... Akkor végünk van! — zokogják az aszszonyok.

A szekérsort nehezen félreszorítják, utat csinálnak Máriának. A szenvedő, drága nép lerántja fővegét, amíg lassan elmegy mellette a Mária szekere... A hatalmas alakú szobor mosolyogva emelkedik fölibük, egy természetes barát átkarolva tartja, meztelen fővel. Valakiből kicsordul az ének:

„Boldogasszony anyánk
Régi nagy pátronánk...”

A következő pillanatban ezren és ezren harsogják:

„Nagy inségben lévén
Így szólit meg hazánk...”

Nagy, meleg bánat önti el a szíveket. A dal rázza az erdő fáit, elrettenti vadjait...

„...Ne feledkezzél el szegény magyarokról“

Mária pedig mosolyog, a két kemény fekete ló tüzesen viszi előre az embertömeg feje fölött, s mire a kanyarulatnál eltűnik, már új legenda támad a nyomában. A nép szent borzalommal beszéli:

„A Tolvajos-tetőn a Mária lovai hirtelen megállottak. Hiába ostorázták, egy lépést sem mentek előre. Ekkor a Szűzanya lassan megfordult, hiába tartotta az a kemény barát... Megfordult, s megegyeszer visszanézett Csíkra, s a két szeme megtelt könnyel... A barát is látta, sokan látták és ha kell, megesküsznek rá...“

Valahol eldördült egy lövés. A rengeteg hétszer veri vissza a dörejét. Az emberek felriadnak, a legenda elmúlik, az állatok tajtékos testtel újra a szekereknek feszülnek, s a népvándorlás előre mozdul...

A nap lehanyatlik, de az éjszaka sem bírja megállítani őket.

— Előre! Előre!

A nyomor, a szenvedés, betegség, éhség felugrál a szekerekre és minden szekérre jut belőlük. A fáradtság zsong az agyakban. Némelyek tátott szájjal, végkimerülésben hanyatlanak el. Az éhes állatok kirontanak a sorból és bemenekülnek az erdőbe, vagy mindent összetörve, futnak neki a pataknak, hogy szomjukat oltsák. Hiába zuhog hátukon az ostor, döng a bot, forró ajkukat ki nem emelik a vízből...

Senki sem segít a másikon. Nincs könyörület. A pusztuló pusztuljon, az éhes éhezze, a gyenge vesszen, a beteg szenvedjen, a halott aludjon...

Minden kerékfordulásra új baj támad. Mindegy. Csak kifelé a veszélyzónából!

Az indokolatlan félelem átragad rám is. Reszketve futok az erdők között. Élesen fürkészem a bokrokat, hogy nem rejtenek-e ellenséget. Megdöbbenve eszmélek rá, hogy egy vékony pálca minden fegyverem, s mintha minden pillanatban már késő volna, ideges

sietséggel vágok vastagabbat. Később azt is ellököm, még vastagabbat keresek, míg hatalmas bunkót cipelek, ami alatt szétfröccsen az agyvelő, recseget török a csont. Gyilkos indulat száguld végig az ereimen, mikor megsuhintom... Így... Ez megnyugtat... Itt nincs más törvény, mint a „vagy én, vagy te” törvénye...

Félig összetépett ruhában, kiszakadt cipőben keresek menedéket az első faluban a papnál. Éhes és fáradt vagyok. A pap már elmenekült. Ijesztő, fogatlan, vén némbér őrzi a házat.

— Óh, be tisztán megálmodtam ezt a romlást, édes tisztelendúr — síránkozik. — Nagy, jelős álmom volt a múlt éccaka...

A szemem szikrázik, olyan éhes vagyok, de előbb végig kell hallgatnom az álmát, s annak megfejtését.

— Valami ennivalót készítsen, néni!

— Mindent elvittek, lelkem! Semmim sincs! Kár is volt ide befáradni.

Pénzt adok neki, mire megenyhülve jegyzi meg:

— Méges megnézem, hogy a kamarában valami nem maradt-e?

Azonnal hozza is az ennivalót.

— Ezt a libacombot, úgylátszik, mégis ittfelejtették... Milyen áldott szerencse!...

Félpohár bort is odalocsogtat...

— Az üveg fenekén kapám... Beh jó órában született a tisztelendúr!...

Nincs nyugtom. Egész éjszaka döng a föld a menekülők alatt. Viharlámpák fénye mellett törtetnek előre. A Hargita erdeje ontja őket. Azzal biztatják egymást, hogy magyar testvérek közé mennek, kik meleg étellel, kitárt karokkal várják és a döbbenetet lecsókolják arcukról...

Udvarhelyen megállani sem engednek.

— Előre! Átkaroló mozdulat készül és a fegyvergyűről nincs menekvés.

Rémhírek járnak szájról-szájra. Az állatok lába reszket a fáradtságtól, hörögve dőlnek ki a gyengébbek,

szarvuknál, farkuknál fogva félrehúzzák az útból, s percek alatt nagy, puffadt hullahalom lesz belőlük.

— Mindegy. Előre!...

A segesvári síkon négy vármegye népe torlódik össze és mint pusztító vihar, vonul át Erdélyen. A nyomorúság fokozódik, az indulatok felszabadulnak. Éjszakánként felhúzott fejszével őrzik egymástól a szekert és övéik álmát a sovány, aszott, félvaddá kényszerített, szerencsétlen emberek.

A halálveszedelem elmúlt, de itt van helyette az éhség. Tízszeres árat kérnek a táplálékért. Az út szélén nyereszkesedő, rideg férfiak állanak, akik pár koronáért ökörcsordákat vásárolnak össze a megszorult, elhagyott menekülőkől.

— Rablók — csikorgatják a fogukat a szerencsétlenek, — de oda kell adniok, mert kell a pénz, szorítja a torlukat a nyomor. Lelketlen kúfárok vagyonokat halmoznak össze a szentséges haza áldozatainak utolsó sóhajtaból...

Kolozsváron túl a menet szétfolyik, s a felriaszított nép a hegyek között elvész az idegen, ismeretlen útakon...

A hivatalos jelentés pár nap múlva, szinte kedélyesen, a következőket közli:

„A határszéli vármegyéket rendben kiürítettük“...

...Rendben kiürítettük. Félmillió embert koldussá tettünk... Egy népet örökre eltemettünk...

*

— Úgy-e, nem üsmer meg münköt, drága plébános úr? — állít be hozzám is húsz menekült székel. Csíkménaságiak vagyunk, ahol első misét mondott, s még most es emlegessük a szép prédikációit... Én Incze János vónék, ez itt Adorján Álózi, Dánér Emri... Ezek az asszonyok, s esment a gyermekek... Jertek, lelkem, s mondjátok szépen: „Instálom a kezit papbácsi...“ Bíza meglátogatott a Fennvaló... Semmin

sincsen a puszta életünkön kívül, s bár az se volna... De eszünkbe jutott a jó szíve...

A híveim jöttek el, az első híveim, akikért pap lettem... Reménykedve várnak, hogy befogadjam. A szekerek az úton állanak. Nem mertek behajtani.

— Isten hozta, János bácsi! S egyszersmindenkora megmondom, hogy nálam otthon vannak... Az én házam a maguk háza, az én kenyerem a maguk kenyere is...

— Fizesse meg a jóságos Isten!...

Mellemre hullanak a szegény emberek, az árva hontalanok, testvértelenek, kik a sok földönjárástól, máris félig földdé váltak, a sok nélkülözés eltorzította, s csak a könnyük mutatja, hogy még emberek...

— Egy kicsit sokan vagyunk — aggódnak, de azt felelem, hogy bár volna itt minden ember, aki bánatos és szenved, a hajléktalan bolyongók ezrei, kik félholt gyermekeiket, asszonyaikat segítség nélkül cepelik a sebzett föld szörnyű végzete felé...

— Édesanyám — kiáltom. — Hamar egy csepp melegítelt a szegény menekülteknek!

— Honnan, fiam? — sugja titkon az édesanyám.

— Akár a föld fenekiből is...

A híveim jöttek el, az első híveim, akikért pap lettem.

Meleg hullám önti el agyamat. Minden, ami szép, minden, ami szent, bennem van... és olyan jó volna most behunyni fáradt szemeimet és soha többé fel nem nyitani... Nem érzem, ami kívül van, csak azt, ami belül van, s a bennem teremtet világ minden kincsét két kézzel szórom rájuk...

— Emlékszik-e még?... — hallom minden pillanatban.

A szép múlttal táplálnak, hogy a jelent feledhesék, s a fekete arcok lassan kivirágzanak... Csak néha gondolkodnak el az egyszerű étel fölött. Szoronganak és egymásra néznek. Lelkük rejtett mélységei még zárva vannak, mert nincs szó, mely ki bírná fejezni mindazt.

amit éreznek... Mégis köszönetül egyikük rámutat a szegényes táplálékra és azt mondja:

— Ez az Isten asztala... Nem a plébános úré... Az Istené... az...

Aztán csendesen elmondja mindenki a maga tragédiáját. Halk, egyszerű szóval, inkább szépítve, mintha ők volnának hibásak benne. Egy Istennek is sok volna végighallgatni és szívére venni. Ha igaz nem volna, gyönyörű parasztlegetta volna mindenik...

Úgy bánok velük, mint súlyos betegekkel, hiszen azok is, de lehetetlen életkedvre ébreszteni őket. Félnékek, mint a meghajszolt vadak. Tengnek-lengnek gyökértelenül. Az élet sasmadarai voltak, kik ott fészkeltek a Kárpátok ormain, szikláknak, fűnek, fának testvérei és a föld ereje átömlött testükbe. A fenyvesek fiai, kik minden lélegzettel dalt és álmot, erőt, szépséget és jóságot vettek ajándékkul a gyönyörű mindenségtől. A munka himnusza volt minden mozdulatuk, s a ragyogó fejek fénye, színe, pírja, az élet örökös tedeumja volt...

Most pedig csüggedtek, szárnyaszegettek, szemük homályos, mint a veszett kutyaé, kopottak és félelmesen szegények. Sárba tiprott különös havasi virágok, csett, komor lárvák csak, sötét árnyékok az emberiség lelkiismeretén...

Néha gondolkodva leszakítanak egy fűszálat, vagy sóváron nézik a határban az egymás mellé fektetett hant-ostorokat, hallgatják a lombhullató erdő szavát és mély sóhaj szakad ki belőlük. Sem imádkozni, sem vétkezni nem tudnak már, mintha már testük, húsuk se volna.

Esténként ruhástól dőlnek a földrehintett szalmára. Nem vetkőznek le, hogyha haza mehetnek, mindig útrakészen legyenek. Alvásuk is nyugtalan és ha álmukban mozdulnak, egyik borzalomtól csak másikhoz fordulnak.

Két hétig valahogy kibírták. Aztán mindennap történik valami velük. Már hozzám is bizalmatlanok

és kerülnek. Csak napok múlva veszem észre, hogy egyikük hiányzik.

— Hol van Adorján Álózi?

— Visszajön — térnek ki az egyenes felelet elől.

— Tudni akarom, hogy hová ment!

— Hát... hát egy kicsit hazament széjjelnézni.

Kiderült, hogy éjszaka határozták el és az ember megszökött. Átsíklott a háború gyűrűjén, két hadsereg véres fala között, csakhogy legalább egy pillantást vetessen falujokra és hírt hozzon...

— De hátha többé nem jön vissza? — ijedtem meg.

— Akkor is neki a jobb — felelik szemlesütve.

Nem tudok jó hírt mondani nekik. Egész Székelyföldön lankadatlanul dörögnek az ágyúk. Összebújva olvassák az újságot. Már alig áll rajtuk a ruha, olyan soványak és idővel mindenikük valami bolond szokást vesz fel. Egyik az erdőt, mezőt bújja, a másik késével órákig elfarag, mint a játszó gyermek. A leggyanusabb mégis az öreg Incze János. Három fia van a harctéren.

— Mi van velük, János bácsi?

— Mindjárt meglátja a plébános úr — feleli és lassan előveszi a cókmókját. Hosszasan, borzasztó lelki-nyugalommal keresgél benne, előhúz három véres katonablúzt és kiteríti egymás mellett.

— Ez a legnagyobb fiam: János, ez Emri, ez Ference...

A megdöbbenéstől elakad a szó a számban, de ő csak zokszót sem ejt, hallgatagon, gondosan elrejt a golyótépett blúzokat és térdére könyökölve nézi a semmit.

Két hét múlva, estefelé, Adorján Álózi visszajött. Félmeztelenül, elcsigázva leült, nézte társait, s kúrtán kibökte:

— A falú még áll...

A többiek tekintete felcsillant és megnyugodva ismételik, ki korábban, ki később, aszerint, amint saját gondolatának végére jutott:

— A falú még áll...

A jövevény fukaron méri a szót:

— Csak a te házad égett le, Incze János...

Az öreg székely nem szól rá, fel se pillant, mintha nem hallotta volna. A menekültek rá se mernek nézni, s Álózi sietve kezdi mesélni, hogy mit látott útközben. Incze Jánost nem érdekli. Lassan kimegy az éccakába. A beszélő elhallgat. Csendben várakoznak. Mindenki azt hiszi, hogy a vén székely most elpusztítja az életét, de engedik... Neki nincs más hátra. Tegye meg. Ez a sorsa és ülnek csendesen pipázva a különös halálvarázslatban.

Incze János azonban visszajön. Ezen sem lepődnek meg.

— Leégett... — hörghi tompán.

— Porig — mondja rá a hírhozó.

Több beszéd nincs. Minek hazudnák a szót egymásnak.

Reggel, mikor meglátogattam a menekülteket, az asztal lábához kötözve találtam Incze Jánost. Az egyik asszony nyugodtan tojást rántott a tűzhelyen. Mihelyt meglátott, alázatosan sietett kezecskékolni:

— Dícsirtezzék az Úr Jézus Krisztus!... Szegény János bácsi bizony megbolondult...

Az első rohamok után lecsendesedett szerencsétlen Incze János. Napokig hang nélkül ült az ágyon. Enni se akart, csak töprengett és pusztult. Már azt hitték, hogy „magában helyrejön“, de az első szava az volt, hogy megkérdezze a körülötte lábatlankodó saját gyermekétől:

— Te ki fia vagy?

Megütközve, remegve felelt a gyermek:

— Én-e? Én az Incze János édesapámé... A kiedé...

... Nem ismerem — nézett rá az örült, — de

akárkié vagy, erigy, hívd ide a papot, mert mondani akarok neki valamit.

A fiú csak állott sápadtan és nem tudta, hogy engedelmeskedik-e.

— Ugorj, te! — sürgették a menekültek. — Fogadj szót apádnak.

Hozzásiettem.

— Miért hivatott, János bácsi?

Az őrült rám se nézett, csak kihegyesedett térdein nyugtatta széles, hatalmas kezeit. A kérdésekre nem válaszolt, de mikor már el akartam menni, belémfúrta zavart, lángoló tekintetét:

— Én tudom, mi a háború.

Kimélettel kell lenni az őrüttekkel, mert a legkisebb ellentmondásra dühöngeni kezdenek.

— Mi az, János bácsi? Mondja meg nekünk is.

Haja a homlokába, bajsza a szájába nőtt és a fekete réseken át különös tompán csúszott ki a szó:

— Űsmerhette a csíki bolondot, Mózsit.

— Hogyne ismertem volna.

— Hát az udvarhelyi bolondot, Csicsai Jánost?

— Azt is, János bácsi.

Mindakettő robosztus, igazi őseember volt, szálfakarokkal, harmincfokos hidegben is mezítláb, szőrös, nyitott mellel, vállon alulérő, csigás, zilált, zsíros, női hajjal. Mindakettőnek egyetlen fegyvere a bogos, lábvastagságú, kemény somfahusáng volt, amivel képesek voltak egyetlen ütéssel agyonsújtani a medvét. Még is tették volna, ha szükségük lett volna, de pusztá kézzel se félt egyik se tőle. Bolond Mózsi mindenkitől egy piculát kért. Sem többet, sem kevesebbet el nem fogadott egy hatosnál, azt is egy darabban, nem krajcárokban. Megtörtént, hogy a főispánnál véletlenül nem volt aprópénz és a vele beszélgető úrtól kérte kölcsön, de az erdők fia megvetéssel legyintette félre útjából:

— Miattam ne verje adósságba magát! — és ott hagyta.

Csicsai János viszont a „szent bolond” volt, aki

Csíkszeredából egy szuszra átrohant Udvarhelyre bejelenteni, hogy : — „Jó a püspök, harangozzanak, mert mindjárt itt van. Együtt indultunk el“.

Együtt indultak el, de a püspök négy fehér lova nem bírta utolérni a bolondot. Ha azt mondta valamelyik kópé udvarhelyi diák, hogy „nesze két krajcár, Mózsi, s mártsd meg a zsebkendőt a csiksomlyói barátok templomának szentelt vizében, hogy tegyem a fájós fogamra“, Mózsi megvette. Ha pedig mérgelődött a diák, hogy nem ér semmit, Mózsi, mert megszáradt rajta a szenteltvíz, hogy úgy elhozza a másfélmázsás szenteltvízkutat hatvan kilométerről, hogy ki se loccsan. Az ő haja is a horgasinát verte, mint a Sámsoné.

Mindkettő a két vármegye urának tudta magát, az erdők, mezők szuverénjének. Ritkán találkoztak, de ha találkoztak, szertartásosan megbecsülték egymást, mint két híres uralkodó.

Ezt a két embert emlegette most szegény Incze János.

— Aztán, mi történt velük ? — bíztattam.

Az őrült kietlenül felkacagott :

— Ezek az Isten bolondjai, — képzelje plébános úr — egyízben találkoztak a Hargitában. Pálíkáztak-e, vagy elárnyadtak az úton, nem tudom, de elég az hozzá, hogy az útszéli árokban lefeküdtek szorosán egymás mellé, mint két jó testvér és aludtak, mint a bunda. Ügylátszik, arra járt valami deckás szekeres ember, s tréfából jókeményen esszekötözte a nagy hajukat, s azzal tovább állott. A két bolond aludt édesdeden. Alkonyatkor Csicsó János felébredt és tovább akart menni, de a haja visszarántotta.

— Ereszd el a hajam, Mózsi ! — bődült a másik bolondra, akinek szintén szikrázott a szeme a rántástól.

— Hiszen, te húzod az én hajamot, te bolond ! — csikorgatta a fogait Bolond Mózsi.

Vad dühvel valahogy feltápáskodtak, botjukat ragadták, de olyan közel voltak egymáshoz, hogy súítani

nem tudtak, csak pökdösték a markukat és húzózkodtak a rengeteg erdő között kígyózó poros úton :

— Ereszd el a hajamat !...

— Ne húzd a hajamat !...

— Egyiknek sem jutott eszébe, hogy kioldják, vagy elvágják, mert bolondok voltak — magyarázta a harmadik bolond. — A méreg forrt bennük és egymásnak csaptak. A csontjuk ropogott, a szájuk tajtékzott, ütésük zuhogott, véresen lihegték, megpihentek, újból kezdtek, széltiporták a bokrokat, rugták a port, egymás testével tördelték az erdőt, de nem bírtak egymással. Végül egymás torkának ugrottak, s egyetlen harapással feltépték az ereket. Elbődült mindakettő, mint az állat, de a küzdés megszűnt. Irtózatossággal átkarolták egymást és rászorították szájukat az ömlő sebre s itták, szítták egymás véré, míg mind a kettő összeesett... Úgy kapták meg őket arajáró emberek összekötözött hajjal, holtan...

— ...No, ez a háború es, tisztelendő... Bolondok halála. S csak ezt akartam mondani... Most mehet misézni érte...

Mindannyian a rémes história vad igazságának igézete alatt állottunk. Ez aztán parabola. A hideg futkosott a hátunkon tőle. Nincs az a pokol, amely igazságát kiolvasztaná agyunkból. Az örült székely büszkén mosolygott és alattomosan leste a hatást arcunkon, de nem szólt.

Több szavát aztán nem is vettük az életben. A szokását azonban megváltoztatta. Már nem ült napokig mozdulatlan lethargiában az ágyon, hanem, mihelyt pitymallott, kiszökött az erdőkre, mezőkre. Az olyan helyeket kedvelte, ahol nem dolgoztak emberek. Kétségbeesett felesége hiába kereste az étellel naphosszant, pedig sokan látták és mindenki más hírt mondott róla. Virágot szedett, leült a határköre és szemlélte a mezőt, kergette a varjakat, vagy morfondírozva, magábanbeszélve, öles léptekkel végigmérte a földeket. Utána a fejét csóválta és újramérte.

— Elszántották! — szitkozódott.

A vetés se tetszett. Gyengéllette:

— Mit nyálaskodtok egész nap azzal a lóherrel!

— Belétek vágom a kaszát, ha nem forgolódtok, — szidta az idegen embereket.

Úgy viselkedett, mintha az egész határ az övé volna. Büszke, gőgös lett, a köszöntést se fogadta. Az úton az áldást szállító szekereknek utasításokat adott, hogy mit hová tegyenek. Otthon volt, gazdálkodott, mintha béke volna és ő a régi, híres birtokos. A lelke megnyugodott. Nem tudott a háborúról, mióta megfejtette a titkát. Békés, drága, jó világot látott maga körül az örület jótékony fátyla alatt. Egyetlen egyszer szólalt meg otthon, mikor hozzátartozóinak utasítást adott, hogy menjenek be Csíkszeredába és szóljanak Friedmann úrnak, a zsidónak, mert meggondolta a dolgot és az erdőt mégis eladja.

Egyik nap aztán ott kapták meg az egyik hanton elnyúlva. Kezében fű, letépett búza volt.

Így halt meg a harmadik bolond.

Mi szépen eltemettük.

A háborút előbb minden ember külön-külön önmagában vesztette el. Engem ezek az asztallábakhoz kötözött emberek, a szenvedők, a bénák, az özvegyek és árvák, a halállal vívódók és holtak öltek meg. A lelkem úgy érezte, hogy a hullahegyek alatt én fekszem, a kiontott vér reám folyik, az üszkös otthonokban én semmisültem meg, a haláltusát az én szíven vívják, a levágott láb, kar nekem is fájt, vakok kínját is én hordozom, minden könny az én orcámon is folyik, de a hitem az Istenben sohasem rendült meg...

Csak akkor tántorodtam meg, mikor a diadalmas, küzdő szenvedő egyház mellett meg kellett ismernem a politikai egyházat is, amely a rohamok élére áll és Isten országának tekintélyével szentesíti nemzetek egymáspusztítását. Mert azon a napon, mikor a gyűlölet paroxizmusával egymásnak rohantak, valaki ellopta a földről az igazi evangéliumot. A front megölte a teológiát bennem, a frontmögötti szenvedés pedig feltámasztotta az embert. Harminc esztendeig kellett élnem, amíg megtudtam, hogy mit rejt ez a szó: **E m b e r**. Eddig Istent hirdettem az embernek, de megfordult a mindenség törvénye: ezen órától kezdve az Embert kell hirdetni a Jóistennek, hogy könyörüljön rajta... Ez lesz új hivatásom és már jövő vasárnap munkához látok. Forrt bennem az Ige, lángoló hitet, hatalmas tetterőt éreztem. Tisztán láttam a célt. Minden falú tele van menekültekkel. Össze fogom gyűjteni és foglyul ejtem a kétségbeesetteket az élet számára...

Leveleket küldöztem szét, kidoboltattam, személyesen bejártam a szomszédos falvakat és hívtam minden-

kit. — Híre támadt, hogy mit akarok, az emberek beszéltek róla, esemény lett a gondolatból, a nép készülődött, ki kíváncsiságból, ki lélekszomjúságból. Izgagtottan vártam e napot, mint ara a vőlegényét. — Nem volt nyugtom, mintha előre éreztem volna, hogy sorsdöntő lesz életemben ez a nap.

És ők jöttek.

Minden út tele volt velük. Hozták kicsinyeiket is és ez volt második menekülésük a kétségbeesés elől. A falú megtelt soha nem látott idegen emberek százaival. A kis templomban el sem fértek. A szabadban kellett szószéket ácsolni. Ki tudja hány falu népe özönlötte körül, székely, magyar, román. Mind szenvedő, szegény ember. A harangszó elhalt fölöttük és felzendült az ének. Hatalmas hulláma megrázta az eget és a földet. Kábultan, fehéren állottam fölöttük én, tehetelen gyermek, akihez vígaszáért jöttek. Mit mondjak nekik? A szó fél ajkamon... És ők várnak. Az őszi szél elsóhajt fölöttünk és az elhalt falevelek bőven hullanak fejemre... Ez meghozza a szót is:

„Nézzetek körül! — mondom — Még a fákról is koporsók hullanak. Arany és piros halálba dermedt a föld. Tegnap még titkos, szép életét élte, lehelte minden és ma dúrván gázolnak át a magasságokból zuhant holttesteiken az emberek, mert az emberek mindig csak holttesteken szerettek járni, akár emberé legyen az, akár virágé, madáré, vagy egykor boldog kis bogáré... A halál ebei vonítanak még az erdőkben is és forró szemekkel rágják dűhükben a fák kérget és vért keresnek, sok vért, hogy kiontsák...”

Felnézek az égre, a felhők között tengődő árva fénybe és azt mondom: Szegény nap!

...Leborulok a földre és látnom kell,

hogy nagy nyitott sirszáj lett az élet fekete emléke... A mező elfeketedve rothad, mint a háború katonái, a ti gyermekeitek, férjeitek, testvéreitek, akiknek ajkáról örökre elmúlt a dal, a csók, a sok bohó álom, mert megölte az élet elleni bűn...

Elhagyott házaikat ágyúk ontják össze, piros lesz a küszöb a vértől...

A tömeg összezsugorodik belső kínjában. Hiszen igaz mindez, de minek vájkálni a szívekben. Nem azért hívtam, hogy még jobban kéteségbeejtsem, hanem hogy megvigasztaljam, erőt öntsek beléjük... De hiszem-e, hogy van vigasztalás? Hiszem-e, hogy a rettenetnek vége lesz?...

Hiszem és vallom.

— Ne csüggedjeteK mégse embertestvéreim, mert a megpróbáltatásnak vége létszen...

Nem igaz, hogy Isten akarja mindezt...

Nem igaz, hogy a háborúnak lelke van...

Nem igaz, hogy jobbak leszünk általa...

Nem igaz, hogy a ma született ártatlan csecsemőknek is szenvednie kell...

Kérdően néznek rám a szemek, hogy mit akarok.

...Én nem tudom visszaadni a halott apákat, sem a halott férjeket, drágagyermekeket. Nem tudom kinővesztetni a csonka végtagokat, látóvá tenni a kilőtt szemeket, felépíteni a tűzzel perzselt házakat, felruházni a koldussá tett népeket, éhezőknek asztalt teríteni, szomjuhozóknak italt nyújtani, a világ nyomorúságát poklokra taszítani, benneteket hazavezetni... Nem tudom, nem tudom!..

De tudom, hogy nem azok fognak győzni, akik egymást öldösik.

De tudom, hogy a kifosztott meleg fészek romjaiból új otthon épül.

De tudom, hogy a csók erősebb, mint a fegyverek, s egy ölelő karban több élet van, mint amit eddig az összes találmányok és bölcsességek nyújtottak... Tudom, hogy meg fogtok vigasztaltatni, mert el kell jönnie immár az Isten országának...

Igazságtalanul, de nem hiába szenvedtetek.

Nézzétek a lehullott, sárga falevelet. Ilyen aranykoporsó a ti szívetek is, amely egykor fel fog nyilni és kiszállanak belőle azok, akiket ma sirattok...

Érintsétek a szíveteket az én szívemhez, hogy olyan erős hitetek legyen a békességben és az útban levő új élet meleg áldásához, mint nekem. Emlékeztőtül pedig vigyetek egy-egy hullott falevelet, tegyétek le élő hittel, igaz bizalommal az élő Isten lábaihoz és csoda történik: meglássátok. A hervadt falevélből virágos fa lesz újból. A tépett föld meggyógyul, a megtöretett ember felegyenesedik, a hamú fölött új házak épülnek, a megkínzottak, szenvedők megvigasztaltatnak, az öröm galambja ismét visszaszáll közétek, a holtak feltámadnak, a távollévők hazasietnek, a sirok eltűnnek és boldogok lesztek, csak szeretni tudjatok... Szeretni!... Szeretni!... Szeretni!...

Nem tudom, mit beszéltem még. Csak azt láttam, hogy a tömeg odatorlódik a szószékhez és ragyogó arccal utánmond minden szót, előbb pihegve, sejtelmesen,

halkan, majd mind erősebben, végül mint a vihar dörgi :
„Hazajönnek... feltámadnak... A hamú
fölkött új házak épülnek... a sirok eltűn-
nek...”

Némelyek gondolkodva, mások újjongva távoztak...
Ekkor az embertömegben át a szószék lábáig jött egy
fiatal, ismeretlen szép leány, a földről felvett egy arany
falevelet, könyvébe tette, hálásan a szemembe nézett,
pirulva egy „köszönöm”-öt susogott és sietve eltűnt.

Megbénulva állottam. Bensőmön végignyilalt va-
lami csodálatos érzés és önkéntelenül kérdeztem meg :

— Ki volt ?

A kántor mosolyogva hajlott a füleimhez :

— Székelyföldről menekült kisasszony. Azt mond-
ják, hogy a bádoki tanítónő testvére.

A leány eltűnt, de tudtam, éreztem, hogy abban az
imakönyvbe rejtett kis aranykoporsóban egész életem
boldogságát magával vitte.

Néhány nap múlva hivatalosan közölte velem a
csendőrőrmester, hogy többen is feljelentettek és pa-
rancsa szerint a vasárnapi prédikáció miatt további in-
tézkedésig nem hagyhatom el a község területét...

Többen is feljelentettek... Ez volt a hála a vi-
gasztalásért...

A faluban is megtudták. Titokban arról beszéltek,
hogy saját házamnál internáltak és csak azért nem tar-
tóztattak le, mert a hatóság a reverendát tekintette.

Hirtelen elnéptelenedett a házam tája. Mindenki
elkerülte, félve osontak tova kapum előtt és még a fe-
jüket is félre fordították, hogy ne szólíthassam meg
őket. Szegények féltek. A menekültjeim is példálóztak,
hogy ideje volna már hazamenni. Úgy hallották, hogy
otthon már nincs veszedelem... Nem kellett több leve-
let írnom idegen sinylődő hadifoglyoknak, misét sem

kellett mondanom a háborúban levők épségbenmaradásáért. Édes anyám is panaszkodott: — „Miért csináltál ekkora bajt magadnak, fiam?“ A szomszédasszony felmondta a leszegődött tejet. A jegyző méltatlankodva úgy nyilatkozott, hogy ilyen éretlen, meggondolatlan beszédekkel mégsem lehet gyöngíteni az ország ellenálló képességét... Titokban pedig mindenki várta, hogy mi történik velem.

— Elcsapják — találgatta az egyik.

— Nem a. Becsukják...

— Áthelyezik...

— Áffenét!... — tudta egy szocialista munkás.

— Ne féltsétek ti a papokat. A püspök egy kicsit leszidja, s pász.

Én pedig keményen felvetettem a fejemet:

— Mégis csak úgy lesz, ahogy mondtam.

Gyorsan intézkedtek. A katonai parancsnokság berendelt, hogy a szabadságon lévő tábori lelkészt helyettesítem és negyvennyolc óra alatt jelentkezzem a kolozsvári Feldspital parancsnokánál. A cél világos. A katonaság majd elveszi a kedvemet a „felelőtlen“ pacifizmustól.

Mosolyogtam és örültem, hogy mehetek. Csak a lelkem volt keserű és nehéz. Mégis fájt, hogy így bántak velem azok, akiket úgy szerettem, akikért annyi áldozatot hoztam. Ilyen a világ. Mindegy... Menjünk. Alig vártam, hogy a falut a hátam mögött tudjam.

Az elutazás előtt azonban történt valami, ami egyszerre fénybe borított mindent előttem. Levelet kaptam. Mikor felbontottam, nem volt benne írás, csak egy fehér lapra ragasztott, hervadt őszi falevél, alatta dátum és finom női kézzel írva egyetlen szó:

„Aranykoporsó“...

Bevonultam.

A beteg katonák nem sokat törődtek velem. Mikor beléptem a roskadásig zsúfolt kórházterembe, rámpillantottak és szenvedtek tovább. Találomra oda léptem az első ágyhoz :

— Hogy hívják ?

A katona egyenesre rántotta a párnán fejét:

— Ich melde gehorsamst : Infanterist Johann Tusa.

— Hol sebesült meg ?

— Az orosz fronton.

— Nem akarna gyónni ?

— Jelentem alássan : nem.

Behunyta a szemeit, hogy ne kelljen beszélnie. A másikkhoz fordultam:

— Hogy hívják ?

— Nu ştiu ungureşte ...

— És magát ?

— Ich bin ein deutscher und evangelisch — utasított el a harmadik.

Állottam közöttük tehetetlenül. Az ápolónők kedveskedtek és ragyogott a szemük, mikor velem beszéltek. A hátam mögött félhangosan, hogy én is halljam, megjegyezték :

— Csinos kis pap ...

Pirultam és arra kértem, hogy azonnal értesítsenek, ha valamelyik szegény lélek halálán volna. Nem baj, ha éjjel van, ha nappal.

Már az első éjszaka felverték:

— A tizennégyes haldoklik.

Futva siettem hozzá. Görögkeleti vallású, egyszerű

cigány volt és már a végét járta. Olyan volt, mint egy fekete múmia, amely évezredek után hirtelen felébredt. A jajongástól álmukból felvert katonák egykedvűen nézték a haldoklását. Hogy kínjait csillapítsam, verejtékes homlokára tettem tenyeremet, de dűhösen megragadta és két kezébe vette, irtózatossággal szorongatta, mintha a halál partjairól akarna általa kiszabadulni. Csontjaim ropogtak, de odaengedtem. Ki tudja, elrívült szemei miféle menekvésnek látják. Agóniája hosszasan tartott. Egy utolsó szorítás, megvető, csúf grimasz, vizes vér az ajkakon és kezem szabad volt... A cigány meghalt... Az inspekciós orvos konstataulta a halált és két szanitéc elvitte a még félmeleg hullát...

Három napig sápadt voltam az izgalomtól. Étvágyam sem volt. Undorodtam a vértől, ami a falnak támasztott hordágyról végigfolyt a folyosón, mikor a műtőből kihozták a beteget. A kezem folyton reszketett, ha az elköltözöttek nevét beírtam a halottak anyakönyvébe. Majdnem naponta hurcoltuk a holtakat a hősök temetőjébe. A karbol és halálszag átjárta egész testemet és álmomban is véres vattát láttam.

Később azonban megszoktam és már csak az „érdekesebb eset”-ek keltettek különösebb érdeklődést. Hozzádurvultam az embermészárszékhez. Ritkán jutott eszembe, hogy mindeniküknek otthon felesége, gyermekei, szülei vannak és gazdátlanul hagyja a maga életproblémáját... Kábult és beszámíthatatlan voltam magam is.

— Mi újság? — fordultam reggelenként az ápolónővérhez hidegen.

Mi újság lett volna más, minthogy az ágyak fölött függő láztáblák grafikonja közeledett a halálhoz.

Sejtelmem sem volt idáig, hogy milyen sokféle a halál. Hol a torkon, fejen, mellen, hajon, kéz-láb, mell-seben húzza ki a lelket az emberből vigyorgó kegyetlenséggel... Megundorodtam az emberi testtől. Milyen gyenge, semmi az a kevés hús, csont, bőr, amiből állunk és milyen büszkén hordozzuk, mennyi villámló gondo-

lat lakik a fekete erekekkel átszőtt maroknyi szürke agyvelőben és mennyi érzés a mindössze negyedkilónyi véres szívbén... Pfuj, milyen csúnya az ember!... Nem csoda, hogy megfertőzte a világot... De ott van a halhatatlan lelke... Annyi röppen ki itt a szájából, hogy idejük sincs eltávozni... Lélek, lélek... Csak most látom, hogy a legtöbb embernél láthatatlan gonosztevő az is...

A városba menekülök. A boltok előtt hosszú sorban állanak az emberek, kezükben kenyérjegy, sójegy, dohányjegy, húsjegy... homlokukon pedig a lassú pusztulás jegye. Ha pedig valamelyik fellázad, rendőr lökdösi vissza. Reggeltől estig ácsorognak és sohasem lesz vége a sornak. A kávéházban felmentettek és hadiszállítók politizálnak, az uccán kiképző tisztek nők után vadásznak... Este a fénybeborított város mulatni kezd. A zene harsog, az ölek kitérülnek és csók-mocsokban fürdik asszony, férfi...

Háború van, hajrá!...

Fagyos ősz van. A holt fákat egymáshoz veri a szél, s a kietlen eső végigcsurog a kórházvonalatok mellett hörgő, lázas arcokon...

— A tiszti osztályra egy katolikus papot hoztak — jelentik, — aki látni szeretné a tábori lelkész urat.

— Igen... Megyek...

Egyik osztálytársam, akit hat éve nem láttam.

— Szervusz, Mózsi! Bene Mózsi! — örvendezek neki.

Hosszú, kiszáradt kezét nyújtja felém. Mell-lövést kapott. Rekedten susog:

— Köszönöm, hogy eljöttél. Beszélni akarok veled.

— Majd később, ha az orvos megengedi. Nem szabad igénybe vened a beteg tüdőt. Pihend ki magad...

— Sajnos, túl vagyok a veszélyen.

Meglepetten kérdezem:

— Miért sajnós?

— Éppen erről szeretnék veled beszélni...

No ez alaposan megváltozott. Vég, majdnem könyvelő, tréfacsináló fiú volt, s most úgy lobognak a szemei, mintha kölcsön akarná adni egy gyilkosnak. Elszánt, feszült, komor.

— Túlságos nagy kortyot ittál a háborúból, pajtás.

— A háború semmi. Kicsiség — legyint idegesen.

-- Az élet, az élet nehezebb...

— Hát ez a lyuk, a bordáid között?

— Azt én nem embertől, hanem az Istentől magától kaptam.

Ráméreked. Ez vagy félrebeszél, vagy meg van teljesen zavarodva. Megvetően mosolyog:

— Se bolond nem vagyok, se lázam nincs: csak az igazat mondom. Mindig jó barátom voltál, azért hívatlak, hogy elmondjam, ami bennem rág... Nem bírom tovább, muszáj elmondani.

Aggódva ülök a fejéhez:

— Mondd hát, Mózsi... Csak teljes bizalommal. Ha nekem mondd, annyi, mintha a sirnak mondanád...

— Tudom — hörgi sötéten, de a benne lévő gátlásokat sem bírja gyorsan legyőzni.

— Ha akarod gyónásnak veszem — biztatom.

— Főlöské... Úgyis maholnap megtudja az egész világ.

— Nehogy valami bolondot csinálj, Mózsi!...

— Bolondot? — kacag fanyarul. — Ez lesz az életemnek egyetlen okos cselekedete.

Sovány kezével megragad és magához húzza a fejemet:

— Mihelyt innen kikerülök, kilépek a papságból... Tudd meg... Végérvényesen elhatároztam, mert nekem az Isten adta tudtomra, hogy ki kell lépnem.

Meghökkenek. Borzasztó, amit mond... Mégis megbolondult... Nem tudja, mit beszél.

— Az úgy volt — meséli csendesesen, elgondolkodva, — hogy én hivatás nélkül mentem papnak. A szü-

leim kényszerítették. Magam sem tudtam, hogy mire vállalkozom. Ottragadtam a teológián veletek. Emlékszel rá, hogy milyen bolondos, jókedvű fickó voltam. A spirituális úrnak hasadt el az arca a gyönyörűségtől és azt az információt adta rólam, hogy „Szentferenc-kedély” vagyok.

— Az is voltál — jegyeztem meg bárgyun.

— Ah... Mindössze játszottam és az orruknál fogva vezettem... Aztán kikerültem az életbe. Csináltam a dolgomat jól, rosszul, ahogy a többiek. Miséztem, prédikáltam, mindennap elmormoltam a brévariúmot. Pár évvel ezelőtt — nem fontos, hogy hol — megismerkedtem egy leánnyal... Szerettük egymást, de elrejtettük a világ elől... Ő is tudta, hogy nem lehetünk egymáséi. Rettenetes volt a belső világom. Áthelyeztettem magamat, hogy a közelében se legyenek... Soha meg se csókoltam. Egy hajfürtöt kaptam emlékül tőle. De azt is, mikor új állomáshelyemre megérkeztem, a lámpaüveg felett szálanként elégettem. — Hiába volt minden. Napról-napra sötétebb lett a lelkem. Így kapott a háború. Még örvendtem neki. Minden fát megmozgattam, hogy behívjanak, de csak másfél év múlva sikerült. Kimentem a harctérre, a lövészárokb. Szenvedtem és kínoztam magamat... A múlt héten volt a nagy orosz offenzíva. Három napig éjjel-nappal pergett a tűz, hullott az ember. Azt hittük, hogy az egész világ elpusztul. Mikor mindenki halálfélelemben vonaglott mellettem, akkor azt mondtam magamban: — Itt most minden elválik. Próbát teszek. Felnéztem a füstös, lángoló égre és teljes meggyőződéssel kivettem az órámat. — Édes Jóistenem! — fohászkodtam. — Én most három percig felállok a lövészárokb. Ha azt akarod, hogy pap maradjak, küldj halált utánam, ha nem akarod, akkor tarts életben... És úgy tettem...

— Örült! — lihegtem.

Mózesi rám se hederített.

— És nem történt semmi bajom.

— Dehát ez a lövés, a melledbe.

— Azt később kaptam. Egy hét múlva. Pár nap alatt felépülök.

— S akkor... akkor — pirultam — elveszed azt a lányt?...

A Mózsi szeme megtelt könnyel:

— Nem... mert szegényke meghalt...

Egész nap kábult voltam a Bene Mózsi tragédiájától és nem leltem helyemet, mintha engem is hasonló veszedelem fenyegetne.

Ki hitte volna? Ki merte volna erről a Mózsiról feltételezni — csodálkoztam mindegyre és eszembe jutottak az együtt töltött idők. Előljárók kedvence mintateológus volt... Miféle irtózatosságot lelki kataliz-mákon kellett keresztülmennie, hogy ilyen középkori istenítéletet tartott maga fölött?... Pergőtűzben kiállani a lövészárk sáncára és azt mondani: Ide lőjj, Úristen, ha azt akarod, hogy pap maradjak!... Milyen lehet az a szerelem, amely ilyen hallatlan cselekedetekre kényszeríti az embert? Meg akart halni, mert meghalt, akit szeretett. Mekkora bűn! Istenem, mekkora bűn!... És most aposztáziával akarja tetézní!...

Borzadoztam szerencsétlen társam felett, ítélek-tem, de nem mertem önmagamba tekinteni. Egészen megkönnyebbültem, mikor este elhívtak a tisztek a Pusztai főhadnagy búcsúvacsorájára. Ott kiverem magamból az egészet.

Pusztai főhadnagyot nem régen bocsátották el a kórházból. Kapott tizennégy nap üdülési szabadságot utána, és most vissza kell mennie a harctérre. Kitűnő vacsora volt a New-Yorkban. Jó borokat ittunk és fesztelenül beszélgettünk cigány mellett. Velük tartot-tam, csak hogy önmagamtól szabaduljak, de éreztem, hogy ingerlékeny, sebes a lelkem.

Nőkről folyt a szó, szemérem nélkül, szabadon, bakakifejezésekkel.

— Wolhyniában volt egy nőm — csettint a fő-

hadnagy. — Micsoda tyúk volt, az áldóját!... Ha elkezdte a szerelmet, az egész világháborúért nem hagyta volna abba. Stramm fehérnép volt...

— Nekem is volt egy lovam, de kilőtték alólam — dicselkedett képletesen a deresfejű népfelkelő, akinek otthon felesége, gyermekei voltak... — A legszebb pillanatban kapott a fejébe egy szilánkot. Hijnye, ez elaludt — vakarom a fejemet...

Önkéntelen összeborzadtam. Észrevették.

— Csepeg a nyálad, papom, mi?

— Aljasok vagytok!

Jóízűet hahotáztak rajta, majd elkezdtek élcelődni, csúf, trágár szavakkal, hogy sirült le az orcámról a bőr.

— Ne botránkoztassátok — vett álnokul védelmébe a harmadik és titokban odahunyorított a többinek.

— Ezt hallgasd meg, Páter, amit mondok! Nincs benne semmi. Tiszta, leányoknak való, valóságos lilium-történet...

Erre következik a század legocsmányabb históriája. A tisztek tekeregnek nevettükben, a térdüket verik, hogy beugrottam a sikerült tréfának.

— Nincs nektek édesanyátok, húgotok, hogy így beszéltek a nőkről? — háborodom fel.

— Az más — világosítanak fel. — Majd, ha megismered, te sem fogod védeni a nőket.

— Miféle képmutatás? — int le a főhadnagy. — Ne álszenteskedjél! Fel vagy te már világosítva. Tudod te, mitől döglök a légy. Csak annyi nappal nyújtanak meg, legalább a szabadságomat, ahány nővel neked életben dolgod volt...

Megdöbbenek. Nem azért, mert engem sérteget, hanem, hogy így beszélhet egy ember, ki pár óra múlva visszamegy a harctérre, s esetleg holnap a belei ott lógnak az útszéli fa köré csavarodva. Hogyan várhat oltalmat az ilyen Istenétől is, ha nem is hisz benne. Hogyan szennyezheti be a kedveseitől kapott búcsúcsókot az ajkán ilyen szavakkal. Úgy hajítja oda a lelkét a pokloknak, mint a pénzt a cigánynak... Hát sohasem

néznek ezek az emberek a lelkük tükrebe? Milyen fenékig romlott! Mire fog ez gondolni, ha ott fekszik a saját vérében és kétségbeesetten keres egy gondolatot, amiért érdemes volt meghalni...

Gondolataimat újból megszakítja a főhadnagy öblös hangja:

— Hé, cigány! — parancsol büszkén. — Azt a nótát, hogy:

„Darumadár, ha elszállsz dél felé...”

A dal felbúg a hegedűn. A főhadnagy a két könyökére ereszti férfias, szép fejét.

„Kopogtasd meg a házuk ablakát...” — vonja a cigány, s a tiszt olyat sóhajt, hogy széles mellén összeharangoz a sok kitüntetés. A népfölkelő mogorván hátratartja a fejét és idegesen iszik. A hadnagy mereven a borospalackot nézi, a zászlós dühösen szívja a cigarettát és nehéz volna megmondani, a cigaretta, vagy a szeme parázslík-e jobban. A cigány mosolyog, s a százasokra gondol, mintha azt mondaná: „A legszebb hasa mégis az én hegedűmnek van”. Ha pap nem volnék, most megrugnám. Egy cinikus bankigazgató, aki biztos a felmentésében, ha száz esztendeig tartana is a háború, a nóta végén lelkesülten felénk tartja a poharat: „Uraim, én és adhoc nőm, azt mondjuk, hogy nincs szebb dolog, mint mikor a hősök mulatnak!”

Pillantásra sem érdemesítik. Csak én bámulok oda tapasztalatlanul. A testem nézi a nőt. A főhadnagy megböki a poharamat:

— Óvakodjunk az adhoc-nőktől, Péter.

— Vigyázz, mert holnap ápolónőnek jelentkezik a kórházadban.

— Idefütyintem neked, ha utána estél — biztat a harmadik.

— Ne pirulj nők jelenlétében — oktat a népfölkelő, — mert akkor soha le nem rázod őket a nyakadról.

— Fyrcsa emberek vagytok — tör ki belőlem. — Egyik feletek angyal, a másik ördög.

— Hagyd el. Mindakét felünk már régen az ördögé.

— El is visz benneteket — próbálok bátor lenni, mert irigylem őket. Milyen férfiasak, tapasztaltak és én milyen félszeg, gyámoltalan vagyok... Nem szabadott volna végighallgatnom szennyes beszédüket és én türtem, hogy bemocskolják a reverendámat. Hiszen valóssággal prostituálnak és ráadásul ki is kacagnak. Miért teszik? Mert ha az Isten angyala maga öltöznék reverendába, annak se hinnék el, hogy tisztességes pap. Én pedig az vagyok... Az vagyok... És tovább nem tűröm... Te vagy a hibás — vádol a lelkiismeret. — Szabadott-e vendéglőbe jönnöd és pap létedre dúrva katonákkal lumpolnod. Most pedig gyáva vagy itt-hagyni őket, mert azt hiszed, hogy férfiatlannak tartanak... Azért is, most megyek.

— Pincér, fizetni!

— Mit akarsz? — ocsudik rám a főhadnagy.

— Későn van. Mennem kell.

A jószemű főhadnagy rámfürkészik és a vesémbe lát:

— Mi bajod van neked, pajtás!

— No, igen — vallom be. — Nem bírom hallgatni, amit beszéltek.

— Ne légy gyerek — engesztel a deres népfőlkelő.

A főhadnagy szénfekete hajába túrja ujjait.

— Hagyjátok! Tiszta igazad van, pajtás. Köpj ránk s menj haza.

— Így nem megyek — ülök le konokul.

— Részegek vagytok... Ne zavarjátok meg a mulatságot — csendesít a hadnagy... — Inkább a nőkről többet nem beszélünk.

A főhadnagy szilárdan engem néz és szinte indulatosan felcsattan:

— De beszélünk...

Kapja a székét, mellém telepszik és melegen átveti a karját vállamon:

— Idehallgass, Jóska!

A karja görcsösen vönaglik rajtam.

— A nők mind rosszak, de egy... egy van mindig, aki szent...

Ujjongva ugrom fel:

— Úgy-e, úgy-e, te is azt tartod?

Futólag meglepődik, finom szelidséggel, férfias melegséggel elsuttogja:

— Látom, te is azt tartod... Igazad van, Jóska!...

Keményen kezét nyújt, bizalmasan megszorítja, mintha szövetséget kötne és visszaül a helyére.

— Bravó! Kibékültek. Fenékiig ennek az örömére!

Egymásra nézünk és csendesen kiisszuk borainkat.

A cigány új nótába kezd, s a dallam szárnyain elszállok egy szép leányhoz, akinek a nevét nem tudom.

Reggel az első dolgom, hogy Bene Mózsit felkeresem. Halálos komolyan fekszik az ágyon és mozdulatlan, kerek a szeme, mint a bagolyé. Nem jó az emberek őszinteségük kellemetlen pillanataira emlékeztetni, azért elfogulatlanul játszom, mintha kettőnk között semmi sem történt volna.

— Nagyot döntítettünk a Pusztai főhadnagy bucsúvacsoráján. Ismered? ... Az éjjel ment vissza a harctérre. Kissé sokat ittunk. Még most is kábult róla a fejem.

Mózsai nem válaszol, csak néz és nyersen azt mondja:

— Jere ide!

— Mi baj, fiú? Csak nem vagy rosszabbul? Mintha valamivel fehérebb volnál. A láztáblád kitűnő — nézem a feje fölött függő grafikont. — Ennek igazán örülök... De mondd csak, nincs szükséged valamire? Szívesen beszerzem...

Türelmetlenül hallgattat el:

— Ne járjon a szád! Hajolj ide. Emlékszel-e arra, amit tegnap beszéltem?

— Hógyné, kérlek. Emlékszem...

— No hát, vedd tudomásul, hogy egy szó sem igaz belőle. Nem mondtam semmit...

A beteget nem szabad felizgatni. Túlzott buzgalommal ráhagyom:

— Természetesen. Nagy kópé vagy, Mózsi — rontom el a hatást. — Mondhatom, szépen fálnak állítottál.

Bosszankodom, hogy így eltévesztettem a hangot, de már nem lehet jóvátenni. Egy ilyen világos, hidegeszü embernek nem szabadott volna az intelligenciáját, egyéniségét rosszul alkalmazott naivitással megsérteni. Stílusosan összeráncolja a homlokát és gorombán rámszól:

— Mától kezdve nem akarlak látni. Amíg én itt vagyok, ebbe a szobába be ne tedd a lábad.

Ott lebeg a számon a kérdés, a „Miért“, de lenyelem és hasonló hideg „Kérlek“ szóval magára hagyom.

— Persze, most szégyenli a szerencsétlen a vallomását és azért nem akar látni, hogy ne kelljen rágondolnia.

Az első felindulásban haragszom, de aztán megértem és igazat adok az érzékenységének. Napokig feléje sem megyek...

A negyedik napon azonban meg kell szegnem fogadásomat. Egyik beteg rosszul lesz. A kötelesség szólít. Emelt fővel vonulok át a termen és feléje sem nézek a Bene Mózsi ágyának. Végzem hivatásomat, de közben arra gondolok, hogy mit gondolhat magában most Bene Mózes. Titokban az ágyra pillantok és elhülve látom, hogy idegen fekszik az ágyban. Szinte vacog a fogam, mikor kívül megkérdem az ápolónővértől:

— Hová lett a tábori lelkész úr?

A nővér nyugodtan válaszol:

— Be kellett szállítani az ideggyógyintézetbe...

Majdnem felsikoltok:

— Megőrült?

— Oh, nem, csak az idegei voltak túlságosan megfeszülve és később beállhatott volna a katasztrófa. Így rövidesen semmi baja sem lesz.

Dideregve megyek a szobába. Az ajtót bezárom.

hideg ujjakkal előveszem a fehérpapírra ragasztott száraz falevelet és gyufát gyújtok, hogy elégessem...

„Aranykoporsó... Aranykoporsó... Aranykoporsó...” esik a szemeimbe a drága nőírás és akaratom elernyed. Remegve taposom el a gyufát. Nem szabad elégetnem. Bene Mózes is elégette kedvese hajszálait és — ime ez lett a vége. Csak akkor nyugszom meg némileg, mikor a levélkét a szekrényem fenekén elrejem. Utána tétován állok meg.

— Mi lesz velem? Istenem, mi lesz velem?!...

A lelkiélet földöntúli mélységeibe merültem, hogy megnyugtassam magamat. Az aszkézis vastörvényeit alkalmaztam, amelyektől illatos lett a szentek szája, maradandó a teste és nárduszt csepegtek a csontjaik. Belesoványodtam és a nézésem titokzatos lett. Bőjtfelhő ült az arcomon, de a bennem lakó tűz nem szűnt. Himnuszok lebegtek a nyelvemen és testi szemekkel is láttam a menyországba. Fantáziám a misztikum aranyködében úszott, de mindenben és mindenütt az én szép leányomat láttam.

Majd az ellenkező végletbe estem. Nőt nővel lehet legjobban meggyilkolni. Százával vonultak el előttem az uccán, társaságban; szőkék, barnák, szendék, tüzesek, szépek és még szebbek, ifjak és érettek, soványak, molettek, raffináltak, szűzi és bűnös húsuak, szellemesek és tudatlanok, előkelők és polgárlányok, Szentantálpártfogoltak és uccalányok... Nem kellett. Sem bűnt, sem szerelmet nem keltettek bennem. Sajnáltam és otthagytam őket. Az eszem elborzadt, ha szenvedélyemre gondoltam, a szívem olyan volt tőle, mint egy napfényben fürdő színes, boldog lepke... Mintha a látásom is megváltozott volna. Eszembe se jutott a háború, a haldokló és kétségbeesett milliók. A sebek szépek voltak, a napba emelt fejű vakokat görög-szobroknak láttam, a vér nem borzasztott és szeliden csodálkoztam a szenvedők kínjain. Már csak félig tudtam, mit cselekszem. Így tévedtem halálos veszedelembe is.

A kórház egy félreeső pavillonában volt elhelyezve

a járványosztály. Ide tiltva volt a belépés. A halál leg-
alattomosabb ebeinek ólja volt ez. Kolera, tifusz, himlő
és sok más orv baj rágta, ölte a gennylázás, vértcsepegő
orrú, borzalmassá torzított emberpáriákat. Ők voltak a
halálraítéltek. Ha egyetlen embernek ereje lett volna
bűzös ágyából elszökni, százezreket ránthatott volna
magával a halálba.

Nem tudtam ellentállni az ingernek, hogy közibök
ne menjek. Még csak ezeknek lehet nagy szükségük a
lelki bátorításra. Egy őrizetlen pillanatban aztán be-
léptem az első ajtón. Két ágy feküdt a szobában és a
két beteg néma, mozdulatlan volt. Talán már meg is
haltak, vagy csak a sirbanfekvést gyakorolják. A több-
hetes, verejtékes szakáll keretében alig volt már arcuk.
Szemeik mélyen beestek, mintha tudnák, hogy örök
ágyat kell vetniök a koponyazúgokban. A csontok már
megkezdtek a sárgulást. Egyiküket megérintem:

— Testvérem !

Sohasem láttam hasonló elborzadást.

— Uram, meneküljön ! — sziszegte. — Hogy mert
idejönni ? ... Kiütéses tifuszban vagyunk ... Fleck-
tifusz ! — tette hozzá németül is, ha nem érteném meg
magyarul.

— Tudom — válaszoltam nyugodtan.

— És nem fél ? Nem retteg ? Nem esik kétségbe ?

— Miért ?

— Akkor nem kapja meg. Aki nem fél, arra nem
ragad át — mondotta babonásan.

Csak most éreztem, hogy a hideg végigfut a háta-
mon, de a szemközti falon mintha az én szép leányo-
mat látnám.

— Segíteni akarok — mosolyogtam.

— Köszönjük, de mi már meggyóntunk.

— Kinek ?

— Egymásnak.

A másik bólintott.

„Ki az Ember ?” — kiáltott bennem valami. Itt
van ez a kettő. Légmentesen el vannak zárva a világ-

tól. Egyetlen hős asszony ápolja, aki talán rövidesen szintén a harmadik ágyba fekszik. Ez a két ember tudja, hogy meghal. Rá is készültek. Meggyóntak egymásnak. A legszebb gyónás ez lehetett, mióta emberiség él ezen a földön. Most nyugodtak. Fenséges békességben pihen a lelkük. Annyira hittem gyónásuk szentségében, hogy nem mertem beleavatkozni. Egyszerűen csak feloldoztam.

— Van valami kívánságuk? Én teljesítem, ha megtehetem — biztattam.

— Kezdetben volt, de már letettünk róla... Szerettünk volna levelet írni haza.

— De miért nem írtak? Ez igazán a legkevesebb, amit egy beteg megkívánhat.

— Nem lehet. Nem szabad — rázta a fejét az öregebb.

Felháborodva csattantam fel:

— Ki merte megtiltani?

— Nem kérem, nem tiltották meg — csillapított.

— Sőt, a kedves nővér vállalkozott is rá...

— Nem értem. Akkor miért nem írtatok vele?

— Elfeledi, főisztelendő úr, a kiütéses tifusz.

— Az nem akadály. A levelet kellőképpen dezinficiálják...

A beteg ingerülten felel:

— Uram! Nekem otthon feleségem, három drága gyermekem van. A bajtársamnak szintén felesége, s egy négyéves édes, kicsi leánya... Ha egyetlen egy bacilus is hozzuk jutna, a másvilágon sem volna nyugodalmunk. Ezért nem írhatunk.

— Borzasztó! — rebegem.

Pillanatokig csend van, míg mindahárman elgondolkodunk és megvárom, amíg erőtlően letörlik a ki-gördült könnyet. Nem ellágyulás, nem elérékenyülés ez a könny se, csak — levél haza, amit soha sem írhatnak meg.

— Mégis... — villan fel örömmel a halálraítélt. Van egy mód.

— Mi az ? Mi az ? Mire gondol ! — kapok rajta.

— Van jó memóriája önnek, főtisztelendő úr ?

— Meglehetős.

— Ha ön megtanulná a nevünket, a címet, ahová küldeni kell. Megmondanók, hogy mit írjon. Akkor mondjuk egy hónap múlva, megírhatná haza...

— Szívesen, hogyné. Megteszem...

Egymásra néznek, hogy melyik kezdje. Talán arra is gondolnak, hogy melyiküknek a sürgősebb, mert rettentő volna, ha ezt a levelet félbeszakítaná orvul a halál.

„Benke Pál vagyok, Harasztiból...”

Elfogódva ismétlem, mintha esküdném :

„Benke Pál, Harasztiból...”

— Nem feledi el ?

— Sohasem.

„Kende Dénes, Lajosfalva” — szól most a másik.

„Kende Dénes, Lajosfalva...” és nézem őket, hogy még halálom óráján is eszembe jussanak.

„Drága feleségem!...”

A másik is így szólítja :

„Drága feleségem!”

Önkéntelen a szívemre teszem a kezemet és feledve mindent, lelkemben az én szép leányom arcába borulok és én is mondom :

„Drága feleségem!”

Nem két levél, két végrendelet következik egyszerű szavakkal, de súlyos problémákkal... Hogy „ide ezzel tartozom, azt add meg”, a gyermekekkel mi történjék... a holttest csak nyugodjék Kolozsvárt, amibe az exhumálás, hazaszállítás kerülne, azt a pénzt inkább őrizték meg, mert nem lehet tudni, hogy mit hoz a jövő...” Az élet ezer apró kis követ hordják össze, hogy aggodalmukban minél szilárdabb, minél biztosabb hajlékot építhessenek megsemmisülésük előtt.

Minden szavukat belevésem az agyamba, a szívembe, beleégetem, hogy jobban tudjam, mint a Mi-atyánkot. Szándékosan tovább időzöm köztük, hogy a

végén elismételhessem a levelüket és megnyugtassam, hogy egyetlen sóhajtásuk sem fog kimaradni.

— Utolsó nagy örömünk — hálálkodnak és köszönik a nyelv minden szép szavával, a szeretet örök, nagy titkával. Többé nem fogjuk látni egymást, de érezzük, hogy a siron túl is egymáshoz fogunk tartozni és a bucsúvétel tőlük csak forma, aminek semmi jelentősége nincs számunkra...

Kívül már vártak. A fehérköppenyes főorvos haragosan és tiltón emelte fel a kezét és ridegen kiadta a parancsot:

— Azonnal fertőtleníteni!

Megtörtént. Utána kétheti megfigyelőbe internáltak.

Nem tudom, mi történt azalatt a világban.

Éjjel, nappal csak a két levelet imádkoztam:

„Benke Pál vagyok, Harasztiból...”

„Kende Dénes, Lajosfalva...” — de sohasem az ő asszonyukra gondoltam, amikor kimondottam:

„Drága feleségem!...”

*

Helyettesítésem véget ért, hazamehettem.

Örömmel fordítottam hátat a városnak.

Nem hiába jövök kórházból, a természet is halodik. Kopár, szomorú, beteg. Varjak szürke csőre veri a fejemet és a halált lesi minden. A bükkös, ez a fenséges gótszentegyház, melyben eddig az élet szédületes himnusza zengett, kifosztottan megszenteltetett temető lett. A fák ékessége lehullott, a miriád kis napmotor megállott. Parasztok égett, tépett condrákban, a nyomor keserű pálinkájától ittasan, káromkodva döntögetik az erdő templomának oszlopait. A vadak felkelnek vackukról és finom orrukkal szagolják a föld veszedelmét... A víz is borzong. Siváran, szürkén, fáradtan ömlik tova és a partok szélén, már saját testéből szövő szemfedőjét... Ahogy hazafelé tartok egy

rongyos szekéren, látom, hogy a hegyeken az ördög rázza karjait a világ fölött...

Tőlem rázhatja. Többet nem kínozom magamat. Megyek és a szemébe nézek annak a leánynak. Lássuk, ki az. Vagy egymásnak teremtet a sors, vagy kiábrándulva, megnyugszom. Nyugalmat akarok.

— Mozgassa azt a lovat, Feri!

— Hogy a kutyák!... — ostorozza a szekeres a merevlábú, korhadtszontú, szőrös, fehér állatot. — Gyí, virsli!... No, mi lesz, öreg ágyúhúzó?... Erigy tábornoknak, ha nem akarsz húzni!... Jere, ülj fel a szekérre, ha elfáradtál!

Kúrta iramodás után csak kiáll a ló. Szuszog, fujtat, köhög.

— Hadi ló — mentegetőzik a gazdája.

— Szálljunk le — sajnálom meg.

Igy is csak úgy tudunk előrejutni, hogy míg a kocsis a ló fejénél baktat, félkézzel megfogom a löcsöt, kellő pillanatban, — mikor a ló legjobban erőlködik — hirtelen eleresztem, mire tíz lépést fut, hogy orra ne bukjék.

— Ugyan beléjöttél — feddi Feri bá.

Valahogy megérkeztünk a falú határába.

— Maga csak menjen haza, Feri, én a szállók alatt elcsétálok.

— Jobb is lesz, istálom.

A cseresznyefáknál tér el az ösvény. Pillanatig visszatörpanok, de aztán elszántan, hátra se nézve, kemény léptekkel sietek rajta végig. Egyik felem azt mondja, hogy már ez is aposztázia, másik felem arra gondol, hogy milyen lesz a találkozás. A levegőben madarak hintáznak, a völgyben már látszanak a fekete szalmatetős viskók. Különösen érzem magamat. Félek és boldog vagyok. Csak gondolkodni nem szabad. Vigyen a szívem, ahová akar. Legyen, ahogy rendelve van...

Már messziről felismerem a házukat. Fenyeget, vagy hív?... Nem tudom... Milyen gyorsan megérkez-

tem!... Még csak a kapun nehéz bemenni... Majdnem a markomban marad a kilincse. A tanítónő a tornáról meglátott és elém jön.

— Milyen meglepetés, plébános úr!...

— Kezét csókolom...

— Tessék befáradni...

— Köszönöm... Köszönöm...

A belső izgalomtól fáradtan teszem meg a pár lépést. A ház néma. Hiába fürkészek, a szép leány nincs. Talán látogatóba ment a faluba... Meg kell tudnom... Belehalok, ha nem láthatom... Közömbös képet vágok, erőltetem a nyugalmat, de a hangom túlvilági.

— És a kedves húga?...

— Ilus hazament Székelyföldre. Apáék is hazamentek és magukkal vitték. Már nincs semmi veszély felénk.

Szürke lesz az arcom a hírre... Hazament, itt hagyott... Nem törődöm semmivel. Minden pillanattal jobban elárulom magamat. A tanítónő belém lát, hiszen úgy sugárzik belőlem a szerelem, hogy a holtak is megéreznék.

Támolyogva emelkedem fel. A tanítónő komolyan áll előttem:

— Plébános úr!

Felrezenek.

— Parancsoljon...

— Kérni akarom valamire.

A nő küzd magával. Töredezett szavakat ejt: „Nem... Mégsem... De mi lesz velük?... Nagy a baj... Teste megvonaglik és megragadja kezemet:

— Plébános úr!... Hagyjon békét a kicsi húgomnak...

Hosszan egymásra nézünk. Szomorúan felelem:

— Hiszen nem is ismerem... Azt se tudom, minek hívják...

— ...Ilusnak hívják... Én Kató vagyok... Ő Ilus...

— Ilus? ... — és örülök, hogy legalább a nevét megfoghattam ...

— Ő se akart hazamenni ...

Fátyolos nézéseembe az öröm sugarai vegyülnek ... Nem akart hazamenni ... Érttem nem akart hazamenni ...

— Milyen betegek mindaketten — csodálkozik önkéntelen, a tanítónő:

— Igaza van. Betegek vagyunk ... És amire kért, abban is igaza van, csak ...

Hirtelen kezét csókolok és letántorgok a lépcsőn ... Már a kapúnál tétovázok, mikor a tanítónő utánam röppen ... Megsajnálta ... Megértett ...

— Plébános úr — suttogja melegen, anyásan. — A tavasszal ... visszajön Ilus ...

... Sohasem lesz tavasz! ...

Nem volt idő sokat töprengeni. Minden nap történt valami szokatlan. Előbb a menekültek hagytak itt bucsúvétlen, mire visszajöttem. Azután a második harangot is elvitték. A toronyablakon kidobták, s sejtelmes sikoltással széthasadt az út kövein. Meg sem tudtam nézni, mintha gyermekemet temetnék. Eddig imádkozott, holnap ölni fog.

El se tudtuk feledni kicsi harangunkat, újból beállított egy zászlós. Este volt, mikor megérkezett. Kitergette előttem a parancsot, hogy az orgonasípokat kell lerekvirálnia. Éjjeli szállást kért.

— Szállást szívesen, de az orgonát nem adom.

A tiszt mosolygott:

— Meglátjuk.

Négyszemközt elővettem az édesanyámat:

— Jó vacsorát készítsen, anyám. Ne sajnálja a csirkét. És legyen bor bőven. Megtraktálom ezt az éhenkórászt, s ha mégis lesz arcabőre elvinni az orgonát, úgy kihajítom a templomból, hogy a nyaka kitörik.

Pogány, cinikus alak volt ez a tiszt. Mindenre mosolygott. Éjfél körül kissé fejébe szállott a bor, neki-bátorodott és elmesélte, hogy mindenütt így szokták a papok. Etetik, itatják, hogy ne nyúljon az orgonához.

— Húsz kilót híztam, mióta rekvirálok. — Művészember vagyok, de a zenéből soha olyan jól nem éltem, mint az utolsó két hétben.

— Nem művész, de kontrás-cigány se voltál, pajtás, soha életedben!

Megütközve meresztette rám apró disznó-szemeit.

— Az én nevemet ismerik Pesten, Bécsben. Nem egy hangversenyt adtam a békében külföldön is.

— Művészember nem gyilkol hangszert — feleltem szárazon.

— Mit csináljak? ... A háború ... Inkább az orgonák pusztuljanak el, mint én. Különben délután megnéztem az orgonádat. Ehhez az ócska ládához kár ragaszkodnod. Legalább újat szereztek. Ezt még megjavítani sem lehet. A sípok maguktól jajgatnak, sok teljesen néma, hanyatdültek, mintha Isten pipaszárai volnának, a szélzsák megfulladt, a billentyűzet leesett, mint a halott álla, a szű megette még a fáját is. Igazi kegyes limlom. Rég ki kellett volna dobni. De akárhogy sajnál-nám magam is, parancs, parancs ... Délután már meg is kezdtem a munkát.

— Hogy mertél hozzányúlni az én engedélyem nélkül?

A művész mentegetőzött. Bántam is, hogy rá rivaltam.

— Már mindegy — enyhült a harag, — de egyetlenegy sípot nem adok. Ha egy egész hadsereg jön érte, akkor se.

— De parancsolj kiválasztani akármelyiket — készségeskedett a katona.

Vettem a templomkulcsot.

— Reggel is ráérne — méltatlankodott — nem szököm meg velük.

— Most akarom — feleltem szilárdan.

— Ahogy parancsolod.

Az orgona játszóasztalán már ott heverték az ezüstsípok, némán, karcsun, holtan. Rendre kezembe vettem és végigsimogattam fagyott testüket. A művész úgy viselkedett a templomban, mintha az Isten elment volna hazulról.

-- Ez az! — örvendtem.

-- Van ennél szebb is — biztatott a tiszt.

-- Nincs ...

-- Ízlés dolga — mosolygott.

Az asztalnál szakértően végignézte, beléfűjt, megkritizálta :

— Nem ér egy árva sóhajtást. Sejtelmem sincs, miért ragaszkodol annyira hozzá. Van valami különös okod rá?

Válaszul elővettem a „domus historia“-t.

A tiszt érdeklődve olvasta a puffadt könyvet :

— „Inchoatum hoc opus“... Igazi sokatnyálazott miazmaraktár — fújta bele a cigarettafüstöt.

— Tudnod kell — mondtam, — hogy valaha barátok laktak itt. Ők javíttatták meg az orgonát. A híres Vikol mesterre bízták, aki külföldön pallérozott, szellemes könnyűvérű művész volt.

A prior — virító faarcú, ráncokkal betérképezett vén barát — szeretettel makogta :

— Felician testvérünk segítségére lesz, fiam.

Fiatal, szép szál szerzetes lépett elő.

— Én vagyok a „muzsikus barát“.

Különös fény ömlött nyírott fejére, szétcárult vonásain, kigyulladt szeme megett titkos dolgok izztak.

— Mennyi agyatlan, exhumált alak — gondolta Vikol mester.

Estre hajlott az idő. A sötét szentélyben egy nyurga fráter tűzosztó pálcával kicsi csillagokat rakott a gyertyák hegyére. A barátok letakarodtak a kórusról, a viaszképző prior vezetésével belementek a homályba merült vastag falba és csakhamar lent kuporogtak a sárgás gyertyaverésben.

„Proficiscere de hoc mundo“ — tévelygett egy erőtlen síró hang és erre felzendült a kar.

A muzsikus barát elsápadva suttogta :

— Temetik az orgonát.

Vikol elámult.

— Úgy temetik, mint az embert !

A barát ellenségesen korrigálta meg :

— Több volt egy embernél.

Összebújtak az ezüst halott romjai között. A barát kiemelt egy elcsendesült sípot s halkán mondotta :

— Nem ismered, testvérem, a történetét. Kétszáz esztendővel ezelőtt egyenkint koldulták össze a barátok ezeket a sípokat és le vagyon írva, hogy ki, s miért szánta Isten dicsőségére. Nézd e kis „Fiszt”. Akkora, mint egy gyermek finom torkocskája. Megfojtott királyi gyermek tragédiáját rejtí magában. Ez a „Gé” valaha ezüst tál volt. A bakó tálalta fel rajta a levágott főúri fejeket. Ki tudná elsorolni mindazt, mit e hangok világba kiáltanak. Ezer élet ezüst fejfája nyugszik az orgonában. Csuda-e, ha mi, együgyű barátok, emberként temetjük!... Most aztán hozzáírják e históriához: — „Renovavit Georgius Vikol” — mosolygott a barát.

Georgius Vikol azonban kevélyen megrázta a fejét:

— Renovavit? Javította? — Tévedsz, testvér! Creavit. Teremtette. Mint Isten.

Ellenségesen nézték egymást és nem hallották többé a szerzetesek halotti hórázását. Vikol a különös igézetben kiragadta a kis sípot társa kezéből és erős markával összenyomta:

— Látod? Megfojtottam.

A barát tagadta.

— Celládba viszem a dómusz históriát. Ha elolvastad, tudni fogod, hogy ezeket az ezüst hangokat többé nem lehet megfojtani.

— Bolond kriptáőr vagy barát, kifőzött embereknek nézed a buta furulyákat.

Konokul vallotta tovább a maga hitét a szerzetes.

— Mászkálhatsz a hanglétrán szétfeszített fülekkel, de hiába dudálsz bele a csendbe, míg nem ismered a sípok lelkét.

A művész fehér homlokára árnyék vetődött.

— Beírhatsz kopott históriádba, barát, hogy vége a múltnak. Nem fogod hallani többé a történelem vén vérontóinak dörgő káromkodásait, boroskupák ezüst kacaját, ha lenyomod a pedált. Új emberiség orgonája lesz ez. A szegények, a küzdők, vergődők vágyát, álmát

töltöm e fiolába, s poros meséid helyébe új világ nagy-szerű edénye lesz — lelkesedett Vikol. — Dugd ki bagolyváradból a fejedet és meglátod, hogy más élet kér szállást.

A barát nem szólt. A templom elmerült a sötétségben, a szobrok a szentség köré állottak és láthatatlanná enyésztek. Csak az arany mécsek küzdött a hajó fekete hátán.

— Rendkívül érdekes — ivott elgondolkozva a rekviráló tisztt.

— Nem én találtam ki, itt van ebben az öreg könyvben — töltem oda a disznóbőrbe kötött, eger-rágta, dohos domus históriát, — de van tovább is.

— Ugyanúgy oldotta meg Vikol mester is a könyv szíjjait, mint te, ugyanúgy olvasta, mint te most :

„Nagy földindulás vala és sok vén ember hala meg...”

— Jól kezdődik, — mulatott a krónikán, de csakhamar belefeledkezett. A krónikás kissé megpirongatta nemzetét, hogy elhagyta Istenét a szörnyű megpróbáltatások napjaiban, mikor „fő esik, szív irtózik, szín változik, sas holttesteken húzik, vérrel részegedik.”

Ugyanolyan idők jártak, mint most. A barátok is szépen kiválasztották, hogy mikor induljanak koldulni. Amerre csak mentek, „nyerített a ló, s mind sírt a sok báró.”

— Ne félj, a mostaniak nem sírnak — kacagott fel a tiszt.

— Fognak még ők is sírni — jósoldtam én, — de ne zavarj, hogy folytassam:

...Az első adomány természetesen a tekintetes és nagyságos fejedelemé volt. A palotában azonban rosszkor kopogtatott a kápsáló barát. Önagysága éppen akkor vágatta le egyik főúr fejét, ki nem átalította azt állítani ezüst buzogányáról, hogy többet ér a fejedelem szent fejénél.

— Lehetett valami igaza — kacagott a tiszt...

... Őnagysága a barátira riadt és hátához vágta a corpus delictit:

— Mit akarsz itt most, te, szenteltvíz számará?...

A barát természetesen és alázatosan felvette a buzogányt.

— Elég kedélyesen állították össze a do-re-mi-fa-szo-la-szi-do-t boldogult elődeim — mulatott Vikol.

A szél befújta a cella ablakán, a feszületen függő viasz Krisztus háromszor is jóéjszakát kívánt neki, de nem vette észre. A primitív könyv lekötötte, a fakult betűkből gyötrelmek, nehéz sorsok keltek ki és sok halál tátongott minden orgonasíp históriája mögött...

Nyomor, bűn, gáztettek és keresztnyaló aljasságok áradnak némelyikből, s sátán ül a lyuknál. De vannak, amelyek örömet, szépséget, szentséges érzéseket rejtenek és számtalan meghasadt homlokú ember imája, álma, keserősége, vágya kiált ki és szóródik szerte a históriákból.

Ott kapta a hajnal a könyv mellett, de nem tudta letenni. Az utolsó történet egy névtelen szép leányról szólt, kinek olyan tiszta és forró szíve volt, hogy átvilágított a ruháján...

— Lángbaborult arccal elhallgattam és az én szép leányomra gondoltam. Ő is olyan tiszta és forrószívű... A tiszt azonban érdeklődve sürgetett. Riadtan folytattam:

— Vikol mester bosszankodott:

— Ez a fene barát alaposan belemártott a legendába. Egy hét múlva én is liliomot fogok legelni közöttük és messziről megérezem az eretnekeket, mint szent Pachomius.

A gyertya orrára görbült, aztán lefeküdt.

— A forrószívű leány orgonája — suttozta magában és már nem gúnyolódott. Elismerte a barát igazát: Ezer élet ezüst fejfája nyugszik az orgonában.

Másnap megkereste és elrejtette a névtelen leány ajándékát.

— Milyen igénytelen furulyácska — dédelgette és elmélázó gondolattal megcsókolta.

Az átszellemült művész idegerejével dolgozott. A barátok csodálkoztak és szíveskedtek körülötte. Az új orgona váza már délire állott. Átszellemülve, lendülettel magyarázta és vezényelte az új konstrukció tervét:

— Meg fogják látni!...

Csak a muzsikus barát nem szólt. Ijedt, tűnődő, csüggedt volt. Hervadt fővel csíszolta a sípokat és egymásután nyújtotta át a mesternek, ki izgalomtól gyöngyözve hangolta, tüzes ajakkal tisztította, belehelte lényét és ki tudja melyikbe rejtette a kacagást, örömet, melyiket nevezte el angyalról, hol nyitott lakást az irgalomnak és a lehulló falevél bánatanak, haldokló gyermek lelkének koporsót, éhezőnek vigaszt, megbántottnak igazat, melyikre kötözött ezüst szárnyat és a mély faoduk, ha megszólalnak, mit fognak beszélni. A ragyogó harsonákat egymásután zendítette fel és felmutatta a földnek, az égnek és addig nem nyugodott, míg az utolsó ezüst pórusa is meg nem telt emberi érzéssel.

Igy telt el az egész nap. Lelke nyugodt volt és céljában maga elé tette a forrószívű leány édes hangszerét. Drága tervek születtek a kis ezüstvessző misztériuma nyomán. Mint a gyermek, belenézett, belefűjt, ha nem jön-e elő öbléből a csodaszívű szép szűz leány, ki lopva vitte el kincsét a lompos barátokhoz, hogy daliás mátkáját Isten védelmezze, szerelmét őrizze...

Éjfél felé a muzsikus barát megzavarta:

— Ne érts félre — hebegett. — Egy igénytelen kis jószágot keresek egész nap. A negyedik regiszter egyik kicsi sípja eltűnt. A szemétben is kerestem. Talán észre sem vetted.

— Majd pótolom. Nem is fontos...

Újra ellenségesen állottak egymással szemben. Vikol megértette a szerzetes titkát. A szent szilenciumban alig billentette fel a szó nyelvüket.

Az alázatos ember elkerekedett szemekkel motyogta :

— Nincs semmi értéke...

— De szép a története. — Miért hazudsz, barát?...

A szerzetes szemöldöke összerándult, hatalmas tar-
fejét felvetette, testének boltozata ropogott, de legyűrte
indulatát és felkacagott:

— Tudom, hogy te vetted el, de vigyázz, nehogy
barátot csináljon belőled is az a „furulya!”

— Ne félts engem, te, megtévedt Szentantal. Van
már nekem forrószívű szép leányom.

Az ifjú szerzetes elgondolkodott. A harag elsímult
benne, csodálatos fény áradt alakjára, hangja ismét me-
leg lett:

— Egyszer... én is elküldöttem egy leánynak, de
a síp visszajött... Régen volt... Aztán visszaloptam
az orgonába... Isten megbocsátott... Mondom, ré-
gen volt... Te is bocsáss meg... suttogta. — Hoz-
zon boldogságot az én kis jószágom...

A szelid Krisztus újra megszólalt a feszületen:

— Hát már sohasem feküsztek le, gyermekeim?...

Szünetet tartottam. Az én tisztem nem szólt, csak
merőn nézte a poharát, a fenekén remegő borocskát.
Talán észre se vette, hogy megállottam. A cigaretta
az én kezemben is kialudt. A szoba sarkába hajítottam...

— Már nem sok van a történetből. — Gyönyörű
hangszer lett az ezüst orgona. Az ezer síp a tébolyult
tenger mélységétől a szférák finom magasságáig min-
dent kifejezett. A barátok boldogan írták be a króni-
kás könyvükbe:

„Fecit Georgius Vikol.”

És Georgius mester újjongva zendítette fel. Ifjúsá-
gának és művészetének túlárado szenvedélyességével
majdnem extázisba esett.

— Világot alkottam Önöknek, atyám! Nem or-
gona, az emberiség áll oltáruk előtt. A szenvedő, a meg-
gyalázott, láncait rázó, nyomortól fertőzött, borzalmas
és mégis drága emberiség. Egyetlen érintésemre gyerme-
kek milliói fakadnak sírva, kitártkarú anyák omlanak
össze és felhördül minden csapzott, keserű férfi. Hábo-

rukat és történelmet sepernek el ezek a hangok...

Delejes testtel, démoni kézzel a billentyűkre csapott és az orgona megrázta az infernális világot. Másik érintésére epedő vágyak, szerelem, költészet galambjai röppentek ki az ezüst kalitkából.

A szakértők elragadtatva álltak:

— Tökéletes!

A zsúfolásig telt templom népe sírt alant.

Csak az öreg atyák néztek zavartan, rémülten, bánattól szorongva:

— Ez nem a mi régi orgonánk!

Az agg prior könnye hullott, reszketve intett a művészeknek:

— Csak a Jóistent nem tudtad felidézni, fiam — és bütykös kezével Felicián testvérnek megparancsolta, hogy ő hívja el a Jóistent.

A muzsikus barát megrendült. Halványan szállott fel az orgonára.

Soha nem hallott búbanat és gyász szállotta meg a világot. A sziveket mind koporsóba zárta. A körülállóknak nem volt erejük, hogy az emberi kínokban vájkáló kezét megfogják és megkötözzék.

A vén prior térdenállva sírt:

— Istenem, mi történt ezzel az orgonával? Egyik felláztotta, a másik kétségbeejtette a világot.

A muzsikus barát olyan volt, mint egy holttesteken mászkáló bogár, akinek ördög van a hátára festve.

Vikol mester kétségbeesetten ugrott a baráthoz, ki utolsó lélegzetét is eljátszotta és túlvilági hangon kiáltott:

— Várj!

Lihegve vallotta be az ősz atyának:

— Még egy kis baja van az orgonának. Egy igénytelen kis síp nincs bekapcsolva.

Zsebéből elővette a „forrószív“-nek pici ezüst sípját. Szeliden, jóságosan ránézett a muzsikus barátira és odanyújtotta.

Ismét felszállott az ezüst orgona nyergébe és felzendítette a dalt, a forró szívek himnuszát.

Az elesett élet megújult, a nyomorult föld megszűnt tovább remegni, az ódon szentély felderült, az emberek egymás szívére borultak :

A tudatlan, vén barátok fejüket csóválták :

— Ki gondolta volna, hogy egy ilyen icipici sípolska milyen sokat jelent...

A tiszt töpreng, nézi a karcsú, vékony orgonasípót, tűz veri át az arcát, sűrű szemöldökei összefutnak.

— Nem vagyok romantikus ember — mondja későre. Egyes legendákra nem adok semmit, de teszek egy ajánlatot. Ezért az egy sípért itthagynom az egész orgonádat.

— Ezért az egy sípért odaadom az egész orgonámat — felelem szemlesütve.

— Szóval megismételjük a legendát...

— A történelem is megismétli önmagát.

— Hát így állunk?...

— Nincs miért tagadnom...

Gúnyosan végignéz, vizsgál, belém akar látni, s mintha megsejtette volna, hogy mit takar a reverenda, szerető lány szóval biztat :

— Jobb lesz, ha elviszem. Veszedelmes kis jószág ez a darab ön. Minek kerüljön új történet a domus históriába?... Elég az a baj, amit nekem okozott...

— Hogyan? Miért? — kérdeztem megütközve.

A tiszt gyűlölködve mered a sípra, amely mozdulatlan ragyog az abroszon, mint a jégcsap.

— Ha belekerülök a veszteséglistába, ennek köszönhetem, mert én mától kezdve több orgonához nem nyúlok. Eddig az orgonák mentettek meg a harctértől... Bár sohase láttalak volna, vagy égett volna le a templomod orgonástól!...

Hirtelen feleszmél és szeretne a föld alá süllyedni szígyenében:

— ...Te most azt hiszed, hogy gyáva vagyok, a

halálfélelem rémített meg, de tudd meg, hogy tizennégy óta a fronton vagyok és csak most sikerült ezt a megbízást kapnom... Örültem neki. Hogyne örültem volna... Most már ennek vége. A fene egye meg!

— Ember, ne menjen el a szép eszed — korholom. — Egy emberélet többet ér, mint a föld összes orgonái. Hát csak vidd mindenestől. Még ezt is odaadom...

A tiszt fejét rázta és öklére eresztette a fejét. Nem szabad hagynom, hogy gondolkodjék. Bort öntök a poharába, koccintok.

— Szervusz! Verd ki ezt a számárságot a fejedből. Valami vén barát fantáziája találta ki az egész históriát. Nem kell komolyan venni. Együgyű történet.

— De szép...

— Sajnos — szép... — vallottam meg magam is. Erre felkacagtunk és aludni tértünk.

Mire megvirradt, az én tisztemnek híre-pora sem volt. Eltűnt.

Az ebédőasztalon a vékonyka sípocska mellett egyetlen köszönő sort hagyott és megnyomtatta a vasos templomkulccsal.

— Tapintatos ember — mondtam a mise előtt jelentkező kántornak. — Még az éjszaka elszállította a rekvirált orgonasípokát, hogy ne okozzon fájdalmat a látása.

Fel se mertem nézni a kórusra. Minek lássam az orgonatest üres oduját.

A következő pillanatban azonban teljes erőből felzendült az orgona. Sohasem szólott ilyen szépen.

Az összes sípok helyükön állottak büszkén, csengőn ragyogva... A szélzsák, billentyük kijavítva, megerősítve.

— Új korában sem volt jobb — ujjongott a kántor mise után.

Egész éjszaka kellett dolgoznia a muzsikuskatonának, hogy ennyire megjavítsa.

Örömben támadt az ötletem:

— Megérdemli, hogy beírjam a nevét a domus históriába. Ugyanúgy, ahogy a Vikol mesteré van...

Gyorsan a tintába ütöttem a tollat és írni kezdettem:

„Renovavit Anno Domini 1916, die 29 Novembris...”

— Hogy is hívják csak?... A nevét nem tudom... El is feledtem megkérdezni... Majd megtudom a veszteséglistából... De minek ide név — üztem el a gondolatot. — Végtelenné tárult lelkem előtt megjelent a legnagyobb név, mit neki hálából adhattam, és erős, harcos betűkkel kiegészítettem a feljegyzést:

„...Miles anonymus — egy névtelen katona.”

— És most rajtunk a sor, kicsi síp — néztem rá szomorúan a forrószívű leány ajándékára. — Erős, bátor leszek, és meg foglak semmisíteni...

De előbb végigdédelgettem... Milyen törekeny, milyen ártatlan, milyen szép és mennyi lélek fűződik hozzá!... A hangja is halk, panaszos, szépleány-sírás...

Kezembe vettem, hogy szétroppantsam, de elgyengült a kezem... Nem tehetem meg. Nincs jogom hozzá — áltattam magamat. — A túlvilágon is számonkérné, aki adta. Nem bírnám látni az üres helyét az orgonán... Hozzátartozik, aminthogy a szerelem is hozzátartozik a világ harmóniájához. Arcomhoz érintettem: — Ne félj, kicsi síp. — Úgy éreztem, hogy az én szép leányom finom arca ér az enyémhez és fájó boldogan lüktet a szívem...

Visszavitettem a templomba az ékes kis jószágot, megcsókoltam és társai közé illesztettem, hogy énekelje ő is az emberek megváltásának dalát... Aztán szégyenkezve, egy bocsánatkérő gondolatot küldöttem az ismeretlen katona után...

— Bajtárs, tévedtél... Helyetted én kerültem az elesettek listájára...

Karácsony előtt a harctereken súlyos harcok kezdődtek. A kiontott vér már-már a mi lábunkat mosta. Itthon a gyermekek levélkét írtak az angyalhoz és a fekete angyal halott apát hozott ajándékkul, s mikor javában énekelték a karácsonyfa alatt, hogy: „Bethlehemi pusztán öröndetes hír van” — béna testvér, rommá pusztult fiú bukott be az ajtón.

Miféle vigasztalást mondjak nekik holnap? A halál tombolásában hogy hirdessem nekik az eljövendő új élet, a megváltás boldogságát? A valósággal szemben csak a valósággá vált evangéliumnak lehet ereje.

Soha ilyen karácsonyt!

Az emberiség így imádkozott:

„Béke az embereknek!...

Mindennek és mindenkinek béke, ki az Ember-nevezet alá rendeltetett, akár most fájó valóságként járja az útját, akár fekete porként és kietlen csontként vergődjék sirjában, akár halhatatlan része sikoltson utána.”

A bethlehemi jászol körül pedig haldoklók börogtek, a sirokat és porladó csontokat égbehányta a gránát...

A templomok népe erre még viharosabban kiáltott:

„Béke a szenvedőknek, betegeknek, nyomorultaknak, szegényeknek, vergődőknek, minden szerencsétlennek, minden sebnek, égő sziveknek, sok roskadó testnek, elviselhetetlen homloknak...

mind a négy égtájnak: északnak, délnek, nyugatnak, keletnek...”

A szenvedők pedig tovább szenvedtek, a roskadók végleg leroskadtak, a sebek megölték viselőjüket.

Mégse csüggedtünk.

„Béke az elemeknek — könyörögtünk, — tűznek, víznek, méregnek, fegyvernek, ágyúknak, gázoknak, tengeralatt és fölött járóknak, repülőgépeknek és léghajóknak, a távolból megölésnek és megáldásnak, átoknak és imádságnak, tudatlan madárnak, sejtelmesincs-kődarabnak, elolvadó véres hónak, földnek, csillagoknak, a megrémült napnak, szelids vadállatnak, annak is, aminek neve van, annak is, aminek neve sincs!...

Béke!... Béke!... Béke!...

...és a tűz elégette a hajlékokat, ágyúk, gázok embert öltek, léghajókról, repülőgépekről pedig bomba hullott a békéért imádkozó templomi népek közé és az is megsemmisült, aminek neve volt, az is, aminek nem volt...

Mi emberek pedig még így is, még akkor is azt mondtuk, hogy „boldog karácsony”. Elfeledtük a föld fölött és föld alatt rothadó milliókat, boldogan hajtottuk fejünket a halál gödrének fekete párnájára és az árvák ezrei örvendve kántálták az ajtók előtt:

„Dícsőség mennyben az Istennek!”

Ez a karácsony.

Megrendülve borultam le nagysága előtt és ismét megfogadtam, hogy az én gyermeknépem békességéért, ha kell, önmagamat is áldozatul vetem és leszek ismét a szenvedőké, betegeké, szegényeké, vergődőké, a nevesincs millióké, hogy a boldogságnak legalább egyetlen pillanatában részesüljenek. Gyönyörű terveim születtek. Ismét a megtisztult pap buzgóságával vetettem magamat hivatásom karjaiba. Újra velük éheztem, velük sírtam, gyászoltam, küzdöttem...

Mind hiába volt, mert nem tudtam, hogy mint mindent a világon, a boldogságot is önmagunkból kell adnunk és előbb saját lelkemnek kell békét szereznem, mert addig egyetlen verejtékcseppet is képtelen leszek letörölni emberi homlokról.

Az én békémet és boldogságomat pedig csak az én szép leányom hozhatja meg.

Nincs miért ezt tagadni. Az Istennek már bevallottam, az embereknek azonban nem mertem...

Vége megismertem . . .

Az arca fehér, a lelke még fehérebb.

A ma született bárány ártatlan, ő még ártatlabb. Szép, mint a tiszta harmat. A székely szó drága hamva, zamata van ajkán. Testén annak illata. Hajnalnóta minden lélegzete . . . A patyolatrózsás, zsályás, verbénás, rozmarintos, dús virágos székely mezők kicsi leánykája, erdők őzikéje, fenyvesek zöld falától védett, hímes völgyekben feltetőzött karcsú kápolnavirágom...

... Iluska ! . . .

Most tudom, hogy régtől ismerjük egymást. Minek beszélgetünk. Egyazon földből valók vagyunk, s az én népem küldötte őt nekem . . . A menekültek hálája ő, kik jóságomért vele akarnak megajándékozni. Minden ember simított rajta, hogy szép legyen. Az illatos havasok megcsípték az arcát, hogy piros legyen, a föld dédelgette, hogy az élet termőága maradjon, a mi madaraink szárnya védte esőtől, naptól, amíg hozzám jött és a fűvek letörülték kis lábáról az úti port, hajába illatos tűlevelek hullottak, mikor az öreg fenyők megáldották . . .

Minek beszélgetünk, hiszen régtől ismerjük egymást ! . . .

Csak nézünk és mosolygunk, mert szemeink között angyalok játszanak, míg az alkony imára kergeti őket.

Nekem is mennem kell. Egyszerre emelkedünk fel. Elszédülünk, behunyjuk szemünket, és az ajkak igézetének forró pillanatában lágyan, selymesen csak egy szóval tesszük le az örök esküt :

— Iluska !...

— Jóska !...

Most már könnyű minden.

Boldogan térek haza...

Az irodában egy kétségbeesett asszony vár:

— Fusson lelkem, plébános úr, mert hal meg a kicsi fiam !

Szeretném azt mondani, hogy nincs többé halál.

— Oh, ez a borzasztó háború ! — jajgat az asszony.

... Háború ? Hát még tart a háború ? Miért szomorúak az emberek ?

— Iluska — gyöngyözik a név szivemben, s nehezemre esik a beteg után érdeklődni. — Hivtak orvost ?

— Rég utána ment a szekér. Eddig meg is érkezett.

Az orvos már itt is volt.

— Szervusz, Péter ! — kiáltom feltűnő vígan.

A doktor aggodalmaskodott. Neves orvos, aki nem ige. ijed meg a haláltól.

Az uccán bosszankodva vallja be, hogy nem tudja mi baja van a gyermeknek.

— Ez még velem nem fordult elő. Ezt a betegséget az orvosi tudomány nem ismeri. Nincs neve. Amit lehetett, megtettem.

— Meghal a gyermek ?

— Nem tudom.

Az orvos hazaszekerezik, de két nap múlva ismét elhozatják. Négy ember lett hirtelen súlyos beteg .

— Ugyanaz a baj. Úgy látszik fertőző. Tehetetlen vagyok vele szemben. Még ma bemegyek Kolozsvárra és tanácsot kérek a professzoroktól.

Egy hét alatt a fél falú ágyban feküdt.

— A nevét már tudom — újságolta a doktor. — Spanyol influenzának nevezték el, de a gyógyszerét a világon senki sem ismeri. Újabb rettenetes veszedelem. Legalább egy millió embert ki fog írtani... Annyit fogsz temetni, hogy időd se lesz letenni a fekete palástot.

Es megkezdődött a küzdelem az újabb rémivel.

Soha nagyobb nyomorúság nem szakadt a világra. Minden élő a saját tragédiáját játszotta. Az emberiség kétségbeesett. Már Isten sem kellett és hazug volt a vigasztalás.

— Akármi lesz, csak vége legyen! — átkozódtak az emberek. Az uccán már nem játszottak a gyermekek, a mezők elnéptelenedtek, a részvét megszűnt, az ágyak tele voltak vérző orrú, lázban fürdő betegekkel. Egész családok haltak ki. Ajtóról-ajtóra jártam és kifáradt a szájam az imádságtól. Mindenkinek bennem volt a bizodalma. Nem volt nappalom, nem volt éjszakám, de a bensőm boldogságtól zengett. Az én szép angyalom járt velem...

— Ilus! — suttoztam akkor is, mikor lefogtam a halottak szemeit, vagy a kidőlt asszony helyett virrasztottam a kórral vívódó beteg ágyánál és a lerugott piszkos pokrócot gyengéden visszatakartam az ágyban hemzsegó nyomor-gyermekekre.

— Ilus! — mosolyogtam akkor is, mikor azon a szép nyárvégi délelőttön eszméletlenül hanyattestem a kertben és a szájamon előtörő vér pirosra festett néhány margarétát.

Én akkor is mosolyogtam. A világ pedig nyögött :
— Bárcsak vége lenne!

*

Mire meggyógyultam, egy csúnya őszi napon aztán vége is lett a háborúnak.

Mikor a hivatalos jelentések a legharsogóbban hirdették a győzelmet, csapataink kitűnő szellemét és Párisba készültek, a front hirtelen felbomlott és kitört a forradalom.

A katonák lezúllva, elvadulva, pusztítva jöttek haza. Éjszakánkint félállati bögések verték fel a falut:

— Éljen Károlyi Mihály!

Kézigránátokat dobtak ki a kocsmák ajtaján, lövések dörrentek:

— Éljen Károlyi Mihály!

Egész héten hullott az eső, fekete sárrá ázott a föld, a kopár fákról csepegett a víz, s a piszkossárga ködben félig megvakult a világ. Az emberek üreges arcgödrökkel legörbítették bozontos fejüket, s az ajzott pillák alatt kironítani kész gonosz akaratok sötélettek.

Mindenki érezte, hogy veszedelem közeledik.

A frontról hazajött katonák éhségverte szeszszájjal énekeltek. Még velejükben lüktetett a pusztítás és halál, s a felgyúlt keserűségek, az otthonhagyott aszszony, gyerekek panasza sötéten morajlott az agyakban. Rossz szándék lebegett Erdély felett, s az emberek egymást halálraítélték. Dúrván robbant ki a szó a vad férfiakból :

— Megölöm !

A kutyarágta füstös ajtók megett érett a forradalom, s az esti gyér tűzverésben sárgállott a sok nyomorult, megvert test és szürke, földes körmökkel vakarták szennyes fejüket az emberek.

Egyik éjszakán bombát dobtak a jegyzőnk házába, s a fékevesztett férfiak kacagva nézték, hogyan menekül egy szál ingben családotól, torkában szorult szívvel. Fejszék zuhantak az ajtókra, s percek alatt pozdorjává törték a berendezést, az anyakönyveket a sárba hányták, s fehér volt az ucca a kiszórt papirtól. A tömeg végigment a falun, s a koromsötétben üvöltötte a viharzó fenyegést :

— Takarodjanak ki az urak a faluból !

A lámpák rémülten elaludtak a házakban, melyek kihaltan, halálsápadtan, dűledézve álltak, a meszes falak remegtek, mintha menekülni szeretnének, de a rémület fehéren megdermesztette. Nehány úr az erdőkön át megszökött, mások pincékben, szénában rejtőztek el és a sorvasztó döbbenetben várták a nehéz percek, a szörnyű éjszaka elmúlását. Minden pillanat új rémségeket hozott, s gazdátlan golyók fütyültek a házak felett.

— Éljen Károlyi Mihály !

Csebrekben hordták ki a rabolt bort az útra, a pálinkás hordók fenekét bevették, kancsókkal, csuprok-

kal döntötték magukba a mámort. Némelyek bicsakkal felhasították arcukat, mások a tehetetlen, részeg szenvedélytől a házfalakhoz verték fejüket. Céda menyecskékről letépték a ruhát és állati gerjedelmükben véresre csókolták ajkukat.

— Éljen a forradalom!

Később csend lett. Kibirhatatlan, vészes csend. Légzeni is alig mertünk, s még a koldus alatt sem ropant a szalma.

Éjfél után valaki megverte az ablakomat, különösen, ijesztően, fogvacogva. Az ágy fejéhez támasztott töltött fegyverhez kapok:

— Ki az?

— Én vagyok! Török Akos!

A szomszéd faluból való földesúr. Véresen, csapzottan, sárosan zuhan a lábaim elé, mikor kinyitom az ajtót. Homlokán éles seb fut végig, orcáján vérhintés. Remeg, szemei égnek. Beteg még a lélegzete is. Negyvenfokos lehet a láza. Döbbenve ugrom hozzá:

— Mi történt, Akos?

A legrosszabbra vagyok elkészülve. Román faluban lakik, ahol alig él pár magyar család. A negyvennyolcas véres víziók jutnak eszembe, a tömegsírok lemezárolt áldozatai. Hátha, amitől félttem, bekövetkezett, s a forradalom a fajgyűlöletet is lángra lobbantotta és Erdély népei egymás vérében gázolnak talán már ebben a pillanatban.

— Istenem, ne hagyj el!

Török Akos alig bírja kinyögni:

— Segíts, ha Istent ismersz! Ránktörtek az éjszaka. Megöltek volna, ha el nem menekülök. Mindenemet szétrombolták... Védekezni se tudtunk... Különben is az volt az első dolguk, hogy összeszedték a fegyvereket. Nem is tudom, mi lehet otthon ebben a pillanatban. A betegágyból szöktem meg. A fél falú spanyolban fekszik... Csinálj valamit, ments meg, ha tudsz!...

Fogai összezsikordulnak a tehetetlen dühtől. Felgyenesedik, újból eltántorodik és inaszakadtan eldül a szép magyar fiú.

Azon véresen rádobom az ágyamra. Az izgalomtól pillanatra összeszorul a homlokom. Nem számíthatok senkire. Egyedül vagyok vad hegyek és negyvenezer öntudatát vesztett, forrongó embergyűrű közepén. A csendőrség az első lövésre megszökött. Nincs itt sem törvény, sem Isten, sem ember. A hirtelen gyújtott gyertya lángjából halvány arcát felémtárja a halál. Tudom, hogy itt van, de nincs időm vele törődni. A testem hideg, s az öklöm fáj, mikor tehetetlen kínomban összeszorítom. Az ablakon benéz a rettenetes éjszaka. Idegeim dalolnak az izgalomtól, s mereven nézem a véres embert, ki lassan erőre kap s a pusztítás éjszakájának részleteit kezdi elmesélni:

— Semmit sem sejtettünk. Tegnap délután még hozzánk jöttek Ilusék...

— Ilusék! — rémült fel bennem a név és a félelem majdnem elveszi az eszemet.

Nem is gondoltam rá. Reá, az én szép leányomra, ki több az életemnél. Mint a pelyhet, ragadom fel Török Ákost:

— Beszélj! Beszélj, míg meg nem fojtalak. Mi történt vele?...

Nincs idő a válaszra várni.

Csizmát, bekecset rántok magamra, puskát a vállamra. Be sem csukom magam mögött az ajtót, rohanok, míg nem késő, hogy megmentsem, vagy vele haljak! Ropog alattam a korhadt vesszőkerítés, idegen kapukat rugok be, nem nézem senki tulajdonát, árkon, bokron a legrövidebb úton török előre és belemerülök a kietlen éjszakába...

Lihegve botorkálok át a fekete mezőn. Valahol, az erdő szélén, a róka ugatja a falut, és jöttömre elvinnyog a sűrűben.

Futok...

Ágak arculcsapnak, az avarba dőlt fák orra bukom, láthatatlan szövevényekbe bonyolódom. Zúgva,

törve rohanok a lehullott levelek, rovarok, virágok, madarak, korhadt fatörzsek holttestein által, melyek némán várják a feltámadást. Homlokomon sűrű a verejték, izmaim reszketnek, halántékom lüktet, de nem veszem észre, ha fába ütközöm, nem látom a kopár fák fekete ágboltozatát, reámleső vadak száját, sem a mohokra hullott csillagport... Csak a leányt látom veszedelemben és fájó hátgerinccel rohanok tovább.

Nehéz víziók jönnek. Elképzelem őt, kit legjobban szeretek, megölve, vagy meggyalázva és égre facsart szájamból fehér pára dől az éjszakába.

— Emberhalál lesz, ha valami baja esett!

El vagyok szánva, hogy felgyújtom a falú mind a négy sarkát és ott perzselem őket.

Vége a faluba érek.

Láncos kutyák mordulnak reám, s vadszándékú férfiak szegődnek nyomomba, de én csak a baljós, sötét házat látom.

Egy árnyalattal világosodik az éjszaka.

A hajlék moccanás nélkül alszik. Vajjon mi történt belül? Kezem a kilincsre vetem, de visszatorpanok és szemérmesen elpirulok.

— Nem állíthatok be hozzuk ilyen időben. Nem veszélyeztethetem a jó híreket.

Az ablaknál hallgatózom, minden neszre felfigyelek. Meggyőződöm, hogy nem történt semmi bajuk. Hangtalan, mély megkönnyebbülés szakad fel bennem, s az öröm felderít.

A kocsmából részeg nóta verődik hozzám. Hazatért katonák mulatnak itt is. Ököl és lábdübürgéssel kísérik a víg dal rithmusát. A zaj és dal erősödik, mintha közelednének. Elszántan megállok a leány ajtajában. Történjék akármi, én itt nem hagyom.

Az idő telik és én moccanás nélkül őrködöm a küszöbön. Szegényke nem is sejti, hogy falnak vetett hát-

tal, álmoságtól, fáradságtól égő szemekkel virrasztok, s hideg köd hull borzongó testemre.

Tudom, hogy ez a halál torka, de boldog vagyok, hogy érte tehetem. Szép szerelmes szavakat susogok el magamban, s félig szenderegve el-elmosolyodom. Terveken töprengek, elhatározásokat keresek, de csak gyermek-gondolatok, ártatlan örömek játszanak agyamban:

Reggel magammal viszem és holnap — feleségül veszem.

Erre elfeledék forradalmat, világot, mindent...

Reggel a felébredt emberek úgy találtak rám, hogy csendesén aludtam egy mosópadon. A puska kiesett térdeim közül. Zord, fegyveres férfiak rázták a vállamat, szölongattak:

— Ki vagy?

Összerezzenek. Hátratörlöm csapzott hajam, s ki egyenesedem. Pusztá kézzel, fegyvertelenül állok, de — meghal, aki közeledik.

Tisztában vagyok, hogy a pillanat elérkezett.

Kissé csodálkozom is, hogy a fejemen még nem zuhan a bot, nem dördül a lövés, nem villan a kés, a fejsze.

Mi történt velük? Hiszen ezek tegnap még nem is voltak emberek. Soványak, bütykösek, szenvedéstől görbék. Nyomorúságuk még leszagatta róluk a condrát. Tudatlanok, bizalmatlanok, s csak a keserűségüket érzik. Soha jóban részük nem volt, ösztönből vonító ebek, földet zsírozni valók, kik utolsó örületükben szétszaggatni készültek a világot, s kiknek hiába robbant mellébe a golyó, ömlött le görbe szájuk szélén a vér a világpusztulás szakadékába... Mi történt velük?

Valaki azt mondja:

— Hagyjátok, fiúk!

Füleim zúgnak, nem hallom, mit beszélnek, s csak azt látom, hogy a néma ajtó hirtelen kicsapódik, s egy szép fehér leány hozzámsikolt:

— Jóska !

A dühödt, ellenséges arcok megenyhülnek. Élő, drága mosoly veri át az embereket, majd fővegüket megbillentik, s elmenőben szeliden bátorítják a remegő leányt :

— Ne féljen semmitől, kisasszony !

Megbékélve, szenvedélyből felocsudva eltűnnek a kapukban, s újból emberré teremtve, kedves szeretettel azt mondják egymásnak :

— Milyen szépen szeretik egymást...

Mi pedig, két gyermek, állunk, nyelvünkre édes íz szivárog, ifjú testünk messzi fénylik és nem tudjuk, hogy a szerelem megmentette az életünket.

*

Otthon már három fegyveres, katonaruhás ember várt.

— Jöjjön, plébános úr, a faluházába !

— Mindjárt !

— Nem mindjárt, hanem most, tüstént ! — mordult rám az egyik.

Nem ismertem őket, a háboruban voltak, mikor idejöttem. Külsőjükről látom, hogy gonosz, eldúrvult, süpredékemberek, afféle lövészárók-piszok, de ha leütnek, sem engedhetem, hogy így bánjanak velem. Elszántan belemarkolok az emberbe, hogy recsegnek tőle a csontjai:

— Hogy hívnak ?

A nyerserő imponál. Megjuhászkodva súrolja a karjait :

— Fene marka van a tisztelendúrnak.

Újból rádördülök :

— Hogy hívnak ?

— Ingem Székely Dénesnek.

— Papi házban vagytok, le a kalappal !

Engedelmeskednek, kushadnak, de csak mint a tigrisek, mintha csak az óvatlan pillanatot várnák, hogy a kezembe harapjanak.

Büszkén, kiegyenesedve haladok előttük az úton.

Az árnyékom olyan, mintha a sánta félelem kísérne. Mindenki a „gyűlésen“ van. Férfi, asszony, gyermek. A zsúppszalmával fedett, földes parasztszobában el sem férnek. Az asztal körül sápadtan ülnek az úrak, a református és unitárius pap. Szótlanul utat nyitnak, de ismét azonnal összefolyik a sűrű tömeg. Innen menekvés nincs. Mögöttem arasznyi ablak, egy gyermek se férne ki rajta. Utolsó idegerőmmel erőszakolom a nyugalmat és kezet fogok az asztalnál ülőkkel. A két pap keze hideg.

Kíméletlen, aljas megjegyzések röpülnek a fejünkhöz. Szorultságunkon dúrván röhögnek. Arcom lángba borul, a kezem belököm a zsebembe és összeszorítom öklömet a browning agyán. Minden papi szelidség lefoszlik rólam és csak a férfit érzem magamban, akit meggyaláznak. A tapasztalt öreg unitárius pap a szeme sarkából hunyorítva sugja, hogy túrni kell, el kell túrni mindent.

— Nyelitek? Mi? — gúnyolódnak a katonák. — Eleget nyeltétek a szép fehér kalácsot, amíg mi a harctéren, feleségünk, s gyermekünk itthon szenvedett.

— Ki meri azt mondani! — csattanok fel.

A volt katonák megdöngetik a mellüket:

— Én!... Én!... Én is!...

Az öreg pap ijedten ugrik elélem:

— De hát, mit akartok, jóemberek?... az Isten megfizeti!...

— Leszámolni! — ordítja a tömeg és a gyűlöletből lángoló szájak félig nyitva lihegnek.

Tehát népitélet a tömeglélektan minden meggon-dolatlanságával és szeszélyével. Halálos gyermekjáték. Nincs az az igazság a földön, ami e tébolyult agyakat meggyőzze. Ezeknek vér kell, hogy saját sebeiket ne érezzék. A harcterek gyilkos extázisát ártatlanokon élik ki. Hullákon pihenték ki a rohamokat, s most úgy érzik, hogy a belső rohamokhoz is hullák kellene. Megfertőzték az itthonmaradottakat is és most önmagát pusztítja egy nép. Borzasztó világosak az érzékeink és

szinte fizikailag előre érezzük, hová kapjuk az ütéseket, lövéseket. Mindössze pillanatok vannak hátra, de fáradt, ernyedte vagyok. Legyen, ami lesz. Nem is gondolok az életem védelmére. A fegyvert is eleresztem és összefonom karjaimat pusztá mellem. Lassan lüktető, sajgó fájdalmat érzek...

De mi fáj nekem?... Az ember fáj. A hálátlan, pusztulásra jegyzett, elzüllött nép. Engem ölnek meg, de ők halnak meg... És még imádkozni sem tudok magamért, sem értők... Társaim megpróbálják védekezni. A meggyalázástól könnyeik hullanak. Azokba kapaszkodnak, kikkel sok jót tettek:

— Mondd meg, Horvát Mária, hányszor adtam a magaméból, hogy gyermekeiddel éhen ne halj?... Neked búzáat... Neked ruhát... Neked orvosságot... Neked ingyen szántattam, hogy ne maradjon parlagon a kicsi földed... Neked fát hozattam... A fiadat én kereszteltem... apádat eltemettem... Téged a rekvirálástól megmentettelek... Dohányt, sót, cukrot, fotogént, mindent!...

— Könnyű volt a sokból kicsit adni — nyelvel vissza Horvát Mária, de némelyek a vén papnak adnak igazat.

— Nyúztátok a népet! — igyekszik dühíteni társait egy másik, de a tömeg a vén pap sorsát elhalasztja, hogy engem hallgasson ki:

— Hát maga, mi jót tett a néppel? — kezdi a közelemben álló katona. — Melyik ügyes menyecskével tett jót?

Hatalmas ütésre lendítem a kezemet, de a legények hátulról elrántják és fegyverek merednek a karom útjába. Erre leejtem és könnycsepp hull kipirult orcámra:

— Üljetek meg, de ne gyalázzatok meg!

A komolyabbak körülvesznek és röstelkedve enyhítik a szégyent:

— Hiszen csak azt akarjuk tudni, hogy mi jót tett a plébános úr a mű itthon hagyott árváinkkal...

— Ha ők nem mondták meg nektek, én akkor semmi jót sem tettem.

Aki védelmébe vett, legalább a maga igazolására mégis ki akar valami jócselekedetet faggatni belőlem: — Legalább egy falat kenyeret csak vetett a kórusnak?

— Nem én, még annak sem.

A többiek kacagják. A pártfogó katona értetlenül csóválja a fejét:

— Hát osztán, miért nem?

— Mert nem volt nekem se...

Hárman is rámondják:

— Ammán nem lehet. Akkor miből élt esztendő-kön át?

Keserű lesz a torkom:

— Amit a ti árváitok adtak...

Olyan igaz, amit mondok, hogy a katonák félve elhúzódnak mellőlem. Tisztelnék, mert egyedül szegényebb vagyok, mint a szegények együttvéve. Megenyhülnek irántam. Most már közbük tartozom, testvéreim vagyok, ki előtt nincs titkuk, hiszen minden kis hajlék valamivel eljegyzett magának. Én voltam a nagy „Isten fizesse“ a szemükben, amely ezer annyit hoz. Az én kezem írta a sok erőt, vigaszt, ismeretlenül rózsaszínű tábori lapokra, amelyeket csatákba és halálba hűrcoltak, vagy a szibériai fogoly-tüzek mellett enyhét adott. Már nem úr voltam előttük, hanem ember.

— Tartson velünk, plébános úr — biztattak is mindjárt, — mert ezután nem úgy lesz. A falú ügyét mi vesszük kézbe. A földeket felosztjuk, hogy egyformán kapjon mindenki. Magának is adunk egy részt... Legyen egyformán marhája is mindenkinek. Ezentúl igazságos, boldog, jó világ lesz. Eleget uralkodtak a gazdagok. Most jövünk mi. Tartson velünk. Akinek nem tetszik, az költözzék ki a faluból.

Hiába intettem, hogy veszedelmes és örültség, amit akarnak, a lelkes ujjongásban elveszett a hangom. Lenyomtak egy padra:

— Írja rendjibe, plébános úr! A méltóságos úrtól

elveszünk ötszáz holdat... a bárótól az erdőt, Amba-
rustól száz holdat...

— Ide nézzetek, emberek — mutatott ki valaki röhögve az uccára.

Mindenki az ablakhoz torlódott.

Az uccán a faluvégi vén vályogvető cigány egy lopott zongorát hürcolt rozszant szekeren. A felesége nagy cseréppipával odvas fogai közt, félmeztelenül ütötte a zongorát, fonnyadt, fekete emlői a hasát verték, részegen sikoltozott, majd ráütött ülepére és száraz karjait a tömeg felé megrázta:

— Éljen a forradalom!

Az emberek elszégyelték magukat és csendesen hazamentek.

*

Gondütötten, ólmos lethargiában olvastam a híreket:

Egyik állomáson a tömeg kirabolta a hazaigyekvő német katonavonatot. Amit el nem tudtak vinni, azt kiszórták a vonat mentén. Kolozsvárt üzleteket fosztottak ki, betörték a börtönökbe és kiszabadították a foglyokat. A katonai raktárakat széthurcolták, a házak ablakain belövéldöztek. Majdnem mindenhol félig agyonvert a tömeg valakit és már több halottja volt a forradalomnak. Nemzeti tanácsokat alakítottak a magyarok, külön a románok, szászok... A fegyver dörögött, Erdély haldoklott. Budapesten egymást érték az események. Éjjel-nappal félmillió ember hömpölygött az uccákon és rekedten követelte a demokráciát. A tisztek letépték rangjukat, a sipkák aranyrozetttáját és őszirózsát tűztek helyébe. A kormányok majdnem naponként változtak, s az ifjú király trónja ingott: a vén bagolyvár, a sokszázados monarkia széthullott. A csehek, délszláv államok elszakadtak. Németausztria köztársasággá alakult. Szerbia felől pedig rohanva közeledett az ellenséges hadsereg, amíg itthon vérrel keresztelték meg a forradalom fehér őszirózsáit.

— Békét, békét! — zúgott a nép és megrohanta

a katonai parancsnokságot, póstát, vasutat, elfoglalta a középületeket. A rendőrség önként csatlakozott a forradalomhoz, a sajtó önhatalmulag megszüntette a cenzurát. Tombolt a lelkesedés. Ismeretlen kalandorok agyonlőtték Tisza István miniszterelnököt. A király kénytelen volt visszaadni a forradalmi kormány esküjét és ezzel lehullott a magyar korona is a fejről.

Belgrádban megkötötték a fegyverszünetet, kikiáltották a köztársaságot, a győztes hadseregek vasgyűrűje pedig összeszorult a magyar nemzet ezeresztendő nyaka körül. Az amerikai professzor, Wilson világgá kiáltotta az új századok legzseniálisabb politikai csalétkét, a népek önrendelkezési jogát és megvalósultak a kis népek örök álmai. A csehek előzönlöttek az északi Kárpátok alját, az osztrákok a Dunántúlt, a szerbek az Alduna mentét, az erdélyi románok nemzetgyűlést tartottak Gyulafehérvárott és karácsonykor megszálló hadseregük bevonult Kolozsvárra...

Alig néhány nap múlva egy század rohamsisakos, fegyveres katona jelent meg a faluban. A népet összeharagsolták:

— Férfi, asszony, gyermek, mindenki ott legyen!

Sápadtan reszkettek egymás mellett az emberek a hóban, a bíró házának udvarán.

— A papok jöjjenek be! — szólott a parancs.

Lehajtott fővel léptünk be.

Fiatal, ragyogó arcú főhadnagy fogadott. Közölte velünk megbízatását, hogy át fogja venni az impériumot:

— A rendért az urakat teszem felelőssé! Ne feledjék, hogy ki van hírdetve a statárium!...

Szótlanul vettük tudomásul.

Most kilépett a tiszt a magas lépcsőre és kemény, ellentmondást nem tűrő hangon „Vigyázz“-t vezényelt a katonaságnak, amely a népet félggyűrűbe fogta. A csapat háta megett négy trombitás sorakozott fel. Halálos megdöbbenés töltötte el az embereket. Mi, „urak“, reszkettünk a tiszt háta megett és a halál pillanatáért fohászkodtunk magunkban.

— Le a kalappal ! — dörgött a tiszt.

Ijedten rántotta le a nép fővegét.

— ... A győztes román hadsereg elfoglalta Erdélyt — vetette fel karjait a tiszt — és tudomására adja mindenkinek, hogy ez a falú a mai naptól kezdve nem Magyarországhoz, hanem Romániához tartozik és az ország törvényei e pillanatban életbe lépnek ... Most pedig balkezét a szívre, a jobb kéz három ujját feltartani ! ...

Megtörtént.

— Esküdjetek !

A tiszt elmondta az esküformát :

— Esküszöm az élő Istenre ! ...

Néhány pillanatig a tömeg néma maradt, a szájak görcsökben vonaglottak, de a hideg félelem végigborzongott a fejbőrön és fázósan, síróan felhangzott:

— Esküszöm ...

A tiszt kibontotta a nép feje fölött a román nemzetisín zászlót, meglengette selymét és örömtől könnyezve kiáltotta :

— Éljen Nagyrománia ! ...

A trombiták imára harsantak. A lelkek összefacsarodtak, fehér hó száldosott az égből. A pillanat megtörtént.

... A népek helyet cseréltek a történelem véres színpadán ...

Az uccán sírva, eszeveszetten, groteszkül futott a féllábú rokkant.

Tévelyegtem az uccán. Nem láttam a mellettem elmenő embereket se.

Hova menjek ? Haza ? Hiszen semmim sincs, amit magaménak mondhatnék ezen a földön. A parókiám az egyházé, a templom az Istené, híveimnek csak vendége vagyok. Haza, hivatás, világnézet, gyönyörű fogalmak, három égből hullott hópehely, amely pár perccel előbb elolvadt. Eddig azt hittem, hogy enyém min-

den, amit köröskörül látok, testvérem a fű, virág, kövek, erdők, mezők, patakok, madarak, állatok, emberek, mélységek és magasságok, bokrok, odúk, sirok, nap, hold, fényes csillagok, por, eső, köd, hó, jég, meleg és hideg, a föld dala, az ég dala, nappal és az éjszaka, a múlt, jelen és jövő, mindanegy szélfuvás és a négy világtáj, a ragyogó színek, a sár és az arany, minden, minden, amit látok, hallok, érzek, vagy tapintok... És most jön egy másik fajú ember és azt mondja: — Mindez az enyém. Ő érzi a belső biztonságot és rokonságot velük, a csodálatos kapcsolatot, az örömet és diadalt felettük, a megfordított hant tükrében csak az ő arca látszik, a nap neki süt, a víz neki játszik, a madár az ő anyanyelvén dalol... A lelkesedés forróságában mindenre átviszi a faj álmát, lelke illatát, s a századokon át a föld alá takart vágyak, gondolatok neki virágzanak ki. „A z e n y é m” — azt mondja és átveszi e föld felett az impériumot és az övé marad, míg vissza nem él vele.

Minden második lépésnél megállok és kimondom a csak percekkel előbb megtanult szót:

— Impérium! Hatalom! Egyszerű latin szó. Apró gyerek korom óta ismerem, de csak ma tudom, hogy mit jelent. Ameddig az enyém volt, nem sejtettem, hogy mi az, csak amióta fölöttem gyakorolják. Ezer esztendeig tévedtünk e szó felől, de tévedett és téved minden nemzet, amely fegyverre írva viseli. Csak most látom, mikor a történelmi kábulatból felébresztettek. És ott, az uccán, hivatalosan is legyőzve, harminc esztendő s egyéni vakság után, a Sors és Isten ellen lázadozva jövök rá, hogy kétféle impérium van a világon: külső és belső.

A külső azt mondja, hogy minden az enyém, mert meghódítottam és egész Európában harmincmillió embert taszít le kisebbségi sorsra, ítél kegyelem-életre, másodrendű emberré és űzi rá a külső-belső szenvedések kálvária-útjára, hogy élete haláláig menekülés legyen és csak a véletlenek szeszélye adjon némi megpihenőt. A külső impérium a népek nagy kitagadása az életből,

a hazahozott örök háború, melyben győzők és legyőzöttek egyaránt elvesznek. A patakok, folyók éjjel-nappal hordják a földet a tengerekbe és a föld mégsem lesz kevesebb; de az embervér, — akár győzőé, akár legyőzötté legyen — végleg elpusztítja. Egy hazát a kol-dusok, a hazátlanná tett ember-milliók a cipőjükre szállott porral a pusztulásba vihetnek. Tudásom, öntudatom egyetlen villámgyors rá gondolásával látom, hogy a világ történelmének bizonyossága szerint a szenvedők impériuma nagyobb, mint a kardé és a kétségbeesettek sőhajtása mindig ledöntötte a csak külsőleg hatalmasok trónját. Kell tehát valaminek lennie, ami nagyobb, igazabb a külső hatalmasoknál, valami fenség-hatalomnak és erőnek, ami fenntartja a világot és a béke magvető kezével gyűlöletet, bosszúállásokat, kegyetlenségeket és halált kiolt. Kell lennie valami olyan impériumnak, amely minden élő emberrel közös és amelyhez a jogot nem a fegyverek adják meg, hanem az a föld, amelyen születünk és amely eddig is erőt adott gonoszoknak és igazaknak egyaránt.

Igy jövök rá, hogy kell lennie belső impériumnak is, mely visszaad nekem mindent, amit köröskörül látok: a hegyet, völgyet, fűt, fát, madarat, napot, holdat, csillagot, ég dalát, föld dalát és saját ajkam dalát.

Kell lennie és van is belső impérium, amelyet egymástól nem vehetnek át a nemzetek, mert ez egyazon földön lakó Isten és emberek lényéből való. Minden egyéb külső forma kitalálás, rendszer, vagy politika; változó és ideiglenes, háborúknak, békéknek, adásvevésnek, külső erőknak alávetett, fejlődéseknek és világáramlatoknak, eshetőségeknek kitett, emberek zseniálitásától, vagy őrülségétől kormányozható anyag. Olyan, mint a testünk, melyet embernek nevezünk és tartunk addig, míg a lélek el nem hagyja. A föld ledobja mágáról a belsőleg halott, vagy öngyilkos népeket, ahogy a friss rügy a fán eltolja útjából a tavalyit, hiába hirdették fennen a demokráciát, a nemzetközi gondolatot, a tőke uralmát, a pénz szagtalanságát, vagy a születés

privilegiumát, a radikalizmust, vagy konzervativizmust, fajok és nyelvek-fölöttiséget, bürokráciát, vagy theokráciát, keresztény szociálizmust, vagy szovjetet, különböző államformákat, plutokráciát, nemzeti túlhajtásokat, militarizmust, szárazföldi, légi, tengeri fegyverkezést... Ezek csak orvosságai lehetnek a beteg emberiségnek, de valójában a föld az úr, amely képes egész hadseregeket elnyelni, anélkül, hogy egyetlen lövést tehetnének ellene. Akár fegyverekből, akár keresztetekből csinálnak országhatárokat, mind múlandó e belső impérium nélkül.

A gondolat lázában a fagyos földből kirugdalok egy darab kavicsot és szentimentális ellágyulással megcsókolom. A mellettem bámuló gyerek ijedten elszalad és szepegve újságolja apjának:

— Édesapám! A pébános úr megbolondult, mert megcsókolt egy mocskos követ...

— A lehet, te — kacag az apja, aki református és mindjárt át is kiáltja az udvaron tevő-vevő szomszédjának:

— Te, Domokos, adjatok enni a papotoknak, mert az úton követ szopik.

— Mit, te?

— Követ.

— Erigy, ne beszélj.

— Istvánka a szömiivel látta...

Egészségesen kikacagnak, s utána komolyra fordítják a szót:

— Voltál-e az ünnepélyen?

— Miféle ünnepélyen?

— Hát az átvevésnél.

— Elég szépen sikerült...

Tovább nem hallgatom. Kétrétgörnyedve lihegek haza. Az anyám vörös szemekkel fogad:

— Jere, fiam, ebédelni.

— Ma bőjtölök — morgom tompán és leakaszom a templomkulcsot... Nem maradt számomra más, csak az Isten.

Beülök az első padba és híveimre gondolva, egyedül imádkozni kezdek :

— Non intres in iudicium cum servo tuo Domine! — Ne szállj perbe szolgálodal, Uram!...

Hiába várom Isten vigasztalását. Krisztus most nem mondja, hogy :

„Én vagyok a feltámadás és az élet...”

Semmi sem rezdül. A húrok elszakadtak bennem...”

Az oltár hideg, a padokba szúrt lobogók szárnyaszegettek, a szobrok fáznak, a padló kövei bolyhos zúzmarát virágoznak, a kopott szentképeken izzad a vastag olajfesték, a négy meszes fal ijedten felmered, a harangkötelek dermedtek, a templom üres.

— Hol van a Jóisten? ...

Schol sincs maradásom.

Hiába látok tisztán a történelmi káoszban. Én is csak ember vagyok. Lelkem kész, de testem erőtlenséggel. Szomjuhozom a megértő, szerető, dőltető másik emberrel. Után. Népem tragédiájával az enyém is beteljesedett. Feltámadást várunk mindketten. Amiért eddig küzdöttem az életben, minden megsemmisült. A régi haza összeomlott, a régi nép halott, most jövök a temetéséről és nyáj nélküli pásztorrá lettem, kinek nincs más választásom, mint vagy ledobni magamat is a világszakadék kietlen csúcsáról, vagy — boldoggá lenni, hiszen áldozatom véget ért. A vérontás nélküli miséből véres mise lett és ez már nem az én misém... Jere hát elnyomott szívem és légy boldog, hiszen úgy érzem, hogy Isten is üresen hagyott. Pedig végzetes volna, ha elhagyottan kellene elsorvadnia... Hiába nézek körül. Az egész világon nincs, aki és ami a kétségbeeséstől megmentse, sem édesanya, sem testvér... csak egyetlen lény, aki nekem rendeltetett akkor, mikor Isten megteremtett, utánam nézett, megsajnált és társamul küldötte az én szép leányomat.

— Iluska! — sóhajtom Teremtőm arcába a valomást és ellenállhatatlan kényszer hajt, hogy nyugalmat, csitítást keressek az ő tiszta lelkében.

Sietve vágok neki a hozzávezető útnak.

Futólag átvillan agyamon, hogy az emberek tudják, kihez megyek, de nem törődöm, hogy mit monnak az emberek. A hó virágzik és fehér fátyolok futnak a mezőn. Az erdő roskadozik a fehér szépségtől... Minden alszik és semmisem tudja, mi történt. Nincs nap, csak világosság. Nincs élet, csak szemfedő. A fák törzsét is beborította a hó. Minden fehér és dermedt, csak én vagyok egyedül a néma mindenség sötét kísértete... Egycsegyedül vagyok, mintha a bevégzett háborúból tévedésből csak én maradtam volna meg.

Övig érő hóban a kertek alatt kerülök a házukhoz. Hatalmas, fehér juháskutyájuk hízelegve fut előmbe. Megcsóvált farkán jéggyöngyök csengenek...

Leroskadok a barátságos, meleg szobában:

— Iluska!...

Tudja mi történt a falumban is, bennem is. Nem vigasztal, csak homlokomra teszi puha, könnyű kezét...

— Nyugodjék meg, Jóska!...

Csodálkozom, hogy ő szép és változatlan tudott maradni... De mintha a színe nem a régi volna. Nyugalom, tisztaság árad belőle. Elcsendesedem mellette és hallgatom. Milyen könnyen és ellenállhatatlanul mond nagy, igaz dolgokat. Nem érzi a szavain az iskolák íze, a könyvek papiros-zörgése. Benne született a szó, nem másban. A sajátja, mint a teste melege, a lélegzete, a haja színe, szemeinek fénye... Mennyire embernek, s mennyire tisztának érzem magamat mellette. Valami különös transzcendentalizmusa van a lényének. Habozó, bátortalan vagyok, pedig tudom, hogy ő az egyetlen, aki nekem ebből a világból megmaradt... Még egyszer végiggondolom elmúlt életemet, mindent, elveszett, kietlen voltomat, egekből lezuhant papságomat, a reámváró jövőtlen sívárságot, a belső hazugságot, melyben évekig éltem, a képmutató, sok emberaljasságot, gazdasszonnyal, vagy titkos szeretőkkel prostituált papok borzasztó lelki zuhanását, Istennel való belső békeségemet, virágnélküli magános-fa sorsomat, a sok szenved-

dést, éhezést, megaláztatást, ezer gyanúsítást, mindenkitől rágott becsületet, az elvesztett régi hazát és nagy célokat... Egyedül csak ez a leány maradt nekem, aki új életre szólíthat harminc évig ácsolt, de alig egy órája lezárt koporsómból. Testi káprázat, kéj, vagy szerelmi ellágyulás nélkül, de a belső emberi szentség nyilvánmondásával azt kérdezem:

— Szeret-e engem, Iluska?

A szemérem finom rezzenése átfut rajta, de igazán mondja:

— Hiszen tudja, hogy szeretem...

Péter is így felelt az őt kérdező Üdvözlőnek: — Te tudod, Uram, mennyire szeretlek!...

— Nézze, Iluska... Nekem nincsen senkim és semmim e rajtam levő ruhán kívül, se földem, se pénzem, se állásom, jövőm sincsen talán. Pártfogók, összeköttetések, barátok nélkül állok, forrongó időkben, mikor a holnap se biztos... Csak a két karom van, a testem, a lelkem, az agyam, a szívem, ahogy itt lát. Akar-e ehhez a két karhoz, véges agyhoz, de becsületes szerelmes szívhez feleségül jönni?...

A leányt elhagyja a színe, remeg az izgalomtól, majdnem eszméletét veszíti és — néma marad... Fájdalomhullám önt el. Kevéssé tartom magamat és utolsó idegfeszültséggel felemelkedem, hogy elmenjek, de a leány marasztalón ránteszi kezét és feje csendesen a fejéhez hajlik.

— Nem, még nem szabad határoznia — intem búsan. — Tudjon meg mindent... Ha hozzám jön hitvestársul, az emberek nyelvére kerül. Az egyház engem kiátkoz, társaim borzadva hitehagyottnak neveznek, vallásom áldásait megvonják, gyűlölettel ítélnék el és az egész világot figyelmeztetni fogják, hogy kerüljön, ne segítsen, kövezzon meg és hagyjon elpusztulni. Vesszőfutást és szégyent szánnak nekem. Lelki kétségbeesésben, belső tragédiámban biznak és ha bármi ér, Isten büntetését fogják ujjongani. Nem lesz kiméletben részünk... Csak az Isten és én leszek magával... Akar-e a feleségem lenni?...

A drága leány átkarolta nyakamat és egész testében zokogva mondotta :

— Akarok ...

— Gyűrűm nincsen, pénzem sincsen, Iluska, amivel vegyek, de én téged eljegyezlek az én és e gyászba borult föld vígasztaló angyalául ...

*

Kolozsvárra mentem, hogy a püspöknek bejelentsem szándékomat.

Azt hittem, hogy mindenkinek a szeme rajtam van, mindenki látja elhatározásomat és csak nem szólnak az emberek, de kíváncsian lesik, hogy megteszem-e. Hetekig az én házasságomról fog beszélni az is, aki eddig azt sem tudta, hogy a világon vagyok. Lesznek, akik elítélnék, talán olyanok is, akik megértenek, de én emelt fővel fogok a világ elé állani. Izgatott, feszült voltam, mindig harcra kész. Akivel csak találkoztam, mindenkinek meg akartam mondani, hogy megnősülök. Itt hagyom a papságot ... Furcsa, belső kényszert éreztem az őszinteségre, mintha minden nap, amely a titkom felett elvonul, meggyalázása volna a szent érzésnek. A meggondolás visszatartotta a nyelvem hegyén lebegő szót.

Az embereket pedig a demarkációnális vonal érdekelte, amelyen túl a megszálló csapatok nem mehetnek. Megkezdődött a közhivatalok átvétele. A megalkult román kormányzótanács esküre szólította fel a magyar tisztviselőket. Aki nem esküszik, azonnal elveszíti állását és szerzett jogait, a román állam részéről semmire sem reflektálhat. Hiába volt a tiltakozás, hogy a békekötésig esküről szó sem lehet, s a fegyverszünet értelmében meg kell hagyni a régi közigazgatást. A győztes hatalmak hajthatatlanok maradtak és halál-sápadtan ment ki a hivatalokból a sckezer szegény ember, akik évtizedeken keresztül hajlottá, kopasszá, félvakká dolgozták magukat és szent álmokat láttak békés nyugdíjakról, az öregség pihenéséről, a haza hálájáról, kispolgári kényelemről, valami csendes hajlék-

ról, nyugalmas sétákról. Az előléptetések, fizetési osztályok és fokozatok délibábja hirtelen szétfoszlott. Az egykor hatalmas, imperiális monarkia szédületesnek hitt gépezete megállott.

— Nem lehet pótolni ezt a kitűnő tisztviselői kart — politizáltak a tiszta kéz és becsület öntudatával.

Pár hónap múlva beköszöntött az éhség és a félkopasz, szemüveges, saját ruhájukból is kisorvadt urak felhólyagzott tenyérrel kukoricát kapáltak, maltert, téglát hordtak az építkezéshez, napszámosmunkát végeztek a leépített gyárakban és még szerencsés volt, aki portás lehetett valamelyik szállodában. Naponkint lehetett látni őket, hogyan árulják kopottan, sápadtan, megmaradt értékeiket a zsibvásártéren. A sok ezer tragédia utolsó felvonása egyszerre kezdődött meg, de a lelkük, sírásuk arany glóriában fürdött, s az ott honok romjai között, félmeztelen gyermekeik testén állva, vértanuk hitével és tapasztalatlanságával hirdették és állották nemzetük jogi álláspontját. Karonfogva sétáltak a halállal az exaltáció fennséges kábulatában.

Megborzadtam. Mit akarok? Hogy merjek magamhoz láncolni ilyen körülmények között, nyomorba rántani egy ártatlan, tiszta leányt, mikor nem terem számomra ezen a földön egyetlen darab penészes kenyér sem. Hiszen ezek a szerencsétlenek érdemlik meg, ha hálát ismer egy nép, hogy minden megmaradt darab nekik jusson, ha százszor kacag is Európa fölöttük... De mi lesz, ha ezek az emberek tévedtek és nemzetük jövődjét is saját magukkal elpusztítják? Mi lesz?... Nem mertem rá válaszolni, csak töprengtem és néztem, hogyan foltozza barátomnak, az egykor híres alispánnak megmaradt ingét a felesége és aznap nem mertem a püspök elé állani...

— Mit csináljak, Árpád? Adj tanácsot — unszoltam a komoly, sápadt embert, aki a finom lélek szent bölcsességével hallgatott meg.

— Kövesd a becsületet, a lelkedet és az Istent!...

— Félek...

— Akkor tarts bünbánatot és igyekezz kanonok lenni.

— De ez olyan nagy dolog!

— Ma mindenki nagy dolgokat cselekszik. Olyan időket élünk... Sem tanácsolni, sem befolyásolni nem akarlak. Saját meggyőződésed szerint kell cselekedned, akár pro, akár kontra... Imádkozzál és az Isten megmutatja az utat... Én is mindig tőle kérek tanácsot.

— Megszégyenítesz. Te, a közigazgatási ember küldesz engem, a papot, az Istenhez?

— A papokat nagyon sokszor kellene Istenhez küldeni...

Megütközésemre szelid elgondolkodással tette hozzá:

— Ne érts félre. Ez nem ítélet, csak — sajnos — igazság...

— Hiszen engem az én Jóistenem nem vádol, sőt most még inkább érzem, hogy szeret — vallottam pírulva. — Nem is ez aggaszt, hanem hogy miből fogunk megélni. Semmink nincsen és nem lehet tudni, hogy mit hoz a holnap. Életervet még huszonnég órára sem lehet csinálni...

— Mit tudjak felelni rá? — mondotta nyugodtan. — Ez mind igaz... Ha hozzám fordulsz, én szívesen megosztom a magam kenyerét veled. Más nem áll módomban...

— Ez vagy szent, vagy megtévedt álmodó, — gondoltam magamban. — Felesége most mossa ki egyetlen ingét, hogy tisztát vehessen és ő meg akarja velem osztani a kenyerét... Ezerholdas gróf, báró, földbirtokos híveim, mindannyian asszonyostól, az egyház világi vezetői, soha nem adtak egy véka búzát, pusztulni hagytak és ez az állásnélküli szegény tisztviselő a legnagyobb sorsbizonytalanságban meg akarja osztani a kenyerét velem... Örültség — hebegtem magamban, — de neki csak azt válaszoltam, hogy: —Köszönöm. Meg vagyok győződve róla, de — lesz-e kenyér?...

— Kenyér?... — ismételte a szót és könnyes szemeibe halt a gondolat a kenyérről, erről a magasságokból leesett sárfészekről, melyből minden darab az aznap meghalt részünk...

Félórával később csodálatos dolog történt, ami végleg eldöntötte sorsomat.

Öregedő, magas parasztember állított be a volt alispánhoz és csendes jóestét kívánt.

— Tán el is felejtett alispány úr?... Gecző Ferenc vagyok, a székelyföldi Fenyédről...

— Dehogyan feledtem, Ferenc, — nyomta le a székbe barátom az embert szívesen. — Mi járatban van Kolozsvárt? Hogy vannak? Hogy élhetnek?

— Megvagyunk valahogy... de én nem ezért jöttem. Nem magunkért.

— Hanem kiért, miért?

— Én biza az alispány úrral négyszemközt szeretnék beszélni.

Az alispán nem engedett távozni.

— Elmondhatja a főtisztelendő úr előtt...

— Azt jól tudom, de arra gondoltam, hogy ne hallja más, ha az alispány urat megtalálom sérteni.

— Engem megsérteni?

— Bizon az es lehet.

Korcrajáró vászon pénzeszacskót húzott elő a kebeléből és kiválogatott belőle párszáz koronát. Két-sorba rakta az asztalon és bütykös ujjával megszámlálta.

— Ez annyi — nyugodott meg végül. — Ez a bornyú ára, ez az embörök pénze, s ezt én mind az alispány úrnak hoztam... Mindegykrajcárig.

— Miért hozta?

— Hogy használják egészséggel.

— De ember, maga nekem nem tartozott.

— Nem én a becsületen kívül semmivel, — hagyja jóvá a székely. — Ennek a pénznek más az értelme...

— Nem értem — ráncolta homlokát a volt alispán.

Az ember nem jött ki a sodrából.

— Azt eccer el kell üsmerni, hogy valóságos édesapánk volt az alispány úr...

— Még mindig nem értem.

— Elég, ha mi értsük... Hallottuk, hogy mióta elkerült közülünk, gyengécskén megy a sora. El is szomorodtunk miatta. Mondom az emböröknek, hogy mi a jó embörünket nem hagyassuk. — Tiszta igaza van Ferinek — mondották, s ahajt ezt a kús pénzt esszeszedők. Én es eladtam a bornyút, mert a jobb hejre úgysem mehet... No itt van a pénz heánytalanul... Nem vagyok tanólt embör, de aszondom, hogy Őszentfelsége segíjje meg becses családjával együtt, hogy a kúsasszonkákot, s a kicsid úrfikot eppen olyan nagy embörökké nevelhesse, mint amilyen maga volt a régi világba, s fizessön meg minden jóságáért amit velünk tett, met azt mü soha meghálálni nem tuggyuk...

A volt alispán feje lekonyult és zokogás rázta a mellét, de a vén székely bátorítólag az asztalra ütött.

— Jé, gyilkosteringettel! Ne gyengüljön el maga es, mert akkor mi lesz velünk!... Ne sírjon alispány úr, mert akkor én is, s velem egész Székelyföld sírva fakad... Ha megsértettem, engedjen meg, de reánk ne nehezteljen, mert mü az egy jón kívül mást nem akartunk... S most engedje meg, hogy öregember létemre csókolhassam meg a kezit...

Csendesen a szobámba osontam, míg a két ember megcsókolja egymást...

Másnap megtudtam, hogy az alispán az egész pénzt titokban nyomorgó tisztviselőtársai közt osztotta ki. Felesége dalolt örömében.

Megrendülve hallgattam és jegyesemre gondoltam. Eppen ilyen lesz ő is. Boldog hullám öntötte el az arcomat, az élet nagy, új céljai kitérültek előttem, féllemeim elmúltak, a töviskorona leszakadt fejemről.

Megyek a püspökhöz.

Az uccákon futottam az izgalomtól és lihegve, szinte rákiáltottam a püspökre :

— Kegyelmes uram, meg akarok nőszülni... Azért jöttem, hogy bejelentsem...

— Fiam, mi történt veled? — rémült el pillanatig a püspök, majd elgondolkodva keresztjelt tett homlokomra, forró ajkaimra. Levont maga mellé egy székre és hidegen intett:

— Beszélj!

— Mit mondjak, kegyelmes atyám? — hökkentem vissza. — Halálosan szeretek egy leányt és feleségül veszem Isten, s emberek előtt becsületesen... mert nem akarok bújkálni, elesni, a bűn ízét váltogatni, híveimnek, az emberiségnek és Teremtőnek hazudni, a lelkiismeretfurdalástól minden reggel az aranykehelybe belezokogni, s végül a lélek romjain elfásulva, vagy kifáradva, előléptetéseket, vagy jobb parókiát várni... Eddig se tettem, ezután se akarom. Eskümet idáig híven, tisztán őriztem és most visszahoztam. Az ön kezeibe tettem le és most visszakérem. Mentsen meg és mentsen fel, Kegyelmes Uram!

— Tudod, hogy nem tehetem — suttogott a püspök. — ... És meggondoltad-e, hogy mi lesz veled, ha elhagyod Istent?...

— En elhagyom Istent? — csodálkoztam. — Hiszen sohasem volt erősebb a hitem, sohasem bíztam jobban benne, sohasem állottam hozzá közelebb... Mondhatnám, hogy a coelibátus nem dogma, hanem bármilyen szigorú és régi is, csak egyszerű szabály, aminek a feloldása Pápa Őszentségétől függ, skolasztizálhatnék, fejtegethetném, hogy az örökös kasztitás a szentírás szerinti „gratia gratis data“ ingyen adott kegyelem, amire méltóvá tehetem magamat, de szükségképpen nem várhatom, hogy megadja, ha örök rendelése szerint erre nem kíván méltatni... És nem adta meg... Kezdet óta úgy érzem... tehát nem is akarja, hogy holtomig megőrizzem. Ezért rendelte a házasság szentségét. Felhozhatnám én is az ismert idézetet: „Jobb

megnőszülni, mint égni“, felhozhatnám a papi nőtlenség mellett és ellen az összes érveket, hiszen ismerem; de nem teszem... Érzem, hogy az Énistenem mellett van ügyemben és nem fog elhagyni. Ugy áthatja egész valómat ez a tudat, mint a tűz melege a kályhát, vagy az illat a virágot, sőt még jobban, mert hamis és színtelen minden hasonlat.

Szomorúan tette ajkamra ujját az öreg püspök:

— Tévedsz, fiam. Amiről beszélsz, azt nem a hit, hanem a szerelem mondatja veled.

— A szerelem? ... Milyen gyönyörű akkor a szerelem!

— Az. De a hit még szebb...

— S a kettő együtt a legszebb...

Mindaketten elmeditáltunk felette. A lehanyatló nap betűzőtt az ablakon és bíborban égtek a püspök piros reverendagombjai, széles, finom selyem cingulum, dús aranykeresztje.

— Mondj el mindent, fiam!...

Az igazság és bizalom édes szabadsága átjárt. Tekinteten elmámorosodott és nem tudom, hogy egy óráig-e, vagy két óráig tartott-e, csak beszéltem magamról, elindultam az apám koporsója mellől és harminc esztendőm minden keserű kínját feltártam, a folyton sebes homlokot és mindig sebzett szívet, belső szenvedéseimet, rettegésemet a theológián a kenyérért, kétségbeesésemet hivatásom fölött és a felszentelés gyötrelmeit, útnak indulásomat az életbe, éhezéseimet, elhagyatottságomat, emberfeletti küzdelmeimet a háborúval, az engem ért igazságtalanságokat, titkoltan viselt összes kínjaimat, céljaim összeroppanását, a véres térdeket, melyekkel kálváriámat másztam, lelkem szárnyainak sárbahullását, szerelmemet és újbóli felemelkedésemet általa, a borzalmas szomjúságot, hogy végre én is, ha egyetlen percig is, boldog leszek...

A püspök részvétellel biztatott:

— Tovább, fiam, tovább!...

— Nincs tovább. Mindent elmondottam...

— De lesz tovább — bólintott komolyan. — És hogyan lesz tovább? ... Mi lesz, ha elillan a mámor, s a kiábrándulás szörnyű lárvája orcátokra fagy? ... Ha — tegyük föl — rosszul ítéltétek meg önmagatokat és egymást?

— Oh, az nem történhetik meg.

— ... Ha szegény leányt szerencsétlenné teszed?

— Akkor is én leszek a szerencsétlenebb.

— Ha nem fogja bírni a nyomort és belepusztul?

— Vele halok.

— Miből fogtok megélni?

— Nem tudom, de dolgozni fogok.

— Mit fogsz adni gyermekeidnek?

— Kirendeli az Isten.

— Akit el akarsz hagyni?

— Akihez szorosabban fogok símulni.

— Az egyház büntetni fog.

— És én meg fogok bocsátani érte.

— Kegyeiben nem részesülhetsz.

— A holló fog táplálni engem is.

— Vagy te a hollót.

— „Szólt a holló: Sohasem!” — idéztem Poe Edgart gyermekes önbizalommal, de a püspök felsőhajtott:

— Szegény, szegény gyermekek! ...

Újfent rámnézett és megsímogatta fejemet:

— Milyen kár érted! ... Én vagyok a hibás. Nem lett volna szabad megfeledkeznem rólad.

— Köszönöm, hogy így történt. A szenvedésnek köszönhetem, hogy az vagyok, aki vagyok ... Mindent a szenvedésnek kell megköszönnünk: a Jézusénak a megváltást, a magunkénak boldogságunkat. Ez a soha meg nem szűnő misztérium egyfelől az ostya színében, magunk részéről a könnyek vizében.

— Mit tegyek, veled? — töprengett a püspök.

— Bocsásson meg, és szeressen továbbra is ...

— Maradj, fiam, térj vissza önmagadhoz és én gondoskodom rólad. Kitűnő parókiát adok, ahol tehet-

ségedhez való szép és nagy munkakör vár rád, amelyben feledhetetlen műveket alkothatsz Isten és néped javára.

— Már találkoztam Istennel és népemmel, őket többé nem hagyhatom el...

Fürkészőn, hosszasan, jóságosan a szemembe nézett a püspök:

— Megértelek... Nem tehetek semmit érted, de megértelek. Ismered az egyház szigorú, de igazságos törvényeit és kivétel nincs. — Az Egyház mindenek fölött!... Még csak arra kérlek, hogy ne bántsod a jó anyát, ki tizenkét esztendeig gondoskodott rólad.

— Viszont szabad nekem is kérni, hogy engem se bántsanak, nem az egyház, hanem annak szolgálai, kik sokszor azt hiszik, hogy ők az egyház.

— Erről szavammal biztosítalak, hogy lépésedért a törvényes eljáráson kívül bántódás nem fog érni... Csak imádkozni fogunk érted... És most térdelj le!

Megtettem. A püspök szélesen felemelte karjait, lehajtott fejemre tette és túlzott hangosan rámadta áldását: „Benedicat Te Deus!...

Megfordult és szó nélkül eltűnt egyik belső szoba ajtaján.

A követ eldobtam, visszaút nincs, de a legsúlyosabb feladat hátra van. Édesanyámmal kell közölnöm elhatározásomat. Egy élet álmát kell összetépnem, öreg játékokat összetörnöm. Minden vágya, minden boldogsága az volt, hogy „pap a fiam.” Szilárd hitének, halálos búzgóságának törhetetlen kristálya volt ez a tudat. Háromszor szent előtte, amit az egyház tanít, több az életénél, hazánál, gyermekeinél. Kész vérét ontani érte. Olyan, mint egy Néró császár üldözésétől megmenekült mártir, kinek egyetlen szomorúsága, hogy nem áldozhatta fel önmagát. Szemét és fantáziáját egy pillanatig sem venné le az Üdvözítőről. Minden munkája, szenvedése, küzködése, szava, gondolata folytonos hálaadás Istennek, hogy pappá lettem. A misztérium és misztikum kábult rabja, ki elfeledte teljesen a külső világot. A megtestesülésben is égi erőket hisz, csak nem meri bevallani... Végre teljesült, amiért felnevelt, megvonta saját szájától a falatot, hihetetlen szenvedéseket elviselt, mindennap új tragédiát vett öreg vállaira és nem rogyott össze alattuk. Féltékenyen őrködött a világ kapuja előtt, hogy ki se tekinthessek. Abban biztos vagyok, hogy ha köztem és az Egyház között kell választania, a holttestemen keresztül is kész átgázolni meggyőződéséért. Egy apáca, egy pap több neki, mint saját gyermeke. Ez nem dilemma előtte, de mit csináljak én?

Nekem az anyám és boldogságom között kell választanom. Két egymással szembenálló halálos ellenség között. Olyan megdöbbenően hihetetlen, mintha édesanyámnak két szíve volna és egyik gyűlölné a másikat. Fáj, de így van.

Mégis meg kell tennem! A szobámba kérem.

— Édesanyám!

Gyanutlanul, boldogan jön.

— Hívtál, édes fiam.

Nézem a kezeit, jóságos, ráncos arcát, összetört termetét, beteg mellét és el fog a szájalom. Várom kellene, amíg meghal. Nem lehet sok hátra — sugja a gonosz, de mindjárt a földig megvetem magamat az aljasságért...

...Milyen fáradt és jó szegény! Mennyit virrasztott, aggódott, dolgozott értem. Mi tettük rommá, a testét mi téptük izekre, attól a pillanattól kezdve, mikor először a tejért mellébe haraptunk. Minden kenyérdarab, minden utolsó krajcár, szegényes ruhácska, minden, de minden belőle való... Önmagát adta értünk és minden fizetsége az a tudat, hogy a fia pap... Lélekgyilkosság, amire készülök...

Mégis, várnom kellene!...

A bensőm tiltakozik. Hazudjak tovább? Nem volt elég tizenkét esztendeig?... Hiszen értük történt minden és — tovább nem bírom. Meg kell értenie...

— Édesanyám!...

— Mi az, édes fiam? Olyan különös vagy ma. Történt talán valami veled?... Nem vagy beteg?...

— Nagyon fontos és magának nagyon szomorú dolgot kell mondanom.

— Az Istenért! — retten meg és mindjárt reszketni kezd. — Mi az?

Már bánom, hogy szóltam, de többé nincsen visszatérés... Ne is legyen...

— Nem kell félnie — igyekszem megnyugtatni, — de életbevágóan fontos ügyet kell kettőnk között tisztázni.

— Ne kerülgesd — sűrget, — mert megöl az aggodalom.

Mosolyra kényszerítem az arcom és dődelgetem az édesanyámat:

— Semmi, semmi ! Csak azt szeretném tudni, hogy szeret-e úgy most is, mint régen...

— Te tudod, fiam, hogy szeretlek téged.

— Akkor meg fogja érteni elhatározásomat.

— Miféle elhatározásról beszélsz ?

— Azonnal megmondom, de előbb néhány dolgot tisztáznunk kell. Úgy-e, nem akarja édesanyám, hogy külsőleg, belsőleg tönkre menjek, belepusztuljak a saját életembe ?

Tiltakozóan emelte fel két száraz, hústalan kezét:

— Isten mentsen !

— Úgy-e, anyának is az az egyetlen vágya, hogy boldog, megelégedett legyek ?...

— Fiam ! Hát nem vagy az ? — sírta el magát.

Minden keserűségem összegyűlt könnyei láttára:

— Sohasem voltam az. Nem akarok tovább hazudni, alakoskodni. Ki kell mondanom az igazat : Sohasem voltam papnak való. Csak magukért lettem azzá. Áldozatból, belső kényszerből, túlzott gyermeki szeretetből. Istencsalás volt... Sohasem éreztem fölöttem örömet, belső nyugalmat, de rettegettem a szentségtöréstől, néhány álomformát találtam, ami ideig-óráig elcsitított... Hű voltam az Istenhez, egyházhoz. Mind a mai napig becsületes és tiszta maradtam. Külsőleg és a szándékom szerint senki sem találna kifogásolni valót...de tovább nem bírom. Kifogytam az erőből... Egyetlen, becsületes utat látok : Megválni a papságtól...

A felére roskadt szegény édesanyám a borzadálytól.

— Te... te — nyögte írtózáttal, — te ki akarsz lépni ?...

— Igen. Azt akarom, anya... Már be is jelentettem a püspöknek.

Felugrott, de visszahanyatlott:

— Mit tettél, szerencsétlen ?...

De mintha ugyanazon pillanatban el is feledte volna a püspököt, dermedten csak azt pihegte :

— Ki akar lépni !... Az én fiam, ki akar lépni!... Annyi ezer pap van a világon, miért akar csak az én

Mégis meg kell tennem! A szobámba kérem.

— Édesanyám!

Gyanutlanul, boldogan jön.

— Hívtál, édes fiam.

Nézem a kezét, jóságos, ráncos arcát, összetört természetét, beteg mellét és el fog a szájalom. Várom kellene, amíg meghal. Nem lehet sok hátra — sugja a gonosz, de mindjárt a földig megvetem magamat az aljasságért...

...Milyen fáradt és jó szegény! Mennyit virrasztott, aggódott, dolgozott értem. Mi tettük rommá, a testét mi téptük izekre, attól a pillanattól kezdve, mikor először a tejért mellébe haraptunk. Minden kenyérdarab, minden utolsó krajcár, szegényes ruhácska, minden, de minden belőle való... Önmagát adta értünk és minden fizetsége az a tudat, hogy a fia pap... Lélekgyilkosság, amire készülök...

Mégis, várnom kellene!...

A bensőm tiltakozik. Hazudjak tovább? Nem volt elég tizenkét esztendeig?... Hiszen értük történt minden és — tovább nem bírom. Meg kell értenie...

— Édesanyám!...

— Mi az, édes fiam? Olyan különös vagy ma. Történt talán valami veled?... Nem vagy beteg?...

— Nagyon fontos és magának nagyon szomorú dolgot kell mondanom.

— Az Istenért! — retten meg és mindjárt reszketni kezd. — Mi az?

Már bánom, hogy szóltam, de többé nincsen visszatérés... Ne is legyen...

— Nem kell félnie — igyekszem megnyugtatni, — de életbevágóan fontos ügyet kell kettőnk között tisztázni.

— Ne kerülgesd — sürget, — mert megöl az aggodalom.

Mosolyra kényszerítem az arcom és dődelgetem az édesanyámat:

— Semmi, semmi ! Csak azt szeretném tudni, hogy szeret-e úgy most is, mint régen ...

— Te tudod, fiam, hogy szeretlek téged.

— Akkor meg fogja érteni elhatározásomat.

— Miféle elhatározásról beszélsz ?

— Azonnal megmondom, de előbb néhány dolgot tisztáznunk kell. Úgy-e, nem akarja édesanyám, hogy külsőleg, belsőleg tönkre menjek, belepusztuljak a saját életembe ?

Tiltakozóan emelte fel két száraz, hústalan kezét:

— Isten mentsen !

— Úgy-e, anyának is az az egyetlen vágya, hogy boldog, megelégedett legyek ? ...

— Fiam ! Hát nem vagy az ? — sírta el magát.

Minden keserűségem összegyűlt könnyei láttára:

— Sohasem voltam az. Nem akarok tovább hazudni, alakoskodni. Ki kell mondanom az igazat : Sohasem voltam papnak való. Csak magukért lettem azzá. Áldozatból, belső kényszerből, túlzott gyermeki szeretetből. Istencsalás volt ... Sohasem éreztem fölötte örömet, belső nyugalmat, de rettegtem a szentségtöréstől, néhány álomformát találtam, ami ideig-óráig elcsitított ... Hű voltam az Istenhez, egyházhoz. Mind a mai napig becsületes és tiszta maradtam. Külsőleg és a szándékom szerint senki sem találna kifogásolni valót ... de tovább nem bírom. Kifogytam az erőből ... Egyetlen, becsületes utat látok : Megválni a papságtól...

A felére roskadt szegény édesanyám a borzadálytól.

— Te ... te — nyögte írtózáttal, — te ki akarsz lépni ? ...

— Igen. Azt akarom, anya ... Már be is jelentettem a püspöknek.

Felugrott, de visszahanyatlott:

— Mit tettél, szerencsétlen ? ...

De mintha ugyanazon pillanatban el is feledte volna a püspököt, dermedten csak azt pihegte :

— Ki akar lépni ! ... Az én fiam, ki akar lépni ! ... Annyi ezer pap van a világon, miért akar csak az én

fiam kilépni ? ... El akar kárhozni ... Az utolsó paraszt is meg fogja vetni ... Hát ezért kínlódtam ennyit érte életemben ? ...

A kétségbeesést a harag váltotta fel :

— Megtiltom ! Nem engedem ! Megérttetted ?

— Nézze, édesanyám — kértem szomorúan. — Maga most túlságosan izgatott. Képtelen megfontolni a szavait. Ne határozzon még ... Lassankint megbarátkozik a gondolattal. Engem már nem lehet megingatni... Miért nem akar az én jó, megértő édesanyám lenni ?

A becéző szóra ismét a szíve sugározta be:

— Hiszen érted remegek, fiam. Mi lesz veled ? Mihez kezdesz ? Vesztedbe rohansz.

A feleletet sem várva be, tovább ábrándozott:

— Milyen szépen misézett ... prédikált ... tisztelte mindenki ... milyen boldog voltam ! ... Miért nem is vett magához az Isten, hogy ne érjem meg ! ...

Láttam, hogy gyermek és — többet nem birtam el. Ingerülten kiegyenesedtem és két szemembe beköltözött a halál:

— Hagyjuk abba az egészet ... Legyen boldog ... Pap maradok.

— Hála az ...

Többet nem birt mondani, mert ebben a pillanatban reám nézett és megfagyott a szó az ajkán.

Mindaketten tudtuk további sorsomat:

— Kérem, anya, hagyjon magamra.

Szinte groteszk sietséggel osont el és az ebédlőben felsikoltott.

Szörnyű képek kavarogtak bennem és csak később jutott eszembe, hogy anya sikoltott. Hideg és túlságosan objektív voltam, mint a kihült holttest. A test és szellem fáradtságában idegen dolgok tolakodtak elém, mint akinek túlságosan sok ráérő ideje van és nem tudja, mit kezdjen önmagával. Halálsápadt voltam és kacagtam.

Most minden átmenet nélkül a prédikációtöltéltre, a naiv legendára kellett gondolnom az édes-

anyámról, akit fia megölt, kitepte a szívét és a vérző szívvel elrohant. Útközben elesett és a szív azt kérdezte: — „Megütötte-e nagyon magad, fiam?” — Ezen is kacagtam. Még jobban kacagtam.

Az öngyilkosok jutottak ismét az eszembe. Velük foglalkoztam. Láttam már nehányat. Az akasztott embert, ki megvetően fekete nyelvét nyújtotta a világra, az átlótt fej véres maszkját, a domborura puffadt hasú vízbefultat, kinek sárga arcán hullalegyek mászkáltak. Csöppet sem borzadtam meg, mert megértettem őket. Különben is mi a halál? Egyszerű háziállat, ki hűségesen a sarkunkban ólálkodik. Megszoktuk. És a szenvedés? Saját ügyetlenségünk. Az öngyilkosság pedig nem gyávaság, ahogy tanítják, hanem tudatos, hideg megvetése mindennek, amivel élet nevezet alatt másokat és önmagunkat kínoztuk. A végső pillanat pedig nagyon tehetséges emberek úri, pazarló gesztusa, amellyel az utolsó százast felragasztják a világ kaján cigányának, az ördögnek homlokára... Pillanatokig a kedvem hajlott is rá, de unottan legyintettem. Kívülről néztem magamat és kíváncsi voltam, hogyan lesz tovább. Kíváncsi, mint egy idegen, aki véletlenül más tragédiájába botlott és futólag megáll, hogy lássa a végét... Ültem íróasztalom előtt és anélkül, hogy tovább valamire gondoltam volna, eszelősen vonogattam a számat és hangosan mondogattam minden nyelven, melyet ismertem:

— Nem érdemes!... Nem érdemes!...

Végül gondolatban leszamaraztam magamat, az ablakhoz mentem és kinéztem a buta világba. Senkivel és semmivel közösséget nem éreztem. Önmagammal legkevésbé... Mindegy volt már nekem egyház, püspök, emberiség, haza, anya, leány, szerelem, minden. Nyugodtan kiakaszthattam volna saját halotti jelentésemet a mellemre...

Az anyám félénken lesett be az ajtón, hogy vajjon nem emeltem-e kezem magam ellen. Később be is vallotta, de én már akkor tudtam, és megvetőleg gondoltam az emberekre, kik nem is sejtik, hogy több halott

jár a földön, mint amennyit sikerült felfedezni és eltemetni. Ezek az igazi öngyilkosok, akik esznek-isznak, beszélnek, mozognak, rosszat tesznek, zenét hallgatnak és misét, véleményt mondanak, vagy operálnak, börtönben ülnek, vagy katedrán, pedig már régen végeztek magukkal, s csak a vén vörös villamost várják, hogy elvigye a gödörig. A háború után egész nemzetek voltak belőlük, akiket úgy neveznek, hogy „kisebbségek”. Mindössze annyi a különbség köztünk, hogy ők ezer esztendő tédvedtek, én harmincat...

— Vajjon most mit csinál édesanyám? — gondoltam rá minden átmenet nélkül a beteg agy szeszélyességével. — Valószínűleg félrebeszél ő is, mint én. Tulajdonképpen kár volt érzelmi alapra síklani. Pár szóval elintézhettük volna az egészséget. Meggondolatlanok voltunk mindketten.

Ablakom előtt árnyék suhan el. A harangozó megy, hogy elrángassa az Angelust. Kétszer megszakítja, harmadszor abbahagyja. Még zeng a harang érce, mikor bekopogtat ablakomon és bejelenti, hogy a templomkulcsot otthagytá, mert „az öreg nagyságos aszony” imádkozik.

Tehát imádkozik... Mit imádkozik? Valószínűleg arra kéri Istent, hogy világosítson fel, más szóval, hozza meg az eszemet, nyugtasson meg, vagy inkább vegyen magához, mielőtt a szörnyű lépést megtenném... A Szűzanya a kedvence. Mindig félhangosan szokta megszólítani:

— „Óh, áldott Szűzanya, mennyei szép rózsá!”...

Gyermekes vágy ragad meg, hogy meglessem anyát a templomban. Lábujjhegyen odalopózok és belesek. A sötétben csak az oltár szőnyege virít és a képek aranyrámai csillognak a falakon. Anya karjaira borulva fekszik az oltárlépcsőn. Ingerültségem, vad gondolataim egyszerre múlnak el. Elönt a szeretet, régi énem és meghatottan nézem. Tudom, hogy mi történik benne. Most másodszor hoz a világra, mert minden gyermek kétszer születik. Először az anyából testet szakít magá-

nak, másodszor életet. Az első elválás nem teljes. A gyermekben még hosszú ideig anyja él. Ő érez, gondolkodik, vágyik, örvend, játszik, szenved és sír. Láthatatlan szálak kötik össze. Az anya második énje csak a gyermek, kiben önmaga kezdett új életet. Első születésünk erőszakossága, kíméletlen és szükségszerű, mely az anya holttestén át is meg akar jelenni a földön. Második születésünk a súlyosabb, mert öntudatosan, végleg kifosztjuk édesanyánkat. Mindent elveszünk tőle, terveit, vágyait, álmait, felépített boldogságát, lelke titkait és széttépjük a láthatatlan aranyszálakat. Utána egyik test a magasba, másik a földbe száll. Törvény, Végzet ez, melynek nem állhatunk ellen... Még egy utolsó fájdalom és én a világra jöttem. Neki marad a halál, nekem az élet és ez — akaratumkon kívül történik. Barna szántóföld a testünk, mely az élet számtalan titkát akarja teremni... Legyen tehát úgy!...

Mikor újólá találkoznak, mindketten nyugodtak vagyunk. A két élet átlényegülése megtörtént, az új célok útrakészen állanak. Minden egyéb csak külsőség. Lelkünk ege kiderült. Az anya a régi szeretet új ruhájában bensőségesen a vállamra dobja magát, megcsókol és halkán azt kérdi:

— Hogy hívják azt a leányt?...

Új könnyek égnek mindkettőnk szemében.

*

Másnap már tudja a falú elhatározásomat. Szájról-szájra adják a hírt. Ha két ember találkozik, csak erről beszél:

— Hallottad?

— Nem lehet igaz. A mai világban az egyetlen biztos állást és szép jövőt nem szokták csak úgy odaadni.

— Az egyháztanácsot már össze is hívatta, hogy a számadásokat elkészítsék. Még a héten meg lesz az átadás... A póstás mondja, hogy ma ment el a pecsé-

tes levél a püspöknek... Az édesanyja azóta állandóan sír.

— De miért teszi?

— Meg akar házasodni.

— Akkor nem igaz az egész. Ha csak nőt akarna, akkor úgy tenne, mint a többiek. Váltogatná a gazdasszonyokat... Volt nekünk már ilyen papunk.

— Ennek nem kell. Ismerheted, hogy milyen ember. Nem kell neki más, csak törvényes, becsületes feleség. Azt mondja, hogy: „Eddig megtartottam a parancsot, senki sem vethet semmit a szememre. Ezután se vessen. Az a becsület, hogy itthagyjam a papságot...”

— Nagy dolog!

— Tiszta igaza van...

Más emberek másképen beszélnek:

— Hallottad?

— Esze van annak a papnak... Hagyjatok békét! — Elbolondított valami gazdag leányt. Eddig gyalog járt, ezután autója lesz. Most azután nyugodtan elküldi a kópertában a püspöknek a reverendáját.

— Nő, jól eltartottátok a papotokat — mondják a reformátusok a szövetkezetben. — Mi a fenét csináljon? Itt kell, hogy hagyja az egészséget. Bükkmakkal nem élhet... Mi a tavaly javítottuk a tiszteletes úr fizetését...

— Elég bolondok voltatok.

A református elkacagja magát:

— Ennek az a rendje-módja. A pap adja a malasztot, mi adjuk a malacot.

— Mondasz valamit.

— Hát persze... De ti már a malaccal elkéste-tek... Feri, tőts három déci pálinkát — nyújtja oda az üveget a korcsmárosnak.

Csendesen eldiskurálnak. Mindenki tud valami újat. Az első izgalom után természetesnek veszik az ügyet és ravasz életrevalósággal arra gondolnak, hogy miféle hasznót lehetne belőle húzni?

— Te! Nem tudod, ad-e el valamit? Van egy ártánmalaca. Azt megvenném.

— Azt megveheted, de a fához ne szóljon hozzá senki. Jó tavalyi, száraz fa, s az enyim fogytán van... Úgy sem viszi el a hátán.

— Vajjon a rétbeli földdel mit csinál az egyház? ... Igaz, hogy egy hold az egész birtok, de engem eltalálna, mert tőszomszédja az enyimnek... Árendába venném.

— A költözésnél aztán legyen eszetek — figyelmezteti a többit egy sunyi paraszt. — Háromszáz koronán alul nincs szekér...

— Mit? Háromszáz korona? Megadhassa a néccázat is...

Új emberek jönnek, új beszélgetést kezdenek... Már éppen készülődnek, mikor belép az unitárius kurátor. Nagy hírt hoz:

— Mindent tudok... Most jövök a mi papunktól. Tanú voltam a szerződésnél... Nem költözik el a faluból...

Közelebb húzódnak az emberek:

— Beszélj már, Samú! Mi volt? Hogy történt?

A kurátor büszke a sikerre és fősvényen méri a szót:

— Éppen a lószekeret készítettem elő, hogy hajnalosan menjek Kolozsvárra, mikor jön a szögáló s mondja, hogy a tiszteletes úr hivat. Át is megyek tüstént. Ott van a katolikus pap is. Barátságosan kezét fog, s azt mondja, hogy alá kellene írni a szerződést, amit a tiszteletes urunkkal kötött. Bérbe vette a felső uccán levő üres házat... No, kiugratom én a nyulat a bokorból. Tettem magam, mintha nem tudnék semmit:

— Minek az a plébános úrnak? — mondom jámboran. — Van ahol lakják!

— Oda más pap jön — azt feleli.

— Csak nem pályázott el?

— Nem, csak otthagytam a papságot...

Erre osztán nem tudtam se jót, se rosszat mondani, úgy elfogódtam. A tiszteletes úr később megkér-

dezte, hogy : — „Te, Józsi, miből számítasz megélni?“ — „Abból, amit itt gyűjtöttem“ — tréfálkozott, de osztán komolyan hozzátette : — „Jó, hogy az anyagiakat említed, mert a becsület úgy hozza magával, hogy megmondjam : Nincs nekem egy árva krajcárom se. Azt azonban ígérem, hogy a házbért valahogy kicsinálom. Adod-e még a házat, kolléga ? Ha nem, még széttéphetjük a szerződést.“ — „Azt egyet se — sértődött meg a mi papunk. — Kinek nézel te engemet? Ha tudsz, fizetsz, ha nem tudsz, nem fizetsz... De azt gondoltam, hogy gazdag lányt hozol a házhoz...“ A másik kacagott : — „Adóssága legalább neki nincsen. Egyébképpen tényleg gazdag leszek azzal, hogy hozzám jön — ragyogott a két szeme...“ — „Valamiből mégis csak élnetek kell“ — így a mi papunk... — „Úgy teszünk, mint az egykori székely, ki kiadta a parancsot, hogy : Asszony, főzz puliszkát ! — De nincs liszt — feleli az asszony. A székely megmérgeződik : — „Azzal te ne törödj, csak főzzed!...“ Hát ilyen ember ez a pap... Nem lehet tudni, hogy máról-holnapra még élünk-e, s ő a semmire megházasodik.

— Bátor ember...

— Kemény legény...

— Segítse meg az Isten!...

— Mi sem hagyjuk el...

— Ilyen papja nem lesz több a falunak...

— Még áldott szerencse, hogy itt marad...

. Mindenkinnek van egy drága, jó szava. A föld kemény fiai megértének, megdicsérnek és védelmükbe vesznek, gyermekükké fogadnak.

Két nap alatt minden készen áll az átadásra : a leltár, a számadások, s minden pillanatban várom az egyházi bizottságot.

Szombaton meg is érkeznek a főgondnokom kocsiján. Elfogódva szállanak le. A nép beles a kapun:

— Tudja, hogy én Őnt így is, úgy is nagybecsülöm — mentegetőzik a főgondnok, — de a kötelesség, kötelesség.

— Köszönöm, méltóságos uram. Parancsoljatok be-
fáradni — mondom a papoknak, kik alig mernek rám-
nézni.

Az egyháztanács tagjai ünneplőben, frissen kent
bajsszal, mereven az ebédlőben állanak. Édesanyám sí-
rástól vörös szemekkel főzi a konyhán az ebédet. Az
asztalon kiterítve, készen állanak a könyvek:

— Hamar készen leszünk — biztatom az urakat.
— Templom-alap... — kezdem a beszámolót. — Ki-
adás 1224 korona 16 fillér. Éspedig: Első tétel... Tes-
sék átvizsgálni, itt vannak az okmányok... Fillérre
talál minden...

Végzünk. Megadják a felmentést... A leltárokon
is átesünk. Az utolsó törött vasdarabig, minden rend-
ben van. Felveszik a jegyzőkönyvet. Aláírjuk. Végül
egyik pap reszkető kézzel, pecsétet, lezárt levelet nyújt
át: „Erdélyi Püspöki Hivatal” — olvasom.
Tudom, s mindenki tudja, hogy büntetésem van benne.

— Ezt majd csak holnap bontom fel. Holnap va-
sárnap és meg akarom tartani bucsúmisémet...

— Ahogy jobbnak látod — mentegetőzik zavartan
a pap.

A levelet átnyújtom a gondnoknak:

— Tartsa magánál, kurátor úr és holnap, mise után
adja át.

Az egyszerű ember búsat sóhajt. Az ebédet behoz-
zák. Keresztvetésre lendül a kezem és mert papok van-
nak jelen, latinul mondom az asztali imát:

„Benedicite!”

„Oculi omnium in Te sperant Domine
et tu das escam in tempore opportuno...
Mindeneknek szemei Tebenned biznak
Uram — dörgik a papok — mert te adsz
eledelt alkalmas időben...”

✱

Végre megvirradt. Vasárnap van és ma tartom
utolsó misémet.

Hajnalban odaálltam az ablakhoz, meghatottan

néztem a derengő világot és azt mondtam a felkelő napnak :

— Ma utoljára vagyok pap !

A fehér éjjeli ruha végigborzongott testemen, valami ismeretlen végigfájt bennem, elgyöngülten szerettem volna, hogy valaki karjaiba vonjon és azt mondja: — Ne szégyeld ! Sírj ! Töretlen gyermeki hittel arra vártam, hogy az én Jóistenem meleg ajka fog fülemhez hajolni és megbocsátó, drága revelációjában részesít : — Menj, fiam ! Visszaadlak önmagadnak !..

Nem történt meg. A nap méltóságosan emelkedett az erdők mögül kertemben a fák őszi dértől fagyottan hallgattak, zaj nem kélt, alvó madár sem nyöszörgött, a falú is aludt még, minden szemét lehunyva. Hálóingem szétnyílt és puszta, lüktető mellemre rálehel a hűvös hajnali borzongás. Éjjeli szekrényemről hirtelen, védekező mozdulattal felragadtam a breváriumot és a kitárt ablakon át a kelő nap arany arcába imádkozni kezdettem a „matutinum“ ősrítmusú üde himnusát :

„Jam lucis orto sidere
Deum precemur supplices
ut in diurnis actibus
nos servet a nocentibus...
Linguam refrenans temperet
Ne litis horror insonet
Visum fovendo contegat
Na vanitatis hauriat...”

Még egyszer, utoljára éreztem, hogy szárnyaim nőnek, minden pórusomban Isten ragyog, ajkam megdicsőül és valahol a nap felett az azúr végtelenségében lebegek és minden nyelven egyedül dicsőítem az élet édes kútfejét...

És az én himnuszmondásomtól ébredt fel a világ ezen a napon. Az ima szavai elolvadtak forró ajkaimon, fényes ködökben fürdött bensőm, s az öntudat határain túl jártam az ismeretlen világokat, ahol már nem kell szó, igába fogott gondolat, csak nézni és érezni szabad. Nem is tudom, mikor ejtettem ki az exaltáció földön-

túli pillanatában breváriumomat őszi virágaim közé. Azt se láttam, hogy hátam megett öreg édesanyám sír, de nem mer hozzám se szólni...

Csak kilenc órakor ócsudtam fel, mikor a nagyharang megzendült felettem. Utolsó misémhez első harangoztak. Választott, szép arám jutott eszembe, de kínzottan, ijedten űztem el:

— Nem! Nem! Ne álljon közénk! Ma négy szemközt akarok beszélni az én Istenemmel!

És csak vele voltam. Hiába állott hátam mögött édesanyám, néma maradtam, csak orcámat ragyogta körül tiszta, könnyű mosoly és dehogy vettem észre, hogy az egyházfi riadtan siet el előttem a boros-vízes korcsú ampolnákkal, a kántor vasárnapra kinyalt képpel nem mer bejönni, mint máskor és a nép az alig pár lépésre levő cinteremből kíváncsi megilletődéssel lesi ablakomat, amelyek mögött ki tudja miféle titkok vannak. Voltak, akik a zöld, moszatos öreg templomfalhoz támaszkodtak szótlanul, mások csendesen ingatták fejüket, a bátrabbak azt mondták: — Milyen kár érte! — de választ nem kaptak... A harangozó nem győzte izgalmaiban kivárni az időt és gyorsan rárántotta a második harangszót, mire a néma tömeg beözönlött a templomba, hogy elmondja értem a fájdalmas rózsafűzért...

„Ki érettünk vérrel verejtékezett... Ki érettünk megostoroztatott... tövissel koronáztatott...”

Krisztusról beszélnek ezek az igék, de ők, együgyű nép — bocsássa meg nekik — most reám értették... Hogy én is értük verejtékeztem, megostoroztattam, tövissel is sokszor koronáztattam...

Utolsó és egyetlen fizetségük volt ez a vallomásuk, igaz rámgondolásuk...

Azalatt pedig benn a szobámban féltem és titokban azt kívántam, bár ne telnék olyan gyorsan az idő, nyúl-nának meg a percek és megijedtem a beharangozás zűrzavarától...

Súlyos, komor léptekkel mentem be a templomba.

Utolsó útamra senkisémet kísért el. Egyesegyedül tettem meg, kissé tántorogva, rejtett könnyekkel, a magamra hagyatottság reszkető lépteivel. Az idő is olyan fátyolos, borongó, szomorú volt. Vajjon milyen lehet most a Jóisten arca?...

Halk sóhajjal állott fel a nép, mikor végigmentem a rövid templomhajón. Minden szem rámmeredt, minden kéz utánam szeretett volna nyúlni és a zsúfolt kórus megroppant az izgalmukban remegő embertestek súlya alatt. A rozoga orgona fáradtan zokogott, s a misére gyújtott kicsi viaszlámpák haldokolva pislogtak az oltár felett...

Én pedig fakó sápadtsággal utoljára mormoltam a sekrestyében az öltözködés-imákat, megcsókolva a hófehér gyolcsot:

— „Tedd rá fejemre Uram az üdvösség sisakját...”

A bő hosszú alba végigomlott rajtam és én zokogtam magamban:

„Dealba me Domine... Fehéríts meg Uram és tisztítsd meg szívemet, hogy a Bárány vérében megtisztulva, örök örökök részese legyek...”

Fehér kézzel az önmegtartóztatás jeléül átkötöttem derekamat, hogy kiírtsam a kéjek, vágyak izgalmaikat és hosszasan nyomtam szájamhoz a manipulust, s hangerősen fakadt ki ajkamon a jelentése: „Te sírás és fájdalom manipulusa...”

...Sohasem volt ilyen nehéz a kehely, mikor az arany paténán fekvő hostiát oltárhoz vittem... Hatalmas erőm szinte belegörnyedt és pillanatig az oltár hideg kőasztalára kellett támaszkodnom...

„In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen”.

Megkezdődött utolsó misém, a vérontás nélküli áldozat fenséges misztériuma, a fájdalom, élet és halál, feltámadás és túlvilági boldogság gyönyörű költészete a mindennap új Valóság, új születés és új tragédia.

A feszültség feloldódott. Utolsó misém hírére a szomszéd falúból is összegyűlt nagy néptömeg: magyarok, hosszúhajú románok, katolikusok, reformátusok az oltár lépcsőjéig nyomultak, mintha Istenhez vezetett rohamuk pillanatát várnák és mint a fergeteg szabadult ki torkukból a kozmikus horizontokat járó ének:

„Menny, föld, tűz, víz, levegő, ég,
Gyöngy, arany és minden kincs,
Mit háborgatjátok elmémet?...
Nyugodalmam addig nincs,
Míg fel nem talállok Téged,
Én Uram, Én Istenem,
Benned nyugszik meg lelkem
Istenem és Mindenem!

A dróttal védett kicsi ablakokat megvakítja a forró pára és gyöngyözve futnak le rajtok a hatalmas énekritmustól úzótt vízcseppek. Reszketek, mint a viharban. A test és lélek nagy feltárulása fokozódik és tompán zsi bongnak az agyak szentséges mámorukban.

Az orgona elhallgat. Most dicsőiséget kell mondanom Istennek. A földről ég felé ívelő széles körmozdulattal emelem karjaimat a magasságokba és fenn a gyertyák szürke, illatos füstjében könnyörgőre zárom, hogy a nagy Ismeretlen megragadja, míg mondom mindany nyiunk nevében:

„Laudamus Te, Benedicimus Te Glorificamus Te... Adoramus Te...

Utolsó „Gloria“ volt. Többé nem zendül gyönyörű dallamára hangom. Halk fájdalom lüktet szívemben és a múltó kétség is reá száll. Vajjon szabadott-e ma is megtennem?... Nem hiszem, hogy az Úr letaszítsa öléből az én glóriámat, hiszen olyan hűen, igazán és melegen szállott fel belőlem, hogy piros lett a torkom tőle...

És mégis jól esik, mégis csak a hitvallás nyugtat meg...

Mások azért mondják: „Hiszek“, hogy önmagukkal elhitessék, én azért mondom, hogy az én Teremtőm elhiggye, bár tudom, hogy tudja, látja, érzi,

hiszen szemeimben is lobog, mint két vörös fáklya. Szinte révületbe ejtenek a megtestesülés titkai:

„Hiszem, hogy... Isten Istenből, Fény a Fényből... egy lényegű az Atyával, ki által mindenek tétettek és ki értünk, emberekért, a mi üdvösségünkért leszáll az égből...”

Térdre roskadok, mint aki a rohanó emberiségből elsőnek futott az égből földre ért Krisztushoz és úgy lihegem:

„Et incarnatus est... Megtestesült... Emberré tétetett... Meg is feszítettetett...”

Most még nem félek szembefordulni a néppel, hogy feléjük nyitott karjaimmal, míg az Úr velünk létét közlöm, minden szenvedést, vágyat, panaszt, imát, sorsot, könnyet, koldust, szegényt, gyermeket és aggot, mindenkit és mindent ölelésbe gyűjtve ráemeljem az oltár asztalára... mert azt jelenti a „Dominus vobiscum”.

Az énekvihar nem szűnik, a lelkek általa érnek, telítkeznek és pillanatok alatt megcsillan kezemben a kehely, az ártatlan ostya hófehéren nyugszik a paténán, mint aranyravatalon. Most még csak kenyér, mely Isten testévé lényegül. Bort és vizet öntök a karcsú kehelybe, hogy vérré váljék az is. Finom illata fejem körül leng... Ujjaim közt felemelem az arany bölcsőt, melyen Isten fog születni és felajánlom az emberiség kenyérét, borát és átviszem az emberi verejték szülöttjét a megtisztulás mennyei vizein, míg újra kezembe vehetem, hogy az átlényegülés, ez a még Istennek is legnagyobb cselekedete, egy bűnös porszem-pap szavára megtörténjék...

— Hogy mered megtenni? — sikolt a lélek. Testemet meggyötri, agyam kifárasztja és a vékony, ragyogó hostia majdnem elég lehelletem alatt, amikor a súlyos ígét kiejtem:

„Hoc est enim corpus meum!... Ez az én testem”.

Kissé hátratántorodom, mintha a törékeny, kerek

ostyatest élő, valóságos Krisztus testté formálódnék és a paténa aranyсарúvá görbülne lábain... Én vagyok, ne féljete!... Biztos, hogy megtörtént... és egykor testi szemeinkkel is látni fogjuk... Fejem fölé emelem, felmutatom a népnek, amely a földre veti magát és kereszthányó ijedtséggel nem mer Istenére nézni... Utolsó erőm maradékával már a kehely nádusát ragadom meg és arany öblébe mélyesztett szájjal sugom a szavaimtól is borzongó bornak:

„Hic est enim calix sanguinis mei... Ez az én vérem kelyhe... mely kiontatott a bűnök bocsánatára...”

Az embertömeg magához tér és felzúg újból az ének:

Most az Úrkrisztusnak drágalátos teste
Itt felemeltetett szentséges szent vére...

A hostiára függesztett szemekkel várok és hirtelen mélységes vágyak támadnak bennem, hogy nem én, de Isten e pillanatban leszámoljon velem. Olyan erős bizalom ragad meg, hogy szinte mellemen érzem karjait. A rubrikák tiltják, de én hirtelen lehajolva, édesen megcsókolom az isteni testet:

— Most mondd meg, Énjóistenem, hogy igazán haragszol-e reám? Elítélsz? Megbüntetsz-e, mert... mert anyira — szeretek?... Rosszabb fiad volnék-e, mert szívem szerint cselekszem?... Ha ellenedre teszek, inkább végy magadhoz ebben a pillanatban, hogy holtan zuhanjak híveim karjai közé... Te tettél emberré, mindent tudsz és híred nélkül a megfagyott vér nem eshetik le a háztetőről. Nyilatkozzál meg, Isten...

A szent test azonban nyugodott nesztelen. Éreztem, hogy könnyeim bőven előtörnek. Egy csepp a szinlegostyára hullott és láttam, hogy a Corpus felissza és átszűrki tőle.

— Hátha ott a szíve? — gondoltam és hittem is boldogan...

Erre mindenről megfeledeztem...

Az ének megszűnt, nem hallottam. A nép új dalamba kezdett, annak is vége volt és én mitse tudtam. Végül csend lett. Kántor, nép ijedten rámnézett és a néma csendben csak sejtették, hogy rendkívüli dolgok történnek az oltáron... Mert, ha tudták volna, ami az Énistenem és köztem történt, felrohantak volna és lecsókoltak volna az oltárról...

Utolsó áldozásom megtörtént, hogy utána én is csak áldozat legyek, mint embertársaim, a milliók...

„Ite missa est“.

Menjetek, vége a misének!...

Végül a szószékre léptem és elbucszúztam mindenkítől. Az árva néptől, mely éveken keresztül hozzámfutott panaszával, bújával, bajával. A porban játszó gyermekektől, kiket én kereszteltem, azoktól, kiket én hordottam ki a temetőbe, azoktól is, akik soha haza nem jönnek, mindent elveszítettektől, a testet, az életet hiába áldozóktól. Hiszen mindenki lehullott az élet fájáról és ime, utolsónak én rogyok egy világ romjai fölé. A véres világ-misének is vége van.

...De amit nektek hirdettem — mondom, — azt most is hirdetem, egyetlen szavamat se tagadom meg. Ti tartsatok ki mellette és engedjeteك útamra menni! Senki se kövessen!...

A szeretet és lélek ömlésének forráságától meggörbültek a gyertyák, könnyesek lettek az ablakok és sűrű pára feküdte meg a templomhajót. Egyszerre felkiáltottak:

— Ne hagyjon itt minket!

A második teremtés nagy ideje volt ez, mikor mindannyian a világkatakizma halálos dermedtségéből ismét érző, látó, tudó emberré lettünk. A szívünk fojtogatott és gyengék voltunk szavunk kiejtéséhez. Az izgalom láza fehérre rágt a nyelveket és kínunkban görbedeztünk. Az ijedt parasztok fejüket csóválták, a ko-

pott templompadok recsegetek, a kántor nem birt játszani az orgonán, a nép nem birt hozzáfogni a záróénekhez. Többen hazafutottak, mások viszont nem bírtak felállani. Voltak, akik csak merően előrenéztek és ismét, akik a valóságnak nem hittek. A gyertyák hosszú lánggal lobogtak és a falak dűledeztek a szemek szédülésében...

Menjetek! Vége.... Vége a misének!

Egyenes fővel, se jobbra, se balra nem nézve, kirohantam a templomból.

Az édesanyám szólott:

— Az emberek látni akarnak, fiam. Tele néppel az udvar.

— Hagyjanak magamra!... Én senkit sem akarok látni. Senki se zavarjon! Te se, anyám. A kántor egyedül tartsa meg a vecsernyét. Még valami dolgom van.

Erre az ajtót is bezárom, hogy senki se hallgatózzék.

Elfogódott, különös vagyok. Az idegeim muzsikálnak és úgy érzem, mintha a levegőben lebegnék. A következő percben halálos fáradtság lep meg és mozdulatlan, nagy aranytóvá válik a világ, amelynek tükkrén hanyatfekve úszom.

— Tehát megtörtént — ismétlem magamban sokszor és nem bírom elhinni, hogy valóban megtörtént, s nem álom játszik velem... — Mit cselekedtél? — sikolt fel utána a gondolat és erőtlen, elhagyott, gyenge vagyok. Nincs egyetlen pont ezen a földön, melybe belekapaszkodhatnám. A leány se... A szerelem?... Vajjon szeretem? Rémülten vizsgálom elalélt szívemet, de sehol sincs benne a képe... Milyen jó, hogy most ő sincs mellettem... Már benne is csak halványan emlélek és valahol az összeontott templom porfellegének peremén túl látom elmosódó sziluettjét, mintha tőlem menekülne ő is... Bizakodom, hogy holnapra megnyugszom, de most fáj, amit tettem és mégis jól esik, hogy megtettem...

— Fejezzük be!...

A szekrényből előveszem a titokban, adósságra készült, rejtett civilruhát, sorba rakom az egyes darabokat ágyamon és kezembe veszem az ezüst szentelő botot, hogy megáldjam, mielőtt felvenném... Még jogom van hozzá... Vagy már nincsen?... Mindegy.

„Adjutorium nostrum in nomine Domini...”

A halk szenteltvízcseppek rápermeteznek a ruhára és ragyognak rajta.

Most le kellene vetnem a reverendát, de félek. Várok. Nem tudom mire, csak várok hosszú ideig. Párszor a gombhoz nyúlok, de mindig csak azt látom, hogy kezeink sárgák, mintha sirból kölcsönöztem volna őket... Mégis meg kell történnie... Utána nyugodtabb leszek. A kopott, fényes, szegényes, itt-ott foszladozó papi ruhadarabot megcsókolom éppen úgy, mint tizenkét évvel ezelőtt, mikor először magamra vettem és sietve zárom rá a szekrényajtót.

Ügyetlenül bogozom fel a nyakkendőt. Milyen furcsa, ostoba viselet... Mereven hull le tagjaimról az élesre vasalt nadrág. Nézem és nem állom meg, hogy ne beszéljek hozzá:

— Szegény rabruha te. Tudom, hogy kopott, megtérdesedett, rojtos, szerencsétlen testtakaró leszel. Rövid idő múlva egymást fogjuk szégyelni. Rajtad is folt, rajtam is folt, de kérlek, hogy védj, takarj, légy hű hozzám, tarts ki, hiszen nincs amivel kicseréljelek majd. Rongykorodban is az enyém leszel. Nem is ruha, hanem testrészt. Ne feledd soha azt a sok gondot, gondolatot, érzéseket, melyekkel megszereztelek. Segíts futni a veszedelmektől és boldogságomhoz sietni, de kötdöd mozdulatlanlanná lábamat, ha veszedelmek és a rossz útjára térnék.

Úgyanúgy tettem a kabáttal is. Szimbólikus szavakat, szertartást pazaroltam rá furcsa lélekjátékkal. Eszébe juttattam, hogy valaha juhok hátán, virágok közt szaladgált, mint én és most azért találkoztunk...

— Ovd a szívemet — gyermekeskedtem, — hallgasd meg, mit mond neked és szárnyaid csak akkor nyílnak meg, mikor jó emberek kérezkednek be rajta, vagy a szépség és szeretet túlcsoordulnak benne... Ne tépj meg tövis, ne üssön át golyó, tűz megkíméljen, könny és vér be ne szennyezen, fájdalom, gyász el ne változtassák színedet! Segíts ölelni azokat, kiket ölelnem kell, ne üss, de felemelj! Ne az fájjon, ha kacagnak rajtad az emberek, hanem ha rettegnek tőled!...

Végre átöltöztem: Egyik világot letettem, másik világot felvettem...

A püspök levele van még hátra. Dél óta ott fekszik íróasztalomon. Kezembe veszem és várok. Lehunyom szemeimet és még egyszer végigélek mindent, ami történt... Ez az életem legvégső, döntő pillanata... Hiszen csak egy másik borítékba kellene tennem a püspöki átkot és rendben volna minden... De nem... az én útam szent... Nyugodtan feltépem és elolvasom a latin írást:

„...Mivel többszörös atyai intelem ellenére is nyájadat hűtlenül elhagytad, a nekem fogadott engedelmisséget megtagadtad, ezennel felfüggesztelek a javadalomtól és a szent cselekmények végzésétől...”

Most már senkim és semmim nincsen. Egyesegyedül állok egy legyőzött haza, elhagyott egyház romjain, az új és ismeretlen élet rettentő arca előtt.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

Szeretem ! ...

Választottam apja, a vén iskolaigazgató, szomorúan rámnézett, ráncolt homlokkal, mélyen elgondolkodott és később csak annyit mondott :

— Rettenetes szó, a mai világban.

Ősz feje előrebillen, s a hajlott ember, ki negyven év alatt egy falut nevelt fel, most csendesén várja, míg elkészül a sirja. Leányára néz. Nem kérdez semmit, csak nézi, de a gond eloltja arca színét.

Mosolyogva hajtja kicsi aranyfejét vállamra a leánya és szemérmesen, sejtelmesen vallja :

— Igen. Szeretem ...

Egyebet egyikünk se tud mondani, de szemünk tündöklök, a két ifjú test fénylik. Az öreg ember azonban tovább gyötrődik:

— A parasztok ekevasa újra kifényesedik a szántásban, a fagyos asszonykezek is felmelegszenek a kenyérdagasztásban, a papok visszatérnek bibliájukhoz, a munkás ráeszmél szerszámjára, én maholnap meghalok ; de ti mit fogtok csinálni ? ... És mégis azt kell mondanom, hogy én is szeretlek titeket, szegény, szegény gyermekeim ... Istenem, Istenem ! Miért is kérdeztek engem ? A ti dolgotok elvégeztetett. Nem akarok, nem is tudok változtatni rajta. Ha gondolok is rá, nem akarok a kérdéssel megbántani, hogy miből fogtok élni. Tőlem már semmi sem függ. Ha nagyon tudtok szeretni, ne féljete ... Ne essék rosszul, ha szomorú vagyok, de a ti boldogságotok az én tragédiám ...

Riadtan néztünk :

— Hogy mondhat ilyent, apánk ?

Az öreg ember feje még mélyebbre hajlott :

— Én már esett, törődött, vén ember vagyok. Ötven évig dolgoztam megfeszített munkával. Mindennemet hadikölcsönbe fektettem és most nincs annyim, hogy férjhezadjam a gyermekemet, legalább egy darab kenyérrel elindítsam az élet útjain... Bocsáss meg édesapádnak, gyermekem... Nem azt borzasztó elviselni, hogy elvesztettünk mindent, hanem, hogy bocsánatot kell kérnünk saját gyermekeinktől... Vigyed! Legyen a tied!... Szeressétek egymást!

Feledhetetlen napok voltak a szerelem, a béke, a belső igazság és emberi jóság, őszinteség megtalált hajlékában.

Külső dísz, ünnepség nélkül, egyszerűen, de boldogan, emelt fővel a szentség egyigaz arca előtt esküdtünk meg férjnek, feleségnek kettőnk haláláig...

*

Zsúfolt vonaton, örömtől ittas román katonák közt szorongva, egyik kezemmel asszonyom, másik kezemmel a könnyen fenyegető ismeretlen veszedelem kezét fogva utaztunk el. Csak védtelen testemmel védtem, arra a szörnyű eshetőségre gondolva, hogy mi lenne, ha a gyenge virágocskát bárki is bántaná, vagy dúrván érintené. Kilenc órán át rohan velünk így a vonat, amíg megérkezünk. Kilenc élet is kevés volna elviselni az aggodalmakat és kibírni a belső feszültséget. Az alig húszéves törékeny asszony már roskadozott a fáradtságtól. Karjaimba öleltem, hogy el ne zuhanjon.

A fáradt, kimerült, napok óta utazó katonák közül akkor valaki felállott és a helyére mutatott :

— Poftiți, Domnu Parinte!

Meglepetten néztem rá. Nem ismertem.

— Köszönöm, de honnan tudja, hogy pap — voltam?

— Maga a kidei magyar pap, aki öreg édesapámon segíteni akart, mikor keresztülment rajta a szekér, de nem tudott, mert meghalt.

— Igen, már emlékszem. Maga akkor fodorházi.

— Da, da !

Egyik megrázó élményemet juttatta eszembe a fiatal, még gyerekkatona. Éppen a faluján utaztam át, mikor a szerencsétlenség történt. Prizmakövet vitt a hetven felé járó öreg ember az útjavításhoz, de a kerék ala került és a sokmázsás teher szétroncsolta a gyomrát. Mikor odaértem, csak azt láttam, hogy társai a lábánál fogva a magasba emelik.

— Mit csinálnak, emberek ? — szörnyülködtem.

Megmagyarázták, hogy a szerencsétlen ember maga kívánta ezt, mert így szűnnek a kínjai. Egyetlen pillanattal megállapítottam, hogy az ember kimúlt. A száján kiömlő vér, sötét, vékony erecskéje elfolyt az úton. Levettem a kalapomat és intettem :

— Tegyétek le. Ez az ember halott.

— Halott ?

Hitetlenül és megborzadva fektették az útszéleire. Melléje térdepeltem és föltételesen feloldoztam, végül keresztet vettem a homlokára.

És most, évek múlva, mikor mi magyarok, halálos rettegésben vagyunk, a velünk együtt élő néptől félve és súlyos valóságok táplálják ezt a rettegést ; a felszabadult indulatok fenyegető viharában a nemrégien ellenünk emelt fegyverrel most feledve a világtörténelmi változást, ez a katona fölöttem örködik, mert érte egyszer én is letérdeltem az út porába. A többi katona ellenégesen néz rám. Azt hiszik, én költöttem fel a társukat. Egymáshoz hajlanak a fejek. Nem értem a suttozásukat, de tudom, hogy a gyerek-katona magyarázza, mi történt. Csend lesz. Elgondolkodnak egy pillanatra és az öklök megenyhülnek.

Győztem . . .

Semmiféle fegyver, ármány, politika, szenvedély, vagy halál el nem pusztítja, el nem veheti tőlem, mert szent az a hely, melyet a két térdem az út porában megérintett.

Az emberek millióinak pedig azért kellett meghalniok, mert kevesen térdeltek le az út porába.



Mindjárt megérkezünk.

A falú előtt, a határ közt az esti szürkületben egyik hűséges emberem fegyverrel a vállán, megállítja a szekeret. Int, hogy szálljak le, mert fontos dolgot akar mondani:

— Baj van — suttogja izgatottan. — Alig utazott el, a püspök egy jézsovitát küldött, aki arra biztatta a híveket, hogy ne engedjék be a faluba.

— Engem?

— Igen. Prédikációt tartott, s külön is beszélt az emberekkel. Tessék vigyázni. Elhoztam a puskámat, ha szükség lenne rá — kínálta a rozoga vadászfegyvert. — Biztosan hord — dicsérte. — Nehány töltenyt is hoztam.

Méltatlankodva utasítottam vissza:

— Elment az esze, Miklós? Menjen csak nyugodtan haza. Engem nem támad meg az én népem.

— Jójó! Én figyelmeztettem — hárítja el magáról a felelősséget.

— Mit mond az az ember? — érdeklődik a feleségem.

— Semmi különösét. A falú népe valami meglepetésben akar részesíteni.

Kedves büszkeséggel néz rám:

— Hogy szeretik magát!

Engem pedig öl meg az aggodalom és az elfojtott düh. Hátha ennek az embernek van igaza. A nép gyermek. Könnyen föl lehet izgatni, el lehet bolondítani. Mégsem tudom elhinni, hogy reám támadjanak. Hiszen jótevőjük voltam... És ha mégis?... Villámgyorsan átgondolom a védekezést is. Hogy a néphez szóljak, beszédre nem lesz idő. Védekezni fogok. Önkéntelen a zsebembe nyúlok és megtapogatom a browningomat. Az asszonyra mosolyogva ránézek, de belül már eldöntöttem, hogy lelövöm, aki meg mer támadni... Szép nászút lesz, holttesteken keresztül, de nem hagyom magamat, ha mindanégy sarkán fel is kell a falut gyűjtenom, akkor se. Magamat nem félttem. Erős ember va-

gyok, aki pusztá ököllet is át bírom vágni magamat... Csak a feleségem miatt vagyok kétségbeesve. Neki sejténie sem szabad, hogy mi vár reánk...

A szekér csendesen, lépésben halad előre. Már-már elviselhetetlen a feszültség. Szeretnék túl lenni rajta... Szóval egy jezsuita. Majd kézbe kapom én azt a jezsuitát és a saját kordájával kötöm fel az útra kihajló vén diófára. Ott éppen jó helye lesz...

Már a szélső házaknál járunk. Sehol senki nincs. Valószínűleg a parókia előtt várnak rám... Milyen nehezen telnek a pillanatok.

— Csapjon rá már arra a lóra! — intem a szekerst.

— Ki van állva, istálom — feleli a régi Gergely.

...Hátha rémlátás az egész? Az utcafordulónál kiderül. Onnan végiglátok az uccán.

Mégis igaz. A parókia előtt egész tömeg ember áll. Férfiak, asszonyok, gyermekek vegyesen. Megszédülök és a löcsbe kell kapaszkodnom... Mindegy. Lesz, ami lesz. Titokban újra a zsebembe nyúlok és ujjammal elhúzzom a browning elzáróját. A golyó fel van adva a csőbe. Lábaimat óvatosan kibontom a takaró pokrócából, hogy a mozgásban ne akadályozzon... Az emberek elállják az utat, de nem látok náluk támadó szerszámot. Veszélyes a pillanat, még gondolkodni sem érek rá...

A szekér begördül közibük. A ló magától megáll. Az izgalomtól alig látok. Kissé sötét van, de villámgyorsan ismerek rá a felmerülő arcokra, ahogy körülveszik a szekeret...

— No, most! — sugja a pillanat.

Hirtelen felém nyúl egy kéz, egy hang eldördül:

— Éljön!

Az arcok mosolyra rándulnak. Most száz kéz nyúl felénk. Mind üdvözölni akar, örvendeznek. Kérdések indulnak meg. Az asszonyok körülveszik a feleségemet:

— Milyen szép, s milyen fiatal!... Drága, jó em-

bert kapott, lelkem nagyságos asszony... — biztatják szegénykét.

— Ha pápa lettem volna is elvettem volna! — lelkesedik az egyik férfi.

Én pedig a fejökhöz benézek a parókiába. Sötét van a házban. Ki tudja, hol leskelődik a jezsuita. Most egyetlen szavamba kerülne és széttépnék az emberek. Izgat is a gondolat, hogy megtegyem. Megérdemelné, de a körülvevő szeretettől ellágyulok és nagylelkűen megbocsátok a szerencsétlen barátnak, ki megismertette velem a bosszúálló egyházat.

Kicsi hajlékunk ajtajában az édesanyám vár. A két asszony néma öleléssel egymás karjaiba borul és én fáradtan is őt állok fölöttük.

Ősz van. Már itt-ott zúzmarát vetett a föld színe, a hűvös éj elől fedél alá húzódott a tűz is...

A z események egymást érik. Ellenőrizhetetlen hírek keringenek. A szenvedély itt-ott kirobban. Embereket vernek meg, irredenta pörök indulnak, magvarok szenvednek, az idegeknek nincs idejük lecsillapodni. Nincs kibén bízni. Az anyaország teljesen felborult. Napról-napra lessük a híreket, de egyik sötétebb a másiknál. Erdélyből menekült székely katonák hadosztállyá verődnek és kétségbeesett kísérletet tesznek a fegyverrel. Naponta halljuk az ágyúdörgést és félünk, mert tudjuk, hogy ők csak meghalhatnak, de nekünk szenvednünk kell cselekedetükért. Beszélni sem merünk, egymástól is félünk, csak némán, titkolt gondolatokkal hallgatjuk a hozzánk verődő ágyúszót, míg egyik nap az is megszűnik. Megtudjuk, hogy Budapesten kitört a kommunizmus és véres kegyetlenséggel újból lángbaborult a haldokló ország. A kétfelől szorongatott székely hadosztály megadja magát a román hadseregnek és mialatt a bizakodók demarkációs vonalakat rajzolgatnak didergő ujjakkal a térképeken, minden reménységet megöl a legújabb hír, hogy a románok bevonultak Budapestre. Fásultan vesszük tudomásul.

Az öröm ideje letűnt, az élet szorongat, magunkra maradtunk, önmagunkon kell segítenünk és mégis hiszünk, hiszünk a lehetetlenben is. Szerencsétlen, álomlátó, versmondó nemzet.

A régi fogalmak, szentségek egymásután dőlnek meg, a saját történelmével elvakított népet készületlenül lepte meg végzete, hősi romantikája megölte. Nemcsak én, a népem is pályát tévesztett és — nem

ébred rá, most se lát a Kárpátokon túl. Mindene elveszett, csak bűnei maradtak meg.

Napról-napra a tenyereimmel és szavaimmal takartam el feleségem szemeit, hogy minél kevesebbet lásson meg a környező veszedelmekből és azzal bíztattam, hogy mostantól fogva minden magyar testvérré lett a megpróbáltatásokban és új világot, új életlehetőségeket fog teremteni. Nincs értelme tovább álmodni, le kell törülni a könnyet és a vért, hideg, józan fővel meg kell indítani az új életet. A bizakodók vitatták, hogy mindez csak átmeneti állapot, a békekötéstől függ minden. A halálraítéltek konok rövidlátásával bíztunk. Arra azonban nem volt időm, hogy a politika eshetőségeit várjam. Élni kellett, enni és ruházkodni. Sohasem volt kilátástalanabb a helyzetem és sohasem voltam erősebb, mint amióta drága asszonyom mellettem áll.

Ezer dolgot elterveztem, de minden hiábavalónak bizonyult. A kis falu semmi életlehetőséget nem nyújtott, de hátra van utolsó álmodom, az én drága magyar népem nem fog elhagyni, valamilyen állásfélét csak juttat nekem is. Bemegyek Kolozsvárra és megpróbálom legalább a szűkös mindennapit megszerezni. Az élet sürget és így éhen halunk. Ebben a tragikus nagy sorsközösségben, kicsinyességek fölötti benső testvériségben kétféle magyar ne tudna juttatni egy magyarnak egyetlen darab kenyeret? Gondolatban sem szabad megsérteni nemzetemet. A sok magyarkézen levő bank, gyár, ipari és kereskedelmi vállalat, ha kell, áldozatot is hoz, hogy a koldusbotra jutott magyar középosztályt megmentse. Kipróbált, derék magyarok vezetik, akik közéleti szerepet is vállaltak eddig és a lapok tele vannak a dicséretükkel. Biztosra veszem a sikert.

Egy szép napon aztán a tanítóval együtt indultunk Kolozsvárra, szokás szerint — gyalog. Irigylem, hogy neki már sikerült a problémáját megoldani. Esténként külvárosi vendéglőkben hegedül és szépen keres. Van is olyan jókedve, hogy az már majdnem könnyelműség. Útközben bíztat, hogy sohase koptassam a cipőmet a

kilíncseléssel. Úgy se lesz eredménye. Ő azt már jobban tudja, hanem alakítsunk ketten bandát. Garantálja, hogy többet keresek vele, mint a papsággal. Ha ő úgy tudna hegedülni... és idegesen csörgette a koronáit a nadrágsebében.

— Nem szégyen az, kérem.

A fejrődi fogadóknál csökönyösen megállott:

— Itatás, kérem... Kolozsvárt sincs jobb sör, mint itt. Ez a zsidó ért a kezeléséhez. Mert a sört kezelni kell tudni, kérem, egyenletesen lehűteni jó pincében. Nem szabad mindjárt jégbe tenni...

— Hagyjuk, tanító úr!

— Szó sincs róla, kérem.

— De... de nekem, nincs sörre pénzem.

— Az én vendégem lesz.

Kedvetlenül követtem. Az első kortyoktól összerázkódtam:

— Nagyon keserű ez a sör.

— A torka keserű, kérem — kacagott a tanító. — Megjósolom, hogy estére még keserűbb lesz.

A hideg téli szél lobogtatta rossz nadrágunk szárát és mi dideregve siettünk tova a kopár, kietlen mezőkön.

A hóstátban megállott egy rothadt, fekete deszkákkal födött, rozzant házikó előtt.

— Ez a Ritz, kérem. Napi szállás tíz krajcár. Az első szobában tizenöt — fűtés nélkül. Törzsvendég akármikor fizethet.

Bibircsókos, kövér, lompos asszony néz ki a kapun és sötéten rázza a fejét:

— Új pasast nem fogadhatok.

— Ach, grüss Gott, Frau Goldstein... szép szeretőm! — mulat a tanító. — Ez az úr nem veszi igénybe magát... Ez az úr vezérigazgatónak jött a Hitelbankba... Viszontlátásra! — bucsúzik kedvesen tőlem. — Este a „Zöldfá“-ban tartok hangversenyt. Legyen szerencsém...

Szégyenkezve és megrendülve sietek el. Hát ennyire lehet sülyedni?...

Egyik barátomhoz szállok. Diákkori jótestvérem. Aggodalmasan hallgatja terveimet:

— Alig hiszem, hogy sikerüljön; de próbáljuk meg.

Tíz órakor már jelentkezem is a legnagyobb gyárban. Legalább százmilliós vagyon fölött rendelkezik. A portás bejelentőlapot tesz eléem. Kitöltöm és várok. Tíz perc múlva jön a válasz. A titkár maga hozza:

— Állástkeresőket nem fogad a vezérigazgató úr.

— De uram — könyörgök, — talán engem.

— Senkit, kérem — néz le a titkár. — Kivétel nincs. A gyár kénytelen leépíteni a változott viszonyok miatt. A meglevő tisztviselők egy részét is elbocsátjuk.

Leverten fordulok ki az ajtón. Az automobilfelfarónál egy kopott úrforma áll az oszlophoz dőlve. Maró gúnnyal szólít meg:

— Önt is kilökték? Nagyon jó. Ön ma az ötödik.

— Mi köze hozzá? — gorombáskodom, de a kopott férfi nem sértődik meg.

— Bíróság? — Város? — Vármegye? — Pénzügy?...

Esküt nem tett tisztviselőnek néz és arra kíváncsi, hogy honnan koptam ki:

— Egyik se. Egyház... És ön?

Ezt meg ő nem érti, de készséggel szavalja el a névjegyt:

— Erőss Béni, esküt nem tett tisztviselő, volt irodaigazgató.

— És miért áll itt, uram?

— Kíváncsi vagyok, hány embert löknek ki még ma innen. Ráérek.

— Én nem veszem rossznéven, — mentegetem a gyárat. — Ha már le kell építenie...

— Nem olvas ön újságot, uram? A napokban emelt alaptőkét a gyár és négy románt választott be az igazgatóságba...

Hozzámcsatlakozik és együtt megyünk be a városba. Udvariasan hallgatom a politizálását.

— Mi az Ön véleménye, uram? Le kellett volna tennünk az esküt, vagy nem?

Leselkedve várja a feleletet és ezzel gyanut kelt. Átvillan a fejemen, hogy jó lesz vigyázni. Hát ha agent provokateur? Nem rossz ötlet gyárak kapujában két-ségbeesett magyarokra várni és beugratni. Ki akarok térni előle, de az irodaigazgató úr elállja az útamat:

— Igen, vagy nem?

— Természetesen le kellett volna tenniök az esküt — mondom ravaszul.

— Magyar ember Ön? — támad rám. — Magyar ember beszélhet így? Hát én azt mondom Önnek, hogy inkább dögöljek meg...

— Parancsoljon, kérem, — sértegetem, de az én magyaram nem sértődik meg és nem tágit mellőlem. Az útszélen favágógép dolgozik. Keizerrokkos öregebb úr tartja a fűrész alá a fát.

— Van szerencsém, táblabíró úr, — köszön tüntetőleg az én emberem. A táblabíró sötéten néz rá, ami méginkább felkelti a gyanumat.

— Mit szól, kérem, a székelyek sóvidéki lázadásához? — enyeleg az ember.

— Ne beszéljen kérem őrülségeket!

— Nem hallott róla? — bámul az álirodaigazgató.

— Nem és nem is akarok.

Gyanum megerősödik... Mintha a kiejtése is idegenszerű volna. Közben megérkezünk a sziguranca épületéhez. Megállj, itt színt vallasz:

— Ön, uram, itthon van — mondom gúnyosan. — Velem, sajnos, fiaszkót vallott. Igazán sajnálom, hogy elraboltam idejét. Sok dolga lehet még itt, fenn a hivatalában... Kár, hogy nem ismerem a valódi nevét:

Az ember nyugodtan szembenéz:

— Miért mondja mindezt nekem?

Készséggel megmagyarázom:

— Nézze, uram! Ön vagy esküt nem tett tisztviselő, vagy detektív. Ha esküt nem tett tisztviselő volna, akkor már régen felháborodva hagyott volna ma-

gamra. Ha detektív, láthatja, hogy kár töltenie velem az idejét.

Az ember hangosan felkacagott :

— Tanultam tőled, apám — és befordul a kapun.

Megriadva igyekszem tovább. A főtéren csillogó román tisztek sétálnak és rúzsos ajkú, prémes bundás, elegáns regáti hölgyek. Otthonosak és boldogak. A biztonságukat veszített magyarok házaikban ülnek. Én pedig futok a kenyér után.

Szerencsém van. Beengednek a bankvezérhez. A párnázott ajtón túl fényűző irodába jutok. Kényelmes, iparművésztlől tervezett fotójök, keleti szőnyegek, festmények, néhány értékes porcellán, antik butorok, ezüst dohányzókészlet, ébenfa telefon. A bankvezér leereszkedő és nyugodt :

— Szívert, vagy cigarettát... hogy is hívják ?

— Hargithay vagyok, kérem...

— Igen... Bocsásson meg!... szóval állást óhajt?...

— Ha volna olyan kegyes a vezérigazgató úr...

Egy ilyen nagy pénzüintézetnek olyan kiterjedt lehetőségei vannak... Tudom, hogy a magyarságért való áldozathozatal ezekben az időkben...

A telefon megszólal, én ijedten fogom be a számat és haragszom a szívemre, hogy olyan túlságosan dobog és még zavarni találja a nagy „Vezér“-t, akinek a cipője árából két hónapig gondtalanul élnék családotól. A pénz ura azonban kimért, nyugodt, sőt szellemes :

— Szóval, Ön is olyan váltó, kit a magyarság írt alá. Naponta kapjuk az ilyeneket. Sajnos, a Nemzeti Bank nem ad rá sem viszeszámitólasí hitelt, sem deviza-autorizációt, — tetszik neki a szakvicc. — Önöket megtéveszti a bank külseje. Saját tisztviselőimet biztatom, hogy repatriáljanak, ezért Önt — beláthatja — nem biztathatom. Kérem, ma a Pénz koldus. Kihelyezés nincs, betétállomány nulla...

— Csak a százalék negyven — egészítem ki gúnyosan.

— Schlagfertig, fiatalember, — dicsér meg a Vezér, — Önnek Zürichben volna a helye.

— Nyissanak fiókot a menyországban — bucsúzom.

— Ott feltétlen Ön lesz a devizőrünk — egészíti ki a gondolatot barátságosan a bankvezér.

Általában az a benyomásom, hogy a szellem nem veszett ki a gazdag, jóltáplált emberekből.

— Tud románul? — kérdik a harmadik helyen. — Nem?... Ön szerencsés ember, uram, hogy nincsen állása. Legalább ezalatt az idő alatt perfektül megtanulhat...

— Tőlünk egyenesen a vasútra mennek az emberek, — jelentik ki a negyedik nagyvállalatnál.

— Lasciate ogni speranza oichi entrate — szomorodik el az irodalmilag kultúrált hadimilliómos.

— Szerezzen egy kis permiszt pár ciszterna benzine — tanácsolja az ismerős kereskedő — és meg van alapítva a jövője.

Már magam is mulatok a kilátástalanságokon. Kíváncsi vagyok, hogyan képzei ez a boltos a jövőmet a benzinnel.

— Nü! — árulja el a titkot. — Bemegy a Metropol kávéházba és leül egy magános asztalhoz. Jön a pincér: — „Parancsol, kérem?” Ön minden veszély nélkül kimondja: — „Benzin.” — „Jobb sarok három” — fogja válaszolni a pincér. Ön odamegy az asztalhoz. Az nem akadály, hogy ismeretlen emberek ülnek mellette. Halkan csak annyit mond: „Benzin, ángró”. Rögtön leültetik és a többi az ön dolga... Üzlet, üzlet!... Ennél még csak egy van jobb üzlet.

— És az?

— Állástkeresőknek tippet adni... Már megy?... Legyen szerencsém máskor is!

Egy elhagyatott sétatéri padon megeszem a zsebbe tett elemózsiát és kissé megnyugszom. Arcomra vízcseppek hullanak a hatalmas fákról, hátam mögött zúg az élet, előttem a Fellegvár egyik kiugró kopár szikláján dühösen ugatja a várost egy lompos kutya, én pedig számolom magamban, hogy hány helyről löktek

ki... Ügyetlenül fogtam hozzá. Összeköttetés nélkül nem megy az efféle. Másképpen beszéltek volna velem is, ha befolyásos emberrel megyek hozzá... Ki is volna ilyen? Végiggondolom összes ismerőseimet, de a legalkalmasabb mégis Teleky barátom... Persze, hogy Teleky Miska! Ha ő nem tud nekem állást szerezni, senki a világon. Milyen kár, hogy a sok drága időt elvesztegettem. Neki csak egyetlen szavába került volna...

Újult erővel ugrom fel és rohanok a tisztviselőtelepre, ahol saját villája van. Már előre hallom, hogy czeikkel a szavakkal fog fogadni: — „Nem tudtál mindjárt hozzám jönni, te ásatag ember?” Az „ásatag ember” szójárása.

Otthonosan taszítom be a kaput, de mindjárt vissza is torpanok. Az udvaron ládák, bútorok, pakkoló forgács, szalma, rendetlenség. Egy ismeretlen úr haragosan reccsen rám a feljáróból:

— Poftiț, Domnule?

— Teleky főfelügyelő urat keresem.

— Teleky úr repatriált. Ma megy a vonatja. A házat én vettem meg. Az állomáson esetleg még találkozhatik vele.

— Köszönöm, uram.

Utolsó reménységemnek is vége, de legalább elbúcsúszom Teleky Miskától. Lábam kissé remegnek a sok gyaloglástól és a vasút a város más, ellenkező végében van. Mindegy. Nehány kilométerrel több, vagy kevesebb, nem számít.

A perronra csak igazolvánnyal engednek ki. Megszólítok egy magyar vasútagat. Az arcáról látom, hogy magyar:

— Bocsánat, uram! Nem tudná véletlenül megmondani, hogy hol találom meg Teleky felügyelő urat?

— Teleky felügyelő?... Ötödik vágány.

Az ötödik vágány, úgynevezett vakvágány. Ide vannak kitölve a repatriálók vagonjai.

Végre megtalálom. Görnyedten ül egy kis petróleumkályha mellett és lapot olvas. A vagon sötétjében

bútorok, középen egy ágy, néhány szék, a főzéshez leg-szükségesebb konyhaedények és a kályha.

— Szervusz, Miska! — mászom fel hozzuk.

A viszontlátás öröme felcsillan arcán, de letargikus-
san fogad:

— Hát hitted volna ezelőtt egy évvel, mikor ná-
lad voltam, hogy így találkozunk utoljára?... Kol-
dus, bitang, senki lettem! — tör fel belőle a száraz zo-
kogas.

Vígasztalni sem merem, csak nézem a kezében
zörgő újságot és önkéntelenül is elolvasom a vezércikk
kéthasábos, kiáltó címét:

„Itt maradni!”

Mellettünk pöfögnek a mozdonyok és a kőszén-
füst fekete korma hull reánk. Érzem, hogy ilyen állapot-
ban veszedelmes hallgatni, a mozdony karcsú kerekeit
nézni... A teste olyan, mint egy hatalmas ágyúgolyó,
mely az ismeretlen jövő mellébe fúródik lihegő nyugta-
lansággal. Hogy ragyog a sok acélrud rajta és milyen
szépen forognak az acéltengelyek a forró csapágyak-
ban... Nem jó nézni a mozdonyt se neki, se nekem...
Beszélni kell, akármit, csak beszélni.

— Mi a terved a jövőre nézve?

— Egyelőre Pesten próbálkozom. Vagy állást, vagy
nyugdíjat, vagy végkielégítést, valamit kapnom kell...
Végtére huszonötéves szolgálati idővel szemben mégis
csak kell, hogy valami kötelezettsége legyen az államnak.

A leginkább kétségbeesett emberek szokása önma-
gukat vigasztalni. Éjszakákon át a legképtelenebb lehe-
tőségeket is átgondolkozzák és vagy beleőrülnek, vagy
új erőre kapnak. Egész tömeg fantasztikus tervet kellett
végighallgatnom.

— Ezért nem esem kétségbe — pirult neki a sze-
gény ember.

A házladást említtem.

— Régóta nem az enyém az már, barátom. Le volt
rekvirálva az utolsó szegig. Örülök, hogy túladhattam
rajta. Tisztességes román úr vette meg...

A magam ügyét már elő sem hozom.

A mozdony közeledik, az ütközőtányérok csattanak, a repatriáló vagonokat felkapcsolják. Sorban valami tízet. Mindenikben egy-egy magyar család rejtőzik megmaradt utolsó rongyaival, a maga külön tragédiájával... Nehány óra múlva örökre búcsút mondanak Erdélynek, hogy megízleljék Ahasvérus keserű kenyerét...

A vonat indul is. Alig van időm leugrani róla. Egykét éles, szaggatott mozdonyfütty, kalauzsípolás és a vonat eltűnik a repülőhíd alatt.

Egyedül maradok. Rohamosan sötétedik.

Szállásomra sietek. Megértéssel, szeretettel dédelgetnek, marasztalnak. Barátom szemeiben könnyet is látok.

— Nem, semmiesetre sem maradhatok, Dénes lelkem — mentegetőzőm, — a feleségem kétségbeesnék az aggodalomtól. Haza kell mennem.

Ő borzad meg, mikor az útra gondol.

Ilyen sötét éjszaka, ebben a bizonytalan világban, nem gyalogolhatsz újabb negyven kilométert. Ott esel össze az úton. Nyolcvan kilométer mégis sok egy napra.

— Az asszony!...

— Semmiféle asszony! Itt maradsz!

— De... de a kicsikét várjuk... — pirolók el olyan átszellemülve, hogy a barátom megremeg és komolyan mondja a feleségének:

— Annuska! Készítsen gyorsan valami vacsorát Jósának!...

Az egész család aggodalma mellett kelek útra. A „Zöldfá“-hoz benézek. Itt muzsikál a tanító. Hátha hazajön. Pizkos, füstös lebúj. Az asztaloknál gyanus, vadalakok ülnek, trágárkodnak, énekelnek, súlyos öklök zuhannak az asztalra, isznak. Az ívóban úszik a forró torkokból kiáradó alkoholgőz. A tanító nyekergeti nekik a hegedűjét, de mihelyt meglát, hozzámsiet:

— Jóestét, vezérigazgató úr! Mit parancsol? Chopint, Verdit, Csajkowszkyt, vagy Csicsónét?

— Ne ízetlenkedjék, tanító úr!

— Hé, tanító! — bögnék rá az asztaltól. — Azt, hogy: „Ide! Ide! Ide! Ide rózsám!”

A szerencsétlen ember ijedten ugrik és a lestrapált hegedűjével behajlik a bortócsás asztal közepére. A vonó és a tanító, mindakettő úgy meg van görbülve, mint az igás állat háta és kényszeredetten mosolyogva, magát kelletve, kínozza a nótát. Bort töltenek bele és „úri” gesztussal egyikük elúzi:

— Erigy a fenébe, mert mondani akarok valamit!

— Igenis, kérem — és fáradtan, karikás szemekkel úgy liheg mellettem, mintha öreg mellén táncoltak volna a duhajok. Megszánom szegényt:

— Jöjjön haza, tanító úr és inkább haljon éhen. Ne gyalázza meg emberi méltóságát.

Konokul rázza a fejét:

— Muszáj valamit csinálnom, kérem.

A részeg alakok szedelőzködnek.

— Hé, tanító! — ordítják ismét. — Megyünk a leányokhoz...

A megkínzott ember felretten, hirtelenében a zsebébe nyúl és izgatottan mocskos pénzdarabokat erőltet a markomba:

— Vigye haza, kérem, és adja oda a feleségemnek...

— De tanító úr! — vonakodom, — adja oda Ön. Ilyen megbízatásokat nem vállalok.

— Az Istenért, tegye meg! — unszol szinte sírva a nyomorult. — Ezek az alakok elveszik tőlem. Én tudom, mit jelent a leányokhoz menni. Elverik minden pénzüket és akkor rámtámadnak: „Hé, tanító, adj pénzt!” Ha nem adok, erőszakkal elveszik és még — bántanak is.

Olyan harag és méltatlankodás fog el, hogy bele-tántorodom. Mellen ragadom a megalázott embert, hogy moccanni se tud:

— Velem jön, tanító úr. Vagy a falhoz ütöm, hogy széthasad a feje. Ezt az aljasságot nem tűröm.

— Mi lesz, hé, tanító! — sürgeti a söpredék nép.

— Engedd el a zenetanárunkat, hé! — kötnek belém is.

— Engedjen, engedjen! — könyörög a megalázzott ember. — Ne kössön ki velük! Leszúrnák! Óh, minek is jött értem! Jó éjszakát! Mennem kell! Ez az én sorsom.

A banda összeölelkezik, a csenevész tanítót maguk elé rántják hegedűstől, fejébe ütik a kalapját és dirigálják:

— A Rákóczi-indulót!

A hegedű sikoltva hangzik fel.

A siralmas kép belemosódik az éjszakába.

Borzalmas város, borzalmas élet... Alig várom, hogy kijussak belőle. Kétrét görnyedve mászok fel a városfölötti kaszálókra és megegyeszer visszafordulok. A zaj ide nem ér fel, csak a lámpák fényét látom a sötét házak közt elnyúlni a Szamos völgyében...

Csak azért nem átkozom meg, mert eléggé meg van átkozva.

A csillagok fényénél nekivágok az útnak és lassan elvész alakom az éjszaka végtelenségében. Az útszéli kísérteties fákról akasztott tanítókat látok lógni. Szememet elfutja a könny.

Itt szabad sírnom, mert nem látja senki...

*

Áldott legyen kicsi feleségem, mert sem másnap, sem soha nem kérdezte, hogy miből élünk: a két karomból-e, vagy a homlokomból, arasznyi életem fehér koporsójából. Gondoktól üszkös orcámat fényesre csókolta s mikor kábulatba dermedt Erdélyország és a holnap nap csak új bajra született, mosolyogni tudott. Két kis fehér köd voltunk a sár fölött, akik egymás karjaiban azt is elfeledtük, hogy világ változott. A hír megúnta ajtónk előtt várni s a keserűséget elűzte szép szóval... Pedig népek sírtak, s az éhes emberek a kapufélfának buktak és a papok sokat eltemettek közülök. Hej, sokan elmentek, hogy hálából megcsókolják a Teremtő fonnyadt kezét. Félelmek, szorongások gyötörték a népet és mi éltünk egymás szent erejéből,

még megjött, kit szorongva vártunk, a gyermek, — égi réten közösen szakított virág.

Boldog, drága napok voltak. Hányszor elnéztük kicsi aranyhaját, harmatarcocskáját, alig mozgó ujjacskáit, szemecskéit, hogy lestük mosolyát! Dehogy jutott volna eszünkbe a jövő, amire született! Nagy szenvedések és nagy szerelem áldott gyümölcse ő, testünk-ből, lelkünk-ből fakadt gyöngé bimbó, kit csókkal öntö-zünk. Életünk megváltója, az egyetlen érdemes jutalom a földön, gyémántingos angyalunk. Egyik szeme én vagyok, másik a feleségem és egy a kettő. Egyik kezét én adtam, másikat hitvesem és egy a kettő. Egyik arcát én csókolom, a mását a feleségem és egy a kettő... Ez is a megtestesülés titkához tartozik, s az erőtlén kis kac-sók a világ sorsát hordják... Apa az apából, anya az anyából egylényegű velünk, aki értünk, kettőnkért, a mi üdvösségünkért leszállott az égből és... megteste-sült... Csak most veszem észre, hogy fiamról mondom a pap egykori „Credo“-ját, új világom hitvallását... Csoda-e ez a csoda? ... Soha nem ismert érzések árasztanak el és a szívem nehéz, mint a kalászból kihullani kész, érett búzaszem, vagy a virág kelyhét lassan a földre lehajtó méz-nektár. Névtelen nagy pillanatok ezek, melyek az erős férfit gyöngéd apává, a gyöngé nőt erős anyává teszik...

Hetelig éltünk a közös örömben, mindenről megfeledkezve, embereknek dicsékedve. A gyermek volt mindenünk.

... És egy téli napon összeroskadt kicsi feleségem. Elzuhant a földön és a valóság felébresztett.

Csak most láttam, hogy minden vonása sír, melle összedermedt, minden haja szála segítségért kiált, szem-alja beszakadt, s elnyújtott szemei lázban égnek.

Mint a pelyhet emeltem karjaimba és elsápadtam: — Mi történt? Mi baja? Az Isten megfizeti!... Mély sóhajjal tér magához:

— Múló rosszullet, ne aggódjék, kicsi szívem!...

Halaványan is vigasztalón tündöklük. Együtt kacsag velem, pedig már olyan kicsiny, hogy ujjam hegyéről könnyen elfújhatnám.

Aznap korán lefeküdtünk. Kimerülten, gyorsan elaludt az asszony, szívéhez szorított kicsinyével. Én pedig órákig töprengök és számigálom az életet.

Az asztalfiókban még van egy darab kenyér. Az elég holnapra. Tejet reggel kapunk hitelbe, de mi lesz az ebéd és vacsora. Pénzem nincs és reménység sincsen rá...

Én kibírom az éhséget néhány napig, de mi lesz velük, kik mellettem édesen szunnyadnak és nem is sejtik a valót... Jó táplálék kell, hogy az anyatej meg ne apadjon, mellének fehér kútja ki ne száradjon, mert semmi nincs borzalmasabb, mint az éhségtől ráncos, fekete csecsemőszáj és a kiszívott, elszáradt, erőtlen anyatest...

...Most még szépek mindaketten. A hófehér női arcon, gyermekarcon érintetlen a pír, az ifjúság. A tiszta test glóriája, üdesége ragyog felém a párnák közül.

De mi lesz már holnap?...

...Inkább haljanak meg mindaketten, s a mosolygó álmom aranykábulatából soha fel ne ébredjenek!...

Erőszakosan párnámba szorítom szemeimet, hogy semmit se lássak, de agyam bevilágít a rideg valóságba. Izmainm harcra rándulnak és harminc évem minden keserű erejét ökleimben érzem, de a nincstelenségnek nem sújthatok arcába. Forró leheletemet belefújom a párnába és így küzdök magammal. Megkényszerítem egész bensőmet a megmentő ötletért és ekkor támad a gondolat:

— Kimegyek az erdőbe és lövök holnapra valamit...

Csak úgy, mint az ősember, ha erre jutottunk. Lélek, kultúra, minden leválik rólam. Egyszerű, meztelen, paradicsomból kivetett Ádám vagyok.

Ölnöm kell, hogy éljek!

Hát megyek ölni !

Nesz nélkül, óvatosan lépek le az ágyból, hogy fel ne ébresszem édeseimet. Dúrva ruháimat kilopom a konyhára és a jégvirágos ablak gyér világosságában felöltözködöm.

A fali óra éjfél után kettőt ütött . . .

A legjobb idő. Öt-hatig megjárhatom az erdőt, hiszen úgy ismerem, hogy vakon is rámennék a nyúlak fészkére.

Kívül csattogó hideg van. Mit törődöm vele. A fászínbe lopózom, mint a tolvaj . . . Ott van a puskám pokrócba csavarva.

Magamhoz veszem.

Csak emberrel ne találkozzam ! . . .

Vastag, szűz hó borítja a mezőt, amely mintha örök álmát aludná kék mozdulatlanságban. Térdig gázolok benne. Feszülten, hallgatózva, óvatosan haladok előre. Orcám bőre vörösen megfeszül a hidegtől. Csak a kezeimet rejtem el, mert ha kifagy belőlük az erdő, minden fegyver mellett is el vagyok veszve . . . Minden energiámra szükségem van, hogy a mély hóban előrehaladjak és irigyen nézem az erdő fáinak csupasz ágai közt tovarohanó holdat. Hátamhoz hozzátapad a verejtéktől az ing, térdeim reszketnek, s a báránybőrsípka alatt az izzadságtól viszket a homlokom.

— Értük teszem ! — mosolygok s a harmincfokos hidegben ajkamra fagy a mosoly.

Szempilláim, bajszom fehér a zúzmarától, de boldogan dülök neki az első fiatal sarjának, amelyről rámsuhan és fehérbe borít a jeges hódara. Addig várok, míg az erőlködéstől és hidegtől véres látásom kitisztul, mert ettől a pillanattól kezdve halált jelenthet minden lépés. Szakadékok szélén, bokrok boltozata alatt kell átcúsznom. A sötétben az ágak kiverhetik a szememet, vagy egyetlen lankadt lépés és a mélységbe zuhanok. Az erdő olyan különös, veszélytrejtő. Borzongást érzek a halott fák alatt, melyeknek csonttá fagyott ágait olyan furcsán veri össze a dermesztő szél.

— Mindegy! Értük teszem!...

A töltött fegyvert hónom alá szorítom. A föld kihalt, de tudom, hogy ezernyi finom orrlyuk álmában is megérez, s a felborzolt szőr ezerrétüvé gyúrt homlok-bőrök alól rámnéznek a nagy, zöldszemű vadak a megkívánt hús gyűlöletével... De minden száj hallgat. Sokszor majdnem a hóba nyomott arccal vizsgálom, hogy merre visz a vadak útja, de a szél eltörült minden nyomot. Csak egy kis borzongó zaj kellene, vagy a bokrok öve alatt felvillanó egyetlen tekintet, a fakó szőr megvillanása valahol, hogy meglegyen a holnapi ebédünk; de az erdő néma és zsibbadt maradt... Nekem pedig sietnem kell, míg a nap fel nem kél. Titokban és csak a sötétben szabad ölnöm.

— Huh! Mi volt?...

Semmi. Érzékeim megcsaltak.

Igy nem boldogulok. A patakfőhöz kell beereszkednem, ahová hajnal körül inni járnak a vadak. Az pedig mélyen benn van az erdő szívében. Dermedő ujjaimba életet lehellek, néhány hóba temetett, kidőlt fán átbukom, arcomat felvérzik a lappangó tövisek, de szívemmel bíztatom magamat:

— Értük!...

Minden zúgot ismerek, hiszen annyi boldog, szerelmes gondolatom tapad hozzuk... Önkéntelenül is keresem őket, de az idő sürget.

Ott, az a cserefabokor jó rejtekhely lesz. Még rajta van a tavalyi levél is. Bárhonnan jön a nyúl, útja az én puskámban végződik. Zaj nélkül alája húzódom és várok. Olyan feszülten figyelek, hogy hallom a jég között csörgedező patakvíz neszt. Átfut rajtam a halálosan fáradtak álom-kábulata, de ébren tartom magamat és csak pilláim mögül lesek ki, hogy a vadak észre ne vegyék szemeim fényét. Olyan vagyok, mint ők. Az ő fortélyukat használom. Vad vadászik vadra...

Már derengett az ég alja, mikor jött a nyúl. Csak sötét sziluettjét láttam játékos ugrálással mozogni, de arra sem volt ideje, hogy beleorrontson a levegőbe. Lő-

vésem eldőrdült és mindössze pár vinnyogó sírását hallottam.

— Meg van! Talált! — újjongtam magamban, de hosszú ideig nem mertem előbújni a bokor alól. Háttha valaki ember jár még az erdőben, kit idecsal a fegyverdörrenés!

Újabb történyt tólok a csőbe. Nem vallom be, de tudom, hogy annak az embernek szántam, kit végzete idehoz...

Csonttá meredt a kis állat, mire fel mertem venni. Oldalán összezsengtek a vérből fagyott gyöngyök. Hirtelen minden irányban körülnéztem és bekecsem alá rejtettem.

És most haza!

Aléltségom elmúlt, szinte repültem erdőn, mezőn keresztül. A havazás megindult. Reggelre betakarja nyomaimat.

Szinte dalolva lopóztam a pincébe és a nyúlat megnyúztam egy gyertyafarok gyenge fénye mellett; majd beloptam a konyhába és egy tálban vizet töltöttem rá. Ezzel az én szerepem véget ért.

Már kacagtam magamban és előre örültem kis feleségem meglepetésének, mikor ismét ágyamba bújtam. Az ablak összerázkódott, a szél befütyült a kéményen.

— Hóvihar lesz — gondoltam és dermedt, kínosan fájó tagjaimat próbáltam kinyújtani.

Feleségem neszezésére ébredtem fel. Szürke, borús volt az idő, de én kacagva nyújtóztam és álnokul pörlekedtem:

— Hogy mert előttem felkelni? Tudja, hogy a tűzrakás az én kötelességem.

Az ifjú, szép magas asszony szelid szigorúsággal azonban azt kérdezte:

— Miféle nyúl van a konyhában?

— Nyú-úl? — számárkodtam el az ügyet. — Miféle nyúlról beszél?... Ja, igaz — áltattam szegénykét. —

Hát nem mondtam magának? Még tegnap lepett meg vele Juon.

— Juon?

— Igen, Juon. Mi van benne? Én is tettem neki szívességet.

Minek tudja meg a valót. Abban az időben csak románoknak szabadott vadászni. Asszonyoknak könnyen eljár a szája és én bajba kerülök. Juon hát...

Az asszony nem válaszolt. Ismét kifordult a konyhára.

De miért ma olyan különös? Valami baja történt? Gyorsan ruhát kapok magamra és utána megyek.

Éppen tüzet gyújtott. Szeliden félretóltam és — nem mertem beszélni. Feleségem nesztelenül visszament. A tűz már égett, mikor megmertem szólalni:

— Kicsiszívem, jöhet! Befűtöttem a konyhai poklot.

Az én „Kicsiszívem“ azonban ráborult a párnámra, s az erdőben megsebzett arcomról odacsúrgott nagy, véres foltot csókolgatta...

Két nap múlva újabb csapás ért.

A mi szép kis fiúnk erejevesztetten ott feküdt az ágyban és izgatott lélegzetvétellel pihegett, kis teste tűzben égett, a semmibe merevített tekintettel szenvedett.

Kétségbeesetten, tehetetlenül álltunk mellette, míg a szomszéd falúból elhozták az orvost. Minden érzékemet megfeszítve lestem minden vonását, nehogy eláltasson, de az orvos őszinte volt:

— Percig se késlekedj! Azonnal vidd be Kolozsvárra!

— De ebben az időben? Tiszta istenkísértés. Megfagy, amíg megérkezünk.

— Így pedig biztosan meghal.

— Még meg sincs keresztelve — pihegi halál-sápadtan az asszony.

— Akkor gyorsan, kereszteljétek meg és azonnal

kocsira vele! — rendelkezett a doktor és el se búcsúzott, hogy ne kelljen látnia kétségbeesésünket. Sok megpróbáltatáson mentem át eddig is, de csak most jutott eszembe először feltenni a kérdést, hogy vajjon ez hát a büntetés, amiért az egyházat otthagytam. Karikába meredt szemekkel, hamúszürkén, hangosan felkiáltottam:

— Az Isten?

Feleségem megértette. Hozzám lépett és újból természetesen csókolta szemeimet.

— Az Isten most következik.

Éreztem, hogy igaza van.

Egy pohárba tiszta vizet töltöttem és a szekrényből elővettem dús aranyhímzésű stólámat, melyet primiciámra kaptam emlékül. Feleségem csak most értette meg szándékomat és arca felragyogott. Karjaiba vette beteg gyermekünket és a túlvilág minden hitével megállott vele előttem.

„Mit kívánsz Isten anyaszentegyházától?” — kezdtem a szertartást.

Kicsi asszonyom szilárdan felelte:

„Hitet és életet!...”

Azután háromszor ráfújtam a csecsemő arcára és mondtam:

„Távozz tőle tisztátalan lélek és adj helyet a Szentléleknek!”

— Már színesebb az arca! — sikoltott szegény asszony. — Látja? Nézze, nézze, Kicsiszívem!...

De én érczé merevített testtel állottam és reszkető hüvelykujjammal előírás szerint keresztet írtam csecsemőnk homlokára és mellére, mondván:

„Vedd a kereszt jelét úgy arcodon, mint szíveden... hogy Isten temploma lehess...”

Minden jelben, minden szóban csak a gyógyulást kereste a gyermekanya és ő maga is segített feje fölött tartani áldó kezeimet, szívszakadtan kiáltotta velem együtt az imát és mikor mondtam: — Ephpheta: Nyilatkozzál meg; esküvel erősítette, hogy

látta a kicsikét nevetni... Soha sürgetőbben nem mondta ember az „Akarsz-e megkereszteltetni” kérdésre, mint ez a gyermeke élete fonalát féltő drága anya:

— Akarok!

És én megkereszteltem Csabának az Atya, Fiú és Szentlélek Isten nevében...

A gyermek utána elaludt.

Most pedig Kolozsvárra kellene mennünk. Halkan-síró asszonyomra néztem s már-már kiejtem a súlyos, kínló kérdést :

— Mivel? Miből?

Csakhogy meg ne sejtse, bizalmat, nyugalmat mutatok, s vigasztalom magam:

— Valahogyan kapok egy rossz lovat s egy könyörtelen embert. Ha pedig nem kapok... ölemben viszem el.

Isten megsegített. Félóra múlva ajtónk előtt állott a szekér.

Nagy juhászbundába gondosan becsavartam a kicsi családot és az inaszakadt lóval nekiindultunk a szikrázó hónak.

Néha ketten húztuk a rozoga szekeret. Gőzölgött a ló is, gőzölgtem én is... Ketten is köhögtünk. Dehogy is értem rá észrevenni, hogy drága asszonyom szép szempilláján megfagyott a könnycsepp.

Estére bőgtek már a gyárak a városban, mikor megérkeztünk. Meleg, könnyörületszállás jutott még nekünk is.

— Súlyos eset — vallotta be a híres tanár, — de ápolják gondosan.

Ápoltuk is gondosan. Ezerszer hajtottuk aggódó fülünket elhalkult szájához. Kémeleltük a szívét, mintha kicsi menyországunk kulcslyukán hallgatóznánk. Elcsukló sírással lestük, hová mozdul az Uristen keze.

A nagy fájdalomban észre sem vettük, hogy nyílik az ajtó és egy fehérszakállú szép öreg ember előbb megcsókolja a mi homlokunkat, s azután odamegy betegünk ágyához.

— Jaj, segítsen rajtunk, édes jó tanár úr! — sír a feleségem.

— Biztosan a másik orvos küldte ezt az öreg tanárt — gondoltam magamban. — Úgy látszik konziliumot tartanak fölötte... De nekem férfinak kell lennem.

Visszafojtva minden ellágyulást, keményen kérdezem:

— Van reménység, tanár úr?

Az ő két meleg szeme is könnyes.

— Meg fog gyógyulni. Bizonyosan meg fog... Ti azonban fáradtak vagytok, feküdjetek le, majd én virasztok felette.

— Nem! Dehogy! — tiltakoztunk. — Mi szegény emberek vagyunk... Nem tudnók meghálálni... Ilyen nagy áldozatot pedig nem fogadhatunk el.

Erre mosolyogva elment.

Másnap újra eljött, s újjongva fogadtuk:

— Jobban van a gyermek! Mosolygott anyjára s a láza is szállott. A veszélyen túl van.

Vele levő barátom lelkesen mondotta:

— Csodát tett, Elek bácsi... Ezek az emberek sohasem fogják elfeledni Benedek Eleket.

A nagy mesemondó volt. Fél századig a gyermekek apja, népe apostola.

Zavartan elpirultam és megcsókoltam a kezét.

Akkor ismertem meg általa a népek igaz titkát, hogy a gyermeké a föld, s a jövőendő...

Igaz, hogy Jézus mondotta először, de csak ma értettem meg, hogy mit jelent e szó. Az élet célja és titka meg volt fejtve.

Most már tudtam, hogy a gyermekért kell élnünk és új erők szállották meg szívemet és karjaimat.

Az emberek érzéketlenül nézték vergődésemet. Hiába ugrottam neki újból és újból az életnek, alétan estem vissza és egy napon elfogott a kétségbeesés. Testem, lelkem elernyedtt. A kilátástalanság letört. Fényes ötletek kavargtak agyamban, melyeknek sikerére feltettem volna az életemet, de pénz kellett hozzá és pénz nem volt. A titokban sokat szenvedett asszony csak most rémült meg először... Ha néha nem ettünk, számba se vette. Ha nélkülöztünk és tehetetlenül vergődtünk, vagy csapások értek, egészen lény a boldogságtól sugárzott. Nincs is nagyobb a fájdalmas boldogságnál. Látni, hogy akit szeretünk, értünk küzd, szenved, fárad, vérzik, liheg, százszor földrezuhan, százszor fölemelkedik, mindig újrakezdi és napról-napra forróbb a csókja, a világ legszebb szerelme és legfőbb boldogsága. Toltozott könyökű kabátban, vedlett ruhában himnuszt mondani minden este, az ész és tudás, s a ragyogó lélek gazdag örömeit egymásra pazarolni egy eldugott kis falú rongyos viskójában és az emberek felett szárnyaló gondolat szédületes világossáival repülni a sár és világ felett összeölelkezve, szűz magukrahagyatottságban —több mindennél és megérdemli az áldozatokat... Ezt a nyiladozó életet és emberhivatást, új világteremtést nem ölheti meg az, hogy enni és rakározni kell.

Mégis elcsüggedtem, s még feleségem sem tudott felrázni. Napról-napra sorvadtam és ekkor a bűn — megmentett. Igaz, hogy a bűnt nem mi követtük el, hanem a kutyánk; de mégis ez a bűn volt a világ egyik legnagyobb jócselekedete.

A faluban már ölték a télire hízlalt disznókat és minden hajnalban hol itt, hol ott csapott fel a perzselés világossága. A legszegényebb ember is „nyuvasztott” magának legalább egy malacot. Mi erre nem gondolhattunk. A kutyánk felhasználta a kedvező alkalmat és fényes nappal ellopott egy szál kolbászt. Más kutya is ellopja, ha közel fér hozzá és megtartja a maga külön disznótorát, de ez a mi kutyánk hihetetlen dolgot cselekedett. Vasvillával üldözték az emberek, mire kimenekült a kerten át a mezőre és eltűnt. Csak este felé került elé, mikor már meg is fizettük a lopott kolbászt és korbáccsal vártam a tolvajt. Jött is szegényke. Vinnyogva kaparta a konyhajtót. Feleségem beeresztette és csodálkozva látja, hogy a kutya szájában hozza a kolbászt, leteszi feleségem lábaihoz és boldog ugatással felkínálja neki...

Mi csak néztük szótlanul és éreztem, hogy megújulok. Bátorság, erő, bizalom, hit járta át minden porcikámat, mert e jelből tudtam, hogy jön, útban van már a mi kenyérünk is.

*

Végre aztán megérkezett a szent, mindennapi kenyér.

Álomnak tűnik fel ma már, amit érte akkor fizettem.

Váratlanul, meglepetésszerűleg jelentkezett az élet közönséges, mindennapi formájában.

Egyik nap azt kérdezi tőlem az uccán Érsek Samu, hogy nem veszem-e meg a malmát. Eladja.

— Ne tréfáljon, Samu. Miből vegyem meg?

— Odaadom én pénz nélkül is. Kifizeti, mikor tudja. Addig pedig kamatot ad a pénz után.

A gondolat felvillanyozott.

— Beszélhetünk róla, Samu... És mit kér érte?

— Tízezret... Gondolja meg... Délután felmegyek és megcsinálhatjuk a vásárt.

— Várom, Samu.

Én ugyan a malomhoz nem értettem, közel se

jártam életemben gépekhez, de azt gondoltam, akármi történik is a világon, ha a fele emberiség újból elpusztul is, a másik felének mégis csak ennie kell egy darab kenyeret és ha csak két szem búza is lesz a faluban, egyik az enyém lesz... Már nagy terveket is rajzoltam az asszonynak és izgatottan vártuk Samut.

— Vigyázzon, nehogy becsapódjék — figyelmeztetett a feleségem.

— Én? Becsapódni? Bízsa csak rám.

Előbb megnéztük a malmot, amiről annyit tudtam, hogy van, de évek óta nem járt, mert „hibája” volt a gépnek. Lenn a falú végén egy deszkaépületben volt felszerelve a „malom”. A deszkák ujjnyi résein befújt a szél. A malomberendezés új volt. Alig használták.

— Negyvenkettes francia kövek — dicsérte Samu. — Vegyes örlésű. A környéken nincs párja. Duplán adom vissza a pénzét, ha nem fog tetszeni.

A kövek tetszettek is.

— A motorral van egy kicsi baj, — magyarázta Samu, — de ha nem volna, nem is adnám el. — Így is csak azért szántam reá magam, mert mióta meghalt a fiam, mindentől elment a kedvem.

A „tizenkét effektív lóerős MÁV. gyártmányú” benzinmotor nem is volt benn a „gépház”-ban. Az udvar egyik szögletében szomorkodott berozsdázva, megkopva, sárosan. Nyári időben a tyúkok háltak rajta és a fűszálak is megkapaszkodtak rajta. Szánalmas látvány volt.

— Csak meg kell javíttatni — biztatott az ember.

— Vajjon mennyit érhet? — kínlódtam magamban. — A tudományom nem sokat segített. Én ugyan tanultam kozmogóniát, theológiát, filozófiát, természettudományt, hébert, szirt, kaldot, arabot, aramai nyelvet, görögöt, latinul disszertációt írtam, ismertem a világirodalmat, láttam pár világvárost, de hogy mennyit érhet ez a tyúk-piszkos motor, arról sejtelmem sem volt. Csak annyit láttam, hogy a furfangos ember

mindenképpen szeretné, hogy megvegyem. Szégyen volna, hogy alul maradjak.

— Biz ez nagyon beteg, Samu — mondtam kedvetlenül, — de jónagy darab. Meg van hat mázsa...

— Mit? Hat mázsa? — sértődött meg Samu.
— Ez pontosan tíz mázsa.

— Affenét!

— Hozom az írást. Bebizonyítom.

Hitetlenül ráztam a fejemet.

— Olyan írása magának nincs.

— Mit ad, ha bebizonyítom?

— Akkor... áll a vásár, megveszem a malmot.

— Kezet rá.

Az ember besietett a házba és diadalmasan hozta a gyártól kapott okíratot.

— Hát e mi?

Megadtam magamat.

— Ki hitte volna? No én ugyan megjártam... No menjünk, írjuk meg a szerződést, de kikötöm, hogy a gépet maga húzatja be a gépházba.

Az ember örömmel vállalkozott. Elkészítettük a szerződést, megittuk az áldomást és — másnap az egész falú kacagta a vásárt. Feleségem szégyelte, én nem bántam. Végül maga Samu is jó tréfának tartotta és nyíltan hirdette, hogy ilyen jó vásárt mióta a világon van, nem is hallott. Beszélhetett, mert alaposan megkötöztük egymást a szerződéssel. Később meg is sajnált, vagy a lelkiismerete mozdult meg és felajánlotta, hogy hajlandó elállani a vásártól.

— De én nem állok el...

Meghökken.

— Hogyhogy?

Saját szavaival feleltem:

— Mert mióta a világon vagyok, ilyen jó vásárt nem is hallottam.

Erre elmúlt a jókedve.

— Nem értem...

— Megmagyarázom én mindjárt magának...
Úgy-e az ócskavasnak kilója egy korona...

— Az a.

— Úgy-e a motor tíz mázsa?

— Az.

— Ha tízezer kilót megszorozunk koronával, az úgy-e tízezer korona?... A vételárat tehát akkor is megkapom, ha ócskavasnak eladom a rossz motort és nekem ingyen marad a jó malomberendezés...

Samu sötéten káromkodott, de többet nem kacagott.

— ...de nem adom el — vigasztaltam, hanem megcsináltatom és örölni fogok... Ez lesz a mindennapi kenyerem. Az Isten akarta ezt a vásárt, Samu.

Az egyszerű falusi ember megértette, hogy mi rejlik a szavaim mögött és melegen megrázta kezemet:

— Akkor segítse is meg az Isten!

Elgondolkodva elindult az úton, de néhány lépés után visszafordult.

— Tudja mit gondoltam?

— Mit, Samu bátyám?

— Ha meg nem sértem, felajánlom, hogy féleszten-deig ne fizessen semmiféle kamatot...

Lelkesen dicselkedtem feleségemnek:

— Meglátja, kicsikém, hogy mire a mezők fel-szabadulnak, a béna fák kiújulnak, a bogarak kigyul-nak a levegőben, s a mi kicsi fiunk először megszólal, a saját kenyerünk-ből vágunk neki!... Megmutatom én ennek a halálhitű világnak...

— Mutassa! Mutassa!...

— Először megnézetem a gépet szakértőkkel. Üzentem is a báró gépésze után.

A félig illat-, félig mosoly-asszony velem örven-dett és alig vártuk a reggelt, hogy jöjjön a gépész. Kitűnő szakember és tisztességes, becsületes.

— Mit szól hozzá, gépész úr? — mutattam büsz-kén a gépet.

Az csak némán tekerte jobbra-balra a fejét és vizsgálni kezdte. Ketten is alig tudtuk meghajtani a rozsdás, beszáradt lendítőkerekeket. Vette a csavarkulcsot és leszerelte a robbanó-fejet. Gyufával bevilágított és ráhajlott, mint az orvos. Őszinte részvételt csak annyit mondott.

— Kár volt megvenni.

— Miért? Mi baja?

A gépész új gyútat gyújtott és a gépbe mutatott.

— Látja azt a széles repedést az alsó szelep-fészken? Az a motor halála. Azon kifújja a gázt. Nincs semmi kompresszió. Új fej kellene neki, de azt csak Budapesten lehetne kapni a gyárban. Behozni pedig úgysem engedik... Teljesen használhatatlan, ki lehet dobni.

Elszédültem, mintha ördög repült volna el az orrom előtt. A gépész megsajnál.

— Esetleg Kolozsvárt tudnának segíteni rajta, mondjuk autogénhegesztéssel... Tömíteni nem lehet... Új fejet is lehetne öntetni... A henger is ki van kopva, a csapágyakat újból ki kell önteni, a gyújtást rendbehozni, új olajozó kell, s mintha a vezértengely is kicsit görbe volna... Utolérte bíz ezt minden nyavalya. A javíttatása többbe kerül, mintha újat vett volna...

— Csak arra kérem gépész úr, hogy ne szóljon a feleségemnek.

— Dehogy. Már megyek is.

Az asszony izgalomban várta az eredményt.

— Pár alkatrészt be kell vinnem Kolozsvárra — adtam a nyugodtat.

— Vigye, drágám, minél gyorsabban — sürgetett kedvesen. — Milyen jó lesz, ha már örölhetünk! Alig várom.

Egész éjjel azzal vígasztaltam magam, hátha a gépész tévedett. Az ilyen falusi gépészek mit értenek hozzá? Mérnök kell ehhez.

Másnap feltettem a repedt fejet egy félvak ló után

és keservesen elcammogtunk vele. Szánalmas látvány volt. Halovány tüzet vet a ló még ép szeme az útra, csüggedt fülében alszik a bolha. Bús fejét földig bólogatja, s futás helyett a nyakát nyújtja. Az órák telnek, a kis cigányszekér csörömpöl. Valahogy megérkezünk a vasgyárba.

Szálas, vad gépészek kacagva nézik az ütött-vert vasdarabot.

— Hegesztetni nem lehet, mert nincs oxigén.

— Oxigént hol lehet szerezni? — bátortalanodom.

— Dicsőszentmártonban a Nitrogénnél.

— Hát ha tudnék szerezni?

— Az sem érne semmit, mert vékony a szelepfal, nem bírja a hegesztést.

— Akkor mit csináljak? — fog el a keserűség.

— Vigye múzeumba — röhögnek a gépészek.

Megharagszom és megyek a másik gyárba, ahol mérnök a gyár vezetője. Udvariasan fogad és — mindenben megerősíti a gépészek véleményét.

— Teljesen új fej kell...

— És mibe kerülne az új fej, mérnök úr?

Hosszasan kalkulál és kijelenti, hogy harmincezer koronába.

Én csak bámulom a ló pofáját.

— Nincs valami más mód rá, valami ötlet, hogy segítsenek rajtam?

A mérnök elutasítóan válaszol:

— Semmi. Ilyen romantikus munkát különben sem vállalnánk.

A szekeres részvétellel hallgatja és könnyörületből betakarja szénával az istentelen vasdarabot, hogy ne is lássam és csendesen elhajt vele a szállásra.

Rovom az uccákat és gondolkozom, hogy mit lehetne tenni. Ezzel a hírrel nem kerülhetek az asszony szeme elé, nem gyilkolhatom meg szép kenyér-álmait... Ha most mérnök volnék, egy világért nem adnám... Ha értenék a gépekhez!... Pedig nem lehet olyan

megközelíthetetlen tudomány, ha ezek a dúrva emberek is meg tudták tanulni. Mindenesetre veszek valami szakkönyvet és legalább némi fogalmat szerzek...

Újult erővel járom végig a könyvesboltokat, de szakkönyv helyett azt a felvilágosítást kapom, hogy az impérium átvétele óta még nem engedélyezték a könyvek behozatalát, a régi készlet pedig kifogyott. Az utolsó reménységnek is vége... Menjünk haza!

Ismét felülünk a ló farka után. A szennyes, öreg kanca úgy vitt haza könyörületből, tapogatózva, biztonság okából az utat szagolva...

— Nyár előtt nem vállalják a gyárak — hazudok az asszonynak, — mert az ilyen munkához még nincsenek berendezkedve.

— Akkor mi lesz? — csügged el szegényke.

— Majd keríték valakit, aki megcsinálja.

Pár hét múlva a faluba vetődött valami tekergő gépész, aki vállalkozott, hogy „rendbeteszi“ a gépet. Főlényesen és nagyhangon fogadkozott:

— Persze. Stoppolni nem lehet a vasat, mint a harisnyát, de a rezet elfeledték a híres szakemberek... Úgy beforrasztom, uram, rézzel, mintha új volna... De érteni kell a módját...

Az új gépésznek szállást, kosztot adok és pénzt ígérek. Másnap hozzá is fog a forrasztáshoz. Kibontjuk a sütőkemence száját és a beteg ércet elhelyezzük benne. A gépész bebúvik és a repedés körül bőven felhalmozza az olvadáshoz elegyített rézport. Befűtünk a kemencébe.

— Óvatosan kell vörösre hevíteni — figyelmeztet, — hogy „hicc“-et ne kapjon az öntvény.

Mikor a meglevő szekér fát eltüzelté, azt mondja, hogy most jól van. Hagyni kell, hogy egyenletesen hűljön le. Elmegy a korcsmába és a kért előlegből reggelig iszik. Magam kaparom ki valahogy a vasat a hamúból és megdöbbenve látom, hogy a réz ugyan elolvadt, ráragadt az ép vásra, de a repedés

kétakkora, mint előbb!... Tántorogva jön is a gépész.

— Miért nyúlt hozzá, kérem!

Jókedvemben kapott. Válaszul kidobom.

— Bár ne is vette volna meg ezt a szerencsétlen malmot — aggódik asszonyom.

Két forró szemem belelővel az égbe, a sok sikertelenség még jobban feldűhít és halálos elszántsággal fogadalmat teszek, hogy magam csinálom meg a gépet és ha belehalok is, az új búzát az én malmomban fogják őrölni.

Feleségem nem szól, csak fénylik a szerelemtől és büszkeségtől. Új erőt nyertünk egymástól, ha kell — az éhenhalásra... De olyan szépen sem halt senki éhen, mint mi — ha kell.

Másnap megkezdtem az emberpusztító küzdelmet a géppel.

Bezárkóztam a gépházba. A földre tüzet tettem, hogy kezeimet melengessem. A havat befújta a szél a deszkaréseken, ujjaim hozzáfagytak az érchez, de én összeharaptam fogaimat és munkához láttam. Fölszabdaltam két ív árkuspapirost és szétbontottam a gépet. Minden alkatrész helyét megjelöltem a papiroson, hogy tudjam újból összerakni. Két napi munkával fényesre csiszoltam az utolsó csavarig és újból összeraktam... Másodszor is elbontottam, másodszor is összeraktam, míg a gyönyörű konstrukció titkát megértettem... Támasz, segítség nélkül, a patakmenti elhagyatott deszkaviskóban a szó egyigaz értelmében felfedeztem a gépet... Hangosan beszéltem, mint a bolondok és gyermekek:

„...Ebbe a tartályba jön a benzin és a rézcsövön befoly a porlasztóhoz, amelynek finom rovátkáin át a hengerből kihaladó dugattyú szívása a levegővel együtt gázzá porlasztja. Most a szívószelep bezárul, a dugattyú visszanyomul és a robbanófejben összenyomja

a gázkeveréket. Az utolsó pillanatban a beleugró villámszikra felrobbantja, a dugattyút visszalöki, amely mozgásba hozza a hatalmas kerekeket, a „kipuffogó”-szelepen át az elhasznált gáz eltávozik, de ugyanakkor az egész újrakezdődik és a gép jár, dolgozik... nekünk kenyeret örökl...

Nappal nem nyughattam, éjjel nem alhattam s a deszkaház sokáig fénylett a ráhajló havas fűzfák alatt, mintha tiltott szertartást végeztem volna benne. Százszor elcsüggedtem, de mindig újrakezddtem, ha feleségemre, s kishamra néztem. Már csak támolyogtam reggelenként és sokszor dőltem neki az átkozott vasdögnek...

Hetek teltek el és hiába szabdaltam, reszeltem, csíszoltam, tömítettem, a gép nem mozdult. Az emberek kacagtak és gúnyolódtak:

— Egy véka búza volna, holnap behoznám, ha lenne szíves, s lejártná.

— Ha örölni akar, fogadjon egereket — tanácsolta tisztes távolból a másik.

— Nem tudtam az éjjel aludni a malomzúgástól — tréfált a szomszéd.

Én pedig csak álltam tehetetlenül, vasporos arccal, véresre mart, olajos kézzel, fülig kormosan, foltosan. Arcom fekete volt a haragtól és fagytól, de nem hagytam magam.

— Már nem sok van hátra — áltattam esténként kicsi asszonyomat. — Mindössze a gyújtást kell rendbehoznom és indulhat a gép...

Szegényke boldogan hitte. Hogyne, mikor az ő drága ura mondta!

— Nem nagy dolog — nyugtattam meg reggel. — Míg egy szép álmot lát, készen lesz a gép. — Örül neki? — Az elektrómágnesben van a hiba. — Csak aludjék tovább. — Egy kis vadászat a villámszikra után. — Az én reggelimmel ne törődjék... — Nem hiszem, hogy a mágnespatkók volnának erőtlenekek. — Úgy-e maradt tej magának?... Régóta sej-

tem, hogy a szikra nem intenzív. Annak — tudja szívem — fehéren és vakítóan kell belevillámlania a gépbe, ahogy a gondolat belevilágít az emberi főbe.

Az elektrómágnest három perc alatt be lehet állítani az árammegszakítás kellő távolságába. Én két hétig kínlódtam, amíg felfedeztem.

Most már volt erős gyújtószikráim... Meg fogom próbálni, hátha megindul a gép. Három-négy ember ereje kellett volna hozzá, hogy meghajtsák a lendítő kereket, de szégyeltem segítséget hívni, hogy sikertelenségemen gúnyolódjanak. Elbúsult erővel, egyedül fogtam hozzá. Ráfonódtam a súlyos küllőkre és írtózatos erővel megforgattam. A mellem szakadt be a fáradtságtól, de a várt robbanás elmaradt. A gép szájából csurgott a benzin, mint az ájult ajkáról az orvosság...

Lihegve abbahagytam és ábrándoztam édeseimről, hogy új erőt gyűjtsek... Utána ismét nekiugrottam az érc-állatnak...

Egyik délután meglátogatott a feleségem. Már nem volt időm a piszkot benzinnel lemosni kezeimről, olajos rongyait átcserelni, hogy ne lássa, mint kínlódom félmeztelenül a földön égő ágtűz mellett, mint egy szörnyű cigány, szemembe csapzott hajjal.

Állott és nézett. Olyan volt, mint az aranyszínű szenvedés. Megborzongott a látványtól, mintha szél fújná le a szőke haját. Hiába dugdostam fekete üszkös sebeimet. Láta. Hiába fojtottam vissza hörgő lélegzetemet. Hallotta. Hiába erőltettem jókedvet, — tudta mi történik. Remegő alakján olvasni lehetett felséges asszonyi megrendülését. Megérezte a fekete mágiát, mit egyedül folytatok. Homlokom, arcom sárga, ahol a szeszélyesen odakent verejtékkel vegyített olajpiszok és korom alól kilátszik, mintha saját tragédiám főszerepére maszkiroztam volna ki magamat és vártam volna, hogy partnerem, az ördög, belépjen és szőrös mellébe röhögjön.

Csak a gép állott némán, újra festve, ragyogóra törülten, frissen olajozva, acél szépségében.

— Úgy-e gyönyörű?

Hiába dicsértem. Tudta ő jól, hogy az acélrúdakat a véremmel csiszoltam fehérre, titkos ágyait könnyel olajoztam, hideg vastestét lehelletemmel melengettem, súlyos részét mellemen hurcoltam, s már csak az hiányzott, hogy végképpen rászáradjak, mint a szentgyörgyi béka a lapos kőre, vagy véremet ráhányjam az érzéketlen vasra.

— Már majdnem kész, Kicsiszívem, — pillantottam rá szakértően a buta masinára. — Bizony sok időbe került, míg ennyire vittem... De most tisztában vagyok vele...

...Nézze csak ezt a fejet. Ugyanúgy áll, mint az emberi fő. A levegővel beszíjja a külső világot, jajt, örömet, illatot, mindent — éppen mint az ember. Itt sűrűsödnek köddé, amibe belevilágít a fényszikra, a gép gondolata és minden pillanatban egy világ robban szét benne, mint az emberi főben... Vagy nézze ezt a dugattyút. Most lassan meghajtom a gépet. Nem úgy halad-e be a sötét hengerbe, mintha egy faraó ezüst koporsóját tennék be a sirba... Ezeket a vékony, finom fémrudacskákat, mindig gyermekcsontoknak képzelem.

...Mi?...Mit mond?... Odehogy! Nem volt nehéz munka... Aztán magukért tettem...

Láttam kínosan boldog ellágyulását és én is elborultam szerelmesen.

— Ne bánj, ne sajnálj semmit!... Dal volt itt minden mozdulat... Mikor ezeket a tengelyeket a rozsdából előcsaltam, neked szóttem ezüst ruhát. A verejtékkel hígított kék olaj a mi új életünk fürdője... De várjon csak, pár nap múlva tüzes csapásai alatt dölni fog a kenyér... Nézzen körül. Ez az én kincsesházam...

Ezüst háznak tényleg lehetett mondani, mert rengeteg pókháló csüngött benne zűrzavaros fonalakban,

lisztporosan és száraz léggel. Nappal ezüst ház volt, éjjel, ha a tűz világított, arany pajta : de csak nekünk, két egzaltált szerelmes gyermeknek, kik összehajtott fővel pillanatra megpihentünk boldogan az élet szakadécai fölött...

Az ilyen pillanatok minden áldozatot megérték és már számba se vettem, mikor gúnyolódó parasztok valahol a malom körül megbújva, röhögve énekelték:

Befogom a lovam kékre festett kis
kocsimba.
Elviszem a búzám a kidei gőzmalomba.
Megkérem a lisztes molnárt, örölje
meg a búzámat...

A „lisztes molnár“ én voltam, ki tehetetlenül állottam a tizenkét ló erejét vesztett, döglött vasállat mellett.

Ebben a sorvasztó vívódásban ért a tavasz.

A tavasz!...

Már a friss fű bejött a malomba a deszkaréseken, már a ma született báránycák fáztak, gyenge lábukon remegve, már a méhek versre tanítják az első virágokat és minden megújul, az ifjúság és élet szent titkát érezve, csak én tengek-lengek, mint a bőjti szél az úton.

Most már hogy az asszony bízott bennem, kétszeresen nehéz volt a küzdelem. Lihegve szabdaltam, reszltem, szelepet csíszoltam, míg feltört kezemből vér csepegett a gépre, tömítettem, kínlódtam, új hetekig ezerszer kipróbáltam, hátha mégis megindul: és a gép hördülve itta be a benzint, a szelepek csappanva dolgoztak, de a várt robbanás elmaradt. A gáz sziszegve tört ki a meghasadt gépfejen.

— Nincs kompresszió — lihegtem és a kimerültségtől összeharangoztak a térdeim. Estére kétségbeestem, reggelre új eszmével ugrottam talpra és lázas szemekkel magyaráztam hallgatag feleségemnek. Mindennap arany szegekkel feszítettem magam keresztre...

A tavasz a levegőben teregette a napfényre az

erősen legyeket, minden fűszál, minden virág életre kelt, a fák kiújultak, új világ született, míg én a régi romjain kínlódtam.

Végül is karjaim lehanyatlottak, fejem előretört, minden gondolatom elfogyott, a gép legyőzött... Hiábavaló volt minden.

Másnap azzal az erős szándékkal mentem újra a géphez, hogy egy cigánypöröllyel darabokra zúzom és véget vetek mindennek.

A malomház ajtajában megtorpantam és mintha szíven ütöttek volna, szédülten, kábultan borultam rá a beteg masinára. A rossz gép tetejétől kerekéig fel volt virágozva. A fej csúcsáról pedig szép tulipán szál hajlott előre. A feleségem tette, mintha el akarta volna leplezni pusztító szándékom elől. Virág védte az acéltestet és a virágot nem szabad megütni... Leültem és boldogan fájó szívvel néztem. Olyan volt, mintha az érc ráhullatott verejtékemből és rápazarolt érzéseimből hajtott volna virágot...

— A feleségem tette — motyogtam összeroskadva és éreztem, hogy erre csak egy lehet a felelet. Kenyeret adni érte. A kövek közül kihulló első lisztet összegyűjteni két markomba, hazasietni és egy szép reggelen, mikor még alszik, ráhinteni kicsi asszonyomra, finom arcára és mindkettőjüket megkeresztelni a kenyermester nevével...

Ujjal se mertem érinteni a gépet, nehogy egyetlen virágocska is lehulljon róla. Csak a repedt fejbe szúrt szép tulipánt vettem le, hogy megcsókoljam, dédelgessem és titkában elmerüljek... Ekkor az Isten, vagy ő, az asszony súghatta a kérdést, hogy vajjon miért tette éppen ezt a tulipánt a gép gyógyíthatatlan sebére. Talán azt hitte, hogy a virág illatos teste alatt meglágyul az ércet és a halálos repedés összeforr? Vagy csak az örök magyar tragédiát akarta szimbolizálni a magyar virággal?

— Milyen különös alakja van! — símogattam a gyenge virágot. — Miért van ilyen alakja? Mit használ vele az életnek, a természetnek, önmagának, Istennek, vagy az emberiségnek? Egyszerű isten-szeszcély volna?...

Tudtam, hogy nem. A mindenség bölcsessége nem tesz semmit hiába...

De ha nem, mire jó? Mire való?

Tudtam, hogy csak a kérdésig bír emelkedni értelmem és megfejtetlenül hagytam.

— Véletlen volna csak — játszott velem az újabb gondolat, — hogy éppen erre a gyilkos helyre tette asszonyom a virágot?... Nem vezette-e talán a gondviselés, ki tudja miféle titkos erő a kezét?...

Még szentebbül hittem, hogy így van, csak azt nem tudtam, miért?...

Ültem és álmodoztam.

Mikor legkevésbé gondoltam rá, egyszerre, váratlanul, nem tudom hogyan, fényes világosság támadt agyamban a tulipán nyomán és a gép titka meg volt fejtve...

Fel kellett sikoltanom az örömtől...

Újult erővel ugrottam talpra és a tulipánnal a kezemben futottam a falusi cigánykovácshoz.

— Gyorsan, gyújts tüzet a kohóban, Vaszi és szer számokat elő!

— Mit akarsz, uram?

— Ne kérdezd, csak siess. Van valami gyémánt-kemény acélod? Minden pénzt megadok érte.

Kemény vesszőből font, agyaggal behányt huruba volt a kovácsműhely. Alig fértem el benne, de boldogan fújtattam, izzítottam az acélt a ragyogó aranytűzfészekben. A cigányt odaállítottam az üllő mellé és kezébe adtam a virágot.

— Állj itt vele és ne mozdulj! Óvatosan tartsd!... Ha valami baja lesz, ezzel a kalapáccsal verlek agyon!...

Nem törődtem az ütéseim alatt szétszikrázó tűzcsóvel, az arcomra, kezeimre égetett sebekkel, csak hall-

gattam a fújtató zúgását és kalapáltam, reszeltem, méricskéltem, alakítottam órákig az acéldarabot, míg éppen olyan tulipán lett, min milyent a cigány kezében tartott. Csak a peremét köszörültem élesre, mint a borotva.

Az acélvirág elkészült.

— Mire jó ez? — kacagott a cigány.

— Ez egy acél fúró — dicskedtem boldogan.

— Ilyen fúrut sohasem láttam. Nem való ez semmire...

— Bízd azt rám, Vaszi — intettem le és rohantam vissza, hogy kipróbáljam.

A műszer pontos volt.

Széles körben körülvágtam vele a megrepedt szelepfészket. A repedés kívül maradt. Csak a szelepet kell utána nyújtani és a gép meg van javítva. Olyan lesz, mintha soha semmi baja nem történt volna.

Az istenkényszerítő terv sikerült. Az acélvirág nem törött el, csak tüzes lett, éles, vörös porzókat kapott, mintha a megtermékenyülésre készülne... És miért ne? Hiszen lehet, hogy az érc is halott virág. Miért ne térhetne vissza élő testvéreihez?...

Úgy történt.

Harmadnapra készen volt a gép.

— Reggel indulok! — mondtam büszkén.

Senkisem hitte, de a fél falú kíváncsian a malomhoz gyűlt.

Úgy éreztem, hogy belehalok, ha a kísérlet nem sikerül.

Gondosan előkészítettem mindent, átvizsgáltam a gépet legkisebb csavarjáig. Az emberek nem mertek közel jönni.

Megrázkódtam és egész testem hideg lett az izgalomtól.

— Most!...

Ráeresztettem a benzint, beállítottam a porlasztót

és megfeszített erőm utolsó maradékával megforgattam a kereket. Az áramszakító fémnyelv csattant egyszer, kétszer, s a harmadikra a gép füttyintve berobbant és engem lelökött a kerékről...

— Megy! Jár! — állottam elkáprázva...

...De ekkor óriási dördülés rázta meg a malomházat és füst, porfelhő borított be mindent. A robbanás még kétszer bevágódott s a fehér gázfelhő lángholva csapott szét... Első gondolatom az volt, hogy élek-e még... A gép teljes erőből, a tehetetlenségből kiszabadulva vágatott. Csak alatta volt felszaggatva a föld, ahova a kipuffogó csőből kirobbant kő és salak belevágódott...

Az emberek rémülten mondták:

— Felrobbant a gép!

Senki sem mert a dübörgéshez közelíteni. A kétségbeesett, félig ájult szegény kicsi asszonyt jótéltélek asszonyok ölelték át...

...És ekkor a fél falú arca elé kivágtam a bezárt ajtót:

— Hozhatják az örölnivalót.

Az emberek beözönlöttek a gépszáguldástól remegő malomba és megrendülve nézték, hogyan hajtom fejem a gép oldalára és hallgatom az újjáteremtett élet szárnyaló kerekeinek beszédét a végre... végre... megtalált kenyérről...

A fűzfák alá bújt, együgyű kis famalomnak csodálatos élete volt. Görnyedt emberek, asszonyok a hátukon hozták gabonácskájukat és a rozogaliszthajlék megtelt. Az emberek a zsákokon ültek és hallgatták a malom imádságát.

Én pedig végre boldog voltam. Kis feleségem a malom mögötti téren játszadozott gyermekünkkel napnap után s én néztem őket a lisztfátyolos, tenyérszaból, vagy pillanatra kifutottam hozzájuk, hogy megcsókoljam. Ők adták az erőt és gondolatot munkámhoz. Ők feledtették a tragédiát és a világ aljasságát. Rettegve gondoltam Erdély félelmes csillaghullására, reménytelenségére és ha enyémre néztem, féltem, nehogy megismerjék az emberi önzést, érdekgyilkosságot, pénzsomjat, nemzetáruló aljasságokat, elhervadt álmokat és csak azt a néhány fantasztabolondot lássák, kik kultúráról, pacifizmusról, költészetről, jogrendről, megértésről, szeretetről ábrándozva hanyódnak a kietlen magyar halálúton és új jövődőt festenek ennek a sárból, vérből és nyomorból, reménységből összetett, érzéketlen vak földnek.

Néha bizakodtam, máskor kétségbeestem. Álmaimat minden nap valami borzalmas, kietlen hír törte össze, melyet megriadt emberek hoztak és nekem elűságtáltak. Nem akar régi sodrába vizatérni a világ. Ma egy szerencsétlen magyart lepedőben visznek haza, holnap a másikat vetik börtönre, a harmadik nap egy papot ütnek le, mert nem akarja átadni templomát a máshitűeknek. Mindennap egy magyar élettél és értékkel kevesebb lesz.

— Atmeneti állapot — vigasztalom a csüggedt emberek, — de majd csak lecsillapodnak a szenvedélyek. Minden háború után így szokott lenni, valakinek szenvednie kell, de ezek a kilengések meg fognak szünni, mihelyt a békekötés akár így, akár úgy döntött Erdély sorsáról.

A békekötés szóra felvillan a reménység az emberek szemében. Bizakodnak, beszélni nem mernek, de belül reménykednek és ez a halvány titok tartja fenn az életünket, testünket, lelkünket, hogy össze ne ropanjunk. Teljes magunkraagyatottságban és haldoklásban ápoltuk ezt a kétségbeesés kezétől a romok fölé szúrt álomvirágocskát, míg egy nap vége lett ennek is.

Úgy történt, hogy a hatgyermekes Horváth András Kolozsvárról hazajövet falfehéren bejött a malomba, leült egy búzas zsákra és fejét két tenyerébe temetve zokogni kezdett.

— Mi történt, András? — vették körül részvéttel a többiek.

András nem felelt, csak még mélyebbre ejette a fejét.

— Tám valamelyik gyermeked halt meg? — kérdezték.

András a fejét rázta :

— Inkább hót vóna meg mindahat.

— Valami nagy kárt vallottál?

— Nagyobbat nem is vallhattunk volna.

Az emberek ingerültek lettek :

— Miért nem beszélsz már, Istened ne legyen!

András láthatólag reszkető kezekkel benyult a belső zsebébe és kihúzott egy újságot.

— Eleget beszél ez helyettem...

A kezek kinyúltak a lapért. Tízen is tartották egyszerre. Az első oldalon hatalmas betűkkel állott:

„A trianoni békekonferencia Erdélyt Romániának ítélte.“

A következő pillanatban a sok kézből a földre hullott az újság. Tíz ember kezének nem volt annyi ereje, hogy a könnyű papirost megtartsa...

Néma csend lett...

Aztán valaki felordított: — Isten!

Fehérebbek lettünk, mint a kihulló liszt és verejték ült mindenki homlokán. Nyelvünk szájunkba száradt, testünk összefonnyadt, agyunk szürke és erőtlen lett, mint az éget hamú, nem hallottuk a malom zakatolását, a zsákok mind kisebbé, majd semmivé enyésztek ki-alvó szemeink előtt és láttuk, hogy hirtelen megvénül, majd elmúlik a világ...

Azon a napon Erdélyben pár pillanatig mind a három nemzet meghalt. Egyik az örömtől, másik a bánattól...

Azalatt pedig ezerezstendőnkre új, végzetes lapot fordított rá a Sors és Végzet milliók vérebe mártott ujjá.

A következő pillanatban senkik sem voltunk...

Mikor magamhoz tértem, félőrült ábrázattal néztem az ujjaim között kicsurgó meleg búzalisztet és így szóltam:

— Emberek! Ne féljetek és ne csüggedjetek!

Többet én se tudtam mondani, ők sem hallgattak rám.

Öröltem tovább lélekveszítetten, s észre sem vettem, hogy elfogyott a felöntött búza.

Valaki tántorogva felemelkedett a lisztláng fehér ködében és új zsákot töltött fel. Kísérteties volt az alakja, ahogy a malompadon, a fejünk fölött kinyúlva, magasra emelte a zsákot és a gabonát beletöltötte a garatba...

Eddig csak sejtettem, de csak most tudom, hogy milyen nagy, szent cselekmény a kevés, szemetes búzával telt zsákot az emberek, vagy talán az emberiség feje fölé emelni, mint a pap a Krisztus testét és vele egy életnek sokszor rejtett, máskor ismert tragédiáját kiönteni belőle, hogy kenyérré lényegüljön... Mert nem búza az, hanem megfagyott verejték, vagy barnult vércsepp minden szem, mely sötét töprengésben érett meg és görnyedő munkával nem napszámban, vagy

sovány, alig feltúrt koldusföldecskéről arattuk, hanem en-szívünkől szakítottuk, egészséggel, elcsigázott életünkkel, sok nyomorúságunkkal drágán megfizetve, irigylve a madarakat és a mezők liliomait...

...Aki örölni hozza, milyen súlyos iga alatt hozza...

Egyik azért hozza, hogy a halál egyék belőle. Temetésre készül vele.

A másik a testével fizetett érte.

Van, aki a becsületét adta érte...

Ez koldulással szerezte...

Az leánygyermeké ártatlanságát adta el miatta...

Sokszor a legkisebb bűn, hogy lopta...

Gyilkolnak is érte...

A legritkább, hogy valaki otthon megmossa, még meg is szemelje és diadalmasan azt mondja: — Lapos korpára tessék ám örölni, mert kalácsot akarunk belőle sütni!

— Kalács? — csodálkozik ilyenkor a kis malom népe a kiveszett szóra... Micsoda angyali fokozata ez a kenyérnek.

— Kalács? — csodálkozik mától kezdve Erdélyben kétmillió ember. — Milyen rettenetes szép szó ez!

Az újságlap még mindig ott hever a földön. Senki nek nincs ereje utána nyúlni és a kiáltó nagy betűk nem engedik feledni a valóságot.

— Mi lesz velünk? — sikolt a lelkünk.

Megszokott mozdulattal felemelkedem, a garathoz megyek, hogy megvámoljam a felöntött gabonát. Az ember a vállára vetett üres zsákkal várja, úgy nézi minden mozdulatomat, mint a félénk eb. Fájl minden elvett szem. Én azonban kitekintek a kis pókháló malomablakon, hogy egy pillantást vessek most is a réten játszó enyéimre.

A fű és vetéstengerek fölött daloltak az égi magasságok és a fényfolyamok megáradtak. A teremtmény erő a földet az ég felé hajtotta, az eget a földre bo-í-

totta és boldogságtól remegett minden, ami nem volt ember.

Az áldás közepén ült, mit sem sejtve kicsi feleségem és fiacskánk az arcáig érő fűben kacagva törtetett anyjához, ki ölébe kapta, a magasba tartotta és az égen ragyogó napnak felmutatta. Egész testemben remegve kiáltottam fel:

— Mi lesz veletek ?

Ők voltak az élet, én voltam a halál. A füvek is félve húzódnak el az én lábaim elől, velük ismerősen szembefutnak halványzöld lábaikon. Nekik integetnek a pipacsok és a szarkaláb kidugja a kék fejét a búzák közül, hogy lássa.

Nézem őket és látásuk az új élet kinyilatkoztatása. Általuk adja vissza tetézve az Isten mindazt, amit elveszítettem. Önkéntelenül jön a felismerés, az új élet és világcél, a népfenntartó örök evangélium, az igazi békekötés és általuk értem meg, hogy nem összefűzött szavaktól, álorcás nemzetközi tanácskozásoktól, hatalmak szeszélyétől, háboruktól, világmegváltásoktól, a pénz és fegyverek hatalmától függ országok, népek sorsa; hanem az ilyen gyenge asszonykezektől, a fűből alig látszó kicsi gyermektestektől és azoktól a barázdákra görnyedő millióktól, kiknek munkálkodó teste minden pillanatban érinti a földet és soha meg nem szűnő csókjukkal melengetik, hogy végtelen szerelme ki ne merülhessen.

Most már látom a hazugságmentes, valóságos életet és felismerem új hivatásomat. Testem-lelkem lerázza a kétségbeesést és megtelik bizalommal, hittel.

Egy más világból ránt vissza a szó, mikor az őrlő ember megérinti a vállamat és azt mondja:

— Tessék vámot venni a búzából, mert mindjárt lejár!

Gépiesen belemerítem a vámoló edényt a gabonába, de e pillanatban úgy érzem, hogy nem szabad egyetlen szemhez se hozzányúlnom. Eddig is megtörtént, hogy visszacsorgattam a szegényebbek vámját,

nem volt lelkem egyetlen falattal sem kisebbiteni a nyomorultak féligsár kenyerét: de ma a saját torunkra örölk. Ha a garatból kifogy a búza, mind elveszünk. Maradjon az övök minden kicsi szem, hogy miattam ne kelljen az árva, szerencsétlen magyaroknak egy pillanattal sem korábban utolsó falatukhoz ülniök.

A vámoló edényt vöröslő szemekkel dobom félre. A várakozó ember meglepődve kérdezi:

— Nem vámolja meg, istálom?

— Nem.

Az emberek figyelnek és egymástól kérdezik, hogy vajon miért nem veszek vámot. A malom népe magyarázatot vár és az én lelkem sem bírja édes terhét, el kell mondanom, ami most gyülemlett bennem életem új evangéliumaképpen. Rámutatok a garatban lassan örvénylő szegényes búzára:

— Ebben van a mi sorsunk, testvérek — tördelem felindultságomban a szót. — Míg a kenyeret látjátok, ne féljete! Azért nem vettem vámot, hogy egyetlen búzaszemmel se rövidítsem meg életeteket, mikor lábaitok előtt a sirt látjátok... Ti ismertek engem. Tudjátok, hogy pap voltam és kiléptem. Én is azt hittem, hogy kiléptem. Nem igaz. Csak most, e perctől kezdve vagyok igazán pap. Most találtam meg valóban hivatásomat. Eddig a kenyeret változtattam Istenné, mátol kezdve Istent változtatom kenyérré. Mikor örölk, misét mondok értetek és a malomkő az oltárom. Ismerjétek meg hát az ember és népek fennmaradásának nagy titkát... Cselekedjete az új evangélium szerint és — éljete az új hit, az új élet nagy misztériuma szerint az új áldozat üdvösségében és békeességében...

Az emberek némán borultak le vékás, másfélvékás apró zsákjaikra.

A szívünk fáj.

Könybetört szemekkel kitekintek és a határ peremén látom feleségemet, gyermekemet. Olyanok,

mintha két kis színes virág esett volna — ki tudja
honnán — a fekete föld hátára .

A kicsi malom jár. Új zsákot emelnek a garat fölé.

Alázatosan újból Isten igájába hajtom fejemet és
fehéren fehér misét mondok .

Új életünkre őrlök...

Istenből kenyeret...

— VÉGE —